

ΓΕΩΠΟΝΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
AGRICULTURAL UNIVERSITY OF ATHENS

Δ.Π.Μ.Σ.
ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ
ΚΑΙ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ
ΣΤΗΝ ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ
ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΓΕΩΠΟΝΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

ΓΕΩΠΟΝΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΑΓΡΟΤΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ & ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ
ΤΜΗΜΑ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΖΩΙΚΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ
ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ & ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΣΤΗΝ ΑΓΡΟΤΙΚΗ
ΑΝΑΠΤΥΞΗ»

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

**«Η αλυσίδα της προστιθέμενης αξίας των γεωργικών εισροών: Η
περίπτωση των προϊόντων Φυτοπροστασίας – Θρέψης –
Πολλαπλασιαστικού υλικού»**

Τσικριτέας Δ. Γεώργιος

Αθήνα 2019

Επιβλέπων καθηγητής: Καρανικόλας Παύλος

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

«Η αλυσίδα της προστιθέμενης αξίας των γεωργικών εισροών: Η περίπτωση των προϊόντων Φυτοπροστασίας – Θρέψης – Πολλαπλασιαστικού υλικού»

The value added chain of agricultural inputs: The case of Plant Protection - Nutrition - Propagating Material products

Τσικριτέας Δ. Γεώργιος

Επιβλέπων Καθηγητής: Καρανικόλας Παύλος

Μέλη τριμελούς εξεταστικής επιτροπής:

Βλάχος Γεώργιος, Επίκουρος Καθηγητής Τμήματος Αγροτικής Οικονομίας & Ανάπτυξης, Γ.Π.Α

Καρανικόλας Παύλος, Αναπληρωτής Καθηγητής Τμήματος Αγροτικής Οικονομίας & Ανάπτυξης, Γ.Π.Α.

Τσιμπούκας Κωνσταντίνος, Καθηγητής Τμήματος Αγροτικής Οικονομίας & Ανάπτυξης, Γ.Π.Α.

Περίληψη

Τα γεωργικά εφόδια (προϊόντα φυτοπροστασίας, θρέψης και πολλαπλασιαστικού υλικού) που εξετάζονται στην παρούσα εργασία, αποτελούν από τα πλέον σημαντικά στοιχεία για τις καλλιέργειες, καθώς η χρήση τους συμβάλει ουσιαστικά στην ανάπτυξή τους και στην παραπέρα επίτευξη υψηλής παραγωγής, τόσο ποιοτικά όσο και ποσοτικά, που αποτελεί το ζητούμενο για τον κάθε παραγωγό. Στην παρούσα εργασία, εξετάζεται η αγορά των εν λόγω εφοδίων στην Ελλάδα, ενώ επιχειρείται μια σύγκριση μεταξύ των περιόδων πριν και κατά την οικονομική κρίση, στην οποία περιήλθε η χώρα από το 2009-10, ώστε να διερευνηθεί αν και σε ποιο βαθμό αυτή επηρέασε τη διακίνηση και χρήση τους. Επιπλέον, αναλύονται σημαντικοί παράγοντες που επιδρούν στη διάθεση και χρήση των εξεταζόμενων εισροών, τόσο σε ό,τι αφορά την ίδια τη χώρα με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της, όσο και λόγω των διεθνών κι ευρωπαϊκών εξελίξεων των τελευταίων ετών, όπως για παράδειγμα η Κοινή Αγροτική Πολιτική και λοιπές πρωτοβουλίες και παρεμβάσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης, οι ανακατατάξεις σε εμπορικό επίπεδο λόγω των συγχωνεύσεων ή εξαγωγών εταιρειών των κλάδων που αντιπροσωπεύουν τις εξεταζόμενες εισροές κ.ά. Για την καλύτερη κατανόηση των εφοδίων που εξετάζονται, παρατίθενται στοιχεία που αφορούν την αγορά και χρήση τους σε παγκόσμιο, ευρωπαϊκό όσο και σε επίπεδο χώρας, όπως και οι κανόνες και το πλαίσιο που διέπει την εμπορία και χρήση τους στην Ελλάδα. Δίνεται επίσης βάση στη συμμετοχή των προϊόντων φυτοπροστασίας, θρέψης (λιπασμάτων) και του πολλαπλασιαστικού υλικού στη διαμόρφωση του κόστους των καλλιεργειών, τόσο για κάθε εισροή ξεχωριστά, όσο και σε σχέση με άλλες εισροές, αλλά και σε σύγκριση με άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Τα συμπεράσματα που εξάγονται από την παράθεση των στοιχείων όσο και την προσωπική έρευνα, αναλύονται στο τελευταίο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας.

Επιστημονική περιοχή της διατριβής: Αθήνα

Λέξεις κλειδιά: Προϊόντα φυτοπροστασίας, θρέψης, πολλαπλασιαστικό υλικό, γεωργικά εφόδια, αγορά, κόστος, εισροές

Abstract

The agricultural supplies (plant protection products, nutrition and propagating material) discussed in the present work, are among the most important elements for crops, as their use contributes substantially to the development and further achievement of high production, both qualitatively and quantitatively, which is the desire for each producer. The present thesis examines the market of these supplies on Greece, and in particular, attempts to compare the periods before and during the financial crisis that the country is experiencing since 2009-10, in order to investigate whether and to what extent it affected their disposal and use. In addition, it analyzes important factors affecting the distribution and use of the inputs, both for the country itself with its particular characteristics, as well as the international and European developments of recent years such as the Common Agricultural Policy and other initiatives and interventions of the European Union, commercial rearrangements due to mergers or acquisitions of companies representing the examined supplies and so on. For a better understanding of the supplies being examined, data is provided on their distribution and use in a global, European and country level, as well as the rules and framework governing their marketing and use in Greece. Emphasis is also given on the contribution of plant protection products, fertilizers and propagating material in forming crop costs both in terms of each input separately and in relation to other inputs, but also in comparison with other EU countries. The conclusions of the study are discussed in the last chapter.

Scientific area of thesis: Athens

Keywords: plant protection products, nutrition, propagating material, agricultural supplies, input, costs, market

Ευχαριστίες

Θα ήθελα κατ' αρχάς να ευχαριστήσω τον αναπληρωτή καθηγητή Παύλο Καρανικόλα για την επίβλεψη όσο και την καθοδήγηση κατά τη συγγραφή αυτής της μεταπτυχιακής διατριβής καθώς και τα μέλη της εξεταστικής επιτροπής, καθηγητή Κωνσταντίνο Τσιμπούκα κι επίκουρο καθηγητή Γεώργιο Βλάχο για τη συμβολή τους στην ολοκλήρωση αυτού του έργου. Επίσης, αισθάνομαι τη ανάγκη να ευχαριστήσω τους γεωπόνους Αναστάσιο Τζαλοκώστα, βοηθό πρόεδρου στην ΑΛΦΑ ΓΕΩΡΓΙΚΑ ΕΦΟΔΙΑ, Παναγιώτη Τσάκωνα, Διευθυντή πωλήσεων της ΑΛΦΑ ΓΕΩΡΓΙΚΑ ΕΦΟΔΙΑ, Δημήτριο Ρουσσέα αντιπρόεδρο του ΣΠΕΛ και διευθυντή λιπασμάτων της ΑΛΦΑ ΓΕΩΡΓΙΚΑ ΕΦΟΔΙΑ κι Ευτύχη Βάγια, υπεύθυνο τμήματος σπόρων της ΑΛΦΑ ΓΕΩΡΓΙΚΑ ΕΦΟΔΙΑ, το συνάδελφό μου γεωπόνο Δαουλάρη Γεώργιο για τις πολύτιμες πληροφορίες και τη βοήθεια τους, καθώς και τον ΕΣΥΦ και ΣΕΠΥ για την συμβολή τους στην εκπόνηση της παρούσας διατριβής. Επιπλέον, ευχαριστώ θερμά τον Παΐσιο Βασίλειο, γεωπόνο και πρόεδρο της ΑΛΦΑ ΓΕΩΡΓΙΚΑ ΕΦΟΔΙΑ και τη Μάρθα Παϊσίου, γεωπόνο και διευθύντρια για πάρα πολλά χρόνια του τεχνικού τμήματος της ΑΛΦΑ ΓΕΩΡΓΙΚΑ ΕΦΟΔΙΑ, για τη πολυεπίπεδη συμπαράστασή τους σε όλη τη διάρκεια των μεταπτυχιακών μου σπουδών. Τέλος, θέλω να εκφράσω την ευγνωμοσύνη μου στη γυναίκα μου και συνάδελφο Πανωραία Ειρήνη Καμαριάρη για την υπομονή αλλά και τη βοήθειά της σε όλη τη διάρκεια των μεταπτυχιακών μου σπουδών, όσο και την συγγραφή της διατριβής μου.

Αφιερωμένο στη γυναίκα μου Νώρα και στην κόρη μου Αναστασία.

Περιεχόμενα

Περίληψη	3
Abstract	4
Εισαγωγή.....	10
Κεφάλαιο 1^ο	11
Εισαγωγικά στοιχεία	11
1.1 Δημογραφικά και στοιχεία σχετικά με την έκταση του κλάδου της γεωργίας στην Ελλάδα.....	11
1.1.1 Έκταση κυρίως αγροτικών περιοχών	11
1.1.2 Πληθυσμός κυρίως αγροτικών περιοχών	12
1.1.3 Απασχόληση στον αγροτικό τομέα	13
1.2 Συμμετοχή του αγροτικού τομέα στην οικονομία.....	19
1.2.1 Σχέση του αγροτικού τομέα με τους υπόλοιπους τομείς της οικονομικής δραστηριότητας-συνεισφορά στο εμπορικό ισοζύγιο	21
1.3 Η διάρθρωση του ελληνικού αγροτικού τομέα	22
1.3.1 Οικονομικοί δείκτες γεωργικού κλάδου:	26
Κεφάλαιο 2^ο	28
Ελλάδα κι Ευρωπαϊκή Ένωση. Η Κοινή Αγροτική Πολιτική και η επίδρασή της στα εξεταζόμενα αγροτικά εφόδια.	28
2.1 Ιστορική αναδρομή των πολιτικών της Κ.Α.Π.: 1990 -2019	28
2.1.1: Η μεταρρύθμιση του 1992	28
2.1.2: Η μεταρρύθμιση του 2005	29
2.2 Η φυσιολογία της νέας Κ.Α.Π.....	29
2.3. Η πολιτική της αγροτικής ανάπτυξης της ΕΕ για την περίοδο 2007- 2013	34
2.4 Η ΚΑΠ κατά την περίοδο 2014 - 2020	35
2.4.1: Άμεσες Ενισχύσεις – Πυλώνας Ι.....	37
2.4.2: Εφαρμογή Άμεσων Ενισχύσεων 2015-2020 στην Ελλάδα.....	40
2.5: Πολιτικές Αγροτικής Ανάπτυξης – Πυλώνας 2	49
2.5.1 Το Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης (ΠΑΑ) 2014-2020 στην Ελλάδα	50
2.6: ΚΑΠ και περιβάλλον	54
2.7: Τα αγροπεριβαλλοντικά μέτρα	55
2.8: Αξιολόγηση αγροπεριβαλλοντικών μέτρων.....	55
Κεφάλαιο 3^ο	57
Οι εξεταζόμενες γεωργικές εισροές: οι νόμοι και κανόνες που τις διέπουν και η παγκόσμια κι ευρωπαϊκή αγορά τους	57

3.1: Ορισμοί-νομικό πλαίσιο:.....	57
3.1.1: Προϊόντα φυτοπροστασίας-παρασιτοκτόνα-φυτοφάρμακα:.....	57
3.1.2: Προϊόντα θρέψης-λιπάσματα.....	63
3.2: Η αγορά των γεωργικών εισροών σε παγκόσμιο κι ευρωπαϊκό επίπεδο.....	70
3.2.1: Τα προϊόντα φυτοπροστασίας.....	70
3.2.1.1: Μέγεθος Αγοράς σε παγκόσμιο επίπεδο.....	71
3.2.1.1.1: Οι κυριότερες εταιρείες του κλάδου σε παγκόσμιο επίπεδο.....	72
3.2.1.1.2: Η εικόνα της αγοράς σε Ευρωπαϊκό επίπεδο.....	76
3.2.2: Τα προϊόντα θρέψης – λιπάσματα.....	80
3.2.2.1: Παγκόσμια κατανάλωση λιπασμάτων.....	81
3.2.2.2: Ευρωπαϊκή αγορά και κατανάλωση λιπασμάτων.....	82
3.2.3: Πολλαπλασιαστικό υλικό.....	89
3.2.3.1: Η διεθνής αγορά του Πολλαπλασιαστικού υλικού.....	89
3.2.3.2: Η αγορά του Πολλαπλασιαστικού υλικού σε επίπεδο της Ευρωπαϊκής Ένωσης.....	97
Κεφάλαιο 4^ο	105
Η αγορά των εξεταζόμενων γεωργικών εισροών στην Ελλάδα.....	105
4.1: Γενικά στοιχεία.....	105
4.2: Ο κλάδος του πολλαπλασιαστικού υλικού στην Ελλάδα.....	106
4.3: Ο κλάδος των προϊόντων θρέψης (λιπασμάτων) στην Ελλάδα.....	112
4.3.1: Η αγορά των λιπασμάτων.....	112
4.3.2: Χαρακτηριστικά της εγχώριας αγοράς των λιπασμάτων.....	117
4.4: Ο κλάδος των προϊόντων φυτοπροστασίας στην Ελλάδα.....	120
4.4.1: Η αγορά των προϊόντων φυτοπροστασίας.....	120
Κεφάλαιο 5^ο	128
5: Οι επιδράσεις των εξεταζόμενων εισροών στο γεωργικό εισόδημα, το κόστος των καλλιεργειών και την επιλογή τους.....	128
5.1: Η εξέλιξη του γεωργικού εισοδήματος κατά τα τελευταία έτη.....	128
5.2: Οι παράγοντες που επηρεάζουν την επιλογή καλλιεργειών στην Ελλάδα.....	131
5.2.1: Η παραδοσιακές καλλιέργειες της κάθε περιοχής.....	132
5.2.2: Οι τιμές διάθεσης των τελικών αγροτικών προϊόντων (συγκομιδής) κατά το/τα προηγούμενα έτη καθώς και η απορρόφησή τους από την αγορά.....	132
5.2.3: Οι επιδοτήσεις της Κ.Α.Π.....	134
5.2.4: Η τάση που δημιουργείται για τις διάφορες καλλιέργειες ή και μεθόδων παραγωγής από φορείς δημόσιους ή ιδιωτικούς ή την Ε.Ε.....	139
5.2.5: Το κόστος παραγωγής.....	141
5.3: Οι εξεταζόμενες γεωργικές εισροές και η επίδρασή τους στη γεωργική παραγωγή.....	145
5.3.1: Δαπάνες για την αγορά αγροτικών εφοδίων και τιμές τους διαχρονικά.....	146
5.3.2: Το κόστος των αγροτικών εφοδίων στην Ελλάδα και τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης.....	150

5.3.2.1 Το κόστος των γεωργικών εισροών σε καλλιέργειες της χώρας.....	157
Κεφάλαιο 6^ο	159
6: Σύνοψη - Συμπεράσματα	159
6.1: Οι εξεταζόμενες γεωργικές εισροές και η επίδραση της ΚΑΠ.....	159
6.2: Η επιλογή των καλλιεργειών.....	163
6.3: Οι κλάδοι των εξεταζόμενων εισροών στην Ελλάδα πριν και κατά τη διάρκεια της κρίσης	165
6.3.1: Αγορά προϊόντων φυτοπροστασίας	165
6.3.2: Η αγορά των προϊόντων θρέψης	167
6.3.3: Η αγορά του πολλαπλασιαστικού υλικού	169
6.3.4 Η συνολική δαπάνη για τις εξεταζόμενες γεωργικές εισροές	169
6.3.5: Εν κατακλείδι.....	170
Παραπομπές:	172

Εισαγωγή

Γιατί είναι σημαντικό το θέμα Οι εξεταζόμενες στην παρούσα μελέτη εισροές (προϊόντα φυτοπροστασίας, θρέψης και πολλαπλασιαστικού υλικού) διαδραματίζουν εξαιρετικά σημαντικό ρόλο στην παραγωγική διαδικασία των καλλιεργειών, καθώς από τη χρήση τους εξαρτάται σε πολύ μεγάλο βαθμό η επιτυχημένη ποσοτικά και ποιοτικά παραγωγή. Επιπλέον, την τελευταία δεκαετία έχουν συμβεί μεγάλες αλλαγές σε πολλά επίπεδα των κλάδων που αντιπροσωπεύουν τις παραπάνω εισροές (εμπορικό, κανονιστικό, τεχνολογικό κ.α.) τόσο σε παγκόσμιο κι ευρωπαϊκό επίπεδο όσο και στην Ελλάδα, η οποία κατά το ίδιο χρονικό διάστημα, περιήλθε σε οικονομική κρίση. Όπως είναι επόμενο, η εξέταση της αγοράς όσο και της συμβολής στο κόστος των καλλιεργειών των παραπάνω εισροών είναι σημαντική όσο και η σύγκριση των μεγεθών τους προ και κατά την κρίση.

Η παρούσα μελέτη εκπονήθηκε τόσο μέσω της βιβλιογραφικής ανασκόπησης, διεθνούς, ελληνικής, έντυπης και ηλεκτρονικής, όσο και μέσω προσωπικών συνεντεύξεων στελεχών εταιρειών (με κύρια την ΑΛΦΑ ΓΕΩΡΓΙΚΑ ΕΦΟΔΙΑ) όσο και συνδέσμων που εκπροσωπούν τους κλάδους της φυτοπροστασίας, της θρέψης όσο και του πολλαπλασιαστικού υλικού, τα οποία διαθέτουν πληροφορίες μέσω της πολύχρονης εμπειρίας τους όσο και μέσω της ανταλλαγής απόψεων και στοιχείων με συνεργάτες των αντίστοιχων κλάδων.

Δομή της Εργασίας: Στο πρώτο κεφάλαιο παρατίθενται στοιχεία που αφορούν την διάρθρωση του γεωργικού κλάδου στην Ελλάδα. Στο δεύτερο κεφάλαιο, γίνεται αναφορά στην επίδραση της Ευρωπαϊκής Ένωσης στον γεωργικό κλάδο κύρια μέσω της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής, ενώ δίνεται έμφαση σε σημεία που αφορούν έμμεσα ή άμεσα τις εξεταζόμενες εισροές. Στο τρίτο και τέταρτο κεφάλαιο, παραθέτονται στοιχεία που αφορούν τις αγορές των εν λόγω εισροών τόσο σε παγκόσμιο κι ευρωπαϊκό επίπεδο όσο και στην Ελλάδα, καθώς και τους κανόνες που διέπουν τη παραγωγή κι εμπορία τους, ενώ, δίνεται έμφαση στη δομή και των αντίστοιχων κλάδων στην Ελλάδα. Στο πέμπτο κεφάλαιο, εξετάζονται οι παράγοντες που επηρεάζουν τη χρήση των εισροών, καθώς και η συμμετοχή τους στο συνολικό κόστος σημαντικών καλλιεργειών της χώρας. Επιπλέον, συγκρίνονται μεγέθη που αφορούν τη χρήση και το κόστος των εισροών τόσο σε σχέση με άλλες εισροές όσο και σε σχέση με άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Στο έκτο και τελευταίο κεφάλαιο, παρατίθενται τα συμπεράσματα της παρούσας μελέτης καθώς και ο σχολιασμός τους.

Κεφάλαιο 1^ο

Εισαγωγικά στοιχεία

Ο γεωργικός τομέας, αποτελούσε και συνεχίζει να αποτελεί δομικό στοιχείο της ελληνικής κοινωνίας όσο και συστατικό παράγοντα της ελληνικής οικονομίας. Το γεγονός αυτό, προκύπτει από ποικίλους παράγοντες οι οποίοι παρουσιάζονται πιο κάτω:

1.1 Δημογραφικά και στοιχεία σχετικά με την έκταση του κλάδου της γεωργίας στην Ελλάδα

Στα παρακάτω κεφάλαια αναπτύσσονται στοιχεία που αφορούν τον γεωργικό κλάδο στην Ελλάδα, ώστε να γίνουν καλύτερα κατανοητά τα μεγέθη και η δομές που τον αφορούν, τόσο σε σχέση με άλλους τομείς της οικονομίας, όσο και σε σχέση με τα αντίστοιχα στοιχεία άλλων χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

1.1.1 Έκταση κυρίως αγροτικών περιοχών

Η κατανομή με βάση τον τύπο της περιοχής από τα στοιχεία του 2015 έχει ως εξής: σε σύνολο 131.049 km², οι αγροτικές περιοχές καταλαμβάνουν τα 87.198 km² και ποσοστό 66%, οι ενδιάμεσες τα 37.355 km² και ποσοστό 28.3 % και οι αστικές περιοχές τα 7.499 km² και ποσοστό 5,7 %. Το ποσοστό των κυρίως αγροτικών περιοχών της Ελλάδας είναι μεγαλύτερο του Ευρωπαϊκού μέσου όρου (των 28 Κρατών Μελών) που δεν ξεπερνά το 44,1%. Τα στοιχεία αυτά παρουσιάζονται αναλυτικά στον πίνακα 1.1:

Πίνακας 1.1: έκταση ανά τύπο περιοχής

Μονάδα	km ²				%		
	Σύνολο έκτασης	Αγροτικές	Ενδιάμεσες	Αστικές	Αγροτικές	Ενδιάμεσες	Αστικές
Βέλγιο	30 528	9 939	13 345	7 246	32.6	43.7	23.7
Βουλγαρία	110 370	24 387	84 654	1 329	22.1	76.7	1.2
Τσεχία	78 868	28 933	49 935		36.7	63.3	0.0
Δανία	42 924	22 047	20 355	521	51.4	47.4	1.2
Γερμανία	357 376	137 811	177 665	41 891	38.6	49.7	11.7
Εσθονία	45 227	36 900	3 994	4 333	81.6	8.8	9.6
Ιρλανδία	69 797	62 815	6 061	921	90.0	8.7	1.3
Ελλάδα	132 049	87 198	37 355	7 496	66.0	28.3	5.7
Ισπανία	505 944	85 561	302 381	118 002	16.9	59.8	23.3
Γαλλία	633 187	340 825	241 884	50 103	53.8	38.2	7.9
Κροατία	56 594	35 613	20 340	641	62.9	35.9	1.1
Ιταλία	302 073	72 545	164 326	65 202	24.0	54.4	21.6
Κύπρος	9 251		9 251			100.0	
Λετονία	64 573	25 977	28 157	10 439	40.2	43.6	16.2
Λιθουανία	65 286	8 875	46 681	9 730	13.6	71.5	14.9
Λουξεμβούργο	2 586		2 586			100.0	
Ουγγαρία	93 011	25 666	66 820	525	27.6	71.8	0.6
Μάλτα	315			315			100.0
Ολλανδία	41 542	877	20 819	19 846	2.1	50.1	47.8
Αυστρία	83 879	63 072	14 847	5 960	75.2	17.7	7.1
Πολωνία	312 679	168 825	127 520	16 334	54.0	40.8	5.2
Πορτογαλία	92 226	72 828	13 541	5 858	79.0	14.7	6.4
Ρουμανία	238 391	161 678	70 127	6 587	67.8	29.4	2.8
Σλοβενία	20 273	14 758	5 515		72.8	27.2	
Σλοβακία	49 035	22 573	24 409	2 053	46.0	49.8	4.2
Φιλανδία	338 440	278 881	49 991	9 568	82.4	14.8	2.8
Σουηδία	438 574	108 163	273 045	57 366	24.7	62.3	13.1
Ηνωμένο Βασίλειο	248 536	73 332	105 185	70 013	29.5	42.3	28.2
EU-28	4 463 534	1 970 079	1 980 789	512 280	44.1	44.4	11.5
EU-15	3 319 661	1 415 894	1 443 386	459 993	42.7	43.5	13.9
EU-N13	1 143 873	554 185	537 402	52 286	48.4	47.0	4.6

Πηγή: Eurostat, 2015, ίδια επεξεργασία («-»: δεν υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία)

1.1.2 Πληθυσμός κυρίως αγροτικών περιοχών

Βάσει των στοιχείων της Ευρωπαϊκής Ένωσης από το 2016 για τον πληθυσμό των κυρίως αγροτικών περιοχών σε σχέση με τον αντίστοιχο των ενδιάμεσων κι αστικών περιοχών αυτών, σε σύνολο πληθυσμού 10.783.700 κατοίκων, 3.437.700 ή ποσοστό 31,9% ζει σε κυρίως αγροτικές περιοχές, 2.454.800 ή 22,8% σε ενδιάμεσες περιοχές, ενώ το 45,4% (4.891.200) σε αστικές περιοχές¹. Σε σχέση με τον Ευρωπαϊκό μέσο όρο (28 Κρατών Μελών) όπου το αντίστοιχο ποσοστό δεν ξεπερνά το 19,1%, το ποσοστό του πληθυσμού που ζει σε κυρίως αγροτικές περιοχές εμφανίζεται επίσης μεγαλύτερο, όπως συνοψίζεται και στον πίνακα 1.2:

Πίνακας 1.2: Πληθυσμός ανά είδος περιοχής

Χώρα	Σύνολο πληθυσμού	Αγροτικές	%	Ενδιάμεσες	%	Αστικές	%
	Μονάδα	1000 κάτοικοι		1000 κάτοικοι		1000 κάτοικοι	
Βέλγιο	11311.1	965.6	8.5	4314.4	38.1	6031.1	53.3
Βουλγαρία	7153.8	936.9	13.1	4897.0	68.5	1319.8	18.4
Τσεχία	10553.8	2240.1	21.2	5719.4	54.2	2594.3	24.6
Δανία	5707.3	1635.6	28.7	2779.4	48.7	1292.2	22.6
Γερμανία	82175.7	12952.3	15.8	33630.9	40.9	35592.5	43.3
Εσθονία	1315.9	591.6	45.0	146.5	11.1	577.8	43.9
Ιρλανδία	4724.7	2846.3	60.2	554.5	11.7	1324.0	28.0
Ελλάδα	10783.7	3437.7	31.9	2454.8	22.8	4891.2	45.4
Ισπανία	46440.1	1615.0	3.5	15646.7	33.7	29178.5	62.8
Γαλλία	66524.8	20731.9	31.2	22333.7	33.6	23459.2	35.3
Κροατία	4190.7	1806.5	43.1	1582.9	37.8	801.3	19.1
Ιταλία	60665.6	5804.5	9.6	25818.9	42.6	29042.1	47.9
Κύπρος	848.3	n.o.	n.o.	848.3	100.0	n.o.	n.o.
Λετονία	1969.0	435.4	22.1	527.6	26.8	1006.0	51.1
Λιθουανία	2888.6	250.3	8.7	1832.9	63.5	805.4	27.9
Λουξεμβούργο	576.2	n.o.	n.o.	576.2	100.0	n.o.	n.o.
Ουγγαρία	9830.5	1864.0	19.0	6207.1	63.1	1759.4	17.9
Μάλτα	434.4	n.o.	n.o.	n.o.	n.o.	434.4	100.0
Ολλανδία	16979.1	105.7	0.6	4312.3	25.4	12561.1	74.0
Αυστρία	8690.1	3533.8	40.7	2399.9	27.6	2756.4	31.7
Πολωνία	37967.2	13294.3	35.0	15007.4	39.5	9665.6	25.5
Πορτογαλία	10341.3	3248.0	31.4	2300.6	22.2	4792.7	46.3
Ρουμανία	19760.3	10625.5	53.8	6542.7	33.1	2592.2	13.1
Σλοβενία	2064.2	1210.3	58.6	853.9	41.4	n.o.	n.o.
Σλοβακία	5426.3	2033.4	37.5	2759.5	50.9	633.3	11.7
Φιλανδία	5487.3	2200.4	40.1	1666.6	30.4	1620.3	29.5
Σουηδία	9851.0	894.8	9.1	4012.0	40.7	4944.2	50.2
Ηνωμένο Βασίλειο	65382.6	2379.6	3.6	14197.6	21.7	48805.3	74.6
EU-28	510043.6	97639.4	19.1	183923.9	36.1	226313.4	44.4
EU-15	405640.6	62351.3	15.4	136998.6	33.8	206290.8	50.9
EU-N13	104402.9	35288.1	33.8	46925.3	44.9	22189.5	21.3

Πηγή: Eurostat, Πληθυσμός ανά είδος περιοχής 2016, ίδια επεξεργασία

1.1.3 Απασχόληση στον αγροτικό τομέα

Υπάρχουν διαφορετικές προσεγγίσεις για τον αριθμό των απασχολούμενων στον αγροτικό τομέα. Έτσι, σύμφωνα με τα στοιχεία της Eurostat που εμφανίζονται στον πίνακα 1.4, οι απασχολούμενοι στον αγροτικό τομέα που καταγράφονται στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό ανέρχονται σε 436.200 για το 2016. Παρ' όλα αυτά σε αντίστοιχη μελέτη της ΕΛΣΤΑΣΤ για το ίδιο έτος (πίνακας 1.5), εάν υπολογιστούν οι κάτοχοι και τα μέλη της οικογένειας (μη αμειβόμενα) σε εκμεταλλεύσεις φυσικών προσώπων ανέρχονται σε 1.168.324, ενώ αν ληφθούν υπόψη οι μόνιμοι εργάτες (33.826) και οι εποχικοί (891.798), ο συνολικός αριθμός των απασχολούμενων στον αγροτικό τομέα ανέρχεται σε τουλάχιστον 2.093.948 άτομα. Πρέπει βεβαίως να αναφερθεί ότι και η ΕΛΣΤΑΤ δίνει στοιχεία σχετικά με τον οικονομικά ενεργό πληθυσμό που απασχολείται στον αγροτικό κλάδο (πρωτογενή

τομέα), που είναι ουσιαστικά τα ίδια με αυτά της μελέτης της Eurostat. Λαμβάνοντας υπόψη τα στατιστικά που αφορούν τον οικονομικά ενεργό πληθυσμό σε ποσοστά, προκύπτει ότι για το έτος 2016 όπως παρουσιάζεται στον πίνακα 1.4, το ποσοστό των απασχολούμενων στον αγροτικό τομέα αντιστοιχεί στο 12% περίπου σε σχέση με το σύνολο των απασχολούμενων άλλους σημαντικούς τομείς της οικονομίας όπως η βιομηχανία τροφίμων και ο τουρισμός, ποσοστό αρκετά υψηλότερο από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο (3,9%). Σημαντικό είναι το γεγονός της συνεχούς μείωσης του ποσοστού των απασχολούμενων στον αγροτικό τομέα από το 1981 κι έπειτα, καθώς από το 27% περίπου της χρονιάς (Τσιώτα, 2012) εκείνης, το 2016 έχει πέσει κατά 15 ποσοστιαίες μονάδες και βρίσκεται στο 12%. Από την άλλη μεριά, αξίζει να σημειωθεί ότι από το 2004 κι έπειτα η μείωση βαίνει μικρότερη, ενώ κατά τα χρόνια της κρίσης, υπάρχει τάση σταθεροποίησης και μικρής αύξησης, από το 11% κατά το έτος 2008 στο 13.6% κατά το 2013, σε σχέση με το σύνολο της απασχόλησης (yraithros.gr). Για την τετραετία εξάλλου 2013-2017 υπάρχει μια οριακή μείωση των απασχολούμενων με τον πρωτογενή τομέα της τάξης του 1,45% κατά μέσο όρο όπως περιγράφεται και στον πίνακα 1.6 της ΕΛΣΤΑΤ σε απόλυτους αριθμούς και σε σχέση με τον δευτερογενή και τριτογενή τομέα της οικονομίας όπου παρατηρείται μια επίσης οριακή αύξηση.

Χαρακτηριστικά του δυναμικού που απασχολείται στον τομέα είναι το χαμηλό μορφωτικό επίπεδο, καθώς σε ποσοστό 64% βρίσκονται απόφοιτοι δημοτικού, ενώ μόλις το 4.5% είναι απόφοιτοι ΑΕΙ και ΤΕΙ, βάσει των στοιχείων που απεικονίζονται στον πίνακα 1.3.

Επιπρόσθετα, σχετικά με την κατανομή του εργατικού δυναμικού ανά ηλικιακή ομάδα, όπως φαίνεται κι από τα στοιχεία της Eurostat στον πίνακα 1.7, το μεγαλύτερο ποσοστό 68,4% ανήκει στην ομάδα 40-64 ετών ενώ ακολουθεί σε αρκετή απόσταση η ομάδα 15-39 με 24,8%, γεγονός που καταδεικνύει τη γήρανση του αγροτικού πληθυσμού της χώρας.

Πίνακας 1.3: Μορφωτικό επίπεδο του ενεργού πληθυσμού (%)

	Σύνολο πληθυσμού (%)			Γεωργία (%)		
	χαμηλό	μεσαίο	υψηλό	χαμηλό	μεσαίο	υψηλό
EU-28	17.9	48.0	33.9	40.7	50.2	8.9
Βέλγιο	16.4	39.8	43.9	29.4	50.6	20.0
Βουλγαρία	10.3	57.2	32.4	42.9	49.8	7.3
Τσεχία	4.1	71.9	24.0	4.1	84.5	11.4
Δανία	20.3	42.3	34.4	36.4	44.8	10.4
Γερμανία	12.4	58.5	28.9	13.0	63.5	23.5
Εσθονία	9.8	50.2	40.1	27.2	52.9	19.9
Ιρλανδία	14.3	37.1	45.4	44.2	41.3	13.0
Ελλάδα	23.4	41.5	35.1	64.2	31.2	4.5
Ισπανία	34.0	23.9	42.1	72.5	16.8	10.6
Γαλλία	15.5	44.6	39.6	24.1	58.8	17.1
Κροατία	10.3	61.9	27.9	47.8	46.6	:
Ιταλία	31.5	47.2	21.3	61.0	34.7	4.2
Κύπρος	16.8	37.3	45.8	61.5	30.4	:
Λετονία	7.6	55.1	37.1	18.3	70.7	11.0
Λιθουανία	3.5	52.2	44.3	10.9	76.0	13.1
Λουξεμβούργο	16.1	31.4	41.6	:	65.7	:
Ουγγαρία	12.0	61.8	26.2	26.3	62.6	11.1
Μάλτα	42.2	32.2	25.5	90.2	:	:
Ολλανδία	21.4	41.7	35.7	33.7	51.4	13.9
Αυστρία	13.1	52.9	34.0	24.2	55.7	20.0
Πολωνία	5.3	61.1	33.6	15.6	77.9	6.5
Πορτογαλία	47.7	26.0	26.3	87.6	7.9	4.4
Ρουμανία	20.5	59.0	20.5	54.9	43.5	1.6
Σλοβενία	8.8	56.6	34.6	37.2	53.8	:
Σλοβακία	4.3	72.0	23.6	.	87.9	6.8
Φιλανδία	10.8	46.2	43.1	23.7	56.7	19.6
Σουηδία	12.9	46.3	40.6	24.2	58.2	17.2
Ηνωμένο Βασίλειο	16.3	40.4	43.1	29.9	44.4	25.5
Ισλανδία	26.4	38.1	35.5	41.8	47.1	:
Νορβηγία	16.7	39.9	43.4	26.2	53.0	20.8
Ελβετία	13.9	46.7	39.1	18.0	54.8	26.7
FYROM	19.2	54.6	26.3	54.8	41.3	3.9
Τουρκία	57.4	20.3	22.4	90.1	7.7	2.2

Πηγή: Eurostat, 2016

Πίνακας 1.4: Απασχόληση ανά οικονομική δραστηριότητα

Έτος 2016	Απασχόληση στη γεωργία		Απασχόληση στη δασοκομία		Απασχόληση στην βιομηχανία τροφίμων		Απασχόληση στον τουρισμό	
	1000 άτομα	% της συνολικής απασχόλησης	1000 άτομα	% της συνολικής απασχόλησης	1000 άτομα	% της συνολικής απασχόλησης	1000 άτομα	% της συνολικής απασχόλησης
Βέλγιο	55.4	1.2	-	-	119.7	2.6	152.1	3.3
Βουλγαρία	171.8	5.7	30.8	1.0	109.0	3.6	157.8	5.2
Τσεχία	118.0	2.3	28.4	0.6	130.5	2.5	182.9	3.6
Δανία	65.8	2.3	3.4	0.1	60.3	2.1	120.5	4.2
Γερμανία	500.5	1.2	35.2	0.1	913.2	2.2	1578.8	3.8
Εσθονία	17.7	2.7	6.5	1.0	14.0	2.2	26.5	4.1
Ιρλανδία	107.3	5.3	2.8	0.1	56.6	2.8	147.3	7.3
Ελλάδα	436.2	11.9	3.6	0.1	128.5	3.5	341.2	9.3
Ισπανία	712.0	3.9	26.0	0.1	482.4	2.6	1604.2	8.7
Γαλλία	696.5	2.6	37.7	0.1	648.8	2.4	1021.6	3.8
Κροατία	100.6	6.3	16.5	1.0	62.8	3.9	108.8	6.8
Ιταλία	810.0	3.6	54.8	0.2	493.7	2.2	1394.9	6.1
Κύπρος	12.1	3.3	0.8	0.2	9.5	2.6	32.7	9.0
Λετονία	51.4	5.8	14.7	1.6	27.9	3.1	30.5	3.4
Λιθουανία	94.0	6.9	12.7	0.9	38.7	2.8	35.5	2.6
Λουξεμβούργο	2.4	0.9	-	-	1.3	0.5	9.2	3.5
Ουγγαρία	193.1	4.4	24.2	0.6	141.5	3.3	197.7	4.5
Μάλτα	1.9	1.0	-	-	4.6	2.4	13.6	7.1
Ολλανδία	170.1	2.0	2.2	0.0	141.0	1.7	356.5	4.2
Αυστρία	172.9	4.1	9.9	0.2	82.9	2.0	258.4	6.1
Πολωνία	1621.5	10.0	77.3	0.5	542.1	3.3	376.2	2.3
Πορτογαλία	294.2	6.4	13.9	0.3	103.4	2.2	279.2	6.1
Ρουμανία	1902.2	22.5	47.7	0.6	216.1	2.6	205.4	2.4
Σλοβενία	42.3	4.6	3.3	0.4	17.0	1.9	40.8	4.5
Σλοβακία	52.5	2.1	19.2	0.8	54.4	2.2	113.9	4.6
Φιλανδία	71.3	2.9	21.8	0.9	36.8	1.5	85.2	3.5
Σουηδία	62.4	1.3	27.1	0.6	46.7	1.0	173.0	3.5
Ηνωμένο Βασίλειο	318.5	1.0	20.3	0.1	416.2	1.3	1707.7	5.4
EU-28	8854.4	3.9	542.4	0.2	5116.6	2.3	10752.3	4.8
EU-15	4475.3	2.5	260.4	0.1	3736.7	2.1	9229.9	5.2
EU-N13	4379.1	9.6	282.0	0.6	1379.9	3.0	1522.4	3.3

Πηγή: Eurostat, 2016

Πίνακας 1.5: Απασχολούμενοι στις γεωργικές εκμεταλλεύσεις, κατά κατηγορία, και ημέρες απασχόλησης των εποχικών εργατών, 2016

Περιφέρεια	Διαχειριστές εκμεταλλεύσεων νομικών προσώπων	Κάτοχοι και μέλη της οικογένειας σε εκμεταλλεύσεις φυσικών προσώπων	Μόνιμοι εργάτες	Εποχικοί εργάτες
Σύνολο Χώρας	652	1.168.324	33.826	891.798
Ανατολική Μακεδονία και Θράκη	49	92.257	2.526	63.292
Κεντρική Μακεδονία	164	160.036	7.728	150.720
Δυτική Μακεδονία	42	41.149	1.385	18.391
Θεσσαλία	72	103.233	3.165	66.245
Ήπειρος	53	47.665	1.076	23.418
Ιόνια Νησιά	10	42.651	249	14.476
Δυτική Ελλάδα	27	133.844	3.483	142.370
Στερεά Ελλάδα	54	110.924	2.800	84.001
Πελοπόννησος	44	146.870	3.188	168.832
Αττική	66	47.213	2.502	27.229
Βόρειο Αιγαίο	18	45.161	800	14.095
Νότιο Αιγαίο	17	35.010	547	8.972
Κρήτη	36	162.311	4.377	109.757

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, 2018

Πίνακας 1.6: Απασχολούμενοι ηλικίας 15 ετών και άνω, κατά τομείς οικονομικής δραστηριότητας και φύλο, 2013 – 2017 (σε χιλιάδες)

	2013	2014	2015	2016	2017
Σύνολο	3.513,2	3.536,2	3.610,7	3.673,6	3.752,7
Άρρενες	2.065,3	2.056,1	2.086,4	2.129,3	2.180,7
Θήλεις	1.447,9	1.480,2	1.524,3	1.544,3	1.571,9
Πρωτογενής	481,1	479,8	465,7	454,5	453,4
Άρρενες	286,1	287,4	277,1	272,9	272,7
Θήλεις	194,9	192,4	188,6	181,6	180,6
Δευτερογενής	546,6	529,7	539,4	560,0	578,2
Άρρενες	437,7	418,2	417,5	433,8	449,3
Θήλεις	108,9	111,5	121,9	126,2	128,9
Τριτογενής	2.485,5	2.526,7	2.605,6	2.659,0	2.721,1
Άρρενες	1.341,5	1.350,4	1.391,8	1.422,6	1.458,7
Θήλεις	1.144,0	1.176,3	1.213,8	1.236,4	1.262,4

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, 2018

Πίνακας 1.7: Κατανομή του ενεργού πληθυσμού ανά ηλικιακή ομάδα, 2016

	Σύνολο			Γεωργία		
	15-39	40-64	>65	15-39	40-64	>65r
EU-28	42.4	55.2	2.4	31.8	59.2	9.0
Βέλγιο	44.1	54.9	1.0	26.9	64.6	:
Βουλγαρία	40.2	57.8	2.1	35.3	60.7	:
Τσεχία	41.8	55.8	2.4	32.7	63.8	3.5
Δανία	44.0	52.8	3.2	44.7	43.2	12.2
Γερμανία	40.2	57.2	2.7	29.5	62.1	8.4
Εσθονία	42.4	52.6	5.0	29.9	64.4	:
Ιρλανδία	46.3	50.4	3.3	22.2	56.1	21.7
Ελλάδα	40.3	57.9	1.7	24.8	68.4	6.8
Ισπανία	40.6	58.5	0.9	36.9	61.3	1.8
Γαλλία	42.6	56.1	1.3	30.3	66.0	3.7
Κροατία	46.2	52.3	1.5	23.5	62.3	14.2
Ιταλία	35.0	62.7	2.3	32.5	60.6	6.9
Κύπρος	49.0	48.4	2.5	32.2	52.1	15.7
Λετονία	42.7	53.8	3.5	26.5	67.9	5.6
Λιθουανία	41.4	55.4	3.2	25.7	66.5	:
Λουξεμβούργο	48.3	51.3	0.4	50.0	45.8	:
Ουγγαρία	43.0	56.0	1.0	35.0	62.9	:
Μάλτα	53.8	44.5	1.7	:	73.7	:
Ολλανδία	45.5	52.1	2.4	35.6	59.5	4.9
Αυστρία	46.0	52.2	1.8	25.3	61.0	13.8
Πολωνία	48.2	49.9	1.8	32.7	64.1	3.2
Πορτογαλία	39.5	55.4	5.1	13.9	44.5	41.6
Ρουμανία	44.0	52.7	3.3	35.3	51.1	13.6
Σλοβενία	44.6	54.1	1.4	25.8	57.0	17.5
Σλοβακία	46.5	52.7	0.8	36.0	62.1	:
Φιλανδία	43.3	53.9	2.8	29.6	57.9	12.5
Σουηδία	43.7	52.8	3.5	32.4	52.4	15.2
Ηνωμένο Βασίλειο	46.0	50.2	3.8	31.2	50.2	18.6
Ισλανδία	46.5	47.8	5.7	21.2	66.7	:
Νορβηγία	44.8	51.6	3.5	36.9	50.5	12.6
Ελβετία	44.6	51.4	3.9	30.5	55.2	14.4
Ν.Μακεδονία	45.8	52.9	1.3	29.5	64.2	6.3
Τουρκία	57.5	39.8	2.7	36.5	53.5	10.0

Πηγή: Eurostat, 2016

1.2 Συμμετοχή του αγροτικού τομέα στην οικονομία

«Κατά τη διάρκεια των τελευταίων τεσσάρων δεκαετιών η συμβολή του ελληνικού αγροτικού τομέα στο ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (Α.Ε.Π.) μειώθηκε από 15% σε λιγότερο από 6%. Όπως δείχνει και ο Πίνακας 1.8, το ποσοστό συμμετοχής της αγροτικής παραγωγής στο Α.Ε.Π. μειώθηκε από 9,9% το 1995 σε 7,3% το 2000 και στη συνέχεια σε 5,2% το 2006» (Καδίτη Ε. κα, 2010), ενώ έφτασε στο χαμηλό 3,75% κατά το 2017. Παρ' όλα αυτά κατά τη περίοδο από το 2010 έως και το 2018, δηλαδή κατά την περίοδο της οικονομικής ύφεσης της χώρας¹, εμφανίζεται μια αυξητική τάση αφού από το 2,85% κατά το έτος 2010 η συμμετοχή του τομέα αυξήθηκε στο 3,75% σύμφωνα με τα στοιχεία της έρευνας της ΕΛΣΤΑΤ. Σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης, το αντίστοιχο ποσοστό συμμετοχής του αγροτικού τομέα είναι και πάλι αρκετά μικρότερο μικρότερο, της τάξης του 1,6% (EUROSTAT, 2017). Στον πίνακα 1.8, εμφανίζεται η συμμετοχή της αγροτικής παραγωγής στο ΑΕΠ της χώρας τη δεκαετία 1995-2006, ενώ στον πίνακα 1.9 η συμμετοχή του τομέα σε κάθε Κράτος Μέλος της Ε.Ε. καθώς και οι αντίστοιχοι μέσοι όροι μεταξύ των ετών 2007 – 2017.

Πίνακας 1.8 συμμετοχή της αγροτικής παραγωγής στο ΑΕΠ της χώρας

	Α.Ε.Π.		Απασχόληση		Εξαγωγές τροφίμων, ποτών & καπνού	
	Ελλάδα	Ε.Ε.-25	Ελλάδα	Ε.Ε.-25	Ελλάδα	Ε.Ε.-25
1995	9,9	2,8	20,4	..	23,3	..
2000	7,3	2,3	17,0	5,7	19,6	5,6
2002	7,0	2,2	15,8	5,4	12,1	..
2003	6,4	2,1	15,3	5,3	19,4	..
2004	5,9	2,1	12,6	5,0	18,3	..
2005	5,5	1,9	12,4	4,9	18,7	4,9
2006	5,2	..	12,0	..	17,2	..

Πηγή: Eurostat, Statistics, Agriculture, ΚΕΠΕ, 2010.

¹ Ως περίοδος «οικονομικής ύφεσης» θεωρείται η σειρά των ετών κατά τα οποία ο δείκτης μεγέθυνσης του ΑΕΠ αποκτά αρνητικό πρόσημο. Σύμφωνα με τα δεδομένα της Eurostat το έτος 2008 αποτέλεσε έτος καμπίς με το ΑΕΠ να βρίσκεται για πρώτη φορά με αρνητικό πρόσημο -0,2

Πίνακας 1.9: συμμετοχή τομέων της οικονομίας στο ΑΕΠ Κρατών Μελών της Ε.Ε. για τα έτη 2007-2017

	Agriculture, forestry & fishing		Industry		Con-struction		Distributive trades, transport, accommodation and food services		Information and communication		Financial and insurance activities		Real estate activities		Pro-fessional, scientific, technical, administrative and support services		Public admini-stration, defence, education, human health and social work activities		Arts, entertain-ment and recreation; other services (*)	
	2007	2017	2007	2017	2007	2017	2007	2017	2007	2017	2007	2017	2007	2017	2007	2017	2007	2017	2007	2017
EU-28	1.7	1.6	20.1	19.6	6.4	5.4	19.0	19.0	4.9	5.0	5.6	4.9	11.0	11.3	10.2	11.2	17.8	18.6	3.4	3.5
Euro area (EA-19)	1.8	1.6	20.7	20.1	6.2	5.1	19.0	19.0	4.7	4.7	5.1	4.5	11.0	11.3	10.4	11.2	17.8	19.0	3.4	3.4
Belgium	1.0	0.7	19.5	16.8	5.4	5.3	21.2	19.5	4.1	4.2	5.1	6.0	9.1	8.4	12.2	14.7	20.2	22.2	2.2	2.2
Bulgaria	5.5	4.3	22.9	24.1	7.9	4.2	21.2	21.7	3.7	5.5	7.3	7.5	12.0	10.3	5.0	6.1	12.5	14.1	2.0	2.3
Czech Republic	2.2	2.3	31.7	31.7	6.5	5.3	19.6	18.9	5.2	5.3	3.6	4.0	7.9	8.5	6.7	6.8	14.2	15.0	2.4	2.2
Denmark	1.4	1.3	20.4	17.9	5.7	5.0	20.6	20.4	4.3	4.3	5.6	6.0	9.3	10.4	7.7	9.5	21.6	21.8	3.3	3.5
Germany	0.8	0.7	26.7	25.7	3.9	4.9	16.4	16.1	4.8	4.7	4.6	3.8	11.5	10.8	11.0	11.0	16.4	18.2	4.1	4.0
Estonia	3.5	2.8	20.2	20.6	10.6	6.6	23.2	21.5	4.6	6.2	4.7	4.0	9.6	9.8	8.0	9.8	13.0	16.2	2.6	2.6
Ireland	1.2	1.2	23.0	36.1	9.2	2.5	16.4	12.2	6.5	10.3	10.0	7.5	7.4	6.3	8.5	11.4	15.6	11.1	2.3	1.4
Greece	3.4	4.0	13.1	14.6	7.3	2.3	25.3	23.5	4.0	3.3	4.5	4.2	11.8	17.2	6.5	5.3	19.7	20.8	4.3	4.6
Spain	2.7	2.9	18.2	18.1	11.2	5.8	22.1	23.6	4.4	4.2	5.3	4.0	8.9	10.8	7.2	8.4	16.3	18.3	3.7	4.0
France	1.8	1.7	15.3	14.0	6.0	5.5	17.8	17.8	5.3	5.2	3.8	3.5	12.9	12.9	13.0	13.8	21.1	22.5	3.0	3.0
Croatia	4.4	3.7	20.0	21.0	8.2	5.2	22.0	22.6	4.7	4.6	6.1	6.2	9.6	9.8	8.2	8.4	14.0	15.2	2.8	3.3
Italy	2.1	2.1	20.5	19.2	6.0	4.7	20.3	21.2	4.3	3.6	5.6	5.1	12.1	14.1	9.1	9.5	16.4	16.6	3.5	3.9
Cyprus	2.3	2.0	9.1	7.9	12.0	4.5	24.6	25.2	3.5	4.7	8.3	11.7	8.2	9.8	8.1	10.0	19.7	19.8	4.2	4.3
Latvia	3.7	3.9	14.3	16.4	10.1	5.9	25.7	25.8	3.6	5.0	5.2	4.0	12.3	11.7	6.4	8.0	15.6	16.1	3.0	3.1
Lithuania	3.9	3.4	21.8	22.7	11.2	6.7	27.9	31.5	3.7	3.8	3.5	2.1	6.7	6.5	5.9	6.8	13.7	14.2	1.7	2.2
Luxembourg	0.5	0.3	10.8	7.2	5.8	5.5	14.8	16.4	5.9	6.9	29.1	26.5	8.6	7.4	9.0	12.3	13.9	15.5	1.8	1.9
Hungary	4.0	3.9	26.0	26.4	4.9	4.8	18.6	18.5	5.4	4.9	4.5	3.3	8.1	8.1	8.1	9.4	17.5	17.7	2.9	3.0
Malta (*)	2.0	1.1	16.2	10.1	5.1	3.6	23.9	22.1	5.2	6.8	7.8	6.2	6.3	4.7	8.4	15.1	17.7	17.0	7.6	13.2
Netherlands	2.0	2.1	18.1	15.0	5.6	4.4	19.5	20.9	5.1	4.8	6.2	7.4	8.4	6.9	13.8	15.1	18.9	21.0	2.3	2.4
Austria	1.6	1.3	24.0	21.8	6.9	6.5	22.7	23.2	3.4	3.5	5.2	4.1	8.8	9.9	8.4	9.6	16.4	17.3	2.8	2.8
Poland	3.4	2.4	25.3	27.2	7.9	7.3	25.2	25.7	4.1	3.9	4.5	4.1	5.7	5.1	6.8	7.9	14.8	14.2	2.2	2.3
Portugal	2.3	2.2	17.6	18.4	6.8	4.1	22.4	25.2	3.8	3.3	7.7	4.9	9.2	12.2	6.8	7.5	20.9	19.2	2.5	3.0
Romania	6.1	4.8	27.6	26.7	10.7	6.5	21.2	20.5	5.1	5.7	2.1	3.1	9.3	8.5	4.2	7.6	10.9	13.1	2.8	3.5
Slovenia	2.1	2.1	27.2	27.5	8.0	5.6	20.3	20.5	4.0	4.1	4.6	3.8	7.0	7.7	8.8	10.0	15.3	16.2	2.7	2.6
Slovakia	4.0	3.6	30.0	26.6	7.9	7.7	21.6	20.6	4.1	4.3	3.4	3.6	6.8	6.6	6.5	8.9	12.9	14.7	2.8	3.4
Finland	2.7	2.7	28.3	21.1	6.7	7.1	16.2	15.6	4.8	5.8	3.0	2.9	9.8	12.7	7.1	8.7	18.8	20.3	2.7	3.0
Sweden	1.6	1.2	24.1	18.8	6.2	6.2	18.0	17.6	5.2	7.2	3.6	4.0	8.6	8.6	9.8	11.7	20.2	21.5	2.8	3.0
United Kingdom	0.6	0.7	14.5	14.0	6.8	6.1	17.6	17.7	6.1	6.4	8.6	7.1	12.9	13.6	11.0	12.4	18.3	17.6	3.6	4.2
Iceland (*)	5.1	5.8	13.4	15.5	10.5	6.9	16.6	20.8	4.3	5.0	12.8	5.6	9.8	10.1	6.5	9.0	18.1	18.6	2.8	2.7
Norway	1.4	2.3	36.3	26.7	5.6	7.0	15.5	14.3	3.9	4.2	3.8	5.1	6.9	7.6	6.6	7.2	18.2	23.4	1.9	2.1
Switzerland	0.8	0.7	22.5	20.6	4.7	5.3	21.0	20.3	3.9	4.2	13.3	9.4	6.6	7.5	7.9	10.4	16.8	19.2	2.4	2.4
Montenegro (*)	9.1	9.0	14.1	12.3	7.3	6.8	27.3	28.3	6.7	4.7	4.8	5.3	9.1	7.2	2.8	4.5	17.5	18.7	1.3	3.0
Former Yugoslav Republic of Macedonia	10.4	10.9	17.1	19.5	6.8	7.1	18.4	23.8	4.4	3.7	3.3	3.3	16.3	11.5	2.6	3.7	16.8	13.8	3.9	2.7
Albania	19.7	21.7	10.8	13.2	18.3	10.7	19.3	18.7	5.7	3.4	2.8	2.9	8.1	6.5	3.1	6.7	10.2	13.1	2.1	3.1
Serbia	10.0	7.3	22.7	26.4	5.6	5.6	19.5	19.7	4.6	5.6	3.3	3.7	9.8	9.9	5.2	6.0	16.3	12.8	3.2	3.0
Turkey (*)	8.5	7.0	22.2	22.3	7.7	9.7	26.8	24.4	3.0	2.8	2.4	3.8	10.8	8.8	4.6	6.0	12.0	13.1	2.0	2.2
Bosnia and Herzegovina (*)	9.4	7.5	20.6	22.6	5.8	4.6	21.7	22.4	5.5	5.1	4.6	4.4	6.6	5.8	3.9	4.4	19.5	20.2	2.4	2.9
Kosovo (*)	17.5	13.4	19.8	21.1	7.8	8.2	18.2	21.7	0.9	2.3	3.9	3.9	12.9	10.3	1.6	2.6	17.3	15.9	0.1	5.4

(*) Includes also activities of household and extra-territorial organisations and bodies.

(*) Industry and professional, scientific, technical, administrative and support services: break in series.

(*) 2016 instead of 2017.

(*) This designation is without prejudice to positions on status, and is in line with UNSCR 1244/1999 and the ICJ Opinion on the Kosovo declaration of independence. 2008 instead of 2007. 2016 instead of 2017, except for information and communication and professional, scientific, technical, administrative and support services, 2015 instead of 2017.

Source: Eurostat (online data code: nama_10_a10)

Πηγή: Eurostat, 2018

1.2.1 Σχέση του αγροτικού τομέα με τους υπόλοιπους τομείς της οικονομικής δραστηριότητας-συνεισφορά στο εμπορικό ισοζύγιο

«Ο αγροτικός τομέας αποτελεί βασικό τροφοδότη σειράς προϊόντων και υπηρεσιών, ιδιαίτερης σημασίας για τη βιομηχανία τροφίμων και ποτών, η οποία συνιστά τον κινητήριο μοχλό της μεταποίησης, καλύπτοντας στο σύνολο των τομέων του κλάδου, τη μεγαλύτερη αναλογία του αριθμού επιχειρήσεων (21,2% το 2012), των απασχολουμένων (25,2%) και της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας (25,2%)» (Τσιφόρος, 2015).

«Σημαντική εξάλλου κρίνεται η συνεισφορά των αγροτικών προϊόντων στο εξωτερικό εμπορικό ισοζύγιο της χώρας, παρουσιάζοντας σταθερότητα και δυναμισμό ακόμα και στην περίοδο της ύφεσης στην οικονομία. Σύμφωνα με ορισμένες εκτιμήσεις² στη διάρκεια της επταετίας 2008-2014 η αξία των εξαγωγών τροφίμων αυξήθηκε κατά 22,6% καταγράφοντας μέσο ετήσιο ρυθμό μεταβολής της τάξεως του 3,5% περίπου. Σημειώνεται ότι το 2014 το ποσοστό των αγροτικών προϊόντων (περιλαμβανομένων των τροφίμων, των ποτών, του καπνού, των ελαιοκομικών προϊόντων και του βάμβακος) στη συνολική αξία εξαγωγών της χώρας καλύπτει το 18,7%, παρά τη μικρή σχετικά μείωση του σε σχέση με το 2013 (-3,8%), αντιπροσωπεύοντας αξία που πλησιάζει τα 5 δις ευρώ» (Τσιφόρος, 2015). Κατά το έτος 2017 το ποσοστό των εξαγωγών αγροτικών προϊόντων σε σχέση με τη συνολική αξία, ανήλθε στο 19,5% (5.547,2 εκ. €) από το 22,4% του 2016 (5.629,2 εκ. €). Γενικότερα, τα αγροτικά προϊόντα βρίσκονται στους τρεις πρώτους κλάδους της οικονομίας σε ό,τι αφορά τις εξαγωγές. Παρ' όλα αυτά όμως θα πρέπει να ειπωθεί ότι η χώρα συνεχίζει να είναι ελλειμματική σε ό,τι αφορά το ισοζύγιο εισαγωγών – εξαγωγών αγροτικών προϊόντων και τροφίμων.

---

² IOBE, Βιομηχανία Τροφίμων και Ποτών, Μάρτιος 2015.

1.3 Η διάρθρωση του ελληνικού αγροτικού τομέα

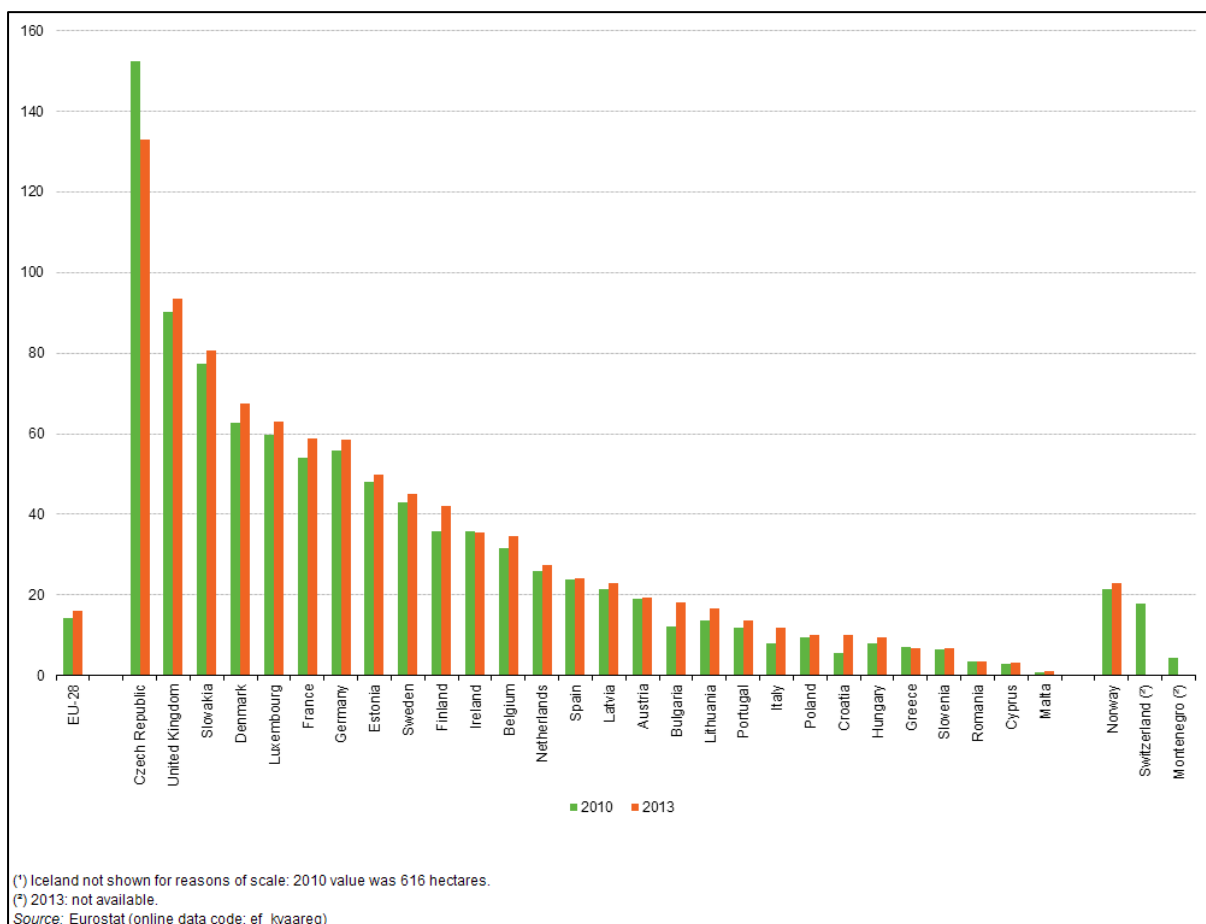
Η διάρθρωση της ελληνικής γεωργίας μπορούμε χαρακτηρίζεται από μικρές και πολυτεμαχισμένες εκμεταλλεύσεις. Αρχίζοντας από τη χρησιμοποιούμενη γεωργική έκταση (ΧΓΕ), η οποία στο σύνολο της χώρας το 2016 παρουσιάζει μείωση 6,8%, σε σχέση με το 2013 και μείωση 2,8% το 2013 σε σχέση με το 2009. Πιο συγκεκριμένα, η συνολική χρησιμοποιούμενη έκταση ανέρχεται σε 31.526 χιλ. στρέμματα το 2016 ενώ σε 33.815 χιλ. στρέμματα το 2013 και σε 34.779 χιλ. στρέμματα το 2009. Το σημαντικότερο στοιχείο προκύπτει από τη μέση ΧΓΕ ανά εκμετάλλευση που παρουσιάζει μείωση (3,3%) το 2016 σε σχέση με το 2013 και μικρή μείωση (0,9%) το 2013 σε σχέση με το 2009. Συγκεκριμένα το 2016 είναι 46,45 στρέμματα ανά εκμετάλλευση, το 2013 είναι 48,06 στρέμματα και 48,52 στρέμματα το 2009. Τα παραπάνω συμπεράσματα, αναλύονται στον πίνακα 1.10. Η μέση ΧΓΕ ανά εκμετάλλευση βρίσκεται αρκετά κάτω από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο που αντιστοιχεί σε 161 στρέμματα ανά εκμετάλλευση, όπως φαίνεται κι από το Γράφημα 1.1.

Πίνακας 1.10 Μέση Χρησιμοποιούμενη Γεωργική Έκταση (στρέμματα)

Περιφέρειες	Μέση Χρησιμοποιούμενη Γεωργική Έκταση			Μεταβολή (%) 2013/2009	Μεταβολή (%) 2016/2013
	2009	2013	2016		
Σύνολο	48,52	48,06	46,45	-0,9	-3,3
Ανατολική Μακεδονία & Θράκη	66,75	68,00	71,70	1,9	5,4
Κεντρική Μακεδονία	64,18	68,72	66,07	7,1	-3,9
Δυτική Μακεδονία	93,74	107,30	94,43	14,5	-12,0
Ήπειρος	31,48	27,02	25,24	-14,2	-6,6
Θεσσαλία	63,13	68,87	63,44	9,1	-7,9
Στερεά Ελλάδα	48,20	42,23	42,00	-12,4	-0,5
Ιόνια Νησιά	26,55	23,79	23,47	-10,4	-1,3
Δυτική Ελλάδα	34,15	32,66	30,92	-4,4	-5,3
Πελοπόννησος	36,23	33,93	32,03	-6,3	-5,6
Αττική	19,13	18,93	18,51	-1,0	-2,2
Βόρειο Αιγαίο	54,63	53,48	48,84	-2,1	-8,7
Νότιο Αιγαίο	46,38	42,46	39,82	-8,5	-6,2
Κρήτη	45,89	40,29	41,87	-12,2	3,9

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, 2018

Γράφημα 1.1: μέση ΧΓΕ ανά εκμετάλλευση στην Ε.Ε.

Πηγή: Eurostat, Average utilized agricultural area per holding 2010-2013

Από τα στοιχεία της έρευνας της ΕΛΣΤΑΤ σχετικά με τη διάρθρωση των καλλιεργειών της χώρας προκύπτει ότι το 2016 σε σχέση με το 2013, στο σύνολο της χώρας παρουσιάζεται μείωση στον αριθμό των εκμεταλλεύσεων που καλλιεργούν ετήσιες καλλιέργειες κατά 5,2%, αμπέλια και σταφιδάμπελα κατά 5,1%, δενδρώδεις καλλιέργειες κατά 1,0% και λοιπές εκτάσεις κατά 5,0% και το 2013 σε σχέση με το 2009 παρουσιάζεται μείωση στον αριθμό των εκμεταλλεύσεων που καλλιεργούν ετήσιες καλλιέργειες κατά 3,6%, δενδρώδεις καλλιέργειες κατά 3,4% και λοιπές εκτάσεις κατά 5,2% και μεγαλύτερη μείωση στον αριθμό αυτών που καλλιεργούν αμπέλια και σταφιδάμπελα κατά 21,8%.

Το 2016 συγκριτικά με το 2013 οι εκτάσεις που καλλιεργήθηκαν με ετήσιες καλλιέργειες, με αμπέλια και σταφιδάμπελα, με λοιπές εκτάσεις παρουσιάζουν μείωση κατά 2,5%, 8,0%, 23,8% αντίστοιχα και οι δενδρώδεις εκτάσεις παρουσιάζουν μικρή αύξηση κατά 0,4% και το 2013 σε σχέση με το 2009 οι ετήσιες καλλιέργειες παρουσιάζουν αύξηση κατά 3,7%, και στις εκτάσεις με αμπέλια και σταφιδάμπελα, με δενδρώδεις καλλιέργειες και λοιπές εκτάσεις παρουσιάζεται μείωση κατά 7,3%, 1,8% και 14,7% αντίστοιχα.

Η συνολική καλλιεργούμενη γεωργική γη (αροτραίες καλλιέργειες, κηπευτική γη, μόνιμες καλλιέργειες και αγραναπαύσεις) κατά το έτος 2016 ανέρχεται σε 32.540,8 χιλ. στρέμματα.

Οι βασικές ομάδες καλλιεργειών ανά έτος, κατανέμονται ως εξής:

Το 2016 το 53,0% της καλλιεργούμενης έκτασης (17.240,4 χιλ. στρεμ.) χρησιμοποιήθηκε για αροτραίες καλλιέργειες, το 2,0% (634,3 χιλ. στρεμ.) για κηπευτικές (καθαρή έκταση), το 34,2% (11.136,5 χιλ. στρεμ.) για μόνιμες και το 10,8% (3.529,6 χιλ. στρεμ.) ήταν αγραναπαύσεις, το 2015 το 52,9% (17.370,6 χιλ. στρεμ.) της καλλιεργούμενης έκτασης χρησιμοποιήθηκε για αροτραίες καλλιέργειες, το 2,0% (673,2 χιλ. στρεμ.) για κηπευτικές (καθαρή έκταση), το 33,9% (11.111,3 χιλ. στρεμ.) για μόνιμες και το 11,2% (3.670,1 χιλ. στρεμ.) ήταν αγραναπαύσεις, το 2014 το 53,1% (17.663,3 χιλ. στρεμ.) της καλλιεργούμενης έκτασης χρησιμοποιήθηκε για αροτραίες καλλιέργειες, το 2,0% (670,3 χιλ. στρεμ.) για κηπευτικές (καθαρή έκταση), το 33,2% (11.040,7 χιλ. στρεμ.) για μόνιμες και το 11,8% (3.914,4 χιλ. στρεμ.) ήταν αγραναπαύσεις.

Οι μεταβολές της χρησιμοποιούμενης γεωργικής γης των σημαντικότερων (σε όρους ποσοστού κάλυψης της έκτασης επί του συνόλου της χρησιμοποιούμενης γεωργικής γης) ειδών καλλιεργειών που παρατηρούνται σε σύνολο Χώρας:

Στις καλλιεργούμενες εκτάσεις με σιτάρι σκληρό, αύξηση κατά 12,8% το 2016 σε σχέση με το 2015 και μείωση κατά 11,0% το 2015 σε σχέση με το 2014. Ειδικότερα, το 2016 καλλιεργήθηκαν 3.907,5 χιλ. στρέμματα, το 2015 καλλιεργήθηκαν 3.463,4 χιλ. στρέμματα και 3.889,7 χιλ. στρέμματα το 2014, στις καλλιεργούμενες εκτάσεις με αραβόσιτο, μείωση κατά 9,7% το 2016 σε σχέση με το 2015 και μείωση κατά 12,4% το 2015 σε σχέση με το 2014. Ειδικότερα, το 2016 καλλιεργήθηκαν 1.328,3 χιλ. στρέμματα, το 2015 καλλιεργήθηκαν 1.470,9 χιλ. στρέμματα και 1.678,8 χιλ. στρέμματα το 2014.

Στις καλλιεργούμενες εκτάσεις με βαμβάκι, μείωση κατά 8,5% το 2016 σε σχέση με το 2015 και μείωση κατά 2,5% το 2015 σε σχέση με το 2014. Ειδικότερα, το 2016 καλλιεργήθηκαν 2.463,8 χιλ. στρέμματα, το 2015 καλλιεργήθηκαν 2.693,2 χιλ. στρέμματα και 2.761,9 χιλ. στρέμματα το 2014.

Στις καλλιεργούμενες εκτάσεις με αμπέλια (σύνολο), μείωση κατά 3,8% το 2016 σε σχέση με το 2015 και αύξηση κατά 0,9% το 2015 σε σχέση με το 2014. Ειδικότερα, το 2016 καλλιεργήθηκαν 911,4 χιλ. στρέμματα, το 2015 καλλιεργήθηκαν 947,2 χιλ. στρέμματα και 938,4 χιλ. στρέμματα το 2014.

Στις καλλιεργούμενες εκτάσεις με ελιές ελαιοποίησης, αύξηση κατά 2,6% το 2016 σε σχέση με το 2015 και αύξηση κατά 1,0% το 2015 σε σχέση με το 2014. Ειδικότερα, το 2016 καλλιεργήθηκαν 7.288,4 χιλ. στρέμματα, το 2015 καλλιεργήθηκαν 7.103,0 χιλ. στρέμματα και 7.033,2 χιλ. στρέμματα το 2014

Στον πίνακα 1.11 όπως προκύπτει από τις αρμόδιες υπηρεσίες του ΥΠΑΑΤ παρουσιάζονται συνοπτικά τα στρέμματα που καλύπτουν οι ομάδες καλλιεργειών όσο και η παραγωγή τους σε τόνους.

Πίνακας 1.11: εκτάσεις ανά κατηγορία καλλιεργειών 2016

Σύνολο Χώρας		
Κατηγορίες καλλιεργειών	ΕΚΤΑΣΗ	ΠΑΡΑΓΩΓΗ
	(στρ.)	(tn)
Σύνολο Σιτηρών	9.512.814	3.617.854
Σύνολο Ρυζιού	351.411	171.748
Σύνολο Οσπρίων για καρπό	858.462	125.877
Πατάτες	175.777	482.339
Σακχαρότευτλα	54.199	292.070
Σύνολο Βιομηχανικών & Ελαιοδοτικών φυτών	2.828.192	783.884
Σύνολο Αρωματικών-φαρμακευτικών φυτών	99.463,60	24.396,77
Ενεργειακές καλλιέργειες (Διάφορα)	775.548	225.150
Αραβόσιτος	1.186.901	2.381.491
Σιτηρά, Μείγμα σιτηρών	926.895	541.910
Ψυχανθή	255.509	70.020
Τριφύλλια, Μηδική	1.441.963	1.230.055
Λειμώνες	220.185	143.966
Καλλιεργούμενοι Βοσκότοποι	19.990.917	200
Φυτόρια	6.963	0
Νωπά κηπευτικά	790.453	2.954.228
Σύνολο Μηλοειδών	146.265	367.201
Σύνολο Πυρηνοκάρπων	669.339	977.878
Σύνολο Ακρόδρυων	375.310	99.876
Σύνολο Εσπεριδοειδών	446.307	1.114.059
Διάφορες οπώρες (Σύνολο)	218.888	363.851
Αμπέλια Σύνολο	974.702	1.023.782
Σύνολο Σταφυλιού για σταφίδα	232.658	168.399
Σύνολο Ελαιοδέντρων	9.650.640	1.127.531

Πηγή: ΥΠΑΑΤ, 2016

1.3.1 Οικονομικοί δείκτες γεωργικού κλάδου:

«Από οικονομική άποψη, σημειώνεται ότι ο μεγαλύτερος αριθμός γεωργικών εκμεταλλεύσεων συγκεντρώνεται σε μονάδες μικρού οικονομικού μεγέθους, καθώς το 72% αντιστοιχεί σε εκμεταλλεύσεις με οικονομικό μέγεθος μικρότερο των 8.000 ευρώ, ποσοστό σχεδόν παρόμοιο με εκείνο στην ΕΕ-28 (73%)» (Τσιφόρος, 2015). Επιπρόσθετα, το αγροτικό εισόδημα στην Ελλάδα από το 2007 και μετά παρουσιάζει πτωτικό χαρακτήρα έως και 52% (Σπυροπούλου, 2013). Παρ' όλα αυτά, σύμφωνα με την ανακοίνωση της Eurostat για το έτος 2017, ο δείκτης του καθαρού αγροτικού εισοδήματος ανά μονάδα απασχόλησης αυξήθηκε στην Ελλάδα κατά 3,6% και ο αντίστοιχος του καθαρού αγροτικού επιχειρηματικού εισοδήματος ανά μονάδα μη αμειβόμενης εργασίας, που συχνά αποκαλείται οικογενειακό, κατά 3,8%.

Η εξέλιξη αυτή οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στην πορεία των παραγόμενων ποσοτήτων ή των τιμών παραγωγού, των βασικών προϊόντων.

Με βάση τα στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ, ο δείκτης εκροών της ελληνικής γεωργίας και κτηνοτροφίας, χωρίς επιδοτήσεις το τελευταίο δωδεκάμηνο, αυξήθηκε κυρίως λόγω της αύξησης του δείκτη φρούτων (+7%), ελαιολάδου (+8,7%), βιομηχανικών φυτών (+1%), κρεάτων (+1,5%) και ζωικών προϊόντων (+3,8%).

«Σύμφωνα με τα στοιχεία οικονομικών λογαριασμών της Ελληνικής γεωργίας της Eurostat η ακαθάριστη αξία παραγωγής του Γεωργικού κλάδου εκτιμάται το 2014 στο ύψος των 10,4 δις ευρώ, περιλαμβάνοντας την αξία της φυτικής παραγωγής (6,8 δις €), της ζωικής (2,6 δις €), την αξία των υπηρεσιών (337 εκατ. €) και των δευτερογενών δραστηριοτήτων (682 εκατ. €).

Το μέγεθος αυτό, που αντιπροσωπεύει τις εκροές της Ελληνικής γεωργίας, παραμένει αισθητά μικρότερο εκείνου στις αρχές της δεκαετίας 2005-2014 (12 δις ευρώ το 2005) παρουσιάζοντας κάμψη της τάξεως του 13,8 % περίπου. Ειδικότερα, η αξία της φυτικής παραγωγής μειώθηκε στο διάστημα αυτό κατά 17,5% και της ζωικής παραγωγής κατά 12,4%. Μεγαλύτερη ωστόσο ήταν η μείωση των υπηρεσιών που χρησιμοποιούν οι αγρότες για την παραγωγή τους (-21,4%). Αντίθετα, ιδιαίτερα σημαντική αύξηση παρουσιάζει η μεταβολή της αξίας δευτερογενών δραστηριοτήτων, όπως ο αγροτουρισμός (54,3%). Για συγκριτικούς και μόνο λόγους επισημαίνεται ότι στο ίδιο διάστημα η ακαθάριστη αξία παραγωγής της φυτικής και της ζωικής παραγωγής στην ΕΕ-27 αυξήθηκε σημαντικά (19,5% και 24,1% αντίστοιχα)

Στο διάστημα της τριετίας 2012-2014 η αξία της γεωργικής παραγωγής (σε τρέχουσες τιμές παραγωγού), παρουσιάζει μεταβλητότητα, με μικρή πτώση το 2014, κατά 1% περίπου, έναντι της σημαντικής μείωσής της τόσο κατά το 2013 (-2,7%), όσο και κατά το 2012 (-3,8%). Στο επίπεδο της φυτικής παραγωγής, η κάμψη κατά το 2014 (-1,7%) συνδέεται με τη μείωση της αξίας στα περισσότερα προϊόντα, ιδιαίτερα έντονη στον αραβόσιτο (-23,6%) και αισθητή στα κηπευτικά (-2,9%), παρά τη σημαντική άνοδό της σε ορισμένα είδη, όπως στο ελαιόλαδο (31,4%) και στα φρούτα (5%).

Μεταξύ των παραγόμενων προϊόντων, το προβάδισμα στην κατανομή της μέσης αξίας κατά την πενταετία 2009-2013 (σε σταθερές τιμές παραγωγού), κατέχουν τα φρούτα και τα κηπευτικά, με ποσοστά 16,6% και 18% αντίστοιχα, οι βιομηχανικές καλλιέργειες (10,2%) το ελαιόλαδο (9,3%), τα σιτηρά (7,5%) κ.α.» (Τσιφόρος, 2015).

Κεφάλαιο 2ο

Ελλάδα κι Ευρωπαϊκή Ένωση. Η Κοινή Αγροτική Πολιτική και η επίδρασή της στα εξεταζόμενα αγροτικά εφόδια.

Η Ελλάδα είναι από τα ‘παλιά’ μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης (παλιότερα Ε.Ο.Κ.), καθώς η πλήρης ένταξή της τοποθετείται την 1^η Ιανουαρίου του 1981. Επίσης, από την 1^η Ιανουαρίου του 2002 η χώρα ανήκει ως πλήρες μέλος στην Οικονομική και Νομισματική Ένωση (ΟΝΕ) και την υιοθέτηση του ενιαίου νομίσματος (ευρώ).

2.1 Ιστορική αναδρομή των πολιτικών της Κ.Α.Π.: 1990 -2019

2.1.1: Η μεταρρύθμιση του 1992

Η μεταρρύθμιση της Κ.Α.Π. το 1992 (‘μεταρρύθμιση McSharry’) κρίνεται ως μια από τις σημαντικότερες, καθώς εισάγει για πρώτη φορά το καθεστώς των άμεσων ενισχύσεων προς τους αγρότες, αποσκοπώντας ουσιαστικά στη σταδιακή μείωση της παραγωγής και των διαρθρωτικών πλεονασμάτων κατ’ επέκταση. Πιο συγκεκριμένα, η νέα Κ.Α.Π. μεταβίβασε τις ενισχύσεις από το προϊόν στον παραγωγό, με βάση τη στρεμματική του έκταση ή/και τα εκτρεφόμενα ζώα. Ουσιαστικά, με την αναμόρφωση αυτή, μειώθηκαν οι τιμές στήριξης των προϊόντων, οι αγρότες εξασφάλισαν τις άμεσες ενισχύσεις σε αντιστάθμιση της απώλειας εισοδήματος (Παπαγεωργίου, 2015). Επίσης, ωθεί το γερασμένο τμήμα του αγροτικού πληθυσμού στην πρόωρη συνταξιοδότηση και την ταυτόχρονη προσαρμογή της εκμετάλλευσής του στα νέα δεδομένα. Επιπλέον, η εν λόγω αναμόρφωση, διαθέτει μέτρα προς την προσέγγιση μιας πιο ποιοτικής αγροτικής ανάπτυξης. Πιο συγκεκριμένα, εισάγει μέτρα προστασίας του περιβάλλοντος, καθώς και προαγωγής της ποιότητας και ασφάλειας των προϊόντων. Ταυτόχρονα, λόγω του μη ενιαίου χαρακτήρα της υπαίθρου χώρας παρέχει αποζημίωση προς τις αγροτικές εκμεταλλεύσεις, που είναι χωροθετημένες σε ορεινές και «μειονεκτικές» ζώνες, με προϋπόθεση την υπηρέτηση της αιφόρου γεωργίας και της προστασίας του περιβάλλοντος (Παπαγεωργίου, 2007).

2.1.2: Η μεταρρύθμιση του 2005

Στη βάση των κατευθύνσεων του προγράμματος Δράσης ‘Ατζέντα 2000’, σε απόλυτο συγχρονισμό με την προετοιμασία της αγοράς για την ένταξη των ανεξάρτητων κρατών της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης στην Ε.Ε. 29 και τη σύσταση της Ζώνης του Ευρώ, έρχεται και η νέα μεταρρύθμιση της Κ.Α.Π, στο τέλος του 2005. Με την παραπάνω αναθεώρηση, καθώς και τα μέτρα της ενδιάμεσης επανεξέτασης της Κ.Α.Π. το 2003, προωθείται η περαιτέρω μείωση της αγροτικής παραγωγής, η πλήρης αποδέσμευση των ενισχύσεων από το προϊόν, μέσω της εισαγωγής μίας πλέον καθαρά εισοδηματικής πολιτικής, με κριτήριο το μέγεθος της εκμετάλλευσης (Ενιαία Αποδεσμευτική Ενίσχυση- Single Farm Payment ανά εκμετάλλευση), ενώ προωθείται η σταδιακή μείωση των άμεσων ενισχύσεων σε όλα τα προϊόντα μέχρι και το 2012 (Καραμπίνη, 2013).

2.2 Η φυσιογνωμία της νέας Κ.Α.Π

Με τη μεταρρύθμιση (Ενδιάμεση Αναθεώρηση) του 2003/2004 αρχίζει ουσιαστικά η διαδρομή της Νέας Κοινής Αγροτικής Πολιτικής.

Θεμελιώδεις συνιστώσες της νέας ΚΑΠ αποτέλεσαν οι εξής:

- Τα μέτρα στήριξης που θα στρέφονταν ακόμη περισσότερο προς την αγορά, με σκοπό τον περιορισμό των στρεβλώσεων του εμπορίου.
- Η διαρκής βοήθεια προς τους αγρότες, αλλά αμεσότερα στοχοθετημένη.
- Η μακροπρόθεσμη δημοσιονομική στήριξη με συμμετοχή της Ευρωπαϊκής Ένωσης και με εθνικά κονδύλια, ώστε να διατηρηθεί το δημοσιονομικό κόστος σταθερό και διαχειρίσιμο.
- Η ενισχυμένη βοήθεια προς τους αγρότες και τις αγροτικές περιοχές μέσω μιας αναπτυξιακής πολιτικής για την ύπαιθρο.
- Η πλήρης συνεκτίμηση περιβαλλοντικών κριτηρίων.
- Η συνέπεια προς τις διεθνείς υποχρεώσεις της Ε.Ε.
- Η εκπλήρωση των επιθυμιών των καταναλωτών και φορολογούμενων πολιτών (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2004).

Με τη διαμόρφωση, λοιπόν, της νέας ΚΑΠ τα μέτρα στήριξης της ευρωπαϊκής γεωργίας μπορούν να ταξινομηθούν σε τρεις κατηγορίες οι οποίες είναι:

1. Στην πρώτη κατηγορία περιλαμβάνονται τα μέτρα εκείνα που στοχεύουν στη στήριξη της ετήσιας γεωργικής παραγωγής και των τιμών των αγροτικών προϊόντων (ενισχύσεις στην παραγωγή, ποσοτώσεις στην παραγωγή, δημόσια αποθεματοποίηση κ.λπ.). Στα μέτρα αυτά αποδόθηκε ο όρος **Πυλώνας I**.

2. Στη δεύτερη κατηγορία περιλαμβάνονται τα μέτρα που στοχεύουν στην αγροτική ανάπτυξη ή διαφορετικά τα μέτρα που σχετίζονται με τους παραγωγικούς συντελεστές, δηλαδή τη γεωργική γη (π.χ. μέτρα για την προστασία του περιβάλλοντος, κίνητρα για εκτατικοποίηση κλπ), την εργασία (π.χ. κίνητρα υπέρ νέων αγροτών, πρόωρη συνταξιοδότηση κλπ) και το επενδεδυμένο στον αγροτικό τομέα κεφάλαιο (π.χ. επενδύσεις σε επίπεδο γεωργικής εκμετάλλευσης κλπ). Στην κατηγορία αυτή αποδόθηκε ο όρος **Πυλώνας II**.

3. Στην τρίτη κατηγορία εντάσσονται μέτρα που αφορούν στη δημόσια υγεία, την ασφάλεια των τροφίμων και την εξωτερική πολιτική. Ειδικότερα, πρόκειται για την κτηνιατρική νομοθεσία, τη φυτοπροστασία, τη νομοθεσία για τις ζωοτροφές, τη σήμανση των τροφίμων, την επισιτιστική βοήθεια, τις προτιμησιακές συμφωνίες με τρίτες χώρες κ.λπ. (Μπουρδάρας, 2006).

Τα βασικά χαρακτηριστικά της νέας ΚΑΠ αποτυπώνονται στα παρακάτω σημεία τα οποία και κρίνεται σκόπιμο να αναφερθούν, καθώς επιδρούν, άλλα λιγότερο κι άλλα περισσότερο, στη χρήση εισροών από τους αγρότες, που αποτελεί και αντικείμενο της παρούσας εργασίας.

1. **Ενιαία ενίσχυση (single payment scheme)**

Αποτελεί τη βασικότερη ίσως μεταρρύθμιση της νέας ΚΑΠ. Βάσει αυτής, όλες οι διαφορετικές ενισχύσεις κι επιδοτήσεις που εισέπρατταν οι αγρότες, ενοποιούνται πλέον σε μια, η οποία είναι επιπλέον αποσυνδεδεμένη από τον όγκο όσο και το είδος των παραγόμενων προϊόντων. Η ενιαία ενίσχυση καταβάλλεται ανά εκμετάλλευση και πληρώνεται άμεσα στον παραγωγό. Παρ' όλα αυτά για να μην διαταραχθεί η ισορροπία στις αγορές αλλά και να μην εγκαταλειφθούν παραδοσιακές καλλιέργειες, αποφασίστηκε το κάθε κράτος - μέλος να έχει τη δυνατότητα να κρατήσει μέρος των άμεσων ενισχύσεων ως συνδεδεμένων με την παραγωγή, υπό αυστηρά καθορισμένους όρους και επιλογές. Στην περίπτωση αυτή η ενίσχυση καταβάλλεται στους αγρότες με τη μορφή συμπληρωματικής ενίσχυσης, επιπλέον της ενιαίας. Το τμήμα που καταβάλλεται με τη μορφή ενιαίας ενίσχυσης εξαρτάται από το γεωργικό προϊόν.

2. **Εθνικό Απόθεμα Δικαιωμάτων**

Η νέα Κοινή Αγροτική Πολιτική παρέχει τη δυνατότητα σε κάθε κράτος-μέλος να δημιουργήσει Εθνικό Απόθεμα Δικαιωμάτων, για να αντιμετωπίσει ειδικές περιπτώσεις, όπως οι νέοι και οι νεοεισερχόμενοι στο επάγγελμα αγρότες, οι οποίοι άρχισαν τη γεωργική τους δραστηριότητα από το 2002 και ύστερα και επομένως δεν ελάμβαναν άμεσες ενισχύσεις κατά την ιστορική περίοδο αναφοράς. Επίσης, με το Εθνικό Απόθεμα Δικαιωμάτων δύναται να αντιμετωπιστούν περιπτώσεις ανωτέρας βίας όπως θάνατος ή μακροχρόνια ασθένεια γεωργού, φυσικές καταστροφές κλπ. (Πέζαρος, 2007).

3. **Πολλαπλή συμμόρφωση**

Σύμφωνα με αυτή, η χορήγηση της ενιαίας ενίσχυσης συνδέεται άμεσα με την τήρηση μιας σειράς συγκεκριμένων κανονιστικών προτύπων από τους παραγωγούς, που αφορούν στη δημόσια υγεία, στην υγεία των φυτών και των ζώων και στις ορθές γεωργικές πρακτικές. Η παράβαση των κανόνων και των προτύπων αυτών επιφέρουν τη μείωση των ενισχύσεων, ανάλογα με τη σοβαρότητα, την έκταση και τη μονιμότητα της μη συμμόρφωσης. Τα κράτη-μέλη μπορούν να παρακρατούν το 25% των μειώσεων αυτών, ενώ το υπόλοιπο 75% πιστώνονται υπέρ του κοινοτικού προϋπολογισμού.

Οι υποχρεώσεις της πολλαπλής συμμόρφωσης, σύμφωνα με το Παράρτημα ΙΙΙ του βασικού Κανονισμού 1782/2003, αφορούν:

- Στην προστασία των εδαφών και των υπογείων υδάτων από την υπερβολική χρήση φυτοφαρμάκων και λιπασμάτων.
- Στην προστασία των οικοσυστημάτων και των περιοχών Natura 2000.
- Στην αποφυγή της νιτρορύπανσης γεωργικής προέλευσης
- Στην ορθή εφαρμογή της ιλύος από εγκαταστάσεις καθαρισμού λυμάτων
- Στην πιστή τήρηση των κανόνων για την αναγνώριση, καταγραφή και σήμανση των ζώων και των προϊόντων τους.
- Στην υποχρέωση άμεσης κοινοποίησης των ασθενειών των ζώων αν και όποτε εκδηλωθούν σε ένα κοπάδι.
- Στη διατήρηση καλών συνθηκών διαβίωσης των ζώων σύμφωνα με τα κοινοτικά κανονιστικά πρότυπα.

Επιπλέον, στα πλαίσια της πολλαπλής συμμόρφωσης, κάθε κράτος-μέλος έχει υποχρέωση να θεσπίσει ένα πλαίσιο κανόνων που αναφέρεται σε συγκεκριμένες ελάχιστες «καλές γεωργικές και περιβαλλοντικές συνθήκες», προκειμένου να εξασφαλιστεί η καλή διαχείριση των γαιών. Σύμφωνα με το Παράρτημα IV του βασικού Κανονισμού 1782/2003, οι κανόνες αυτοί έγκεινται:

- Στην προστασία του εδάφους από τη διάβρωση, διατήρηση της δομής του.
  - Στη διατήρηση της οργανικής ουσίας στο έδαφος
- και ισχύουν τόσο για τις χρησιμοποιούμενες όσο και για τις μη χρησιμοποιούμενες γεωργικές εκτάσεις και βοσκότοπους.

4. **Η Διαφοροποίηση**

Η μεταρρύθμιση της νέας ΚΑΠ εισήγαγε μια διαδικασία, σύμφωνα με την οποία από το 2005, τόσο η ενιαία αποδεσμευμένη ενίσχυση όσο και οι δεσμευμένες ενισχύσεις των ειδικών καθεστώτων, θα μειωθούν προοδευτικά 3% για το 2005, 4% για το 2006 και 5% για το 2007 και τις επόμενες περιόδους. Οι άμεσες ενισχύσεις για αγροτικές εκμεταλλεύσεις ύψους έως 5.000€ δεν περικόπτονται.

Το 80% των εξοικονομούμενων πόρων επιστρέφει στο ίδιο κράτος-μέλος, ενώ το υπόλοιπο 20% ανακατανέμεται μεταξύ των κρατών-μελών βάσει κριτηρίων συνοχής (δείκτες γεωργικής έκτασης, γεωργικής απασχόλησης και κατά κεφαλήν ΑΕΠ σε αγοραστική δύναμη). Οι εξοικονομούμενοι πόροι διατίθενται για τη χρηματοδότηση πρόσθετων μέτρων αγροτικής ανάπτυξης, όπως:

- Νέα κίνητρα σε μεμονωμένους παραγωγούς ή Οργανώσεις Παραγωγών για βελτίωση της ποιότητας των παραγόμενων προϊόντων, όπως πιστοποίηση ποιότητας, δραστηριότητες προώθησης κ.λπ.
- Παροχή στήριξης στους αγρότες για την τήρηση των προτύπων πολλαπλής συμμόρφωσης και τη χρήση της υπηρεσίας παροχής συμβουλών.
- Νέα μέτρα για την καλή διαβίωση των ζώων, με την ένταξή τους σε αγρο-περιβαλλοντικό πακέτο ή/και πρόβλεψη νέων πριμοδοτήσεων για δεσμεύσεις που υπερβαίνουν τις υφιστάμενες νομικές υποχρεώσεις (Πέζαρος, 2007).

5. Η Δημοσιονομική πειθαρχία

Το μέτρο της δημοσιονομικής πειθαρχίας αποσκοπεί στη συγκράτηση της δαπάνης της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής κάτω από τα ανώτατα όρια που έχουν τεθεί για τον τομέα της γεωργίας. Ο μηχανισμός αυτός αφορά τον πρώτο πυλώνα της ΚΑΠ, δηλαδή τον πυλώνα των αγορών και των άμεσων ενισχύσεων. Στο δεύτερο πυλώνα της αγροτικής ανάπτυξης δεν υφίσταται κανένας περιορισμός (Information sheets «The 2003 CAP reform: Modulation and financial discipline», European Commission, Publications office, 2004). Όταν διαπιστώνεται λοιπόν, ότι οι δαπάνες για τη χρηματοδότηση υπερβούν τα ανώτατα καθορισμένα όρια, μειωμένα κατά ένα περιθώριο ασφαλείας 300 εκατομμυρίων ευρώ, τότε οι άμεσες ενισχύσεις μειώνονται, έτσι ώστε να μην παρατηρείται υπέρβαση του κοινοτικού προϋπολογισμού (Τζακώστα, 2010).

6. Σύστημα παροχής συμβουλών σε γεωργικές εκμεταλλεύσεις

Ο βασικός Κανονισμός 1782/2003 της Ευρωπαϊκής Ένωσης υποχρεώνει τα κράτη μέλη να δημιουργήσουν ένα σύστημα που θα παρέχει γεωργικές συμβουλές στους αγρότες για τη διαχείριση της γης και των εκμεταλλεύσεων. Η συμμετοχή των αγροτών στο σύστημα είναι προαιρετική, καθώς οι ίδιοι αναλαμβάνουν το κόστος παροχής συμβουλών από τους φορείς υλοποίησης, για το οποίο επιδοτούνται για μια πενταετία, μέχρι και σε ποσοστό 80% του κόστους αυτού.

7. **Νέο Ολοκληρωμένο Σύστημα Διαχείρισης και Ελέγχου (Ο.Σ.Δ.Ε.)**

Το Ολοκληρωμένο Σύστημα Διαχείρισης και Ελέγχου αποτελεί το διοικητικό μηχανισμό ελέγχου και πληρωμής των κοινοτικών ενισχύσεων. Ο μηχανισμός αυτός που ήδη προϋπήρχε για συγκεκριμένα αγροτικά προϊόντα, όπως σιτηρά, βοοειδή, αιγοπρόβατα, με τη νέα μεταρρύθμιση της ΚΑΠ αναβαθμίζεται, γίνεται περισσότερο περίπλοκο και περιλαμβάνει τόσο την ενιαία ενίσχυση, όσο και τις ενισχύσεις των ειδικών καθεστώτων. Μέσω του συστήματος αυτού το κράτος-μέλος έχει τη δυνατότητα να ελέγχει τα αγροτεμάχια, τα δικαιώματα πληρωμής και τις αιτήσεις παροχής ενίσχυσης. Αναλυτικά το Ο.Σ.Δ.Ε. περιλαμβάνει:

- Γεωγραφικό σύστημα αναγνώρισης αγροτεμαχίων
- Ηλεκτρονική βάση δεδομένων
- Σύστημα καταγραφής αιτήσεων παροχής ενισχύσεων
- Σύστημα προσδιορισμού και καταγραφής δικαιωμάτων ενίσχυσης
- Ολοκληρωμένο σύστημα ελέγχου
- Μοναδικό σύστημα καταγραφής της ταυτότητας κάθε γεωργού που υποβάλει αίτηση για παροχή ενίσχυσης
- Σύστημα αναγνώρισης και καταγραφής των ζώων εκεί όπου εφαρμόζεται η μερική αποδέσμευση.

2.3. Η πολιτική της αγροτικής ανάπτυξης της ΕΕ για την περίοδο 2007- 2013

Η πολιτική αγροτικής ανάπτυξης της Ευρωπαϊκής Ένωσης για το χρονικό διάστημα 2007-2013 εμφανίζεται στον κανονισμό (ΕΚ) αριθμ. 1698/2005 του Συμβουλίου. Τα κυριότερα μέτρα αναφέρονται στον πυλώνα II της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής, με σκοπό τη βιώσιμη ανάπτυξη των αγροτικών περιοχών.

Η πολιτική αγροτικής ανάπτυξης για την περίοδο 2007-2013 επικεντρώνονται σε τρεις κύριους στόχους:

1. Βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της γεωργίας και της δασοκομίας
2. Στήριξη της διαχείρισης της γης και βελτίωση του περιβάλλοντος

3. Βελτίωση της ποιότητας ζωής και ενθάρρυνση της διαφοροποίησης των οικονομικών δραστηριοτήτων.

Οι τρεις αυτοί στόχοι συμπληρώνονται από ένα επιπλέον άξονα που αφορά την προσέγγιση LEADER-άξονας LEADER. Πρόκειται για μια μέθοδο δραστηριοποίησης και υλοποίησης της αγροτικής ανάπτυξης σε τοπικές αγροτικές κοινότητες και όχι για μια παγιωμένη σειρά μέτρων προς εφαρμογή. Η προσέγγιση Leader ενθαρρύνει τις αγροτικές περιοχές να διερευνήσουν νέους τρόπους ώστε να γίνουν περισσότερο ανταγωνιστικές και να αντιμετωπίσουν ζητήματα όπως η γήρανση του πληθυσμού, το χαμηλό επίπεδο παροχής υπηρεσιών και η έλλειψη ευκαιριών απασχόλησης (Σέμος, 2011).

2.4 Η ΚΑΠ κατά την περίοδο 2014 - 2020

Τον Ιούνιο του 2011 επετεύχθη η συμφωνία μεταξύ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, του Συμβουλίου των Υπουργών της ΕΕ και της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για τη νέα μεταρρύθμιση της ΚΑΠ. Σύμφωνα με ανακοίνωση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής η νέα ΚΑΠ 2014-2020 καλείται να ανταποκριθεί σε νέες προκλήσεις όπως (Ρέλιας, 2014):

- Οι απαιτήσεις για ασφαλή τρόφιμα με υψηλές προδιαγραφές σχετικά με την ποιότητα, όπως και η καλές συνθήκες διαβίωσης των ζώων.
- Η βιώσιμη αξιοποίηση των φυσικών πόρων καθώς και της βιοποικιλότητας
- Η παγκοσμιοποίηση και η αυξανόμενη διακύμανση των τιμών, για τη δημιουργία προϊόντων ανταγωνιστικών, τόσο στην Ευρωπαϊκή όσο και στην παγκόσμια αγορά.
- Η εφαρμογή γεωργικών πρακτικών που συμβάλουν στη μείωση της κλιματικής αλλαγής.
- Η ορθή αξιοποίηση της ποικιλομορφίας των αγροτικών εκμεταλλεύσεων της Ε.Ε.
- Η ανάγκη για δικαιοσύνη και ισορροπία προς τα κράτη μέλη και τους αγρότες και η εξάλειψη των διαφορών τους.

Τον Δεκέμβριο του 2013 υιοθετήθηκαν οι τέσσερις βασικοί κανονισμοί της νέας αναμορφωμένης ΚΑΠ μαζί με τους μεταβατικούς κανονισμούς που είχαν εγκριθεί νωρίτερα:

1) ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ (ΕΕ) αριθ. 1305/2013 ΤΟΥ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ της 17ης Δεκεμβρίου 2013 για τη στήριξη της αγροτικής ανάπτυξης από το Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Αγροτικής Ανάπτυξης (ΕΓΤΑΑ) και την κατάργηση του κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 1698/2005 του Συμβουλίου.

2) ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ (ΕΕ) αριθ. 1306/2013 ΤΟΥ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ της 17ης Δεκεμβρίου 2013 σχετικά με τη χρηματοδότηση, τη διαχείριση και την παρακολούθηση της κοινής γεωργικής πολιτικής και την κατάργηση των κανονισμών (ΕΟΚ) αριθ. 352/78, (ΕΚ) αριθ. 165/94, (ΕΚ) αριθ. 2799/98, (ΕΚ) αριθ. 814/2000, (ΕΚ) αριθ. 1290/2005 και (ΕΚ) αριθ. 485/2008 του Συμβουλίου.

3) ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ (ΕΕ) αριθ. 1307/2013 ΤΟΥ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ της 17ης Δεκεμβρίου 2013 περί θεσπίσεως κανόνων για άμεσες ενισχύσεις στους γεωργούς βάσει καθεστώτων στήριξης στο πλαίσιο της Κοινής γεωργικής πολιτικής και την κατάργηση του κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 637/2008 και του κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 73/2009 του Συμβουλίου.

4) ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ (ΕΕ) αριθ. 1308/2013 ΤΟΥ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ της 17ης Δεκεμβρίου 2013 για τη θέσπιση κοινής οργάνωσης των αγορών γεωργικών προϊόντων και την κατάργηση των κανονισμών (ΕΟΚ) αριθ. 922/72, (ΕΟΚ) αριθ. 234/79, (ΕΚ) αριθ. 1037/2001 και (ΕΚ) αριθ. 1234/2007 του Συμβουλίου.

Τα κύρια στοιχεία της νέας ΚΑΠ καθώς και οι διαφορές με την αντίστοιχη του 2007-2013 συνοψίζονται στα παρακάτω κεφάλαια.

2.4.1: Άμεσες Ενισχύσεις – Πυλώνας I

Το προηγούμενο μέτρο της ενιαίας ενίσχυσης μετατρέπεται από ένα σύστημα με πολλαπλούς τύπους δικαιωμάτων σε ένα νέο βασικό σχήμα ενισχύσεων με ένα τύπο δικαιώματος. Με την βασική ενίσχυση καταργούνται όλα τα δικαιώματα και δημιουργούνται νέα. Η νέα ΚΑΠ τέθηκε σε πλήρη εφαρμογή από το 2015 ενώ το έτος 2014 αποτέλεσε μια σύντομη μεταβατική περίοδο.

Δικαίωμα στις άμεσες ενισχύσεις έχουν οι καλλιεργητές της γης και όχι οι κάτοχοι γης που την ενοικιάζουν σε παραγωγούς. Το νέο σχήμα ενισχύσεων έχει συγκεκριμένη στόχευση εφόσον παρέχει στήριξη αποκλειστικά σε ενεργούς αγρότες που έχουν αγροτική δραστηριότητα.

Η βασική ενίσχυση συμπληρώνεται με μία σειρά πρόσθετων ενισχύσεων που καταβάλλονται από τον πυλώνα 1 στα πλαίσια του εθνικού ορίου που θα είναι διαθέσιμο σε κάθε κράτος μέλος (Πίνακας 2.1). Το ύψος της βασικής ενίσχυσης προσδιορίζεται από το υπόλοιπο που απομένει στο εθνικό όριο αφού αφαιρεθούν όλες οι άλλες πρόσθετες ενισχύσεις.

Στη βασική ενίσχυση προστίθενται:

- Μια υποχρεωτική «πράσινη ενίσχυση» (30% του εθνικού ορίου) που καταβάλλεται σε παραγωγούς που ακολουθούν πρακτικές «πρασινίσματος» (“greening”) ή ισοδύναμες ωφέλιμες για το κλίμα και το περιβάλλον – σε συνδυασμό, για όσους ενταχθούν, με την υποχρέωση καλλιέργειας 3 ειδών συγχρόνως, τη διατήρηση των μόνιμων βοσκοτόπων στα πλαίσια κάθε εκμετάλλευσης, την απόδοση του 7% της έκτασης σε οικολογικούς σκοπούς,

- μια υποχρεωτική ενίσχυση σε νεοεισερχόμενους νέους αγρότες (2% του εθνικού ορίου) που συμμετέχουν στο σχήμα της βασικής ενίσχυσης. Η ενίσχυση αυτή μπορεί να συμπληρώνεται με μια επιχορήγηση («πριμ») για πρώτη εγκατάσταση από τον πυλώνα 2.
- μια προαιρετική αναδιανεμητική ενίσχυση για το πρώτο εκτάριο κάθε εκμετάλλευσης με στόχο τη στήριξη των μικρών και μεσαίων εκμεταλλεύσεων (30% του εθνικού ορίου). Η ενίσχυση αυτή δεν μπορεί να υπερβαίνει το 65% του μέσου όρου των άμεσων ενισχύσεων.
- μια προαιρετική για το κράτος μέλος «συνδεδεμένη ενίσχυση» (έως 15% του εθνικού ορίου)
- μια προαιρετική ενίσχυση (5% του εθνικού ορίου) σε παραγωγούς σε περιοχές με φυσικά μειονεκτήματα
- μια απλουστευμένη ενίσχυση στους νέους μικρούς παραγωγούς για να διευκολυνθεί η ένταξή τους στο σύστημα άμεσων ενισχύσεων χωρίς διοικητικές δυσχέρειες (10% του εθνικού ορίου με ανώτατο όριο 1.250 Ευρώ) υποχρεωτική για τα κράτη μέλη αλλά προαιρετική για τους αγρότες (European Commission, 2013)

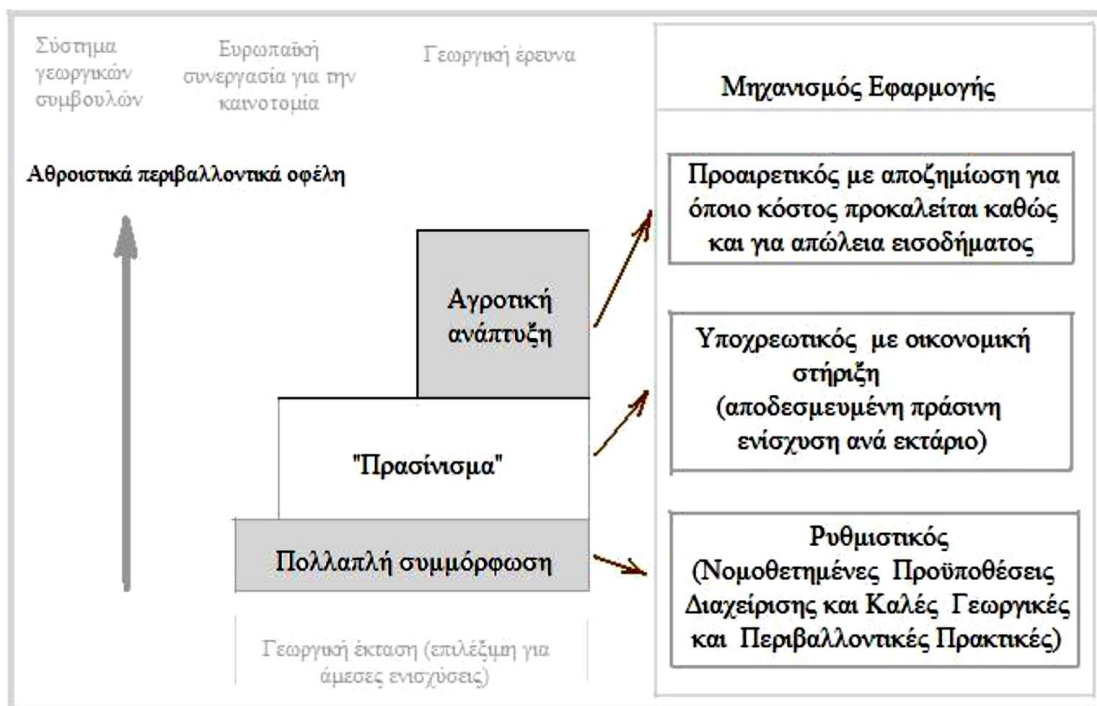
Πίνακας 2.1: Η αρχιτεκτονική άμεσων ενισχύσεων

Τύπος ενίσχυσης	% του εθνικού ορίου	Χαρακτήρας
Βασική ενίσχυση	Ότι απομένει μετά την αφαίρεση των άλλων πληρωμών (μεταβλητό ποσοστό)	Υποχρεωτική
Περιβαλλοντικό τμήμα – «Πράσινη» ενίσχυση	30%	Υποχρεωτική
Ενίσχυση σε περιοχές με φυσικά μειονεκτήματα	έως 5%	Προαιρετική
Συνυδεδεμένη ενίσχυση	έως 10% αλλά δυνητικά πάνω από 15% μετά από έγκριση της Επιτροπής	Προαιρετική
Μικροί παραγωγοί (απλουστευμένο πρόγραμμα)	έως 10% (ανώτατο όριο 1.250 Ευρώ)	Προαιρετική
Αναδιανεμητική ενίσχυση	έως 30% (έως 65% του μέσου όρου των άμεσων ενισχύσεων)	Προαιρετική
Νεοεισερχόμενοι παραγωγοί	έως 2% +25% ενισχύσεις (έως 5 χρόνια)	Υποχρεωτική
Εθνικό απόθεμα	Έως 3%	Υποχρεωτική

Πηγή: European Commission, “Overview of CAP Reform 2014 – 2020”, Agricultural Policy Perspectives Brief No 5, December 2013

Ο κεντρικός στόχος της κοινής πολιτικής για τη γεωργία είναι η προώθηση και επέκταση γεωργικών πρακτικών φιλικών προς το περιβάλλον και η προσαρμογή των παραγωγών απέναντι σε προκλήσεις που απορρέουν από την συνεχιζόμενη υποβάθμιση των φυσικών πόρων και την επίταση του φαινομένου της κλιματικής αλλαγής. Η επίτευξη του στόχου επιδιώκεται με τη συνδυαστική επίδραση διαφόρων εργαλείων πολιτικής που παρουσιάζονται σχηματικά στο παρακάτω Διάγραμμα 2.1.

Γράφημα 2.1: Η «πράσινη» αρχιτεκτονική της νέας ΚΑΠ

Πηγή: European Commission, "Overview of CAP Reform 2014 – 2020", Agricultural Policy Perspectives Brief No 5, December 2013

2.4.2: Εφαρμογή Άμεσων Ενισχύσεων 2015-2020 στην Ελλάδα

Σε ότι αφορά την αρχιτεκτονική των άμεσων ενισχύσεων στην Ελλάδα σε εφαρμογή των όσων προβλέπονται από την ΚΑΠ όσο και τις εθνικές επιλογές, και οι οποίες χορηγούνται μόνο στους ενεργούς γεωργούς (όπως αυτοί ορίζονται σαφώς από την Υπουργική Απόφαση ΦΕΚ 104/7056/22.1.2015) περιλαμβάνονται:

- **Η βασική ενίσχυση**, που αντιστοιχεί στο 55% του εθνικού φακέλου. Το καθεστώς βασικής ενίσχυσης εφαρμόζεται σε περιφερειακό επίπεδο. Για το λόγο αυτό καθορίζονται οι παρακάτω τρεις περιφέρειες στην χώρα, βάσει αγρονομικών κριτηρίων και χρήσης της γης:

(α) ΠΕ1: Περιφέρεια που περιλαμβάνει τις εκτάσεις βοσκοτόπων

(β) ΠΕ2: Περιφέρεια που περιλαμβάνει τις αρόσιμες εκτάσεις και

(γ) ΠΕ3: Περιφέρεια που περιλαμβάνει γεωργικούς δενδρώνες και αμπελώνες από τις εκτάσεις μόνιμων καλλιεργειών.

Η πράσινη ενίσχυση, που αντιστοιχεί στο 30% του εθνικού φακέλου και διέπεται από τις παρακάτω υποχρεώσεις: α. Διαφοροποίηση καλλιεργειών:

- Εκμεταλλεύσεις με αρόσιμες εκτάσεις άνω των 100 στρεμμάτων υποχρεούνται να έχουν τουλάχιστον 2 καλλιέργειες με μέγιστη κάλυψη 75% για την κύρια.
- Εκμεταλλεύσεις με αρόσιμες εκτάσεις άνω των 300 στρεμμάτων υποχρεούνται να έχουν τουλάχιστον 3 καλλιέργειες με μέγιστη κάλυψη 75% για την κύρια και ελάχιστο 5% για κάθε μία από τις άλλες.
- Διαφορετικές καλλιέργειες νοούνται διαφορετικά είδη. Για παράδειγμα το σιτάρι και το κριθάρι είναι διαφορετικά είδη αλλά το σκληρό και το μαλακό σιτάρι ένα είδος.
- Οι επίσπορες καλλιέργειες δε μετρούν σαν διαφορετικές καλλιέργειες.
- Τα αγροτεμάχια στα οποία εφαρμόζονται οι υποχρεώσεις είναι επιλογή των γεωργών και μπορούν να αλλάζουν κάθε χρόνο.

β. Περιοχή Οικολογικής Εστίασης (ΠΟΕ)

Εκμεταλλεύσεις με αρόσιμες εκτάσεις άνω των 150 στρεμμάτων υποχρεούνται σε διατήρηση του 5% της έκτασης για περιοχή οικολογικής εστίασης, η οποία μπορεί να είναι:

- Ακαλλιέργητη γη.
- Δένδρα σε σειρά ή συστάδες, μέγιστης επιφάνειας 3 στρεμμάτων.
- Τάφροι μεγίστου πλάτους 6 μέτρων (χαντάκια, υδατορέματα).
- Ζώνες ανάσχεσης κατά μήκος των υδατορεμάτων-υδάτινων όγκων.
- Ψυχανθή και όσπρια (αζωτοδεσμευτικές καλλιέργειες).
- Τα ψυχανθή όταν καλύπτουν το 5% της οικολογικής εστίασης μπορούν να θεωρηθούν ταυτόχρονα και τρίτη καλλιέργεια.

Της ΠΟΕ εξαιρούνται:

- Οι βιολογικές καλλιέργειες εξαιρούνται για όλες τις υποχρεώσεις πρασινίσματος για το μέρος της εκμετάλλευσης που είναι βιολογικό.
- Εξαιρούνται της υποχρέωσης εκτάσεις που καλλιεργούνται με ρύζι και αγρωστώδη και λοιπά κτηνοτροφικά φυτά αν καλύπτουν τουλάχιστον το 75% της εκμετάλλευσης μόνα τους ή σε συνδυασμό όταν το υπόλοιπο της έκτασης (25%) δεν υπερβαίνει τα 300 στρέμματα. Στην περίπτωση που το υπόλοιπο (25%) υπερβαίνει τα 300 στρ. η κύρια καλλιέργεια αυτού του υπολοίπου δεν πρέπει να ξεπερνά το 75%.

- **Γεωργοί νεαρής ηλικίας** με ποσό που αντιστοιχεί στο 2% του εθνικού φακέλου.

Ως νέοι γεωργοί, νοούνται όσοι δημιουργούν για πρώτη φορά γεωργική εκμετάλλευση ή γεωργοί που έχουν ήδη εγκατασταθεί κατά τη διάρκεια των 5 ετών που προηγούνται της πρώτης υποβολής αίτησης στο ΟΣΔΕ. (Καρανικόλας, 2016)

- **Συνδεδεμένες ενισχύσεις** που αντιστοιχούν στο 8% του εθνικού φακέλου.

Για την Ελλάδα αυτές αφορούν τις παρακάτω καλλιέργειες:

A. Συνδεδεμένες ενισχύσεις βάσει έκτασης

1. Ρύζι
2. Σκληρό Σίτο
3. Βιομηχανική τομάτα
4. Πορτοκάλια χυμοποίησης
5. Όσπρια ανθρώπινης κατανάλωσης
6. Πρωτεϊνούχα κτηνοτροφικά ψυχανθή
7. Σπόροι σποράς
8. Σπαράγγια
9. Ζαχαρότευτλα
10. Ροδάκινα προς χυμοποίηση
11. Κορινθιακή σταφίδα
12. Καρποί με κέλυφος
13. Μήλα
14. Πρωτεϊνούχα Κτηνοτροφικά Σανοδοτικά Ψυχανθή

Τέλος, στο ίδιο καθεστώς ανήκει και η ειδική ενίσχυση που προβλέπεται για το βαμβάκι.

Για το 2018 οι συνδεδεμένες ενισχύσεις που προβλέπονταν, αναφέρονται στον παρακάτω πίνακα:

Πίνακας 2.2: Συνδεδεμένες ενισχύσεις 2018

Καλλιέργεια	Ενδεικτικό ποσό ενίσχυσης €/στρέμμα
Βαμβάκι	74,9
Ρύζι	25,7
Σκληρό σιτάρι	4,7
Βιομηχανική τομάτα	51,2
Πορτοκάλια προς χυμοποίηση	40,7
Όσπρια που προορίζονται για ανθρώπινη κατανάλωση	29,3
Πρωτεϊνούχα κτηνοτροφικά ψυχανθή	16,9
Σπόροι σποράς	67,6
Σπαράγγι	49,5
Ζαχαρότευτλα	50,6
Ροδάκινα προς χυμοποίηση	16,4
Κορινθιακή σταφίδα	34,8
Καρποί με κέλυφος	13,7
Μήλα	47,2
Πρωτεϊνούχα Κτηνοτροφικά Σανοδοτικά Ψυχανθή	27,0

Πηγή: AGRONEWS.GR- ΟΠΕΚΕΠΕ, 2018

Για να λάβει η κάθε καλλιέργεια την αντίστοιχη ενίσχυση που αναφέρεται στον παραπάνω πίνακα, θα πρέπει ο δικαιούχος να τηρεί συγκεκριμένες υποχρεώσεις και προϋποθέσεις οι οποίες αναφέρονται ενδεικτικά για κάποιες από τις παραπάνω καλλιέργειες:

ΣΥΝΔΕΔΕΜΕΝΗ ΕΝΙΣΧΥΣΗ ΓΙΑ ΤΟ ΣΚΛΗΡΟ ΣΙΤΑΡΙ

Δικαιούχοι της συνδεδεμένης ενίσχυσης σκληρού σίτου είναι οι γεωργοί, που καλλιεργούν σκληρό σιτάρι σε επιλέξιμες εκτάσεις υπό τις εξής προϋποθέσεις:

1. Να χρησιμοποιούν ορισμένη ποσότητα πιστοποιημένου σπόρου σποράς (προβασικό, βασικό, πιστοποιημένο Α και Β αναπαραγωγής), σύμφωνα με τα οριζόμενα στην κοινή υπουργική απόφαση υπ' αριθ. 225020/31-3-2003 (Β' 492) "Τεχνικός Κανονισμός Ελέγχου και Πιστοποίησης σπόρων δημητριακών προς σπορά", όπως ισχύει. Κατά παρέκκλιση των οριζόμενων στην ανωτέρω κοινή υπουργική απόφαση μπορούν να χρησιμοποιούν σπόρο βελτιωτή (Υλικό Καλλιτερευτή), όπως αναφέρεται στην υπουργική απόφαση υπ' αριθ. 217265/28-01-2014 (Β' 203)»
2. Να χρησιμοποιούν ποικιλίες οι οποίες είναι εγγεγραμμένες στον Εθνικό Κατάλογο Ποικιλιών ή/και στον Κοινό Κατάλογο των Ποικιλιών των Ειδών των Γεωργικών Φυτών.
3. Οι εκτάσεις που συμμετέχουν στη συνδεδεμένη ενίσχυση πρέπει να σπέρνονται και με πιστοποιημένο σπόρο σποράς. Ως ελάχιστη ποσότητα πιστοποιημένων σπόρων σποράς για το σκληρό σιτάρι καθορίζονται τα 120 κιλά ανά εκτάριο (12 κιλά ανά στρέμμα).

ΥΠΟΧΡΕΩΣΕΙΣ ΔΙΚΑΙΟΥΧΩΝ

Οι γεωργοί προκειμένου να τύχουν της συνδεδεμένης ενίσχυσης του σκληρού σίτου υποχρεούνται:

1. Να τηρούν στο σύνολο της εκμετάλλευσής τους τις κανονιστικές απαιτήσεις διαχείρισης και την καλή γεωργική και περιβαλλοντική κατάσταση σύμφωνα με τα οριζόμενα του άρθρου 93 και 94 του κανονισμού (ΕΕ) αριθμ. 1306/2013.
2. Να δέχονται και να διευκολύνουν τους προβλεπόμενους ελέγχους από τις αρμόδιες Εθνικές και Ενωσιακές αρχές ελέγχου παρέχοντας οποιοδήποτε συμπληρωματικό στοιχείο ή πληροφορία τους ζητηθεί.

3. Να υποβάλλουν αίτημα λήψης συνδεδεμένης ενίσχυσης. Το αίτημα λήψης της συνδεδεμένης ενίσχυσης σκληρού σίτου γίνεται σε ειδική θέση του εντύπου της δήλωσης καλλιέργειας – ενιαίας αίτησης ενίσχυσης (επιλογή του κωδικού καθεστώτος 0102: «ΣΥΝΔΕΜΕΝΗ ΕΝΙΣΧΥΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΑΛΛΙΕΡΓΕΙΑ ΣΚΛΗΡΟΥ ΣΙΤΟΥ) ανεξάρτητα αν οι ενδιαφερόμενοι είναι δικαιούχοι ή όχι της βασικής ενίσχυσης. Για την εν λόγω δήλωση συμμετοχής ισχύουν τα οριζόμενα από τις σχετικές αποφάσεις για τη βασική ενίσχυση συμπεριλαμβανομένων και των προθεσμιών υποβολής της. Η δήλωση συμμετοχής του γεωργού συνεπάγεται ότι ο γεωργός αποδέχεται τα οριζόμενα στην σχετική απόφαση σχετικά με τη διαδικασία χορήγησης της ενίσχυσης, τους ισχύοντες όρους και τις προϋποθέσεις καθώς και την κοινοποίηση των στοιχείων του.

4. Να διατηρούν τις επίσημες ετικέτες πιστοποιημένου σπόρου σποράς επί πενταετία. Σε περίπτωση καταστροφής τους, συντάσσεται πρακτικό στο οποίο αναφέρεται ο αριθμός των ετικετών αυτών κατά το αντίστοιχο έτος ενίσχυσης.

ΣΥΝΔΕΔΕΜΕΝΗ ΕΝΙΣΧΥΣΗ ΣΤΟΝ ΤΟΜΕΑ ΤΩΝ ΠΟΡΤΟΚΑΛΙΩΝ ΠΟΥ ΟΔΗΓΟΥΝΤΑΙ ΠΡΟΣ ΧΥΜΟΠΟΙΗΣΗ

Δικαιούχοι της συνδεδεμένης ενίσχυσης είναι οι γεωργοί που πληρούν τους παρακάτω όρους επιλεξιμότητας:

1. Παραδίδουν για χυμοποίηση από 1η Ιανουαρίου 2018 έως και 31 Δεκεμβρίου 2018 κατ' ελάχιστο 7 τόνους πορτοκάλια (κωδικός ομάδας καλλιέργειας 19 και ποικιλίες πορτοκαλιών της ομάδας καλλιέργειας 37) ανά εκτάριο καλλιεργούμενης έκτασης. Η αναλογία αυτή υπολογίζεται με βάση το σύνολο των παραδόσεων προς τις εγκεκριμένες μεταποιητικές επιχειρήσεις και των εκτάσεων πορτοκαλεώνων για τις οποίες ο δικαιούχος υποβάλλει αίτημα συνδεδεμένης ενίσχυσης σε επίπεδο αγροτεμαχίου στα πλαίσια της ενιαίας αίτησης ενίσχυσης. Στην περίπτωση που υπάρχουν διαπιστωμένες εξατομικευμένες ζημιές ανά δικαιούχο από τον Ελληνικό Οργανισμό Γεωργικών Ασφαλίσεων δύναται οι ποσότητες αυτές να προσμετρούνται στην συνολική επιλέξιμη ποσότητα

2. Οι παραδόσεις στις μεταποιητικές επιχειρήσεις πραγματοποιούνται μέσω των παρακάτω φορέων για τους παραγωγούς μέλη τους:

α) Αγροτικοί Συνεταιρισμοί και Μορφές Συλλογικής Οργάνωσης όπως ορίζονται στο νόμο 4384/2016

β) Ομάδες και οργανώσεις παραγωγών, σύμφωνα με τους καν. (ΕΚ) 1305/13 και 1308/13 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου.

Επισημαίνεται ότι γεωργοί οι οποίοι δεν είναι μέλη των ανωτέρω φορέων μπορούν να παραδίδουν:

- σε αυτούς ως συνεργαζόμενοι
- απευθείας στις μεταποιητικές επιχειρήσεις.

3. Η ελάχιστη επιλέξιμη έκταση αγροτεμαχίου προς ένταξη στο καθεστώς συνδεδεμένης ενίσχυσης ορίζεται σε 0,1 εκτάρια.

ΥΠΟΧΡΕΩΣΕΙΣ ΔΙΚΑΙΟΥΧΩΝ

Οι γεωργοί προκειμένου να τύχουν της συνδεδεμένης ενίσχυσης για τα πορτοκάλια χυμοποίησης υποχρεούνται:

1. Να υποβάλλουν αίτημα λήψης συνδεδεμένης ενίσχυσης. Το αίτημα λήψης της συνδεδεμένης ενίσχυσης πορτοκαλιών χυμοποίησης γίνεται σε ειδική θέση του εντύπου της δήλωσης καλλιέργειας – ενιαίας αίτησης ενίσχυσης (επιλογή του κωδικού καθεστώτος 0104: «ΣΥΝΔΕΜΕΝΗ ΕΝΙΣΧΥΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΑΡΑΔΟΣΗ ΠΟΡΤΟΚΑΛΙΩΝ ΠΡΟΣ ΧΥΜΟΠΟΙΗΣΗ») ανεξάρτητα αν οι ενδιαφερόμενοι είναι δικαιούχοι ή όχι της βασικής ενίσχυσης. Για την εν λόγω δήλωση συμμετοχής ισχύουν τα οριζόμενα από τις σχετικές αποφάσεις για τη βασική ενίσχυση συμπεριλαμβανομένων και των προθεσμιών υποβολής της. Η δήλωση συμμετοχής του γεωργού συνεπάγεται ότι ο γεωργός αποδέχεται τα οριζόμενα στην σχετική απόφαση σχετικά με τη διαδικασία χορήγησης της ενίσχυσης, τους ισχύοντες όρους και τις προϋποθέσεις καθώς και την κοινοποίηση των στοιχείων του.

2. Να τηρούν στο σύνολο της εκμετάλλευσής τους τις κανονιστικές απαιτήσεις διαχείρισης και την καλή γεωργική και περιβαλλοντική κατάσταση σύμφωνα με τα οριζόμενα του άρθρου 93 και 94 του κανονισμού (ΕΕ) αριθμ. 1306/2013.

3. Να δέχονται και να διευκολύνουν τους προβλεπόμενους ελέγχους από τις αρμόδιες Εθνικές και Ενωσιακές αρχές ελέγχου παρέχοντας οποιοδήποτε συμπληρωματικό στοιχείο ή πληροφορία τους ζητηθεί.

4. Να διατηρούν τα επίσημα παραστατικά τα οποία τεκμηριώνουν την παράδοση της πρώτης ύλης στις μεταποιητικές επιχειρήσεις ή τους φορείς ή/και οποιαδήποτε άλλα στοιχεία απαιτούνται από τον ΟΠΕΚΕΠΕ τουλάχιστον για 3 έτη.

ΕΙΔΙΚΗ ΚΑΛΛΙΕΡΓΗΤΙΚΗ ΕΝΙΣΧΥΣΗ ΓΙΑ ΤΟ ΒΑΜΒΑΚΙ

Στους γεωργούς που παράγουν βαμβάκι υπαγόμενο στον κωδικό ΣΟ520100 χορηγείται ενίσχυση σύμφωνα με τους όρους των άρθρων 56-60 του κανονισμού (ΕΕ) 1307/2013.

2. Η ενίσχυση αυτή χορηγείται με βάση την επιλέξιμη έκταση που καλλιεργείται με βαμβάκι από κάθε δικαιούχο.

3. Λεπτομερείς διατάξεις για τους όρους και τις προϋποθέσεις της ενίσχυσης αυτής περιγράφονται σε σχετική υπουργική απόφαση (1178/27361/10-3-2015, 1945/52292/12-5-2015, 4755/108273/30-9-2016 & 1133/34446/24-3-2017).

ΕΠΙΛΕΞΙΜΟΤΗΤΑ

1. Η ειδική ενίσχυση καλλιέργειας για το βαμβάκι χορηγείται ανά εκτάριο επιλέξιμης έκτασης βαμβακιού, που έχει σπαρθεί με εγκεκριμένες ποικιλίες και έχει πράγματι συγκομισθεί υπό κανονικές συνθήκες ανάπτυξης των φυτών.

Επιλέξιμες για την ειδική ενίσχυση του βαμβακιού θεωρούνται οι γεωργικές εκτάσεις όλης της χώρας, σύμφωνα με τους όρους και τις προϋποθέσεις που ισχύουν για την καλλιέργεια βάμβακος.

2. Οι επιλέξιμες γεωργικές εκτάσεις μπορούν να καλλιεργηθούν με όλες τις ποικιλίες βαμβακιού που είναι καταχωρημένες στον Εθνικό Κατάλογο Ποικιλιών ή/και στον Κοινό Κατάλογο των Ποικιλιών των Ειδών των Γεωργικών Εκτάσεων. Επισημαίνεται ότι, δεν χορηγείται η ειδική ενίσχυση για το βαμβάκι για ποικιλίες εκτός των αναφερόμενων καταλόγων και για γενετικά τροποποιημένες ποικιλίες. Ειδικά για το σπόρο υβριδίων βάμβακος οι καταχωρημένες ποικιλίες που περιλαμβάνονται στον Κοινό Κατάλογο των Ποικιλιών των Ειδών των Γεωργικών Εκτάσεων.

3. Η σπορά των επιλέξιμων εκτάσεων βαμβακιού πραγματοποιείται αποκλειστικά και μόνο με χρήση πιστοποιημένου σπόρου, που αποδεικνύεται με την προσκόμιση πρωτότυπου “τιμολογίου αγοράς” ή “τιμολογίου αγοράς-δελτίου αποστολής” ή “απόδειξη λιανικής πώλησης” και “βεβαίωση του φορέα πώλησης σπόρου ανά ποικιλία” σύμφωνα με το Υπόδειγμα ΙΙΙ της 1133/34446/24-3-2017 ΥΑ και καρτέλας σπόρου.

Σε περίπτωση απώλειας του πρωτότυπου “τιμολογίου αγοράς” ή “τιμολογίου αγοράς-δελτίου αποστολής” ή “απόδειξης λιανικής πώλησης”, ο παραγωγός μπορεί να προσκομίσει γνήσια ευκρινή αντίγραφα αυτών, από τα αντίστοιχα στελέχη του προμηθευτή πιστοποιημένου σπόρου, σφραγισμένα και υπογεγραμμένα από τον εκδότη για την ακρίβεια των στοιχείων.

Επισημαίνεται ότι τα στοιχεία των ετικετών και των αποδεικτικών αγοράς (τιμολογίων κλπ.) (σπορομερίδες, ποικιλίες κ.λπ.) πρέπει να είναι ίδια. Όταν δε συμφωνεί η ποσότητα πιστοποιημένου σπόρου που αναφέρεται στις ετικέτες με εκείνη των αποδεικτικών αγοράς, λαμβάνεται υπόψη η μικρότερη από τις δύο.

4. Η ελάχιστη απαιτούμενη ποσότητα πιστοποιημένων σπόρων σποράς βαμβακιού για την καλλιεργητική περίοδο 2017, καθορίζεται σε 16 κιλά ανά εκτάριο στην περίπτωση καλλιέργειας ποικιλιών βαμβακιού ή 13 κιλά ανά εκτάριο στην περίπτωση καλλιέργειας υβριδίων βαμβακιού και σε κάθε περίπτωση πρέπει να εξασφαλίζει ελάχιστη πυκνότητα 100.000 ή 85.000 φυτών ανά εκτάριο αντίστοιχα.

5. Ως καταληκτική ημερομηνία σποράς ορίζεται η 31η Μαΐου 2018, εκτός των περιπτώσεων ανωτέρας βίας που απαιτείται επανασπορά.

Προκειμένου να ελεγχθεί η ημερομηνία σποράς λαμβάνονται υπόψη, εκτός των διαπιστώσεων των άλλων ελέγχων και τα παραπάνω παραστατικά.

6. Η ειδική ενίσχυση καλλιέργειας για το βαμβάκι καταβάλλεται για βαμβάκι ποιότητας υγιούς, ανόθευτης και σύμφωνης με τα συναλλακτικά ήθη.

ΥΠΟΧΡΕΩΣΕΙΣ ΒΑΜΒΑΚΟΠΑΡΑΓΩΓΩΝ

Οι παραγωγοί βαμβακιού προκειμένου να λάβουν την ειδική στρεμματική ενίσχυση, υποχρεούνται:

1. Να υποβάλλουν ενιαία αίτηση ενίσχυσης που θα περιλαμβάνει μεταξύ των άλλων και:

- υποβολή αιτήματος λήψης της ειδικής ενίσχυσης σε ειδική θέση του εντύπου της δήλωσης καλλιέργειας – ενιαίας αίτησης ενίσχυσης (επιλογή του κωδικού καθεστώτος 0501: «ΕΙΔΙΚΗ ΕΝΙΣΧΥΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΑΛΛΙΕΡΓΕΙΑ ΒΑΜΒΑΚΙΟΥ)
- το όνομα της ποικιλίας του χρησιμοποιούμενου βαμβακόσπορου
- το όνομα και τη διεύθυνση της εγκεκριμένης Διεπαγγελματικής Οργάνωσης της οποίας ο γεωργός είναι μέλος.

2. Να διατηρούν την καλλιέργειά τους υπό κανονικές συνθήκες ανάπτυξης των φυτών, μεριμνώντας για την εκτέλεση απαραίτητων καλλιεργητικών φροντίδων όπως:

- η κατάλληλη προετοιμασία του εδάφους πριν από τη σπορά,
- η λίπανση με την απαιτούμενη ποσότητα λιπάσματος και σύμφωνα με τις αποδεκτές πρακτικές λίπανσης,
- ο έλεγχος των ζιζανίων με μηχανικές ή/και χημικές μεθόδους,
- η καταπολέμηση εχθρών και ασθενειών με τη χρήση κατάλληλων φυτοπροστατευτικών προϊόντων και
- κατά την άρδευση η εφαρμογή κατάλληλων μεθόδων με χορήγηση των ενδεικνυόμενων ποσοτήτων νερού που συνιστώνται στα πλαίσια των ειδικών προγραμμάτων και σχεδίων δράσης περιβαλλοντικής προστασίας στις περιοχές που αυτά εφαρμόζονται.

3. Να συγκομίζουν ελάχιστη ποσότητα προϊόντος, σύμφωνα με την παράγραφο 2.1.4 της παρούσας. 4. Να παραδίδουν στις εκκοκκιστικές επιχειρήσεις το βαμβάκι που παράγουν μέχρι τις 31 Ιανουαρίου 2019, προκειμένου στη συνέχεια να καταστεί δυνατή η πληρωμή της ειδικής ενίσχυσης εφόσον τηρούνται και οι λοιπές υποχρεώσεις της παρούσας παραγράφου. (ΟΠΕΚΕΠΕ, 2018)

2.5: Πολιτικές Αγροτικής Ανάπτυξης – Πυλώνες 2

Με στρατηγικούς στόχους τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της γεωργίας και την καινοτομία, τη βιώσιμη διαχείριση των φυσικών πόρων, τις κλιματικές δράσεις και την εξισορρόπηση της χωρικής ανάπτυξης διατηρείται η αρχιτεκτονική της πολιτικής αγροτικής ανάπτυξης όπως ακριβώς ίσχυσε κατά την προηγούμενη περίοδο. Η εφαρμογή της πολιτικής γίνεται με όχημα τα εθνικά ή/και περιφερειακά προγράμματα. Τα επταετή εθνικά προγράμματα περιγράφουν τις δράσεις που θα αναληφθούν για την επίτευξη των στόχων και προσδιορίζουν τους πόρους που θα απαιτηθούν για την ανάληψη των συγκεκριμένων δράσεων. Τα εθνικά προγράμματα υποβάλλονται μετά από τη δημοσίευση από την Επιτροπή του Κοινού Στρατηγικού Πλαισίου (Common Strategic Framework) (European Commission, 2013)

Η ομαδοποίηση μέτρων στα πλαίσια των θεματικών αξόνων καταργείται και ορίζονται έξι (6) προτεραιότητες όπως παρουσιάζονται στον Πίνακα 2.3

Πίνακας 2.3: Προτεραιότητες του Πυλώνα 2

1. Προώθηση της διάδοσης της γνώσης και της καινοτομίας στη γεωργία, στα δάση και στις αγροτικές περιοχές
2. Προαγωγή της βιωσιμότητας και της ανταγωνιστικότητας των εκμεταλλεύσεων σε όλες τις μορφές της γεωργίας και σε όλες τις περιοχές και προώθηση καινοτομικών γεωργικών τεχνολογιών και βιώσιμης διαχείρισης των δασών
3. Προώθηση της οργάνωσης των αλυσίδων παραγωγής συμπεριλαμβανομένης της μεταποίησης και της εμπορίας αγροτικών προϊόντων, της ευημερίας των ζώων και της διαχείρισης του κινδύνου στη γεωργία
4. Αποκατάσταση, συντήρηση και βελτίωση οικοσυστημάτων σε σχέση με τη γεωργία και τα δάση
5. Προώθηση της αποτελεσματικότητας στην χρήση των πόρων με προσανατολισμό προς μια οικονομία ανθεκτική στην κλιματική αλλαγή με λιγότερο διοξείδιο του άνθρακα στη γεωργία, τα δάση και την ύπαιθρο
6. Προώθηση της κοινωνικής ένταξης, του περιορισμού της φτώχειας και της οικονομικής ανάπτυξης στις αγροτικές περιοχές

Πηγή: European Commission, 2013

2.5.1 Το Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης (ΠΑΑ) 2014-2020 στην Ελλάδα

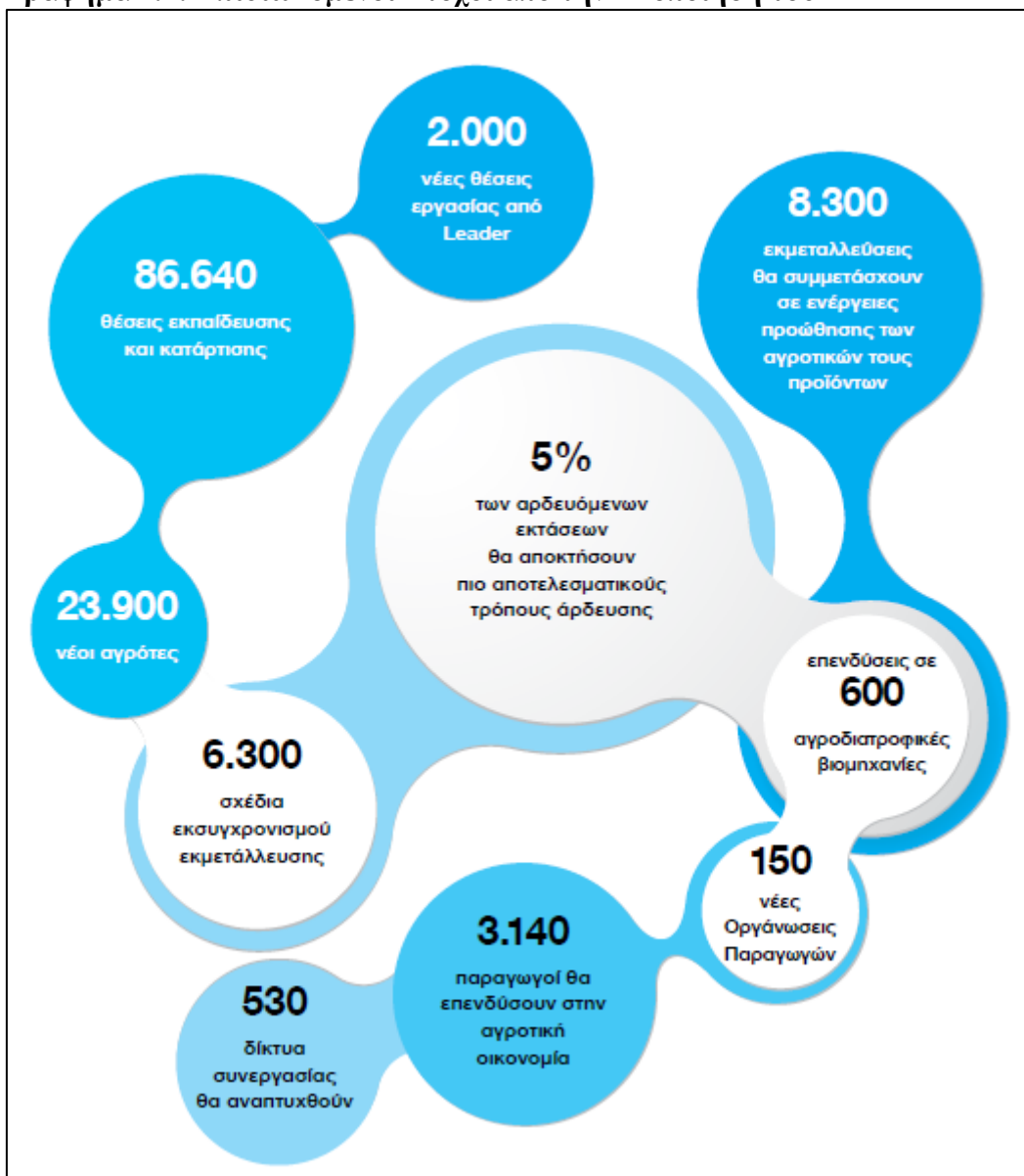
Στο νέο Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης (ΠΑΑ) περιγράφονται οι προτεραιότητες της Ελλάδας για την αξιοποίηση της διαθέσιμης δημόσιας δαπάνης ύψους 5,9 δισεκατομμυρίων ευρώ για την περίοδο 2014-2020 (4,7 δισεκατομμύρια ευρώ από τον προϋπολογισμό της ΕΕ και 1,2 δισεκατομμύρια ευρώ από εθνική συγχρηματοδότηση).

Το ελληνικό ΠΑΑ επικεντρώνεται κυρίως στην ενίσχυση της βιωσιμότητας των γεωργικών εκμεταλλεύσεων και της ανταγωνιστικότητας, στη διατήρηση και την ενίσχυση των οικοσυστημάτων και στην προώθηση της τοπικής ανάπτυξης στις αγροτικές περιοχές. Θα διατεθεί ενίσχυση στους αγρότες για να καλυφθεί ποσοστό 10,3 % των γεωργικών εκτάσεων βάσει συμβάσεων για τη διατήρηση της βιοποικιλότητας, 12,1 % για τη βελτίωση της διαχείρισης των υδάτων και το 10,7% για τη βελτίωση της διαχείρισης του εδάφους και/ή της πρόληψης της διάβρωσης του εδάφους. Αναμένεται ότι 6.300 γεωργικές εκμεταλλεύσεις θα λάβουν επενδυτική στήριξη για αναδιάρθρωση και εκσυγχρονισμό και 23.900 νέοι γεωργοί θα λάβουν ενισχύσεις για πρώτη εγκατάσταση.

Επιπλέον, περισσότερες από 8.300 γεωργικές εκμεταλλεύσεις θα λάβουν στήριξη για την ανάπτυξη βραχέων αλυσίδων εφοδιασμού, τοπικών αγορών και για δραστηριότητες προώθησης ενώ περίπου 600 επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στον αγρο-διατροφικό τομέα θα λάβουν στήριξη για επενδύσεις στον τομέα της μεταποίησης και εμπορίας γεωργικών προϊόντων. Η στήριξη της γνώσης και της καινοτομίας καταλαμβάνει ποσοστό που υπερβαίνει το 6% της προβλεπόμενης δημόσιας δαπάνης με τη δημιουργία περίπου 86.640 θέσεων κατάρτισης, για γεωργούς και αγροτικές επιχειρήσεις. Το ΠΑΑ θα παρέχει επίσης στήριξη για την τοπική ανάπτυξη σε Ομάδες Τοπικής Δράσης, μέσω της πρωτοβουλίας Leader καλύπτοντας σχεδόν το ήμισυ του αγροτικού πληθυσμού και θα συμβάλει στη βελτίωση της πρόσβασης σε βασικές υπηρεσίες περίπου στο 10% του πληθυσμού της υπαίθρου, περιλαμβανομένων των υποδομών τεχνολογίας της πληροφορίας (π.χ. ευρυζωνικό διαδίκτυο) (GAIA ΕΠΙΧΕΙΡΕΙΝ, 2016).

Οι επιδιωκόμενοι στόχοι του ΠΑΑ 2014-2020, όπως και τα ποσά που αντιστοιχούν για κάθε ένα μέτρο του παρουσιάζονται στο παρακάτω γράφημα 2.2 και τον αντίστοιχο πίνακα 2.4:

Γράφημα 2.2: Επιδιωκόμενοι Στόχοι από την Υλοποίηση του ΠΑΑ

Πηγή: ΓΑΙΑ ΕΠΙΧΕΙΡΕΙΝ, 2016

Πίνακας 2.4: Χρηματοδότηση μέτρων ΠΑΑ 2014-2020

ΜΕΤΡΟ	ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΜΕΤΡΟΥ	ΚΟΙΝΟΤΙΚΗ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ	ΕΘΝΙΚΗ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ	ΔΗΜΟΣΙΑ ΔΑΠΑΝΗ	ΒΑΡΥΤΗΤΑ ΜΕΤΡΩΝ	ΑΝΕΙΛΗΜΜΕΝΕΣ ΥΠΟΧΡΕΩΣΕΙΣ
1	Δράσεις μεταφοράς γνώσεων και ενημέρωσης	70.000.000	7.838.111	77.838.111	1,3%	0,00
2	Συμβουλευτικές υπηρεσίες, υπηρεσίες διαχείρισης γεωργικής εκμετάλλευσης και υπηρεσίες αντικατάστασης στην εκμετάλλευση	125.000.000	37.257.698	162.257.698	2,8%	0,00
3	Συστήματα ποιότητας γεωργικών προϊόντων και τροφίμων	40.470.000	11.390.053	51.860.053	0,9%	1.207.870
4	Επενδύσεις σε υλικά στοιχεία του ενεργητικού	1.148.488.158	341.057.509	1.489.545.667	25,3%	307.562.847
5	Αποκατάσταση του γεωργικού παραγωγικού δυναμικού που επλήγη από φυσικές καταστροφές και ανάλυση κατάλληλων προληπτικών δράσεων	40.000.000	11.922.335	51.922.335	0,9%	0,00
6	Ανάπτυξη γεωργικών εκμεταλλεύσεων και επιχειρήσεων	378.800.000	93.787.595	470.587.595	8,0%	98.178.045
7	Βασικές υπηρεσίες και ανάπλαση χωριών σε αγροτικές περιοχές	96.806.561	28.275.790	125.082.351	2,1%	68.072.321
8	Επενδύσεις στην ανάπτυξη δασικών περιοχών και στη βελτίωση της βιωσιμότητας των δασών	254.205.500	85.338.043	339.543.543	5,8%	49.073.531
9	Σύσταση ομάδων και οργανώσεων παραγωγών	25.000.000	2.798.611	27.798.611	0,5%	0,00
10	Ενακλύσεις για τη γεωργία, το περιβάλλον και το κλίμα	354.141.358	118.047.123	472.188.481	8,0%	48.033.750
11	Βιολογική Γεωργία	600.875.000	200.291.667	801.166.667	13,6%	156.225.000
12	Ενακλύσεις στο πλαίσιο του Natura 2000 και της οδηγίας πλαισίου για τα ύδατα	7.500.000	2.500.000	10.000.000	0,2%	0,00
13	Ενακλύσεις περιοχών που αντιμετωπίζουν φυσικά ή άλλα ειδικά μειονεκτήματα	950.005.216	151.891.405	1.101.896.621	18,7%	67.500.000
14	Καλή μεταχείριση των ζώων	10.000.000	2.980.584	12.980.584	0,2%	0,00
16	Συνεργασία	97.000.000	23.328.245	120.328.245	2,0%	0,00
19	Στήριξη της τοπικής ανάπτυξης LEADER (ΤΑ/ΤΤΚ)	400.000.000	44.444.443	444.444.443	7,6%	45.000.000
20	Τεχνική βοήθεια	60.000.000		60.000.000	1,0%	0,00
	Πρόωρη Συνταξοδότηση	62.000.000		62.000.000	1,1%	62.000.000
	ΣΥΝΟΛΟ	4.718.291.793	1.183.147.212	5.881.439.005		902.851.384

Πηγή: ΓΑΙΑ ΕΠΙΧΕΙΡΕΙΝ, 2016

2.6: ΚΑΠ και περιβάλλον

Ο τομέας της γεωργίας βρίσκεται σε άμεση αλληλεπίδραση και αλληλεξάρτηση με το περιβάλλον και αυτό καθιστά σημαντική την μέριμνα και την εισαγωγή μέτρων μέσω της ΚΑΠ που θα πρέπει να τηρούνται για την προστασία της βιοποικιλότητας, της ποιότητας του νερού και την συντήρηση του περιβάλλοντος. Σχεδόν η μισή έκταση της ΕΕ αποτελείται από καλλιεργητικές εκτάσεις και οι γεωργικές δραστηριότητες βρίσκονται σε αλληλεπίδραση με τον φυσικό πλούτο του περιβάλλοντος. Πολύτιμα οικοσυστήματα στην Ευρώπη διατηρούνται λόγω εκτατικών καλλιεργειών και πλήθος από άγρια είδη επιβιώνουν χάρη σε αυτές. Παρόλα αυτά οι ακατάλληλες γεωργικές πρακτικές μπορούν να βλάψουν και να επιβαρύνουν το περιβάλλον. Για παράδειγμα η ρύπανση του εδάφους, του νερού και του αέρα και η απώλεια άγριας ζωής αποτελούν τα βασικότερα προβλήματα που δημιουργούνται από την καλλιεργητική δραστηριότητα. Για το λόγο αυτό η ΚΑΠ υιοθέτησε τρεις βασικές αρχές για την προστασία και ενίσχυση του αγροτικού περιβάλλοντος (Καρανικόλας, 2014).

- Τη διατήρηση της βιοποικιλότητας και την ανάπτυξη «φυσικών» γεωργικών πρακτικών που διατηρούν το τοπίο αναλλοίωτο.
- Την καλή διαχείριση και χρήση των υδάτινων πόρων.
- Την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής.

Η ΚΑΠ εξασφαλίζει μέσω της πολιτικής της ότι οι απαιτήσεις είναι συμβατές με την περιβαλλοντική προστασία και τα μέτρα της προστατεύουν το περιβάλλον και την ύπαιθρο. Αυτό επιτυγχάνεται με την θέσπιση μέτρων αγροτικής ανάπτυξης που περιλαμβάνουν βιώσιμες πρακτικές όπως τα αγροπεριβαλλοντικά μέτρα και με την ενίσχυση συμμόρφωσης με τα μέτρα αυτά μέσω της επιβολής κυρώσεων για την μη τήρηση των μέτρων αυτών (Καρανικόλας, 2014).

2.7: Τα αγροπεριβαλλοντικά μέτρα

Τα λεγόμενα αγροπεριβαλλοντικά μέτρα αποσκοπούν στο να ενισχύουν την περιβαλλοντική συνείδηση των αγροτών. Αυτό γίνεται με προβλεπόμενες οικονομικές ενισχύσεις προς τους αγρότες για την τήρηση πρακτικών που είναι επωφελείς για το περιβάλλον και συμβάλλουν στην καλύτερη αξιοποίηση των πόρων με βιώσιμο τρόπο. Τα μέτρα αυτά μπορεί να σχεδιάζονται σε εθνικό επίπεδο, σε επίπεδο περιφέρειας ή σε τοπικό επίπεδο ανάλογα με τις ιδιαιτερότητες της κάθε αγροτικής περιοχής και των περιβαλλοντικών συνθηκών που ισχύουν. Αυτή η δυνατότητα προσαρμογής των μέτρων ανάλογα με τις ανάγκες κάθε περιοχής τα κάνει δυναμικά πιο αποδοτικά. Παρόλο που τα μέτρα αυτά διαφέρουν από τόπο σε τόπο, όλα έχουν ένα κοινό άξονα: τη μείωση των περιβαλλοντικών κινδύνων που προκύπτουν από της αγροτικές εργασίες και τη συντήρηση της φύσης και των καλλιεργητικών εκτάσεων (European Commission, 2005).

2.8: Αξιολόγηση αγροπεριβαλλοντικών μέτρων.

Η ανάλυση και αξιολόγηση των μέτρων αυτών για να γίνει μεμονωμένα για κάθε μέτρο και αντίστοιχα τις περιβαλλοντικές επιπτώσεις του είναι πολύπλοκη διαδικασία καθώς δεν υπάρχει εμπειρικό υλικό επαρκές, ώστε να βγουν αξιόπιστα συμπεράσματα. Αυτό γίνεται γιατί είναι δύσκολο να απομονωθούν οι επιπτώσεις των μέτρων αυτών μόνο μέσα από άλλα μέτρα που επηρεάζουν τα αποτελέσματα. Μία λύση για μια πρώτη διερεύνηση των επιπτώσεων είναι να δημιουργηθεί μια έκθεση των κρατών μελών με τα ευρήματα για επιπτώσεις μιας μερίδας των μέτρων και των περιβαλλοντικών τους επιπτώσεων και στη συνέχεια να γίνει μια γενίκευση για τα υπόλοιπα μέτρα έστω προσωρινά. Η έκθεση αυτή βασίζεται στο αντίκτυπο που έχουν τα μέτρα στη διατήρηση της βιοποικιλότητας, της ποιότητας του νερού κλπ. Αυτό γίνεται γιατί το περιβάλλον είναι και ο βασικός στόχος της θέσπισης των μέτρων αυτών. Παρακάτω αναφέρονται κάποια από τα μέτρα και τις αναμενόμενες θετικές επιπτώσεις αυτών (European Commission, 2005):

- Η μείωση χρήσης λιπασμάτων και φυτοπροστατευτικών προϊόντων μπορεί να οδηγήσει στη βελτίωση της ποιότητας του νερού και του εδάφους.
- Η υιοθέτηση της βιολογικής καλλιέργειας που έχει πολλαπλά οφέλη για το περιβάλλον.

- Η εκτατικοποίηση της κτηνοτροφίας με πολλαπλά οφέλη για νερό, έδαφος και φυσικό τοπίο.
- Η μετατροπή αρόσιμης γής σε λιβάδια με πολλαπλά οφέλη για τους φυσικούς πόρους.
- Η δημιουργία καλλιεργητικών λωρίδων, π.χ. λωρίδες απομόνωσης που καλλιεργούνται, μπορεί να βοηθήσει στην πρόληψη για τα φαινόμενα της διάβρωσης και πυρκαγιάς.
- Ειδικές δράσεις σε περιοχές με έντονο ενδιαφέρον από άποψη βιοποικιλότητας π.χ αναβολή κλαδέματος σε δέντρα με φωλιές.
- Γενετική ποικιλότητα για τη διατήρηση τοπικών, σπάνιων ειδών ανά περιοχή.
- Συντήρηση βιώσιμων και εκτατικών συστημάτων καλλιέργειας με πολλαπλά οφέλη και για τη διατήρηση των φυσικών πόρων αλλά και για τη διατήρηση της βιοποικιλότητας.
- Διατήρηση του παραδοσιακού τοπίου
- Μειωμένη χρήση υδάτων.

Κεφάλαιο 3ο

Οι εξεταζόμενες γεωργικές εισροές: οι νόμοι και κανόνες που τις διέπουν και η παγκόσμια κι ευρωπαϊκή αγορά τους

3.1: Ορισμοί-νομικό πλαίσιο:

Οι γεωργικές εισροές και ειδικότερα τα γεωργικά εφόδια στα οποία ανήκουν τα προϊόντα φυτοπροστασίας, θρέψης καθώς και το πολλαπλασιαστικό υλικό, κύριο αντικείμενο της παρούσας μελέτης, αποτελούν για τον γεωργό από το πλέον σημαντικά στοιχεία κατά την παραγωγική διαδικασία.

3.1.1: Προϊόντα φυτοπροστασίας-παρασιτοκτόνα-φυτοφάρμακα:

A. Ορισμός

Ως παρασιτοκτόνο, μπορεί να οριστεί το σκεύασμα που προλαμβάνει, καταστρέφει ή ελέγχει επιβλαβή οργανισμό ή ασθένεια ή προστατεύει τα φυτά ή τα φυτικά προϊόντα κατά τη διάρκεια της παραγωγής, της αποθήκευσης και της μεταφοράς.

Ο όρος περιλαμβάνει, μεταξύ άλλων τις παρακάτω κύριες κατηγορίες:

- ζιζανιοκτόνα,
- μυκητοκτόνα,
- εντομοκτόνα,
- ακαρεοκτόνα,
- νηματωδοκτόνα,
- κοχλιολειματοκτόνα,
- τρωκτικοκτόνα,
- ρυθμιστές ανάπτυξης,
- απωθητικά και
- βιοκτόνα.

Τα φυτοπροστατευτικά προϊόντα είναι «φυτοφάρμακα» που προστατεύουν τις καλλιέργειες ή τα επιθυμητά ή χρήσιμα φυτά. Χρησιμοποιούνται κυρίως στον γεωργικό τομέα, αλλά και στον τομέα της δασοκομίας, της κηπουρικής, των χώρων αναψυχής και των οικιακών κήπων.

Περιέχουν τουλάχιστον μία δραστική ουσία και έχουν μία από τις ακόλουθες λειτουργίες:

- προστατεύουν τα φυτά ή τα φυτικά προϊόντα από τα παράσιτα/ασθένειες πριν ή μετά τη συγκομιδή.
- Επηρεάζουν τις διεργασίες ανάπτυξης των φυτών (όπως είναι οι φυτορυθμιστικές ουσίες, εξαιρουμένων των θρεπτικών στοιχείων).
- Συμβάλλουν στη διατηρησιμότητα των φυτικών προϊόντων.
- Καταστρέφουν ή αποτρέπουν την ανάπτυξη ανεπιθύμητων φυτών (ζιζάνια) ή τμημάτων φυτών.

Μπορούν επίσης να περιέχουν και άλλα συστατικά, συμπεριλαμβανομένων των αντιφυτοτοξικών και συνεργιστικών παραγόντων.

Οι χώρες της ΕΕ εγκρίνουν φυτοπροστατευτικά προϊόντα στην επικράτειά τους και εξασφαλίζουν τη συμμόρφωση με τους κανόνες της ΕΕ.

Η δραστική ουσία του φυτοπροστατευτικού προϊόντος είναι κάθε χημικό, φυτικό εκχύλισμα, φερομόνη ή μικροοργανισμός (συμπεριλαμβανομένων των ιών), που έχει δράση κατά των «επιβλαβών οργανισμών» ή σε φυτά, μέρη φυτών ή φυτικά προϊόντα. Πριν μια δραστική ουσία να χρησιμοποιηθεί σε φυτοπροστατευτικό προϊόν στην ΕΕ, πρέπει να εγκριθεί από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Οι ουσίες υποβάλλονται σε εντατική αξιολόγηση από τα κράτη μέλη και την Ευρωπαϊκή Αρχή για την Ασφάλεια των Τροφίμων (EFSA) πριν από τη λήψη απόφασης σχετικά με την έγκριση.

Σχετικά με τους όρους «φυτοπροστατευτικό προϊόν» και «φυτοφάρμακο», είναι χρήσιμο να αναφερθεί ότι η συνηθέστερη χρήση των φυτοφαρμάκων είναι με τη μορφή φυτοπροστατευτικών προϊόντων (ΦΠ).

Ο όρος «φυτοφάρμακο» συχνά χρησιμοποιείται εναλλακτικά με το «φυτοπροστατευτικό προϊόν», ωστόσο, το φυτοφάρμακο είναι ένας ευρύτερος όρος που καλύπτει επίσης μη φυτικές/καλλιεργητικές χρήσεις, για παράδειγμα βιοκτόνα. (European Commission, pesticides).

B. νομικό πλαίσιο

Πριν την ένταξη της Ελλάδας στην Ε.Ε. και την καθιέρωση της ενιαίας κοινοτικής νομοθεσίας για την έγκριση, διάθεση και χρήση των φυτοπροστατευτικών προϊόντων, ίσχυε ο Νόμος 721/1977 «Περί εγκρίσεως κυκλοφορίας και ελέγχου των γεωργικών φαρμάκων, ως και ρυθμίσεις συναφών θεμάτων». Ο συγκεκριμένος νόμος ήταν από τους πιο πλήρεις σε ότι αφορά τα σχετιζόμενα με τα φυτοπροστατευτικά προϊόντα θέματα, ακόμα και σε ευρωπαϊκό επίπεδο, κι αυτό φάνηκε κατά τις επόμενες τροποποιήσεις που δέχτηκε βάσει πλέον των Οδηγιών και Κανονισμών που υιοθετήθηκαν και από τη χώρα μας ως Κράτος Μέλος της Ε.Ε. (πρώην ΕΟΚ). Πιο συγκεκριμένα,

- Η Οδηγία 91/414 της ΕΟΚ σχετικά με τη διάθεση στην αγορά φυτοπροστατευτικών προϊόντων της 15ης Ιουλίου 1991 η οποία ενσωματώθηκε στην ελληνική νομοθεσία με το Προεδρικό Διάταγμα 115/97 «Για την έγκριση, διάθεση στην αγορά και έλεγχο φυτοπροστατευτικών προϊόντων σε συμμόρφωση προς την οδηγία 91/414/ΕΟΚ του Συμβουλίου όπως έχει συμπληρωθεί».
- Το Π.Δ. αφορούσε στην έγκριση, τη διάθεση στην αγορά, τη χρήση και τον έλεγχο φυτοπροστατευτικών προϊόντων εντός της χώρας που παρουσιάζονται υπό την εμπορική τους μορφή, καθώς και τη διάθεση στην αγορά και τον έλεγχο των δραστικών ουσιών που προορίζονται για τη χρήση που ορίζεται στο άρθρο 2 σημείο 1 το οποίο και όριζε την έννοια των φυτοπροστατευτικών προϊόντων.

Η συγκεκριμένη Οδηγία και το Π.Δ. που ίσχυε για τη χώρα μας, θέσπιζε συγκεκριμένα κι αυστηρά κριτήρια για την αδειοδότηση των προϊόντων φυτοπροστασίας που μπορούσαν να λάβουν άδεια κυκλοφορίας και χρήσης, μέσω της υποβολής φακέλων που έπρεπε να περιλαμβάνουν πολυάριθμα στοιχεία από τις φυσικοχημικές ιδιότητες της δραστικής ουσίας έως και μελέτες για τον προσδιορισμό των υπολειμμάτων τόσο σε φυτά και φυτικά προϊόντα, καθώς και στο έδαφος, σε επιφανειακά και υπόγεια ύδατα κ.λπ., επιπρόσθετα στοιχεία και μελέτες για την αποτελεσματικότητά τους όσο και την τοξικότητα σε οργανισμούς μη στόχους, την εφαρμογή τους στα πλαίσια της Ορθής Γεωργικής Πρακτικής (Good Agricultural Practice-GAP)³ κ.ο.κ.

---

³ Με την Ορθή Γεωργική Πρακτική, η αντιμετώπιση των προβλημάτων της φυτοπροστασίας βασίζεται κυρίως στην ορθή χρήση όλων των φυτοπροστατευτικών προϊόντων (Ελευθεριχωρινός, 2000)

- Ο κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 396/2005 του ευρωπαϊκού κοινοβουλίου και του συμβουλίου της 23ης Φεβρουαρίου 2005 για τα ανώτατα όρια καταλοίπων φυτοφαρμάκων μέσα ή πάνω στα τρόφιμα και τις ζωοτροφές φυτικής και ζωικής προέλευσης και για την τροποποίηση της οδηγίας 91/414/ΕΟΚ του Συμβουλίου, ο οποίος θεσπίζει, για πρώτη φορά με βάση την ανάγκη να εξασφαλισθεί υψηλό επίπεδο προστασίας των καταναλωτών, εναρμονισμένες κοινοτικές διατάξεις για τα ανώτατα όρια καταλοίπων φυτοφαρμάκων μέσα και πάνω στα τρόφιμα και τις ζωοτροφές φυτικής και ζωικής προέλευσης.

Πλέον, ισχύει ο Κανονισμός 1107/2009 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 21ης Οκτωβρίου 2009, σχετικά με τη διάθεση φυτοπροστατευτικών προϊόντων στην αγορά και την κατάργηση των Οδηγιών 79/117/ΕΟΚ και 91/414/ΕΟΚ του Συμβουλίου και των εφαρμοστικών Κανονισμών αυτού. Ο κανονισμός αυτός, όπως αναφέρεται στο Άρθρο 1, θεσπίζει κανόνες για την αδειοδότηση φυτοπροστατευτικών προϊόντων υπό εμπορική μορφή καθώς και για τη διάθεσή τους στην αγορά, τη χρήση τους και τον έλεγχό τους μέσα στην Κοινότητα. Επιπλέον, ορίζει κανόνες για την έγκριση των δραστικών ουσιών, των αντιφυτοτοξικών και των συνεργιστικών που περιέχουν τα φυτοπροστατευτικά προϊόντα ή από τις οποίες αποτελούνται καθώς και κανόνες για τα πρόσθετα και τα βοηθητικά.

Σκοπός του κανονισμού είναι η εξασφάλιση υψηλού επιπέδου προστασίας της υγείας τόσο των ανθρώπων όσο και των ζώων καθώς και του περιβάλλοντος και η βελτίωση της λειτουργίας της εσωτερικής αγοράς, μέσω της εναρμόνισης των κανόνων σχετικά με τη διάθεση στην αγορά φυτοπροστατευτικών προϊόντων με παράλληλη βελτίωση της γεωργικής παραγωγής. Οι διατάξεις του κανονισμού βασίζονται στην *αρχή της προφύλαξης*, προκειμένου να διασφαλίζεται ότι οι δραστικές ουσίες ή τα προϊόντα που διατίθενται στη αγορά δεν έχουν αρνητικές επιπτώσεις στην υγεία των ανθρώπων ή των ζώων στο περιβάλλον. Συγκεκριμένα, δεν επιτρέπεται να εμποδίζεται η εφαρμογή εκ μέρους των κρατών μελών της αρχής της προφύλαξης όταν υπάρχει επιστημονική αβεβαιότητα ως προς τους κινδύνους σε σχέση με την υγεία των ανθρώπων, την υγεία των ζώων ή το περιβάλλον που ενέχουν τα φυτοπροστατευτικά προϊόντα που πρόκειται να εγκριθούν στην επικράτειά τους.

Με το Νόμο 4036/2012 ενσωματώθηκε στην ελληνική νομοθεσία τόσο ο Κανονισμός 1107/2009 όσο και οι διατάξεις της Οδηγίας 2009/128/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 21ης Οκτωβρίου 2009, σχετικά με την κοινή θέση του Συμβουλίου, που αφορά τον καθορισμό πλαισίου κοινοτικής δράσης με σκοπό την επίτευξη ορθολογικής χρήσης των γεωργικών φαρμάκων, των εφαρμοστικών μέτρων αυτής και τη λήψη εθνικών μέτρων συμμόρφωσης προς τις απαιτήσεις της εν λόγω Οδηγίας.

Το γενικότερο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης σε σχέση με την αδειοδότηση και χρήση των φυτοπροστατευτικών προϊόντων όπως αυτό εκφράζεται μέσα από τους Κανονισμούς και Οδηγίες που αναφέρθηκαν πιο πάνω (και που έχουν ενσωματωθεί στην ελληνική νομοθεσία), είναι από τα πλέον αυστηρά, ίσως το αυστηρότερο, σε παγκόσμια κλίμακα.

Η αυστηρότητα των ως άνω αναφερόμενων Κανονισμών και Νόμων αντικατοπτρίζεται στον πίνακα 3.1 στον οποίο αναφέρεται η πορεία της απαγόρευσης αλλά και της έγκρισης δραστικών ουσιών:

Πίνακας 3.1: Στοιχεία για τον αριθμό των δραστικών ουσιών στην Ευρωπαϊκή Ένωση

<p>2000-2018 Αποσύρσεις Δραστικών Ουσιών</p>	<p>Το 2000 υπήρχαν 900 δραστικές ουσίες στην ΕΕ.</p> <p>Το 2008 μειώθηκαν σε 425.</p> <p>Το 2018 υπάρχουν 364 όπου περιλαμβάνονται 75 για bio-control.</p> <p>Μόνο το 5-8% από αυτές αποσύρθηκαν για λόγους ασφάλειας, ενώ η συντριπτική πλειονότητα αποσύρθηκε εθελοντικά από τις εταιρείες-δεν υποστηρίχθηκαν.</p>
<p>2011-2018 Καν. 1107/2009 Νέες & ανανεώσεις Δραστικών Ουσιών</p>	<p>148 αιτήσεις για ανανέωση δραστικών ουσιών από τις οποίες 32 έχουν ανανεωθεί, 11 όχι, 20 αποσύρθηκαν εθελοντικά και 85 εκκρεμούν.</p> <p>Επιπλέον η ανανέωση 4 δραστικών ουσιών περιόρισε τη χρήση τους μόνο στο θερμοκήπιο.</p> <p>Με βάση την Οδηγία 91/414 ένας μ.ο 8.6 νέων δ.ο εγκρίνονταν κάθε χρόνο. Με βάση τον Καν. 1107/2009 ένας μ.ο 3.3 νέων δ.ο εγκρίνονται κάθε χρόνο και μόνο 1.2 κατά μ.ο κυκλοφορούν στην αγορά σε 1 Κράτος Μέλος</p> <p>Αιτήσεις για έγκριση 22 νέων δ.ο από τις οποίες οι 12 έχουν εγκριθεί, 2 όχι 8 εκκρεμούν Τα τελευταία 2 χρόνια καμία αίτηση για νέα δραστική ουσία δεν έχει υποβληθεί</p>

Πηγή: Τσικριτέας, 2018 Προσωπική συνέντευξη: Α. Καλαμαράκη

Επιπλέον, η τάση της Ε.Ε. για μείωση ή ορθολογικότερη χρήση των φυτοπροστατευτικών προϊόντων αντικατοπτρίζονται από την οδηγία της ΕΕ για την ορθολογική χρήση των φυτοφαρμάκων (οδηγία SUD)⁴ που παρέχει ένα πλαίσιο για τη μείωση των κινδύνων και των επιπτώσεων της χρήσης φυτοφαρμάκων στην υγεία του ανθρώπου και στο περιβάλλον, καθώς και για την προώθηση της εφαρμογής ολοκληρωμένης διαχείρισης επιβλαβών οργανισμών (ΟΔΕΟ) και εναλλακτικών προσεγγίσεων ή τεχνικών, όπως οι μη χημικές εναλλακτικές λύσεις αντί των φυτοφαρμάκων.

Η ΟΔΕΟ είναι μια ολοκληρωμένη προσέγγιση που συνδυάζει διαφορετικές τεχνικές με στόχο τον περιορισμό της χρήσης φυτοφαρμάκων και άλλων μορφών παρέμβασης μόνο σε επίπεδα που δικαιολογούνται από οικονομικής και οικολογικής πλευράς. Με βάση τη διεξοδική παρακολούθηση της πίεσης των παρασίτων, θα πρέπει να προτιμώνται βιώσιμες βιολογικές, φυσικές και άλλες μη χημικές μέθοδοι έναντι των χημικών μεθόδων, εφόσον παρέχουν ικανοποιητικό έλεγχο των επιβλαβών οργανισμών.

Στα εθνικά σχέδια δράσης (ΕΣΔ) τους, τα κράτη μέλη περιγράφουν τους τρόπους με τους οποίους εφαρμόζουν την οδηγία SUD. Τα σχέδια αυτά θα πρέπει να περιλαμβάνουν ποσοτικούς στόχους, μετρήσεις και χρονοδιαγράμματα για τη μείωση των κινδύνων και των επιπτώσεων από τη χρήση φυτοφαρμάκων. Η οδηγία ορίζει συγκεκριμένα μέτρα που υποχρεούνται να συμπεριλάβουν τα κράτη μέλη στα σχέδιά τους για την ορθή εφαρμογή.

Οι κύριες δράσεις αφορούν:

- την κατάρτιση των χρηστών, των συμβούλων και των διανομέων,
- τον έλεγχο του εξοπλισμού εφαρμογής φυτοφαρμάκων,
- την απαγόρευση των αεροψεκασμών,
- τον περιορισμό της χρήσης φυτοφαρμάκων σε ευπαθείς περιοχές και
- την ενημέρωση και ευαισθητοποίηση σχετικά με τους κινδύνους των φυτοφαρμάκων.

Τα παραπάνω έχουν αποτυπωθεί και στην ελληνική νομοθεσία μέσω του Εθνικού Σχεδίου Δράσης (8197/90920/22.07.2013 ΚΥΑ).

---

⁴ Οδηγία 2009/128/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 21ης Οκτωβρίου 2009, σχετικά με την κοινή θέση του Συμβουλίου που αφορά τον καθορισμό πλαισίου κοινοτικής δράσης με σκοπό την επίτευξη ορθολογικής χρήσης των γεωργικών φαρμάκων (ΕΕ L 309 της 24.11.2009, σ. 71).

3.1.2: Προϊόντα θρέψης-λιπάσματα

A. Ορισμός

Ως *λίπασμα* θεωρείται υλικό του οποίου ο κύριος προορισμός είναι να παρέχει θρεπτικά συστατικά στα φυτά (Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 2003/2003).

Μερικοί επιπλέον ορισμοί που συνδέονται άμεσα με τα λιπάσματα είναι οι παρακάτω:

A) κύριο θρεπτικό συστατικό: τα στοιχεία άζωτο, φώσφορος και κάλιο.

B) δευτερεύον θρεπτικό συστατικό: τα στοιχεία ασβέστιο, μαγνήσιο, νάτριο και θείο.

Γ) θρεπτικά ιχνοστοιχεία: τα στοιχεία βόριο, κοβάλτιο, χαλκός, σίδηρος, μαγγάνιο, μολυβδαίνιο και ψευδάργυρος, τα οποία έχουν ουσιαστική σημασία για την ανάπτυξη των φυτών, σε ποσότητες όμως μικρές συγκριτικά με εκείνες των κύριων και δευτερευόντων θρεπτικών συστατικών.

Ανόργανο λίπασμα είναι το λίπασμα στο οποίο τα θρεπτικά συστατικά περιέχονται υπό ανόργανη μορφή, που λαμβάνεται με εκχύλιση ή με φυσικές ή/και χημικές διεργασίες.

Η κύρια κατηγοριοποίηση των λιπασμάτων βασίζεται στην ύπαρξη ή μη οργανικής ουσίας (φυτικής ή ζωικής προέλευσης) οπότε και διαχωρίζονται σε:

- *Οργανικά*: Παράγονται από ζωντανούς οργανισμούς φυτικής ή ζωικής προέλευσης (κοπριάς, κρεατάλευρα, απόβλητα βιολογικών σταθμών κ.α.).
- *Ανόργανα*: Ανόργανα λιπάσματα ή χημικά λιπάσματα είναι αυτά που παράγονται βιομηχανικά με φυσικοχημικές διεργασίες και περιέχουν ένα ή περισσότερα από τα κύρια θρεπτικά στοιχεία (Θεοφανούς, 2016).

Τα κυριότερα είδη χημικών (ανόργανων) λιπασμάτων παρουσιάζονται συνοπτικά πιο κάτω:

- *Απλό λίπασμα*: αζωτούχο, φωσφορικό ή καλιούχο λίπασμα, με περιεκτικότητα σε ένα μόνο από τα βασικά θρεπτικά συστατικά.
- *Σύνθετο λίπασμα*: λίπασμα που λαμβάνεται χημικώς ή με ανάμειξη ή με συνδυασμό των δύο, σε δύο τουλάχιστον από τα κύρια θρεπτικά συστατικά.

- Σύμμεικτο λίπασμα (“blend”): λίπασμα που λαμβάνεται με ξηρή ανάμειξη διαφόρων λιπασμάτων, χωρίς χημική αντίδραση.
- Διαφυλλικό λίπασμα: λίπασμα κατάλληλο για εφαρμογή στο φύλλωμα μιας καλλιέργειας, μέσω του οποίου γίνεται και η πρόσληψη των θρεπτικών συστατικών.
- Υγρό λίπασμα: λίπασμα σε μορφή αιωρήματος ή διαλύματος (Καν.2003/2003).

B. νομικό πλαίσιο

Στην εθνική νομοθεσία, βασικός νόμος για την παραγωγή, διακίνηση κι εμπορία των λιπασμάτων είναι ο Νόμος 1565/85 (Α'164) τον οποίο ακολούθησαν οι παρακάτω τροποποιήσεις:

- Ν.2040/92 (Α'70 άρθρο 17)
- Ν.2326/95 (Α'153)
- Ν.2732/99 (Α'154 άρθρο 6)
- Ν.2945/01 (Α'223 άρθρο 35)
- Ν.3147/03 (Α'135 άρθρο 32)
- Ν.4235/14 (Α'32 άρθρο 49)
- Ν. 4351/15 (Α'164 άρθρο 33)
- Ν. 4384/16 (Α'78 άρθρο 44)

Υπάρχουν επίσης και πολλές Κοινές Υπουργικές Αποφάσεις (ΚΥΑ) όσο και εγκύκλιοι που καθορίζουν θέματα της εμπορίας των λιπασμάτων ανάλογα με τον τύπο τους και το είδος της επιχείρησης. Τέλος υπάρχει το Προεδρικό Διάταγμα (ΠΔ) Π.Δ.334/01 (Α'225) για τον «Καθορισμό οργάνων και υπηρεσιών για την εφαρμογή του Νόμου 1565/85».

Με την ένταξη της Ελλάδας στην Ε.Ε. στην εθνική νομοθεσία έχουν ενσωματωθεί οι παρακάτω Κανονισμοί:

- Καν.(ΕΚ) αριθ. 2003/2003 σχετικά με τα λιπάσματα. (ο κύριος μέχρι στιγμής κανονισμός)
- Καν.(ΕΚ) αριθ. 885/2004
- Καν.(ΕΚ) αριθ. 2076/2004
- Καν.(ΕΚ) αριθ. 162/2007
- Καν.(ΕΚ) αριθ. 1107/2008
- Καν.(ΕΚ) αριθ. 219/2009
- Καν.(ΕΚ) αριθ. 1020/2009
- Καν.(ΕΕ) αριθ. 137/16.02.11
- Καν.(ΕΕ) αριθ. 223/2012
- Καν.(ΕΕ) αριθ. 463/2013/17.05.13
- Καν.(ΕΕ) αριθ. 1257/2014/24.11.14
- Καν.(ΕΕ) αριθ. 1618/2016/09.09.16
(ΥΠΑΑΤ, Εθνική Νομοθεσία Λιπασμάτων)

Οι παραπάνω Κανονισμοί εισάγουν τροποποιήσεις σε διάφορα σημεία-παραρτήματα του κύριου Κανονισμού 2003/2003.

Ο Κανονισμός 2003/2003 αναμένεται σύντομα να δώσει τη θέση του σε νέο Κανονισμό (1009/2019) που περιλαμβάνει τη θέσπιση νέων κανόνων σχετικά με τη διάθεση προϊόντων λίπανση στην ΕΕ, και ήδη βρίσκεται στην τελική ευθεία για την ψήφισή του από το Ευρωκοινοβούλιο. Συγκεκριμένα, η έγκριση του κανονισμού από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο αναμένεται τους επόμενους μήνες, ενώ προβλέπονται 3 χρόνια ως μεταβατικό χρονικό διάστημα για τη εφαρμογή του.

Η κυριότερη αλλαγή στη φιλοσοφία του νέου σχεδίου, σε σχέση με το υφιστάμενο Ευρωπαϊκό κανονιστικό πλαίσιο που διέπει την κυκλοφορία των λιπασμάτων ΕΚ, είναι ότι βασίζεται στη θεσμοθέτηση ενός νέου κανονιστικού πλαισίου που:

1. προάγει την κυκλική οικονομία και
2. περιλαμβάνει όρους και προϋποθέσεις κυκλοφορίας όλων των κατηγοριών προϊόντων λίπανσης που κυκλοφορούν στην αγορά, σε αντίθεση με τον υφιστάμενο κανονισμό που περιλαμβάνει μόνο τα ανόργανα λιπάσματα.

Ως σήμερα, όσα λιπάσματα δεν εντάσσονταν στο πεδίο εφαρμογής του υφιστάμενου Ευρωπαϊκού κανονισμού (ΕΚ 2003/2003), δηλαδή μερικά ανόργανα λιπάσματα, λιπάσματα με παρεμποδιστές που δεν είναι ΕΚ, οργανοανόργανα και οργανικά λιπάσματα, οι βιοδιεγέρτες κ.ά., κυκλοφορούν στην αγορά με βάση τις εθνικές νομοθεσίες των κρατών μελών. Η αναθεώρηση του νέου κανονισμού έρχεται να καλύψει αυτό το κενό, προάγοντας ένα νέο ενιαίο και εναρμονισμένο πλαίσιο. Ωστόσο ο νέος κανονισμός επιτρέπει την κυκλοφορία λιπασμάτων στα κράτη μέλη και με βάση τις εθνικές τους νομοθεσίες (ΣΠΕΛ, 2019).

Η αγορά, όσο και κυριότερα, η χρήση των προϊόντων θρέψης – λιπασμάτων δε διέπεται, τουλάχιστον μέχρι στιγμής, από τους αυστηρούς κανόνες των προϊόντων φυτοπροστασίας (ο νέος κανονισμός αναμένεται να είναι πιο σαφής σε σχέση με την εμπορία κυρίως των λιπασμάτων όπως αναφέρθηκε και πιο πάνω).

3.1.3: Πολλαπλασιαστικό υλικό

A. Ορισμός

Πολλαπλασιαστικό υλικό φυτικών ειδών ή πολλαπλασιαστικό υλικό είναι οι σπόροι, κόνδυλοι και βολβοί, τα ριζώματα, σπορόφυτα, υποκείμενα κι εμβόλια, καθώς και κάθε τμήμα φυτού που προορίζεται για την αναπαραγωγή του.

Ποικιλία φυτικού είδους είναι κάθε κλώνος, βιότυπος, υβρίδιο, συνθετική ποικιλία, καθαρή σειρά, τοπική ποικιλία, οικότυπος, και μείγμα διαλογών της αυτής ποικιλίας.

Μείγμα πολλαπλασιαστικού υλικού φυτικών ειδών ή μείγμα είναι το πολλαπλασιαστικό υλικό που αποτελείται από πρόσμιξη σπόρων, κονδύλων, βολβών ή ριζωμάτων από δυο ή περισσότερα είδη ή ποικιλίες.

Το πολλαπλασιαστικό υλικό διακρίνεται στις εξής ομάδες:

1. Σπόρων φυτών μεγάλης καλλιέργειας και λειμώνων φυτών
2. Σπόρων κηπευτικών και καλλωπιστικών φυτών, ανθέων, θαμνωδών και δενδρωδών καλλιεργειών.
3. Κονδύλων, βολβών και ριζωμάτων.
4. Σποροφύτων, φυταρίων που πολλαπλασιάζονται αγενώς, σποροφύτων εμβολιασμένων και μοσχευμάτων εμβολιασμένων και μη
5. Μειγμάτων. (Νόμος 1564/1985).

Στα πλαίσια της παρούσας εργασίας η παρουσίαση των στοιχείων που αφορούν το πολλαπλασιαστικό υλικό (αγορές, είδη, κόστη, μερίδια, εταιρείες) επικεντρώνεται κυρίως στις δυο πρώτες κατηγορίες, οι οποίες αποτελούν και μεγάλο μερίδιο της παγκόσμιας, ευρωπαϊκής κι ελληνικής αγοράς και για τις οποίες υπάρχουν πολλά διαθέσιμα στοιχεία, καθώς για το αγενές πολλαπλασιαστικό υλικό (κυρίως οπωροφόρα δένδρα, ελιά, αμπέλια) τα στοιχεία είναι λίγα και η αγορά δεν παρουσιάζει κάποια σταθερή δομή (είναι με άλλα λόγια σε υπερβολικό βαθμό κατακερματισμένη) ακόμα και στα πλαίσια της χώρας όπου θα γίνει και σχετική αναφορά.

B. νομικό πλαίσιο

Η εθνική νομοθεσία που αφορά την παραγωγή κι εμπορία βασίζεται στο Νόμο 1564/1985 που είναι ο ίδιος που αναφέρθηκε και για τα προϊόντα θρέψης. Εκτός αυτού βέβαια υπάρχουν και πολλοί Νόμοι καθώς και Προεδρικά διατάγματα, με επικαιροποιήσεις ή και προσθήκες στον παραπάνω Νόμο ή αυτόνομες, που αναφέρονται επιγραμματικά πιο κάτω:

- Ν.1564/1985 (ΦΕΚ 164 Α)
- Ν.1845/1989 (ΦΕΚ 102 Α)
- Ν.2040/1992 (ΦΕΚ 70 Α)
- Ν.2325/1995 (ΦΕΚ 153 Α)
- Ν.2732/1999 (ΦΕΚ 154 Α)
- Ν.4152/2013 (ΦΕΚ 107 Α)
- Ν.4235/2014 (ΦΕΚ 32 Α)
- Ν.4351/2015 (ΦΕΚ 164 Α): (άρθρο 16)
- Ν.4384/2016 (ΦΕΚ 78 Α):. (άρθρο 47)
- Ν.4472/19.05.2017 (ΦΕΚ Α' 74/19.05.2017) (άρθρο 120)
- ΠΔ.22/2001 (ΦΕΚ 21 Α): (Α'164)
- ΠΔ 30/14-2-2006 (ΦΕΚ 28/Α/14-2-2006)
- ΠΔ.145/2014 (ΦΕΚ 235 Α)
- ΠΔ.159/2014 (ΦΕΚ 241 Α)
- ΠΔ.136/06.11.2017 (Α' 169/07.11.2017) (Α' 241)

Επίσης, υπάρχουν και πολλές Υπουργικές Αποφάσεις (ΥΑ) ή Κοινές Υπουργικές Αποφάσεις (ΚΥΑ) που ρυθμίζουν τις διαδικασίες: α) εισαγωγής , β) ενδοκοινοτικής απόκτησης, γ) εμπορίας, & δ) εξαγωγές.

Τέλος, υπάρχει ο Εθνικός Κατάλογος Ποικιλιών Καλλιεργούμενων Φυτικών Ειδών βάσει των παραγράφων 1 και 2 του άρθρου 6 του Ν. 1564/1985 «Οργάνωση παραγωγής και εμπορίας του πολλαπλασιαστικού υλικού φυτικών ειδών» (Α'164), καθώς και των μεταγενέστερων τροποποιήσεων αυτού.

Στη περίπτωση του πολλαπλασιαστικού υλικού, όπως και στην περίπτωση των υπόλοιπων δυο κλάδων (φυτοπροστασίας και θρέψης), ισχύουν κι έχουν ενταχθεί στην εθνική νομοθεσία και Κανονισμοί της Ευρωπαϊκής Ένωσης:

- Απόφαση 2003/17/ΕΚ του Συμβουλίου της 16ης Δεκεμβρίου 2002 για την ισοδυναμία των καλλιεργητικών ελέγχων των σποροπαραγωγικών καλλιεργειών που διενεργούνται σε τρίτες χώρες και την ισοδυναμία των σπόρων προς σπορά που παράγονται σε τρίτες χώρες.
- Καν (ΕΚ) 217/2006 της Επιτροπής της 8ης Φεβρουαρίου 2006 για τη θέσπιση κανόνων εφαρμογής των οδηγιών 66/401/ΕΟΚ, 66/402/ΕΟΚ, 2002/54/ΕΚ, 2002/55/ΕΚ και 2002/57/ΕΚ του Συμβουλίου όσον αφορά την εξουσιοδότηση των κρατών μελών να επιτρέπουν προσωρινά την εμπορία σπόρων προς σπορά που δεν ικανοποιούν τις ελάχιστες απαιτήσεις βλαστικής ικανότητας.
- Απόφαση 2004/842/ΕΚ της Επιτροπής της 1ης Δεκεμβρίου 2004 σχετικά με κανόνες εφαρμογής βάσει των οποίων τα κράτη μέλη μπορούν να επιτρέπουν τη διάθεση στο εμπόριο σπόρων ποικιλίας για την οποία έχει ήδη υποβληθεί αίτηση εγγραφής στον εθνικό κατάλογο ποικιλιών καλλιεργούμενων φυτικών ειδών ή κηπευτικών ειδών.
- Εκτελεστική Απόφαση (ΕΕ) 2016/320 της Επιτροπής της 3ης Μαρτίου 2016 για την τροποποίηση της απόφασης 2004/842/ΕΚ σχετικά με κανόνες εφαρμογής βάσει των οποίων τα κράτη μέλη μπορούν να επιτρέπουν τη διάθεση στο εμπόριο σπόρων ποικιλίας για την οποία έχει ήδη υποβληθεί αίτηση εγγραφής στον εθνικό κατάλογο ποικιλιών καλλιεργούμενων φυτικών ειδών ή κηπευτικών ειδών. (ΥΠΑΑΤ, Δ/ση πολλαπλασιαστικού υλικού Καλλιεργούμενων Φυτικών Ειδών & Φυτογενετικών Πόρων)

Η Ε.Ε. έχει επίσης εκδώσει 12 βασικές οδηγίες σχετικά με την εμπορία σπόρων προς σπορά και πολλαπλασιαστικού υλικού φυτών οι οποίες επιγραμματικά είναι οι ακόλουθες:

- Οδηγία 66/401 / ΕΟΚ - εμπορία σπόρων προς σπορά κτηνοτροφικών φυτών
- Οδηγία 66/402 / ΕΟΚ - εμπορία σπόρων δημητριακών προς σπορά
- Οδηγία 2002/53 / ΕΚ - Κοινός κατάλογος των γεωργικών φυτικών ειδών
- Οδηγία 2002/54 / ΕΚ - εμπορία σπόρων τεύτλων
- Οδηγία 2002/55 / ΕΚ - εμπορία σπόρων προς σπορά κηπευτικών
- Οδηγία 2002/56 / ΕΚ - εμπορία σπόρων πατάτας προς φύτευση
- Οδηγία 2002/57 / ΕΚ - εμπορία σπόρων προς σπορά ελαιούχων και κλωστικών φυτών
- Οδηγία 2008/72 / ΕΚ - εμπορία υλικού για τη διάδοση της αμπέλου
- Οδηγία 1998/56 / ΕΚ - εμπορία πολλαπλασιαστικού υλικού καλλωπιστικών φυτών
- Οδηγία 92/33 / ΕΟΚ - εμπορία φυτικού υλικού, εκτός από σπόρους προς σπορά
- Οδηγία 2008/90 / ΕΚ - εμπορία πολλαπλασιαστικού υλικού φρούτων και οπωροφόρων δένδρων για την παραγωγή φρούτων
- Οδηγία 1999/105 / ΕΚ - εμπορία δασικού πολλαπλασιαστικού υλικού

Αντίστοιχα, τέλος, προς τον Εθνικό Κατάλογο Ποικιλιών Καλλιεργούμενων Φυτικών Ειδών υπάρχει και ο κοινός κατάλογος των ποικιλιών των ειδών των γεωργικών φυτών της Ε.Ε. (2019/C 13/01) και ο αντίστοιχος των κηπευτικών (2018/C 467/01).

3.2: Η αγορά των γεωργικών εισροών σε παγκόσμιο κι ευρωπαϊκό επίπεδο

Στα παρακάτω κεφάλαια επιχειρείται μια σύντομη ανάλυση των αγορών των τριών εισροών που εξετάζονται, τόσο διεθνώς, όσο και σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης, ώστε να υπάρχει μια πληρέστερη εικόνα.

3.2.1: Τα προϊόντα φυτοπροστασίας

Η αγορά των φυτοπροστατευτικών προϊόντων χαρακτηρίζεται γενικότερα ως ολιγοπώλιο⁵. Αν και στον κλάδο των φυτοπροστατευτικών προϊόντων δραστηριοποιούνται πολλές επιχειρήσεις σε όλο το κόσμο, η Ευρωπαϊκή καθώς και η παγκόσμια αγορά ελέγχεται από λίγες πολυεθνικές επιχειρήσεις, κυρίως Ευρωπαϊκών και Αμερικανικών συμφερόντων (Nadaï, 1994).

Σε παγκόσμιο αλλά και σε πανευρωπαϊκό επίπεδο, οι εταιρείες των προϊόντων φυτοπροστασίας δεν ανταγωνίζονται μόνο σε ότι αφορά την παραγωγή και προώθηση προϊόντων φυτοπροστασίας, αλλά κυρίως σε στρατηγικές κινήσεις ώστε να έχουν όσο το δυνατόν μεγαλύτερο μερίδιο αγοράς στον κλάδο της φυτοπροστασίας.

---

⁵ **Ολιγοπώλιο:** Ένας κλάδος θεωρείται ολιγοπωλιακός όταν το μεγαλύτερο μέρος της προσφοράς του προϊόντος, προέρχεται από μικρό αριθμό επιχειρήσεων. Αυτό σημαίνει ότι καθεμιά από αυτές αντιπροσωπεύει σημαντικό ποσοστό της συνολικά προσφερόμενης ποσότητας. Συνεπώς, οι επιχειρήσεις έχουν τη δυνατότητα να επηρεάσουν την τιμή του προϊόντος, διαφοροποιώντας ανάλογα την προσφερόμενη ποσότητα. Επιπλέον υπάρχει έντονη αλληλεξάρτηση μεταξύ των επιχειρήσεων ολιγοπωλιακών κλάδων και η ένταση και φύση του ανταγωνισμού που παρατηρείται ποικίλει σε μεγάλο βαθμό ανάλογα με τις γενικότερες συνθήκες που επικρατούν στον κλάδο. Στις ολιγοπωλιακές αγορές είναι πολύ συχνή η εμφάνιση φαινομένων παράνομων συμπράξεων μεταξύ επιχειρήσεων του κλάδου.

3.2.1.1: Μέγεθος Αγοράς σε παγκόσμιο επίπεδο.

Κατά την δεκαετία 2007-2017 η αγορά της φυτοπροστατευτικών προϊόντων αυξήθηκε από τα 33.2 δις δολάρια (\$) στα 53,69 δις δολάρια το 2017. Η παγκόσμια αγορά των συμβατικών προϊόντων φυτοπροστασίας (εξαιρουμένων των πωλήσεων σπόρων με ανθεκτικότητες σε ζιζανιοκτόνα κι έντομα, καθώς και των μη γεωργικής χρήσης αγροχημικών), εκτιμάται αυξημένη κατά 2,5% για το 2017 φτάνοντας τα 54,219 δις δολάρια. Εφόσον η εκτίμηση γίνει με πραγματικούς όρους (εξαιρώντας την επίδραση του πληθωρισμού καθώς και των νομισματικών παραγόντων), η αγορά παρουσιάζει μείωση που κυμαίνεται στο 3,7% για το εν λόγω έτος.

Ο πίνακας 3.1, παρουσιάζει την εξέλιξη της αξίας της παγκόσμιας αγοράς φυτοπροστασίας βάσει των πωλήσεων φυτοπροστατευτικών προϊόντων για γεωργική χρήση συμπεριλαμβανομένων των δασικών φυτών και φυτειών φυτών προς επεξεργασία⁶. Δεν περιλαμβάνει τις πωλήσεις αγροχημικών προϊόντων για μη γεωργική χρήση, όπως για γκαζόν και καλλωπιστικά φυτά, για ερασιτεχνική χρήση, βιοκτόνα και τροκτικοκτόνα, προϊόντα δημόσιας υγείας, προστατευτικά προϊόντα μετασυλλεκτικής χρήσης (Phillips McDougall, 2017).

Πίνακας 3.1: Αγορά συμβατικών προϊόντων φυτοπροστασίας: 2012-2017 (Επίπεδο διανομέα, \$εκατ.)

Έτη	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Παγκόσμια αγορά φυτοπροστασίας (\$εκατ.)	51,796	54,075	58,764	56,160	52,882	54,219
Ονομαστική σε σχέση με το προηγούμενο έτος (%)	n.a.	+4.4	+8.6	-4.4	-5.8	+2.5

Πηγή: Phillips McDougall, 2017 (n.a.: χωρίς στοιχεία)

⁶ Οι καλλιέργειες φυτειών φυτών προς επεξεργασία είναι εκείνες οι καλλιέργειες, που αναπτύσσονται σε εκτεταμένη κλίμακα σε μεγάλες εκτάσεις και τα προϊόντα μπορούν να χρησιμοποιηθούν μόνο μετά την επεξεργασία.

3.2.1.1.1: Οι κυριότερες εταιρείες του κλάδου σε παγκόσμιο επίπεδο

Στους πίνακες 3.2 και 3.3, εμφανίζονται οι κυριότερες εταιρείες φυτοπροστατευτικών προϊόντων σε παγκόσμιο επίπεδο βάσει των πωλήσεών τους σε συμβατικά προϊόντα φυτοπροστασίας κατά το 2017, καθώς και η σύγκριση με το προηγούμενο έτος 2016. Επιπλέον, εμφανίζεται και το μερίδιο αγοράς της κάθε εταιρείας για τα ίδια έτη.

Η Syngenta και η Bayer είναι οι μόνες εταιρείες με μερίδιο που ξεπερνά το 15%. Ακολουθούν εταιρείες με μερίδια αγοράς μεταξύ 5-15% όπως είναι η Adama, η μεγαλύτερη εταιρεία παραγωγής γεννόσημων φυτοφαρμάκων. Τέλος, με μερίδια 1-5% ακολουθούν οι επόμενες εταιρείες παραγωγής γεννόσημων όσο και η FMC η οποία διαθέτει πλέον υπολογίσιμο ερευνητικό τμήμα μετά την προσθήκη σε αυτή του ερευνητικού (R&D) τμήματος της Dupont.

Πίνακας 3.2: Πωλήσεις εταιρειών φυτοπροστατευτικών προϊόντων: 2017/2016

Πωλήσεις (\$m.)	2017	(%) Μερίδια 2017	2016	% μεταβολή 2017/2016
Syngenta	9,731	18	10,041	-3.1
Bayer	9,103	17	9,478	-4.0
BASF	6,421	12	6,167	+4.1
DowDuPont†	6,127	11	6,161	-0.6
Monsanto*	3,813	7	3,496	+9.1
Adama	3,275	6	3,067	+6.8
FMC	2,531	5	2,275	+11.3
Nufarm**	2,498	5	2,131	+17.2
Sumitomo Chemical***†	2,492	5	2,372	+5.1
UPL	2,172	4	2,020	+7.5
Arysta LifeScience‡	1,897	4	1,816	+4.5
Albaugh†	1,279	2	1,053	+21.5
Nutrichem	900	2	685	+31.3
Rainbow Chemical	767	1	565	+35.7
Fuhua Group	640	1	532	+20.2
ΣΥΝΟΛΟ	53,646		51,859	+11.3

Πηγή: Phillips McDougall, 2017 * Έτος που λήγει στις 30 Νοεμβρίου 2017, ** Έτος που λήγει στις 31 Ιανουαρίου 2018, *** Έτος που λήγει στις 31 Μαρτίου 2018, † Στοιχεία που βασίζονται στην εσωτερική ανάλυση του Phillips McDougall, ‡ Επιχειρηματικές Λύσεις της Specialty Products Platform

Πίνακας 3.3: Δομή της αγροχημικής βιομηχανίας: 2017

Χώρα	Μερίδιο αγοράς				
	>15%	15% - 5%	5% - 1.0%	1.0% - 0.5%	<0.5%
Ευρώπη	Bayer	BASF		Sipcam Oxon	Isagro
	Syngenta			Belchim	
				Helm	
ΗΠΑ		DowDuPont	FMC	Gowan	
		Monsanto	Albaugh	Amvac	
			Platform (Arysta)		
Ιαπωνία			Sumitomo Chemical	Ishihara	Hokko
				Kumiai	Agro Kanesho
				Nihon Nohyaku	SDS Biotech
				Nippon Soda	OAT Agrio
				Nissan Chemical	Nippon Kayaku
				Mitsui Chemicals	Kyoyu Agri
Κίνα			Red Sun Nutrichem Rainbow Chemical	Jiangsu Huifeng Agrochemical Wynca	
			Fuhua Group Jiangsu Yangnong	Sinochem Lier Chemical	
Άλλες		Adama	Nufarm	Rotam	Rallis
			UPL		Sinon
					Excel
					Gharda

Πηγή: Phillips McDougall, 2017

Οι μεγαλύτερες εταιρείες του κλάδου σε παγκόσμια κλίμακα, παραδοσιακά γνωστές και ως οι «μεγάλοι έξι» (the big six) ήταν:

- Monsanto – Αμερικάνικη πολυεθνική τόσο φυτοπροστατευτικών προϊόντων όσο και αγροτικών προϊόντων - πολλαπλασιαστικού υλικού κυρίως- βιοτεχνολογίας γνωστών ως γενετικά τροποποιημένων (GMO-Genetically Modified).
- Bayer: Γερμανική πολυεθνική χημικών φαρμακευτικών και αγροχημικών προϊόντων.
- Dupont: Αμερικανική εταιρεία χημικών που εμπλέκεται σε βιομηχανίες, συμπεριλαμβανομένης αυτής των αγροχημικών, βιοτεχνολογίας, προηγμένων υλικών και ηλεκτρονικών.
- Dow: Αμερικάνικη πολυεθνική που αναπτύσσει προϊόντα για τη γεωργία την αυτοκινητοβιομηχανία, τις κατασκευές, την αγορά ηλεκτρονικών και για άλλες βιομηχανικές αγορές.
- Syngenta: Ελβετική πολυεθνική του τομέα των αγροτικών εφοδίων που παράγει πολλαπλασιαστικό υλικό και προϊόντα φυτοπροστασίας.
- BASF: Γερμανική εταιρεία χημικών και η μεγαλύτερη παραγωγός στον κόσμο με θυγατρικές και κοινοπραξίες σε περισσότερες από 80 χώρες.

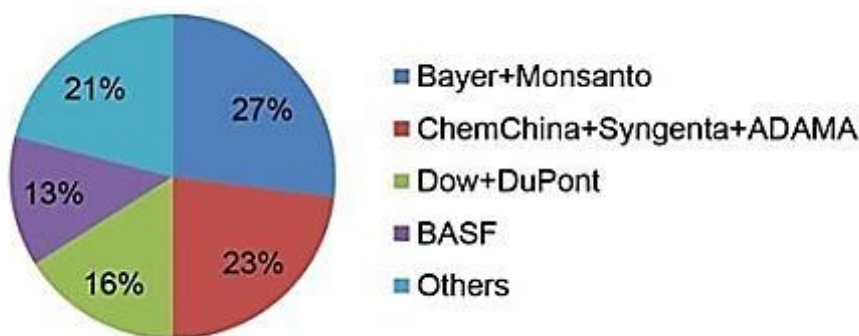
Αυτές οι εταιρείες εμφάνιζαν συνολικά τζίρο άνω των 65 δις δολαρίων στα προϊόντα φυτοπροστασίας, πολλαπλασιαστικού υλικού και βιοτεχνολογίας, ελέγχοντας το 75% της έρευνας στο πολλαπλασιαστικό υλικό και τα ΦΠ (Hejab Azam, 2017).

Από το 2015 η παγκόσμια –κι ως εκ τούτου η Ευρωπαϊκή και η Ελληνική- αγορά του κλάδου της φυτοπροστασίας έχει αλλάξει σε τεράστιο βαθμό καθώς πλέον οι «μεγάλες έξι» πολυεθνικές μετά από συνενώσεις – συγχωνεύσεις που πραγματοποιήθηκαν έχουν μετεξελιχθεί σε τέσσερις με πέντε εταιρείες κολοσσούς που ελέγχουν το 80% της αγοράς:

- Syngenta – Chemchina: Το Αύγουστο του 2016 η Κινεζική κρατική χημική βιομηχανία ChemChina εξαγόρασε την Syngenta AG με το ποσό των 43 δις δολαρίων. Η εξαγορά αυτή αποτελεί την μεγαλύτερη ξένου οίκου στην ιστορία της Κινεζικής βιομηχανίας.
- Dow – Dupont: Το Δεκέμβριο του 2015 οι Αμερικάνικοι κολοσσοί DuPont και Dow Chemical ανακοίνωσαν τη συγχώνευσή τους με την επωνυμία DowDuPont με συνολική κεφαλαιοποίηση της τάξης των 130 δις δολαρίων.
- Bayer – Monsanto: Το Δεκέμβριο του 2016 ο Αμερικάνικος κολοσσός του γεωργικού τομέα Monsanto ενέκρινε την ύψους 66 δις δολαρίων εξαγορά του από τη Γερμανική πολυεθνική Bayer, δημιουργώντας τη μεγαλύτερη παραγωγό εταιρεία σπόρων και αγροχημικών σε παγκόσμια κλίμακα. Το νέο σχήμα αναμένεται να διαθέτει το 29% των πωλήσεων σε σπόρους και το 24% σε προϊόντα φυτοπροστασίας, παγκοσμίως. (Sanjay Bansal, 2017)

Σχηματικά η παγκόσμια αγορά των προϊόντων φυτοπροστασίας φαίνεται στο διάγραμμα 3.1:

Διάγραμμα 3.1: Παγκόσμια αγορά προϊόντων φυτοπροστασίας

Πηγή: news.agropages.com, 2016

Πέραν των παραπάνω τριών μεγάλων συγχωνεύσεων – εξαγορών, στον Κλάδο των προϊόντων φυτοπροστασίας, έχουν συμβεί και πολλές άλλες μικρότερου μεγέθους που συνοπτικά παρατίθενται πιο κάτω:

- Εξαγορά από την Chemchina του 60% της ADAMA το 2011, πολυεθνικής εταιρείας παραγωγής φυτοπροστατευτικών προϊόντων (7^{ης} σε παγκόσμια κλίμακα) κυρίως όσων έχει λήξει η περίοδος ευρεσιτεχνίας (πατέντας), με έδρα το Ισραήλ. Το 2017 η Chemchina εξαγόρασε και το υπόλοιπο 40% της εταιρείας.
- Το 2015 εξαγορά της Cheminova, πολυεθνικής εταιρείας προϊόντων φυτοπροστασίας με έδρα τη Δανία, από την FMC, ύψους 1,8 δις δολαρίων.
- Το 2018 η UPL (United Phosphorus Limited), Ινδική πολυεθνική εταιρεία παραγωγής κι εμπορίας αγροχημικών κι άλλων χημικών προϊόντων εξαγόρασε την Arysta Lifesciences Ιαπωνικών συμφερόντων πολυεθνική εταιρεία (που με τη σειρά της προήλθε από τη συγχώνευση τριών εταιρειών Agriphar, Chemtura και Arysta σε παγκόσμιο επίπεδο) ύψους 4,2 δις δολαρίων. Η νέα εταιρεία βρίσκεται πλέον στις πρώτες πέντε του κλάδου των προϊόντων φυτοπροστασίας σε παγκόσμιο επίπεδο με κύκλο εργασιών περίπου 5 δις δολαρίων (UPL online, agrow.agribusinessintelligence.informa.com).

3.2.1.1.2: Η εικόνα της αγοράς σε Ευρωπαϊκό επίπεδο

Οι βασικότερες εταιρείες του κλάδου της φυτοπροστασίας και στην Ευρώπη, όπως είναι αναμενόμενο, είναι οι ίδιες με τις αντίστοιχες που αναφέρθηκαν στα παραπάνω κεφάλαια.

Η Ευρώπη έρχεται τρίτη στην παγκόσμια αγορά φυτοπροστατευτικών προϊόντων μετά την Ασία/Χώρες του Ειρηνικού (APAC) και την Λατινική Αμερική (LATAM), όπως φαίνεται στον πίνακα 3.4 ενώ είναι πρώτη στην αγορά των μυκητοκτόνων.

Πίνακας 3.4: αγορά φυτοπροστασίας κατά περιοχή σε παγκόσμιο επίπεδο (εκατ. δολάρια)

Περιοχές	Ζιζανιοκτόνα	Εντομοκτόνα	Μυκητοκτόνα	Άλλα	Σύνολο ΦΠ	ΓΤ σπόροι	Σύνολο
LATAM	5,137	3,158	3,899	471	12,664	5,320	17,984
NAFTA	5,880	2,372	2,111	398	10,761	14,938	25,699
Europe	5,428	1,729	4,744	475	12,337	17	12,394
APAC	5,952	5,414	4,347	595	16,307	830	17,138
MEA	833	851	387	40	2,110	325	2,435
World	23,230	13,523	15,487	1,978	54,219	21,430	75,649

Πηγή: Phillips McDougall, 2017

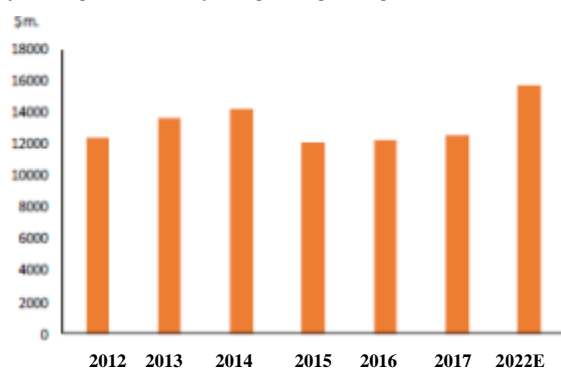
Οι πωλήσεις προϊόντων φυτοπροστασίας στην Ευρώπη κατά το 2017 έφτασαν 12.377 εκατομμύρια δολάρια, αυξημένες κατά 2,6% σε σχέση με το 2016, ενώ προβλέπεται ότι θα αυξηθούν κατά 4,8% στα 15.649 εκατομμύρια δολάρια έως το 2022, όπως απεικονίζονται στον πίνακα 3.5 και το διάγραμμα 3.2 και 3.3 αντίστοιχα.

Πίνακας 3.5 : Πωλήσεις προϊόντων φυτοπροστασίας στην Ευρώπη

	Φυτοπροστασία	ΓΤ σπόροι
2017 (\$εκατ.)	12,377	17
Ανάπτυξη 2017/2016 (%)	+2.6	+13.7
Εκτίμηση 2022 (2017 \$εκατ.)	15,649	22
Εκτίμηση 2022/2017 (%)	+4.8	+5.2

Πηγή: Phillips McDougall, 2017

Διάγραμμα 3.2: Πωλήσεις προϊόντων φυτοπροστασίας στην Ευρώπη

Πηγή: Phillips McDougall, 2017

Διάγραμμα 3.3: Μερίδια αγοράς κατά είδος

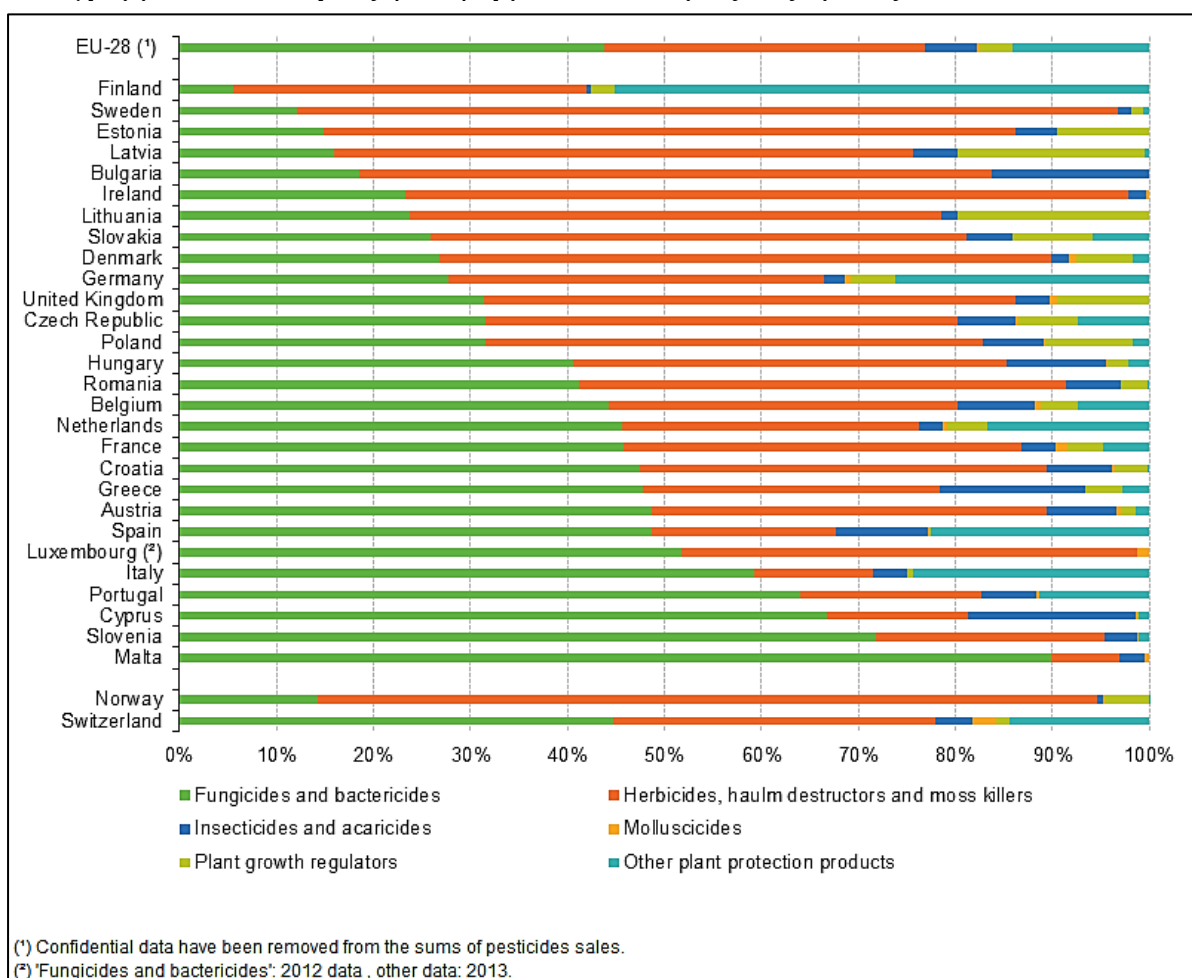

Σε ότι αφορά τα μερίδια αγοράς κατά είδος προϊόντων, την πρώτη θέση καταλαμβάνουν τα ζιζανιοκτόνα κι ακολουθούν τα μυκητοκτόνα και εντομοκτόνα, όπως παρουσιάζεται και στο διάγραμμα 3.3 .

Σε επίπεδο χώρας στην Ευρώπη και πιο συγκεκριμένα στην Ευρωπαϊκή Ένωση, κατά το 2014, η συνολική ποσότητα των πωλήσεων φυτοφαρμάκων ανήλθε σε περίπου 400.000 τόνους. Η Ισπανία (19,9%), η Γαλλία (19,0%), η Ιταλία (16,2%), η Γερμανία (11,6%) και η Πολωνία (5,9%) ήταν τα κράτη μέλη στα οποία πωλήθηκαν οι μεγαλύτερες ποσότητες φυτοφαρμάκων στην ΕΕ-28 όπως αυτά παρουσιάζονται στο διάγραμμα 3.4.

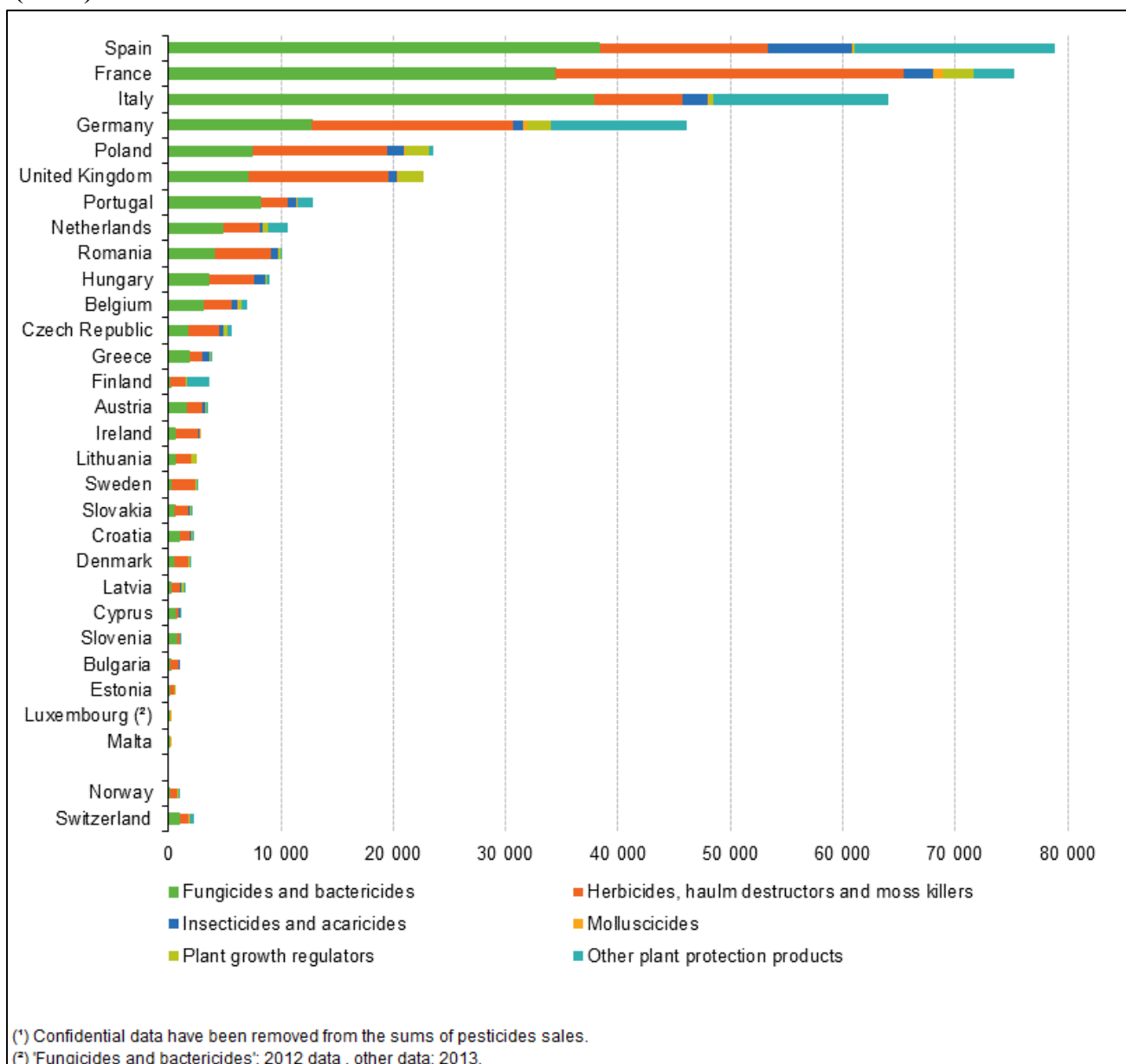
Όσον αφορά τα μεμονωμένα κράτη μέλη της ΕΕ, η Ισπανία, η Γαλλία, η Ιταλία και η Γερμανία κατατάσσονται στην πρώτη θέση στο ποσό των πωλήσεων κάθε ομάδας φυτοφαρμάκων, όπως και στη συνολική ποσότητα των πωλούμενων φυτοφαρμάκων, με την Ελλάδα να βρίσκεται στη 13^η θέση, όπως αυτά αναπτύσσονται στο διάγραμμα 3.5 (Eurostat Pesticide sales statistics, 2014).

Διάγραμμα 3.4: Πωλήσεις φυτοφαρμάκων κατά μειζονες ομάδες, ΕΕ-28, 2014 (%)

Πηγή: Eurostat, 2014

Διάγραμμα 3.5: Πωλήσεις φυτοφαρμάκων κατά μείζονες ομάδες κατά χώρα, ΕΕ-28 (τόνοι)

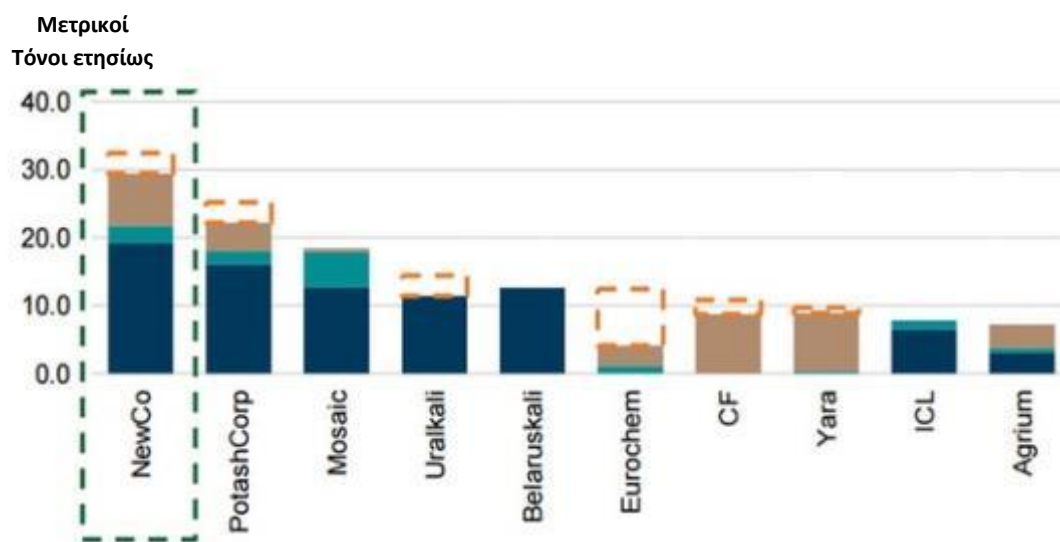
Πηγή: Eurostat, 2014

3.2.2: Τα προϊόντα θρέψης – λιπάσματα

Η παγκόσμια αγορά λιπασμάτων αναμένεται να αυξηθεί από πάνω από 195 δισ \$ το 2016 σε πάνω από 245 δισεκατομμύρια \$ το 2020 (Fertilizers Market Global Report, 2017).

Σε παγκόσμιο επίπεδο, οι 9 κορυφαίες εταιρείες παραγωγής λιπασμάτων NPK (Αζωτο, Φώσφορο και Κάλιο) είναι οι ακόλουθες: Η PotashCorp (POT), η οποία πρόσφατα ανακοίνωσε τη συγχώνευσή της με την Agrium (AGU), οπότε κι αναμένεται να καταστεί η μεγαλύτερη παραγωγός εταιρεία. Η Mosaic (MOS), που παράγει καλιούχα και φωσφορικά λιπάσματα είναι η επόμενη μεγαλύτερη εταιρεία. Αυτές οι 3 εταιρείες έχουν έδρα τη Βόρεια Αμερική. Οι εταιρείες Uralkali και Belaruskali είναι οι μεγαλύτερες εταιρείες παραγωγής λιπασμάτων καλίου της ανατολικής Ευρώπης. Η EuroChem, με έδρα την Ελβετία είναι η 5^η εταιρεία βάσει της παραγωγικής της ικανότητας κι ακολουθείται από την CF Industries (CF), με έδρα τις ΗΠΑ. Η Yara International που εδρεύει στην Νορβηγία και η Israel Chemicals (ICL) με έδρα το Ισραήλ, συμπληρώνουν τις κορυφαίες εταιρείες του κλάδου σε παγκόσμια κλίμακα σε ό,τι αφορά τη δυνατότητα παραγωγής και διάθεσης λιπασμάτων NPK. Τα παραπάνω στοιχεία εμφανίζονται στο διάγραμμα 3.6 (Adam Jones, 2017).

Διάγραμμα 3.6: Εταιρείες βάσει της συνολικής παραγωγής NPK λιπασμάτων

Οι πορτοκαλί διακεκομμένες γραμμές στο γράφημα δείχνουν την αναμενόμενη επέκταση της παραγωγικής ικανότητας

Πηγή: Marketrealist.com, 2017

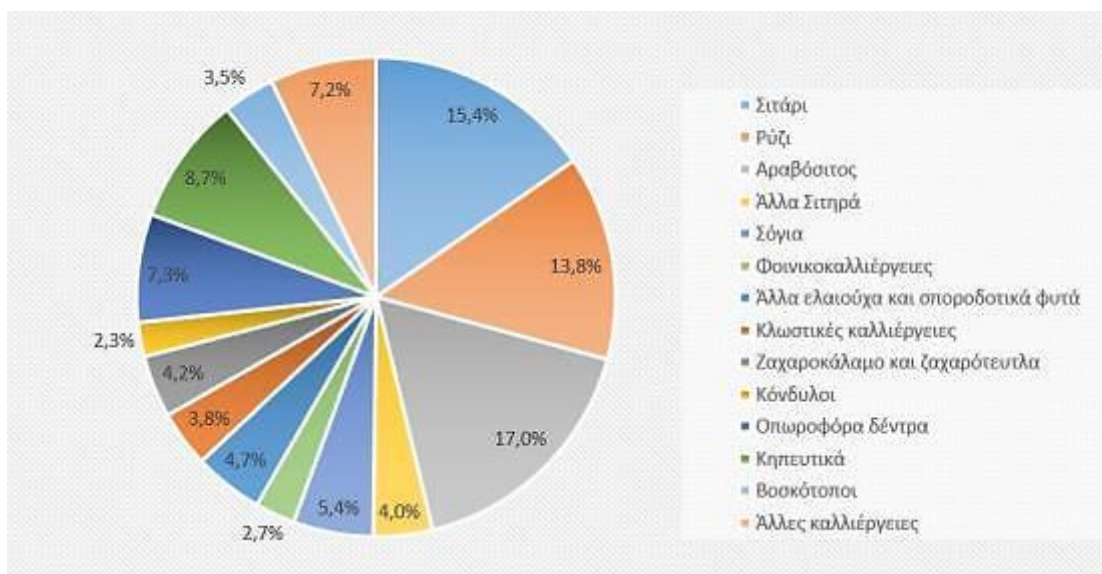
3.2.2.1: Παγκόσμια κατανάλωση λιπασμάτων

Σύμφωνα με στοιχεία του Παγκόσμιου Συνδέσμου Λιπασμάτων (IFA), τα οποία δημοσιεύτηκαν τον Οκτώβριο του 2017, η παγκόσμια κατανάλωση λιπασμάτων σε θρεπτικά στοιχεία (άζωτο, φώσφορο, κάλιο) ανήλθε στους 181,9 εκατομμύρια τόνους την καλλιεργητική περίοδο 2014-2015.

Η κατανομή ανά θρεπτικό στοιχείο ήταν 102,5 εκ. τόνους αζώτου (N), 45,9 εκ. τόνους φωσφόρου (P), 33,5 εκ. τόνους καλίου (K).

Στο διάγραμμα 3.7 παρουσιάζεται η κατανομή της παγκόσμιας χρήσης λιπασμάτων σε θρεπτικά στοιχεία ανά καλλιέργεια. Συγκεκριμένα, οι καλλιέργειες των σιτηρών χρησιμοποιούν λίγο περισσότερο από το μισό (50,2%) της παγκόσμιας κατανάλωσης λιπασμάτων. Μεταξύ των σιτηρών, ο αραβόσιτος έχει την υψηλότερη κατανάλωση λιπασμάτων (17%), ακολουθεί το σιτάρι με 15,4% και στη συνέχεια το ρύζι με 13,8%. Η παγκόσμια χρήση λιπασμάτων για τα ελαιούχα και σποροδοτικά φυτά ανέρχεται στους 23,2 εκ. τόνους θρεπτικών στοιχείων, αντιπροσωπεύοντας το 12,8%, της παγκόσμιας κατανάλωσης. Τα οπωροφόρα δέντρα μαζί με τα κηπευτικά αντιπροσωπεύουν το 16,1% της παγκόσμιας αγοράς λιπασμάτων.

Διάγραμμα 3.7: συνολική κατανάλωση λιπασμάτων ανά καλλιέργεια σε παγκόσμιο

Πηγή: ΣΠΕΛ, 2018

Ωστόσο, σε εθνικό επίπεδο παρατηρείται σημαντική παραλλακτικότητα στην κατανομή της χρήσης λιπασμάτων ανά καλλιέργεια σε σχέση με την παγκόσμια κατανομή. Οι διαφοροποιήσεις αυτές αποδίδονται στις διαφορετικές καλλιεργητικές τεχνικές και ανάγκες ανά χώρα. Για παράδειγμα, συγκρίνοντας τις 5 μεγαλύτερες αγορές, έχει παρατηρηθεί ότι στην Κίνα η υψηλότερη χρήση λιπασμάτων πραγματοποιείται στα οπωροφόρα δέντρα και στα κηπευτικά (37%), στην Ινδία στο ρύζι (29%), στις ΗΠΑ στον αραβόσιτο (55%), στην Ευρωπαϊκή Ένωση στο σιτάρι (26%) και στη Βραζιλία στη σόγια (40%).

Με βάση τις διαφορετικές απαιτήσεις των καλλιεργειών σε θρεπτικά στοιχεία, η παγκόσμια κατανάλωση λιπασμάτων σε άζωτο, φώσφορο και κάλιο διαφέρει σημαντικά ανά καλλιέργεια. Για παράδειγμα τα σιτηρά έχουν υψηλότερες ανάγκες σε N, ενώ η σόγια σε P. Έχει υπολογιστεί ότι για τη χρονική περίοδο 2014-2015 από τους 59 εκ. τόνους αζώτου που χρησιμοποιήθηκαν στα σιτηρά, δηλαδή 57,6% της παγκόσμιας κατανάλωσης αζώτου, για τον αραβόσιτο χρησιμοποιήθηκε το 19,3%, για το σιτάρι το 18,5% και για το ρύζι το 15,2%.

Όσον αφορά το φώσφορο, το χρονικό διάστημα 2014-2015 στα σιτηρά χρησιμοποιήθηκαν 20,4 εκ. τόνοι P_2O_5 , δηλαδή το 44,4% της παγκόσμιας κατανάλωσης: 14,5% στο σιτάρι, 13,8% στον αραβόσιτο και 12,6% στο ρύζι. Υψηλές απαιτήσεις σε φώσφορο παρατηρήθηκαν και στα οπωροφόρα δέντρα και στα κηπευτικά. Αντίστοιχα ιδιαίτερα διαφοροποιημένη είναι η κατανομή του καλίου ανά καλλιέργεια. Συγκεκριμένα, στα σιτηρά χρησιμοποιήθηκαν 11,9 εκ. τόνοι K_2O , δηλαδή το 35,5% της παγκόσμιας κατανάλωσης καλίου: 14,4% στον αραβόσιτο, 11,1% στο ρύζι το και 7,4% στο σιτάρι. Υψηλή χρήση καλίου παρατηρήθηκε στη σόγια, στα οπωροφόρα δέντρα και κηπευτικά (ΣΠΕΛ, 2018).

3.2.2.2: Ευρωπαϊκή αγορά και κατανάλωση λιπασμάτων

Ο πρώτος δείκτης της δομής της ευρωπαϊκής αγοράς που εξετάζεται είναι ο αριθμός των επιχειρήσεων και το μέσο μέγεθός τους. Ο αριθμός των επιχειρήσεων είναι απλώς μια ατελής υποκατηγορία του αριθμού των εταιρειών που δραστηριοποιούνται στον κλάδο, δεδομένου ότι μία εταιρεία μπορεί να έχει διαφορετικές θυγατρικές, που είναι νομικά πρόσωπα. Παρά το γεγονός ότι δεν συνδέεται απαραίτητα με τον αριθμό των επιχειρήσεων, η εξέταση του αριθμού των επιχειρήσεων και του μέσου μεγέθους τους μπορεί να παράσχει ένδειξη του αριθμού και του μεγέθους σε κάθε χώρα. Ο αριθμός των επιχειρήσεων και το μέσο μέγεθος τους για τα 10 παραγωγικότερα κράτη μέλη (αναφερόμενος στο έτος 2012) παρουσιάζονται στον πίνακα 3.6.

Πίνακας 3.6: Ο αριθμός των επιχειρήσεων και το Μέσο Οικονομικό Μέγεθος τους (Μ.Ο.Μ) των 10 πρώτων σε παραγωγή λιπασμάτων Κρατών Μελών της Ε.Ε. (εκατ. €)

Χώρα	2003		2006		2009		2012	
	Αριθμός	MOM	Αριθμός	MOM	Αριθμός	MOM	Αριθμός	MOM
Γερμανία	37	64.36	76	40.48	87	37.10	90	52.34
Γαλλία	195	12.26	169	16.25	114	22.73	128	21.99
Πολωνία	86	12.77	77	15.37	90	11.56	94	25.55
Ην. Βασίλειο	81	17.41	81	23.30	66	-	59	36.93
Ολλανδία	25	47.69	25	69.54	31	43.47	32	64.62
Ισπανία	214	4.23	268	3.92	274	4.05	264	7.67
Ιταλία	190	4.97	185	7.35	164	7.90	182	10.10
Βέλγιο	29	13.82	32	14.41	21	19.05	49	32.08
Λιθουανία	4	78.03	7	69.51	8	73.10	8	145.8
Φινλανδία	11	33.25	13	33.11	16	30.78	13	65.82
Ε.Ε.-27	1027	13.39	1100	15.62	1116	14.60	1244	21.17

Πηγή: Overview of the agricultural inputs sector in the EU- study, 2015.

Παρά την πτώση των πωλήσεων το 2009, ο αριθμός των επιχειρήσεων παραγωγής λιπασμάτων αυξήθηκε κατά την περίοδο 2003-2012 από 1027 σε 1244 και το μέσο οικονομικό μέγεθος κάθε επιχείρησης αυξήθηκε από 13,39 εκατ. Ευρώ το 2003 σε 21,17 εκατ. ευρώ το 2012. Η Λιθουανία και οι Κάτω Χώρες παρουσιάζουν τις λιπασματικές επιχειρήσεις με το μεγαλύτερο μέσο μέγεθος μαζί με τη Φινλανδία, αλλά μόνο για το έτος 2012. Ενώ οι επιχειρήσεις λιπασμάτων μεταξύ των 10 μεγαλύτερων χωρών εμφανίζουν αύξηση, ως προς το μέσο μέγεθος τους, φαίνεται να ακολουθεί την αντίθετη τάση. Ειδικότερα, το μέσο μέγεθος των επιχειρήσεων στην Πολωνία και το Ηνωμένο Βασίλειο διπλασιάστηκε την τελευταία δεκαετία, για να φθάσει σε τιμές υψηλότερες από τον μέσο όρο της ΕΕ των 27, αλλά ενώ ο αριθμός των επιχειρήσεων αυξήθηκε στην πρώτη από 86 σε 94, στη δεύτερη υπήρξε μείωση, γεγονός που υποδηλώνει την εντατικοποίηση της λειτουργίας των υφιστάμενων εταιρειών. Οι δύο χώρες που εμφανίζουν τον μεγαλύτερο αριθμό επιχειρήσεων είναι η Ισπανία και η Ιταλία, οι οποίες από κοινού καλύπτουν περισσότερο από το 39% (404 επιχειρήσεις, 214 στην Ισπανία και 190 στην Ιταλία) του συνολικού αριθμού επιχειρήσεων το 2003 και 36% το 2012 (446 επιχειρήσεις, 264 Ισπανία και 182 στην Ιταλία). Οι δύο αυτές χώρες εμφανίζουν, μεταξύ των 10 κορυφαίων παραγωγών, το μικρότερο μέσο μέγεθος όσον αφορά τις πωλήσεις ανά μονάδα, πολύ χαμηλότερο από τον μέσο όρο της ΕΕ-27, γεγονός που δείχνει ότι οι χώρες αυτές παρουσιάζουν εξαιρετικά κατακερματισμένη βιομηχανία λιπασμάτων.

Πίνακας 3.7: Εκτιμώμενα μερίδια αγοράς των 10 πρώτων εταιρειών που δραστηριοποιούνται στην αγορά λιπασμάτων της ΕΕ-27

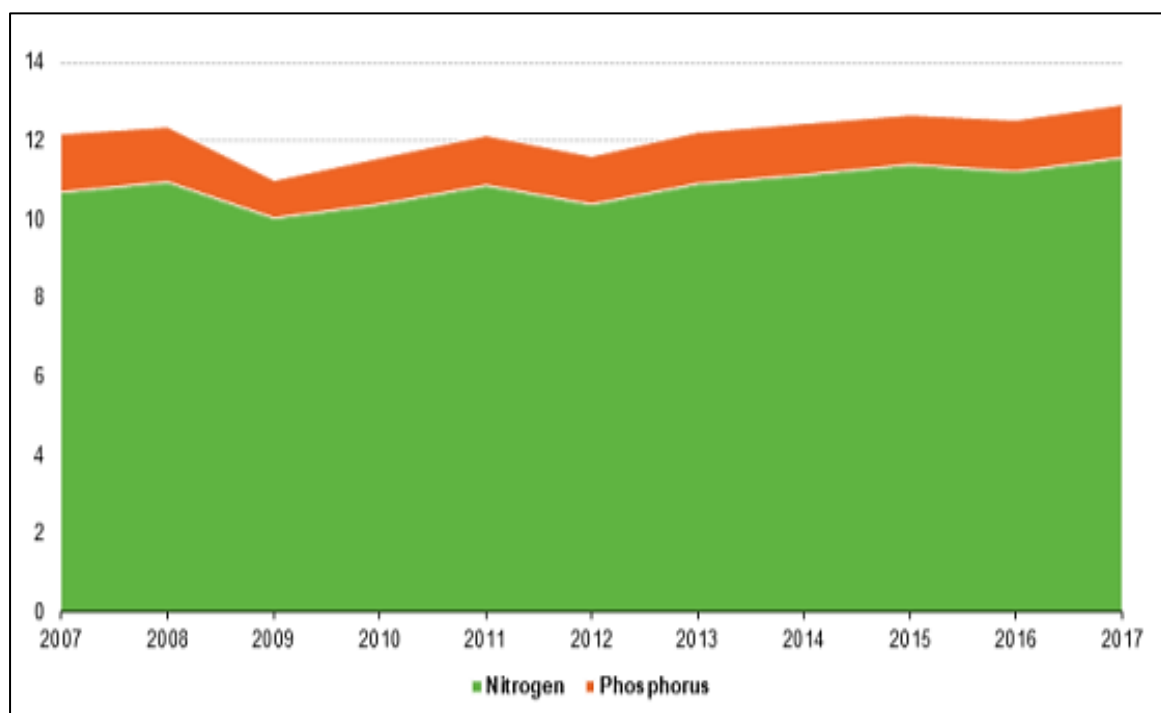
Εταιρεία	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Yara International ASA ¹⁸	9.45	9.18	8.91	12.36	10.50	10.81	12.18	11.39
K+S Group ¹⁹	-	-	-	-	4.22	5.82	5.58	5.07
Eurochem ²⁰	1.69	2.82	3.34	2.92	2.38	2.56	2.11	4.91
Israel Chemicals Ltd ²¹	-	-	-	4.78	2.55	3.78	4.52	4.18
Fertiberia S.A. ²²	-	-	-	3.79	2.58	3.78	3.75	3.93
Agrium Inc. ²³	-	-	-	1.72	2.34	2.47	3.40	3.02
Grupa Azoty S.A. Group ²⁴	-	-	0.83	0.79	0.88	0.79	2.31	1.67
ANWIL S.A.	0.96	1.05	1.08	1.29	1.21	1.20	1.23	1.18
Uralkali Group ²⁵	-	-	-	0.44	0.68	1.14	1.57	1.13
Acron Group ²⁶	0.73	0.69	0.78	1.06	0.95	1.05	0.99	0.94
TOTAL mkt. share Top 10	-	-	-		28.30	33.38	37.65	37.40

Πηγή: Overview of the agricultural inputs sector in the EU- study, 2015

Οι τιμές που αναφέρονται στον Πίνακα 3.7 δείχνουν ότι η ευρωπαϊκή αγορά λιπασμάτων παρουσιάζει περιορισμένο/μέτριο επίπεδο συγκέντρωσης. Τα συνολικά εκτιμώμενα μερίδια των 10 κορυφαίων εταιρειών φθάνουν το 2011 κατά 37,65% κατ' ανώτατο όριο. Πέντε από τις εταιρείες που περιλαμβάνονται στον κατάλογο των κυριότερων παγκόσμιων προμηθευτών λιπασμάτων βρίσκονται επίσης στον κατάλογο των Top 10 εταιρειών που δραστηριοποιούνται στην ΕΕ (Yara International ASA, Agrium Inc, K + S Group, Israel Chemicals Ltd και Uralkali Group). Η Yara International ASA εμφανίζει μεγαλύτερη παρουσία στην Ευρώπη από ό, τι στην παγκόσμια σκηνή (6,4%) με εκτιμώμενα μερίδια που πλησιάζουν ή υπερβαίνουν το 10% τα περισσότερα από τα εξεταζόμενα έτη, για τιμές που ξεπερνούν το 12,36% το 2008 και το 12,18% το 2011. Ο όμιλος K+S, που κατατάσσεται ως η έβδομη μεγαλύτερη εταιρεία λιπασμάτων, είναι ο δεύτερος μεγαλύτερος στην Ευρώπη (Wesseler et al., 2015).

Ο όγκος κατανάλωσης των ορυκτών λιπασμάτων αζώτου (N) και φωσφόρου (P) στα Κράτη Μέλη της Ε.Ε. (ΕΕ-28) παρέμεινε υψηλός κατά την περίοδο 2007-2017 όπως παρουσιάζεται στο διάγραμμα 3.8. Οι διακυμάνσεις σημειώθηκαν, κυρίως κατά τα έτη 2009, 2010 και 2012, όταν η χρήση λιπασμάτων μειώθηκε σημαντικά, όπως απεικονίζονται στον πίνακα 3.8. Οι τιμές των λιπασμάτων είχαν εκτιναχθεί εκείνη την εποχή λόγω του αντίκτυπου της έντονης ζήτησης πετρελαίου για το κόστος των γεωργικών εισροών. Τα αζωτούχα λιπάσματα (αμμωνία, ουρία, νιτρικό αμμώνιο) παράγονται από φυσικό αέριο, η τιμή του οποίου συνδέεται στενά με τις τιμές του πετρελαίου. Τα φωσφορικά άλατα εξορύσσονται εκτός της ΕΕ, πράγμα που έχει ως αποτέλεσμα υψηλό κόστος παραγωγής και μεταφοράς, που συνδέεται επίσης με τις τιμές του πετρελαίου. Από το 2004 έως το 2010, οι μέσες παγκόσμιες γεωργικές τιμές αυξήθηκαν κατά 50% σε σύγκριση με το μέσο όρο των ετών 1986 έως 2003. Συγκριτικά, οι τιμές των λιπασμάτων αυξήθηκαν κατά 150% κατά την περίοδο αυτή και κορυφώθηκαν το 2008.

Διάγραμμα 3.8: Εκτιμώμενη κατανάλωση ανόργανων λιπασμάτων από την γεωργία, στην Ε.Ε. των 27 το 2007-2017 (εκατ. τόνοι)

Πηγή: Mineral fertilizer consumption, 2019

Πίνακας 3.8: Κατανάλωση λιπασμάτων ανά εκτάριο ΧΓΕ, ΕΕ-28 μεταξύ 2007-2017

	2007			2017		
	Fertilised UAA (1000 ha)	Nitrogen/Fertilised UAA (kg N/ha)	Phosphorus/Fertilised UAA (kg P/ha)	Fertilised UAA (1000 ha)	Nitrogen/Fertilised UAA (kg N/ha)	Phosphorus/Fertilised UAA (kg P/ha)
EU-28	157 739	67.9	9.4	152 648	75.9	8.8
Belgium	1 346	106.0	7.4	1 320	118.2	3.7
Bulgaria	4 968	35.8	2.6	4 352	80.7	6.8
Czechia	3 565	94.0	7.5	3 486	114.1	6.9
Denmark	2 508	77.6	5.6	2 576	98.2	8.1
Germany	16 171	98.9	7.1	16 297	101.8	6.2
Estonia	897	27.8	3.9	961	38.8	4.2
Ireland	3 831	83.9	8.5	3 583	103.0	11.7
Greece	3 226	73.2	10.2	3 133	61.3	9.0
Spain	16 745	58.9	14.5	16 743	64.0	11.4
France	26 933	81.6	9.0	26 799	83.9	7.0
Croatia	1 176	110.9	15.0	1 040	94.6	14.3
Italy	13 073	45.2	17.5	11 353	50.8	20.2
Cyprus	133	61.6	14.8	112	72.3	21.0
Latvia	1 240	37.2	5.9	1 472	52.6	7.7
Lithuania	2 588	49.1	6.6	2 833	59.0	8.3
Luxembourg	130	102.8	5.7	131	103.6	3.9
Hungary	5 197	61.5	7.3	4 567	90.9	10.8
Malta	10	61.3	6.2	11	51.5	5.1
Netherlands	1 845	130.1	8.0	1 731	128.8	2.7
Austria	2 344	47.3	7.7	2 182	51.3	5.4
Poland	14 954	70.6	12.0	14 021	82.1	10.7
Portugal	2 069	54.6	14.4	2 001	50.7	11.2
Romania	12 551	21.2	3.6	12 450	30.6	5.1
Slovenia	448	66.0	12.4	417	64.9	9.6
Slovakia	1 868	60.6	5.9	1 844	66.5	5.5
Finland	2 008	74.1	8.0	1 997	69.6	6.1
Sweden	2 794	59.8	4.9	2 800	70.9	5.2
United Kingdom	13 119	76.8	7.5	12 364	84.1	7.0
Norway	881	120.8	13.6	823	120.7	10.5

Πηγή: Mineral fertilizer consumption, 2019

Η κατανάλωση λιπασμάτων αζώτου ανά εκτάριο χρησιμοποιούμενης γεωργικής έκτασης (ΧΓΕ) αυξήθηκε κατά την περίοδο 2007 έως 2017 στην ΕΕ-28, από 67,9 kg / ha το 2007 σε 75,9 kg / ha το 2017 (Πίνακας 3.8). Οι υψηλότερες αυξήσεις στην κατανάλωση αζώτου ανά εκτάριο αναφέρθηκαν για τη Βουλγαρία (125%), την Ουγγαρία (48%), τη Ρουμανία (45%) και τη Λετονία (42%). Οι μεγαλύτερες μειώσεις παρατηρήθηκαν στην Ελλάδα και τη Μάλτα (-16,2% και -16% αντίστοιχα) και στην Κροατία (-15%).

Το γεγονός ότι η χρήση των αζωτούχων λιπασμάτων αυξάνεται, είναι σε πλήρη αντίθεση με την περίοδο 1990-2000. Μετά την εισαγωγή της οδηγίας για τη νιτρορρύπανση το 1991 και την καθιέρωση των εθνικών προγραμμάτων δράσης για τις χαρακτηρισμένες ευπρόσβλητες στις ζώνες, η κατανάλωση αζωτούχων λιπασμάτων μειώθηκε σημαντικά στα 15 κράτη μέλη της ΕΕ την εποχή εκείνη της ΕΕ των 15. Η οδηγία πλαίσιο για τα ύδατα (WFD) εισήχθη το 2000. Οι εξελίξεις αυτές συνέβαλαν στη μείωση της κατανάλωσης ανόργανων λιπασμάτων μεταξύ 1990 και 2010 κατά 19%, σύμφωνα με την Fertilizers Europe. Αυτό συμπεραίνεται από τον πίνακα 3.9.

Πίνακας 3.9: Κατανάλωση λιπασμάτων αζώτου από τη γεωργία, ΕΕ-28, Νορβηγία, Ελβετία και Τουρκία, 2007-2017,σε χιλ. τόνους

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
EU-28	10705.2	10982.3	10029.5	10401.9	10885.7	10384.6	10922.3	11127.2	11392.3	11222.4	11588.2
Belgium	142.6	134.6	147.4	151.3	143.8	143.1	149.8	152.0	154.1	156.0	156.0
Bulgaria	177.9	173.9	177.6	199.1	192.4	235.4	258.9	322.0	341.6	365.9	351.1
Czechia	335.3	341.6	253.8	270.3	352.7	349.0	331.6	325.7	397.1	407.2	397.6
Denmark	194.7	220.7	200.4	190.1	197.2	187.0	193.6	186.8	205.3	197.2	252.9
Germany	1599.8	1807.2	1550.6	1569.0	1786.5	1640.4	1648.8	1675.3	1822.8	1710.6	1658.8
Estonia	25.0	35.5	27.3	28.6	29.8	33.0	33.7	35.8	36.3	36.4	37.3
Ireland	321.6	309.0	306.8	337.6	295.8	296.5	353.0	331.8	331.0	339.1	369.1
Greece	236.0	201.0	184.8	212.9	181.4	175.4	182.6	165.9	164.3	185.0	192.2
Spain	985.9	739.8	781.1	941.0	846.7	843.4	961.5	1101.9	1068.1	982.2	1072.1
France	2198.1	2425.2	2098.8	2080.3	2332.4	2024.9	2143.8	2190.9	2208.2	2221.2	2248.3
Croatia	130.4	170.2	90.8	109.3	125.0	106.9	77.9	73.7	87.4	72.3	98.4
Italy	590.4	589.0	587.5	586.1	585.0	583.8	582.4	581.1	579.7	578.4	577.2
Cyprus	8.2	7.5	7.5	9.4	7.1	8.3	7.1	6.7	7.5	8.1	8.1
Latvia	46.1	47.5	51.9	59.5	59.8	65.2	69.7	72.9	75.8	78.3	77.4
Lithuania	127.0	118.3	134.4	143.2	147.0	150.0	155.0	162.0	166.6	160.2	167.1
Luxembourg	13.3	13.3	13.4	13.8	14.4	13.7	13.4	12.7	13.0	13.7	13.6
Hungary	319.8	294.3	274.9	281.4	301.8	312.9	342.9	326.8	358.4	366.0	415.0
Malta	0.6	0.4	0.4	0.6	0.5	0.5	0.6	0.6	0.6	0.6	0.6
Netherlands	240.1	220.7	211.4	205.2	200.4	199.5	216.0	213.2	244.9	215.5	222.9
Austria	110.9	108.5	89.1	104.8	98.2	107.9	110.6	121.6	125.3	132.0	111.9
Poland	1056.2	1142.3	1095.4	1027.4	1091.1	1094.7	1194.8	1098.5	1003.6	1043.0	1150.6
Portugal	113.0	105.1	97.3	100.2	97.7	108.5	111.1	130.0	117.9	105.5	101.5
Romania	265.5	279.9	296.1	305.8	313.3	290.0	344.5	303.6	357.4	344.3	381.3
Slovenia	29.6	25.0	28.2	27.5	27.1	26.3	27.3	28.6	28.3	27.1	27.1
Slovakia	113.3	121.4	96.3	106.5	120.6	101.0	113.6	119.0	114.8	126.2	122.5
Finland	148.8	162.9	136.0	156.5	146.2	138.9	138.1	147.4	143.5	138.1	138.9
Sweden	167.1	186.5	142.4	168.0	169.8	148.1	161.1	181.1	190.2	186.1	198.5
United Kingdom	1008.0	1001.0	948.0	1016.4	1022.1	1000.2	999.0	1059.7	1048.5	1026.0	1040.0
Norway	106.4	101.8	91.2	84.1	95.5	94.2	95.5	101.3	102.6	100.9	99.3
Switzerland	53.9	50.8	47.9	55.5	48.9	47.2	45.7	51.6	45.8	48.5	51.6
Turkey	1355.8	1133.1	1413.8	1343.7	1259.4	1431.9	1584.2	1492.8	1486.6	1896.5	1764.6

Πηγή: Mineral fertilizer consumption, 2019

Η συνολική κατανάλωση φωσφόρου μειώθηκε κατά 9% από τα επίπεδα του 2007, αλλά και τα επίπεδα του 2009, του 2010 και του 2012 ήταν τα χαμηλότερα κατά την περίοδο 2007-2017. Από τότε μια αύξηση έχει διατηρήσει τα επίπεδα σε περίπου 1,3 εκατομμύρια τόνους Ρ ανά έτος. Η χρήση λιπασμάτων φωσφόρου ανά εκτάριο ΧΓΕ μειώθηκε κατά σχεδόν 6% στην ΕΕ-28 από το 2007 έως το 2017. Το Βέλγιο (-50%) και οι Κάτω Χώρες (-66%) κατέγραψαν τις μεγαλύτερες μειώσεις στην εκτιμώμενη ποσότητα διασποράς φωσφόρου ανά εκτάριο ΧΓΕ μεταξύ 2007 και 2017. Στο άλλο άκρο της κλίμακας, αναφέρθηκε μεγάλη αύξηση σε kg φώσφορο/εκτάριο στη Βουλγαρία (161%), ακολουθούμενη από την Ουγγαρία (48%), τη Δανία (45%), την Κύπρο (42%) και τη Ρουμανία (41%). Τα παραπάνω στοιχεία επισημάνονται στον Πίνακα 3.10 (Mineral fertilizer consumption, 2019).

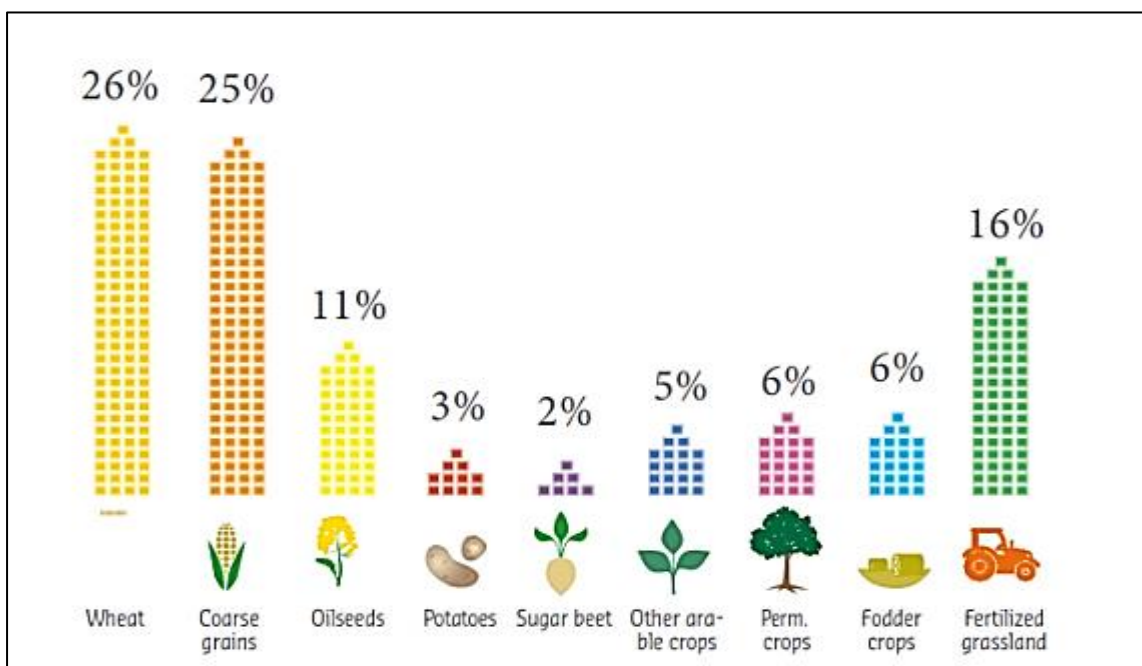
Πίνακας 3.10 Κατανάλωση φωσφορικών λιπασμάτων ΕΕ-28, Νορβηγία, Ελβετία, Τουρκία 2007-2017 σε χιλ τόνους.

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
EU-28	1476.9	1365.9	1001.4	1189.8	1273.3	1226.9	1318.9	1313.6	1286.1	1310.3	1343.9
Belgium	10.0	6.4	4.6	5.6	4.5	4.5	4.7	4.8	4.8	4.9	4.9
Bulgaria	12.9	13.3	13.4	17.0	12.9	20.8	11.7	28.1	27.6	36.1	29.6
Czechia	26.7	24.1	7.6	13.7	17.3	18.7	18.2	20.1	21.2	20.7	24.2
Denmark	14.0	7.0	11.0	10.0	10.0	12.8	12.3	14.0	13.8	13.8	20.8
Germany	115.5	138.3	76.1	102.7	125.0	107.9	124.1	124.0	131.5	125.6	100.9
Estonia	3.5	4.2	2.5	2.7	2.7	3.0	3.1	3.8	3.5	3.4	4.1
Ireland	32.4	26.4	20.2	28.2	28.1	27.4	37.0	35.6	36.6	37.1	41.9
Greece	33.0	28.0	24.0	30.1	25.0	21.7	25.9	24.0	22.0	22.5	28.2
Spain	242.1	118.6	115.4	147.5	158.4	164.4	189.0	174.0	179.8	181.2	190.4
France	243.3	282.4	129.1	177.0	218.4	189.6	217.2	206.8	187.1	191.7	187.9
Croatia	17.7	21.3	8.8	15.8	14.0	14.3	12.5	16.9	12.9	5.8	14.9
Italy	229.0	228.7	229.7	229.7	229.7	229.7	224.6	228.5	226.8	228.2	229.7
Cyprus	2.0	0.9	2.2	2.3	1.2	2.1	1.9	1.7	2.1	2.3	2.3
Latvia	7.3	6.6	5.8	6.8	7.6	8.6	10.7	10.2	10.6	11.1	11.3
Lithuania	17.0	10.0	14.0	15.0	16.0	17.0	18.2	19.4	19.8	22.2	23.5
Luxembourg	0.7	0.7	0.6	0.5	0.5	0.5	0.5	0.5	0.5	0.5	0.5
Hungary	38.1	27.4	19.2	20.0	22.1	25.7	33.2	36.0	35.5	40.0	49.4
Malta	0.1	0.1	0.0	0.0	0.1	0.0	0.0	0.0	0.0	0.1	0.1
Netherlands	14.7	10.8	4.0	12.5	6.1	4.6	4.0	5.9	3.7	5.2	4.7
Austria	18.2	13.8	7.3	12.5	9.9	12.3	14.2	14.1	13.1	15.5	11.8
Poland	179.9	193.1	163.9	154.2	178.3	161.9	168.3	148.9	132.5	142.3	150.0
Portugal	29.7	18.0	11.5	18.1	12.9	14.5	17.3	18.5	20.2	21.5	22.5
Romania	45.1	44.7	43.9	53.8	55.1	49.4	49.7	51.8	57.9	55.1	63.3
Slovenia	5.6	5.2	3.3	4.3	3.9	3.9	3.9	4.0	4.1	4.0	4.0
Slovakia	11.1	11.2	7.9	7.0	8.6	8.4	9.0	9.9	9.4	10.6	10.1
Finland	16.0	16.2	10.8	12.6	11.0	10.6	11.2	11.8	11.0	9.8	12.3
Sweden	13.7	14.6	8.1	9.8	10.3	10.4	11.8	12.1	12.5	13.1	14.5
United Kingdom	97.8	93.8	56.3	80.3	83.5	82.1	84.7	88.2	85.6	86.0	86.4
Norway	12.0	11.5	8.4	7.8	8.8	8.4	8.5	8.4	9.3	9.1	8.7
Switzerland	6.6	5.1	3.9	4.7	4.6	4.8	4.3	4.2	4.2	4.3	4.3
Turkey	225.5	143.6	253.7	224.9	214.0	232.3	271.9	249.0	255.2	346.0	329.5

Πηγή: Mineral fertilizer consumption, 2019

Η χρήση λιπασμάτων ανά είδος καλλιέργειας στην Ευρώπη για το έτος 2018 αντικατοπτρίζεται στο διάγραμμα 3.9:

Διάγραμμα: 3.9 χρήση λιπασμάτων κατά καλλιέργεια στην Ευρώπη

Πηγή: Fertilizers Europe, 2019

3.2.3: Πολλαπλασιαστικό υλικό

Οι σπόροι διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στη βιωσιμότητα του συστήματος γεωργικών προϊόντων διατροφής, καθώς είναι η αρχή της τροφικής αλυσίδας και έτσι αποτελούν τη βάση και το θεμέλιό της.

Στον κλάδο του πολλαπλασιαστικού υλικού, κυρίως στους σπόρους σποράς των διαφόρων καλλιεργειών, είτε αυτές είναι αροτραίες (σιτάρι, βαμβάκι, αραβόσιτος, ρύζι, σόγια κ.α.), είτε λαχανικά και λιγότερο του αγενούς πολλαπλασιαστικού υλικού (για το οποίο όπως αναφέρθηκε και σε προηγούμενο κεφάλαιο τα στοιχεία είναι συγκεχυμένα όπως και η αγορά του) σε παγκόσμια κλίμακα, ένα κύμα συγχωνεύσεων κι εξαγορών πραγματοποιήθηκε κατά τη διετία 2015-2016. Συνοπτικά, η αλυσίδα γεωργικών προϊόντων διατροφής περιλαμβάνει πολλούς φορείς εκμετάλλευσης που μπορούν να απαριθμηθούν ως εξής: οι προμηθευτές, οι εταιρείες σπόρων προς σπορά, οι διανομείς σπόρων προς σπορά, οι αγρότες, οι αγοραστές γεωργικών βασικών προϊόντων (συνεταιρισμοί ή ιδιωτικές επιχειρήσεις), χονδρεμπόρους, εξαγωγείς και εισαγωγείς, μεταποιητές τροφίμων, κεντρικές αγορές.

3.2.3.1: Η διεθνής αγορά του Πολλαπλασιαστικού υλικού

Το συνολικό μέγεθος της αγοράς σπόρων δεν είναι γνωστό, λόγω της δυσκολίας εκτίμησης της αξίας των σπόρων που εξοικονομούνται από τους αγρότες και της συνολικής αξίας της εμπορικής αγοράς σπόρων προς σπορά. Το τελευταίο ήταν περίπου 48,5 δισεκατομμύρια δολάρια το 2015, σύμφωνα με ορισμένους ειδικούς. Ωστόσο, υπάρχουν μεγάλες αποκλίσεις μεταξύ των διαφόρων αξιολογήσεων που έγιναν από διαφορετικές εταιρείες μελέτης αγοράς. Πολλές από αυτές τις εταιρείες δημοσιεύουν αναφορές σχετικά με την παγκόσμια εμπορική αγορά σπόρων προς σπορά στο σύνολό της, καθώς και ανά επιχείρηση, περιοχή, είδος καλλιεργειών και είδος σπόρων (συμβατικών, υβριδικών και γενετικά τροποποιημένων). Αυτές οι αναφορές στην παγκόσμια αγορά σπόρων δείχνουν ότι, παρά τις διαφορές αυτές, οι εταιρείες μελέτης της αγοράς προβλέπουν γενικά την ταχεία ανάπτυξη αυτής της αγοράς τα επόμενα χρόνια, με ένα σύνθετο ετήσιο ρυθμό ανάπτυξης που κυμαίνεται από 6,8% έως 13,3%. Τα παραπάνω αναφέρονται στον Πίνακα 3.11.

Πίνακας 3.11: Μελέτες και εκτιμήσεις της αγοράς του πολ/κου υλικού από εταιρείες αναλύσεων (κατά έτος εκτίμησης)

Market Study Company (Headquarters Location) ¹	Year of Assessment	Global Seed Market in Year n (Billion USD)	Year of Forecast p	Global Seed Market in Year p (Billion USD)	CAGR (Compound Annual Growth Rate) (% and Period)
Phillips McDougall (UK) (for 2/3 of the main global crops, not all)	2015	GM seeds: 17.8 Conventional seeds: 17.4 Total: 35.2			
Transparency Market Research (India)	2011	34.5	2018	53.3	9.9 (6 years)
Orbis Research (USA, India)	2013	49.23	2019	82.49	9.1 (6 years)
Infinium (India)	2016	53.5	2021	96.8	12.6 (5 years)
Market Data Forecast (India)	2016	64.1	2021	99.53	9.2 (5 years)
Global Market Firm (USA)	2014	23.65	2022	55.3	11.2 (8 years)
Statistics Market Research Cons (USA)	2015	26.2	2022	55.3	11.2 (7 years)
Mordor intelligence (India)	2017	56.3 (50 in 2014)	2022	78.2	6.8 (5 years)
MarketsandMarkets (India)	2015	58.5	2022	113.3	9.9 (from 2017)
Strategyr (USA)			2022	130	
IMARC Group (India)	2016	58	2022	86	6.8 (2017–2022)
Accuracy Research LLP (India)	2015	58.7	2025	204.5	13.3 (10 years)
¹ The great majority of these companies have offices in several countries, thus location mentioned in the first column corresponds to that company's origin or headquarters.					

Πηγή: Sylvie Bonny, 2017

Ο τομέας των σπόρων προς σπορά είναι πολύ ετερογενής από πολλές απόψεις, όπως τα είδη σπόρων και η προέλευση και το μέγεθος των προμηθευτών σπόρων προς σπορά. Ορισμένες πτυχές αυτής της ανομοιογένειας, που αποδεικνύονται χρήσιμες για την κατανόηση των ζητημάτων στον τομέα των σπόρων προς σπορά παρουσιάζονται παρακάτω: η ποικιλία των τύπων σπόρων, των εταιρειών και των κύριων δραστηριοτήτων τους, της συμμετοχής τους σε γεωργικές εισροές και της αξίας των σπόρων ανάλογα με το καλλιεργούμενο είδος.

- *Διαφορετικά είδη σπόρων:*

Σε παγκόσμιο επίπεδο, αλλά και σε πολλές μεμονωμένες χώρες, διακρίνονται διαφορετικά είδη σπόρων μεταξύ αυτών που χρησιμοποιούνται από τους αγρότες:

1. Οι "συμβατικοί" σπόροι παρέχονται από περίπου 7.500 εταιρείες διαφόρων μεγεθών από όλο τον κόσμο.
2. Οι Γενετικά Τροποποιημένοι Σπόροι (ΓΤΣ ή GMO από τα αρχικά Genetically Modified Organism) συνήθως δημιουργούνται από μεγάλες εταιρείες. Ωστόσο, μικρότερες εταιρείες μπορούν επίσης να πουλήσουν τέτοιους σπόρους μέσω συμφωνιών αδειοδότησης για τα γενετικά χαρακτηριστικά.
3. Τα συστήματα σπόρων των φυτών προέρχονται από τις προσπάθειες αναπαραγωγής των αγροτών στους αγρούς τους για να αποκτήσουν σπόρους αναμένοντας ότι θα είναι καλύτερα προσαρμοσμένα στο έδαφος, τις πρακτικές και τις ανάγκες τους. Ενώ αυτή η πρακτική δεν είναι σημαντική στις ανεπτυγμένες χώρες λόγω της ανάπτυξης υβριδικών σπόρων για ορισμένες καλλιέργειες, δεν ισχύει το ίδιο σε στις περιπτώσεις των λιγότερο ανεπτυγμένων χωρών.
4. Οι σπόροι που αποθηκεύονται, σπέρνονται και συλλέγονται από τους συμβατικούς σπόρους που αγοράστηκαν κατά το προηγούμενο έτος. Σπόροι από ένα μικρό κλάσμα αυτής της συγκομιδής σπέρνονται την επόμενη καλλιεργητική περίοδο, μετά τη διαλογή και τον καθαρισμό. Είναι απαραίτητο να διαφοροποιηθούν αυτοί οι σπόροι από τα προαναφερθέντα συστήματα σπόρων των αγροτών, δεδομένου ότι αυτοί οι αποθηκευμένοι σπόροι είναι ένα είδος "αντιγράφου" αγορασθέντων σπόρων και όχι νεοσύστατων.
5. Οι σπόροι προς σπορά που προέρχονται από δημόσια ερευνητικά κέντρα σπάνια πωλούνται ως σπόροι τελικού χρήστη στους αγρότες, δεδομένου ότι η δημόσια έρευνα δε καταλήγει στη περισσότερες περιπτώσεις στην εμπορική αναπαραγωγή των σπόρων αυτών.

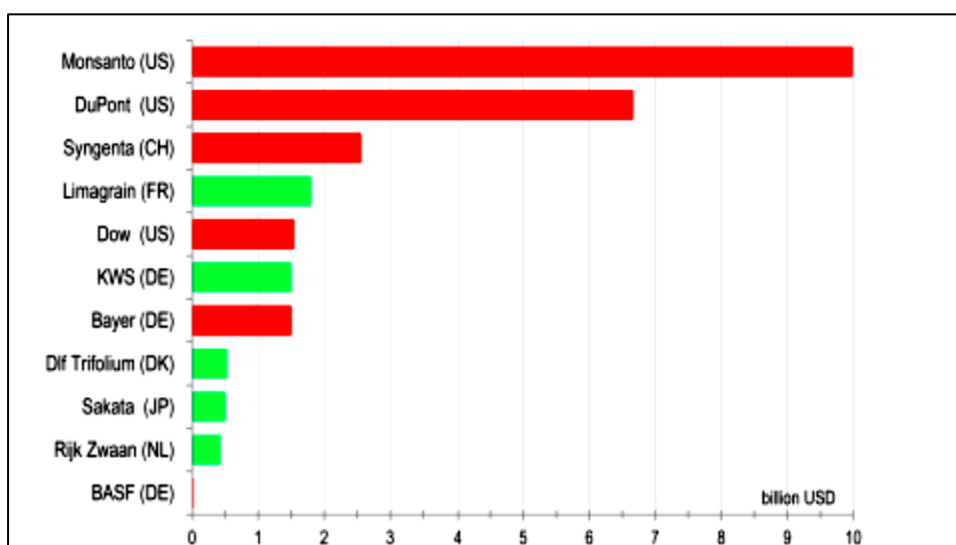
Η σχετική σημασία αυτών των διαφορετικών ειδών σπόρων ποικίλλει σημαντικά από χώρα σε χώρα και από το ένα είδος καλλιέργειας στο άλλο. Αυτό οδηγεί σε μια ευρεία ποικιλία καταστάσεων που εξαρτώνται από τη χώρα και την καλλιέργεια.

- *Διαφορετικά είδη εταιρειών*

Οι διάφορες εταιρείες σπόρων έχουν πολύ διαφορετικό μέγεθος καθώς και έκταση των άλλων δραστηριοτήτων τους όταν οι σπόροι είναι μόνο μέρος μιας εταιρείας με πολλούς διαφορετικούς τομείς. Κάποιος μπορεί να διακρίνει μεταξύ των 7.500 εταιρειών πολλαπλασιαστικού υλικού στον κόσμο ως εξής:

1. Ελάχιστες εταιρείες που προέρχονται από τη χημική βιομηχανία και είναι μακράν οι μεγαλύτερες στον κλάδο. Οι εταιρείες αυτές έχουν υψηλότερη επιρροή στην αναπαραγωγή των φυτών και των συναφών δραστηριοτήτων (όπως φαίνεται και στο διάγραμμα 3.10).
2. Πολλές μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις μπόρεσαν να παραμείνουν σε λειτουργία, παρά τις πολυάριθμες εξαγορές από ορισμένες από τις μεγαλύτερες εταιρείες τις τελευταίες δεκαετίες.
3. Πολλές πολύ μικρές επιχειρήσεις μπόρεσαν να επιβιώσουν, καθώς είναι πιο εξειδικευμένες σε τοπικές και ειδικές καλλιέργειες, και επομένως λιγότερο ελκυστικές για τις μεγάλες εταιρείες για να τις αποκτήσουν, που επενδύουν κυρίως σε μεγάλες καλλιέργειες όπως καλαμπόκι, σόγια και ορισμένα λαχανικά.

Διάγραμμα 3.10 Οι έντεκα κύριες εταιρείες σπόρων ανάλογα με τις παγκόσμιες πωλήσεις τους σε σπόρους το 2016 (δισεκατομμύρια δολάρια)

Πηγή: Sylvie Bonny, 2017,

Σημείωση: Με κόκκινο χρώμα απεικονίζονται οι εταιρείες σπόρων που προέρχονται από τον χημικό τομέα και με πράσινο αυτές που προέρχονται από τον κλάδο των σπόρων προς σπορά. Αν και οι πωλήσεις είναι ασήμαντες, η BASF περιλαμβάνεται λόγω των επενδύσεών της στον τομέα της έρευνας και της ανάπτυξης σε φυτά και σπόρους και επειδή ανήκει στην ομάδα "The Big Six". Για τις εταιρείες Limagrain και KWS, τα στοιχεία για τις πωλήσεις περιλαμβάνουν τα στοιχεία της AgReliant, της κοινής επιχείρησης 50/50.

- *Διαφορετικά είδη προέλευσης της εταιρείας*

Οι εταιρείες σπόρων προς σπορά είναι επίσης ετερογενείς. Ενώ οι μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις (MME) έχουν γεωργική προέλευση, οι κορυφαίες εταιρείες (εκτός από την Limagrain και την KWS) προέρχονται από τον κλάδο των αγροχημικών και ειδικότερα της φυτοπροστασίας. Μεταξύ των δέκα μεγαλύτερων εταιρειών σπόρων, οι μισοί έχουν προέλευση από τον προαναφερόμενο κλάδο: Monsanto (ΗΠΑ), DuPont (ΗΠΑ), Syngenta (Ελβετία), Dow (ΗΠΑ) και Bayer (Γερμανία).

Πράγματι, τη δεκαετία του 1990, αρκετές χημικές εταιρείες που ασχολούνταν με φυτοφάρμακα ανέπτυξαν ένα τμήμα σπόρων ή/και εξαγόρασαν επιχειρήσεις σπόρων προς σπορά.

- *Διαφορετικά είδη εταιρικών προφίλ*

Οι μεγαλύτερες εταιρείες σπόρων προς σπορά είναι επίσης ετερογενείς όσον αφορά τη σχετική σημασία των πωλήσεων σπόρων προς σπορά και φυτοφαρμάκων στο σύνολο του γεωργικού τομέα. Η Monsanto και η DuPont κατέχουν υψηλό μερίδιο σπόρων στις συνολικές γεωργικές πωλήσεις τους, ενώ οι εταιρείες Syngenta, Bayer, Dow και BASF πωλούν κυρίως φυτοφάρμακα. Επιπλέον, ορισμένοι από τους "The Big Six" εμπλέκονται έντονα σε διάφορους τομείς της χημικής βιομηχανίας, εκτός από τον τομέα των γεωργικών εισροών, ιδιαίτερα στους κλάδους της φαρμακευτικής και της γενικής χημείας. Έτσι, οι μεγαλύτερες εταιρείες σπόρων έχουν πολύ διαφορετικά προφίλ, ανάλογα με τη σημασία του τομέα των σπόρων προς σπορά στις συνολικές δραστηριότητές τους.

- *Διαφορετικά είδη αξιών σπόρων*

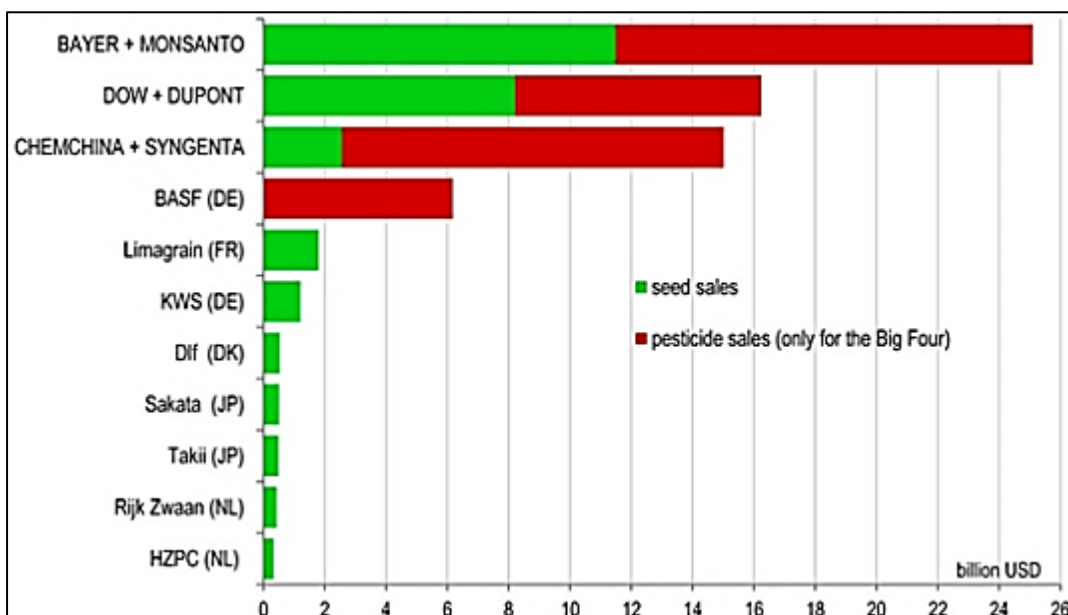
Οι σπόροι είναι επίσης πολύ ετερογενείς σε αξία ανάλογα με την καλλιέργεια. Τα ζαχαρότευτλα, τα λαχανικά, ο καλαμπόκι και οι σπόροι σόγιας είναι ακριβοί ανά εκτάριο, ενώ το κόστος των σπόρων των δημητριακών εκτός από το καλαμπόκι είναι σημαντικά χαμηλότερο. Έτσι, ορισμένες καλλιέργειες, όπως το καλαμπόκι και η σόγια, αντιπροσωπεύουν ένα σημαντικό τμήμα της παγκόσμιας αγοράς σπόρων που είναι πολύ μεγαλύτερο από το μερίδιο της έκτασής τους στη συνολική καλλιεργούμενη έκταση. Για παράδειγμα, το 2015, το καλαμπόκι αντιπροσώπευε πάνω από το 30% της συνολικής εμπορικής αγοράς σπόρων, ενώ η συνολική έκτασή του ήταν μόνο περίπου 11,5% της καλλιεργούμενης έκτασης, ενώ η σόγια αντιπροσώπευε σχεδόν το 17% της εμπορικής αγοράς σπόρων και 7% της καλλιεργούμενης έκτασης. Αυτή η σχετική αξία των σπόρων προς σπορά εξηγεί γιατί οι μεγάλες εταιρείες σπόρων προς σπορά συγκεντρώνουν τις δραστηριότητές τους σε ορισμένες καλλιέργειες περισσότερο από ότι σε άλλες.

Εκτός από αυτήν την εσωτερική ετερογένεια, η βιομηχανία σπόρων περιλαμβάνει διαφορετικά είδη υποτομέων. Μόνο ο τομέας της φυτικής αναπαραγωγής και οι σχετικές εταιρείες εξετάζονται εδώ. Ωστόσο, η βιομηχανία σπόρων περιλαμβάνει επίσης αγρότες οι οποίοι πολλαπλασιάζουν τις πρώιμες γενιές νεοσύστατων ποικιλιών, εταιρείες που καθαρίζουν, συσκευάζουν και εμπορεύονται τους τελικούς σπόρους και οι επιχειρήσεις λιανικής πώλησης σπόρων που πωλούν σπόρους προς τελικούς χρήστες.

Ο βαθμός συγκέντρωσης έχει αυξηθεί σημαντικά στη βιομηχανία σπόρων προς σπορά τις τελευταίες δεκαετίες και αυξάνεται ακόμη πιο γρήγορα με τις συνεχιζόμενες συγχωνεύσεις και εξαγορές. Περίπου οι τέσσερις μεγαλύτερες εταιρείες αντιπροσώπευαν το 8% της συνολικής εμπορικής αγοράς το 1985, το 12% το 1996 και το 51% το 2016, όταν ελήφθησαν υπόψη οι συγχωνεύσεις και εξαγορές του 2015-2016, χωρίς όμως να ληφθούν υπόψη οι εκποιήσεις ορισμένων προϊόντων που απαιτούνται από αντιμονοπωλιακές αρχές. Σε αυτήν την τελευταία αξιολόγηση, η αξία της παγκόσμιας εμπορικής αγοράς σπόρων εκτιμήθηκε σε περίπου 48,5 δισεκατομμύρια δολάρια το 2015, σύμφωνα με τις εκτιμήσεις της Διεθνούς Ομοσπονδίας Σπόρων και άλλων ειδικών.

Αυτή η τιμή είναι υψηλότερη από την αξία (37 δισεκατομμύρια δολάρια) που χρησιμοποιήθηκε σε αρκετές άλλες εκτιμήσεις, οι οποίες λαμβάνουν υπόψη μόνο τις κύριες παγκόσμιες καλλιέργειες (βλ. προηγούμενη ενότητα). Ως εκ τούτου, το επίπεδο συγκέντρωσης που εκτιμάται είναι υψηλό, αλλά είναι χαμηλότερο από άλλες εκτιμήσεις που βασίζονται σε μικρότερη αξία των συνολικών πωλήσεων σπόρων. Στον τομέα των σπόρων προς σπορά, οι πρώτες τέσσερις ομάδες επιχειρήσεων έχουν πολύ μεγάλα έσοδα σε σύγκριση με τις άλλες εταιρείες σπόρων προς σπορά, δεδομένου ότι πωλούν σπόρους, φυτοφάρμακα και κυρίως άλλα χημικά προϊόντα (φαρμακευτικά προϊόντα, γενικά χημικά προϊόντα) όπως φαίνεται στο διάγραμμα 3.11

Διάγραμμα 3.11 Οι κορυφαίες 12 εταιρείες στη βιομηχανία σπόρων μετά το κύμα ενοποίησης 2015-2016 (πωλήσεις σε δισεκατομμύρια δολάρια ΗΠΑ).

Πηγή: Sylvie Bonny, 2017

Σημείωση: Δεν λαμβάνονται υπόψη ούτε οι εκποιήσεις ορισμένων προϊόντων που απαιτούνται από τις αντιμονοπωλιακές αρχές, ούτε οι πωλήσεις άλλων χημικών ουσιών από την ομάδα 'The Big Four'.

Από μια άλλη έρευνα (Jason Zhang, 2018) προκύπτει ο παρακάτω πίνακας 3.12 που απεικονίζει τις 20 μεγαλύτερες εταιρείες του κλάδου παγκοσμίως σε πωλήσεις και συμφωνεί με τα όσο αναφέρονται πιο πάνω:

Πίνακας 3.12 Πωλήσεις των 20 κυριότερων εταιρειών σπόρων σε παγκόσμιο επίπεδο το 2017 (εκατομμύρια δολάρια)

	Εταιρεία (χώρα)	2017 Πωλήσεις (US\$ m)	(%) Μεριδία	2016 Πωλήσεις (US\$ m)	Μεταβολή %
1	Monsanto (US)	10,913	35	9,988	9.26%
2	Corteva Agriscience (DowDuPont) (US)	8,143	26	8,188	-0.55%
3	Syngenta (ChemChina) (China)	2,826	9	2,657	6.36%
4	Limagrain (France)	1,900	6	1,746	8.82%
5	Bayer (Germany)	1,805	6	1,427	26.49%
6	KWS (Germany)	1,596	5	1,506	5.98%
7	Sakata Seed (Japan)	558	2	529	5.48%
8	DLF (Denmark)	542	2	533	1.69%
9	Long Ping High-Tech (China)	492	2	331	48.64%
10	Rijk Zwaan (Nederland)	480	2	431	11.37%
11	Takii Seed (Japan)	459	1	480	-4.38%
12	Barenbrug (Nederland)	291	1	258	12.8%
13	Enza Zaden (Nederland)	NA	-	281	NA
14	Bejo Zaden (Nederland)	NA	-	270	NA
15	Florimond Desprez (France)	NA	-	255	NA
16	RAGT Semences (France)	238	1	239	-0.42%
17	Advanta Seeds (UPL) (India)	231	1	234	-1.28%
18	Beidahuang Kenfeng Seed (China)	220	1	244	-9.8%
19	Euralis Semences (France)	NA	-	192	NA
20	InVivo (France)	189	1	178	6.18%
	Σύνολο	30.883	1	29.967	7,63%

Πηγή: Jason Zhang, 2018 (NA: χωρίς επαρκή στοιχεία για τις πωλήσεις του έτους)

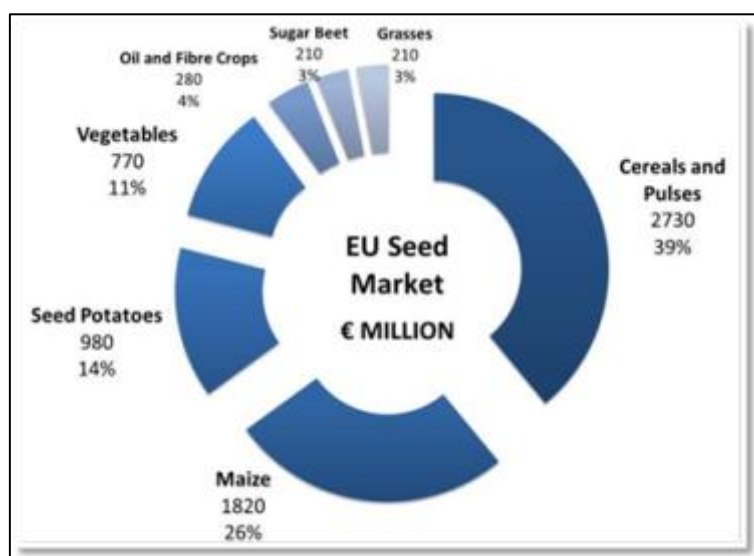
3.2.3.2: Η αγορά του Πολλαπλασιαστικού υλικού σε επίπεδο της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Η Γαλλία, η Γερμανία και η Ιταλία αντιπροσωπεύουν περισσότερο από το ήμισυ της αγοράς σπόρων προς σπορά και φυτικών προϊόντων στην ΕΕ, η οποία είναι η τρίτη μεγαλύτερη στον κόσμο. Οι επιχειρήσεις σπόρων προς σπορά της ΕΕ είναι πολύ διαφοροποιημένες ανάλογα με το μέγεθός τους (κύκλος εργασιών, αριθμός εργαζομένων), το χαρτοφυλάκιο των καλλιεργειών, την καλυπτόμενη γεωγραφική περιοχή και τις δραστηριότητές τους.

Οι μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις (ΜΜΕ) εξακολουθούν να αντιπροσωπεύουν ένα μεγάλο μερίδιο του τομέα των σπόρων προς σπορά στην ΕΕ (για παράδειγμα, η συντριπτική πλειονότητα των ιταλικών εταιρειών σπόρων προς σπορά είναι ΜΜΕ). Επιπλέον, φαίνεται ότι η διαδικασία συγκέντρωσης της βιομηχανίας σπόρων προς σπορά συμβαίνει σε μικρότερο ποσοστό στην Ευρώπη από ό,τι στον υπόλοιπο κόσμο. Ωστόσο, οι καταστάσεις μπορεί να διαφέρουν σε συγκεκριμένες αγορές, καθώς η αγορά των σπόρων είναι εξαιρετικά κατακερματισμένη (π.χ. στη Γαλλία, η αγορά σπόρων για τα ζαχαρότευτλα, τα λαχανικά και τις ελαιούχες καλλιέργειες είναι πολύ πιο συγκεντρωμένη από την αγορά σπόρων αροτραίων καλλιεργειών).

Επιπλέον, σε αντίθεση με τις αγορές σπόρων προς σπορά στον υπόλοιπο κόσμο, η αγορά της ΕΕ παρέμεινε συμβατική (δηλ. χωρίς γενετικά τροποποιημένους σπόρους). Στο διάγραμμα 3.12 αναλύεται η κατανομή της αγοράς σπόρων στην Ευρώπη.

Διάγραμμα 3.12: Κατανομή της αγοράς σπόρων προς σπορά στην ΕΕ ανά καλλιέργεια

Πηγή : Mr Guillaume Ragonnaud, 2013

Το 2012, η αξία της αγοράς σπόρων προς σπορά στην ΕΕ ανήλθε σε περίπου 7 δισεκατομμύρια ευρώ. Η αγορά της ΕΕ αντιπροσωπεύει το 20% της παγκόσμιας αγοράς. Κατατάσσεται στην 3^η θέση μετά τις Ηνωμένες Πολιτείες (27%) και την Κίνα (22%), πολύ μακριά από την τέταρτη αγορά (Βραζιλία, 6%). Σε μια αναπτυσσόμενη αγορά σπόρων προς σπορά (+ 76%), η αγορά της ΕΕ αυξήθηκε κατά + 45% μεταξύ 2005 και 2012. Η Γαλλία είναι μακράν η μεγαλύτερη αγορά της ΕΕ (σχεδόν το ένα τρίτο). Μια ομάδα πέντε κρατών μελών (Γαλλία, Γερμανία, Ιταλία, Ισπανία και Κάτω Χώρες) αντιπροσωπεύει τα δύο τρίτα της αγοράς της ΕΕ.

Εξακολουθεί να υπάρχει ελάχιστη πληροφόρηση σχετικά με τη διάρθρωση του τομέα των σπόρων προς σπορά στην ΕΕ, ιδίως όσον αφορά το μερίδιο των πολύ μικρών ή των μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων (ΜΜΕ). Οι μικρές εταιρείες σπόρων προς σπορά δραστηριοποιούνται γενικά σε ένα πιο τοπικό επίπεδο.

Υπάρχουν περίπου 7.000 επιχειρήσεις σπόρων προς σπορά στην ΕΕ, εκ των οποίων το 97% βρίσκεται σε δέκα κράτη μέλη. Φαίνεται ότι ο αριθμός των ΜΜΕ στον τομέα είναι αρκετά υψηλός, ιδιαίτερα στην ΕΕ των 12, όπως φαίνεται και από τον πίνακα 3.13

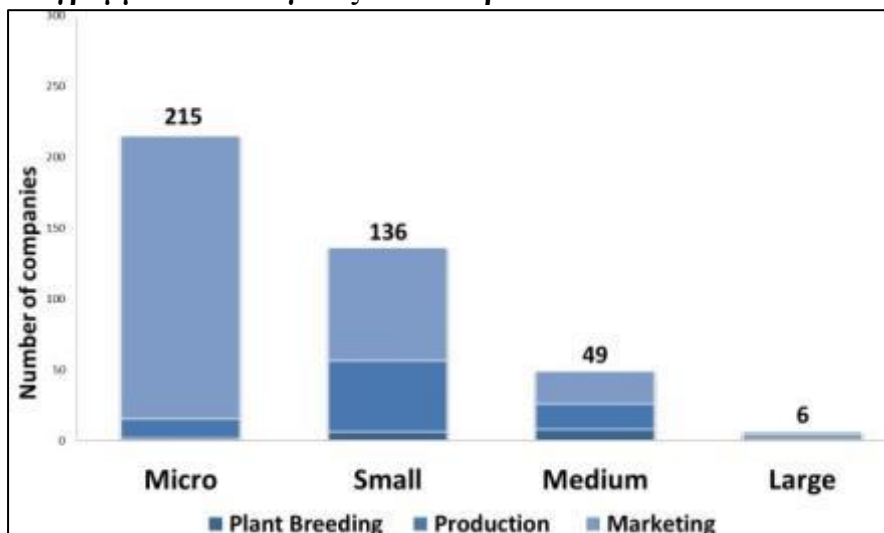
Πίνακας 3.13: Αριθμός των εταιρειών πολλαπλασιαστικού υλικού σε Κράτη-Μέλη

Κράτη Μέλη	Αριθμός εταιρειών σπόρων
Πολωνία, Ρουμανία	Περίπου 2000
Ουγγαρία	Περίπου 800
Ην. Βασίλειο	Περίπου 600
Γαλλία, Ιταλία, Γερμανία, Ολλανδία, Σλοβακία	Μεταξύ 120 και 350
Άλλα Κράτη Μέλη	Λιγότερες από 60

Πηγή : Mr Guillaume Ragonnaud , 2013

Μια εικόνα του κλάδου αποτυπώνεται στο παρακάτω διάγραμμα 3.13 σε ότι αφορά την Ιταλία. Σε αυτή τη χώρα, στον τομέα των σπόρων αροτραίων και κηπευτικών καλλιεργειών, οι πολύ μικρές επιχειρήσεις αντιπροσωπεύουν περισσότερο από το ήμισυ του συνολικού αριθμού των επιχειρήσεων σπόρων (53%), το ένα τρίτο είναι μικρές, το 12% μεσαίες και 1,5% μεγάλες. Στον τομέα του πολλαπλασιαστικού υλικού φρούτων και αμπέλου, σχεδόν όλες οι εταιρείες είναι πολύ μικρές επιχειρήσεις.

Διάγραμμα 3.13: Μέγεθος των εταιρειών πολλαπλασιαστικού υλικού στην Ιταλία

Πηγή : Mr Guillaume Ragonnaud, 2013

Οι αγορές σπόρων προς σπορά είναι ιδιαίτερα κατακερματισμένες και η συγκέντρωσή της ποικίλλει ανάλογα με την κλίμακα ανάλυσης (ΕΕ, εθνική, περιφερειακή αγορά ή/και καλλιέργεια που εξετάζεται). Η αγορά των κηπευτικών είναι ένα καλό παράδειγμα τέτοιου κατακερματισμού.

Ο πίνακας 3.14 δείχνει ορισμένες εκτιμήσεις των μεριδίων αγοράς των εταιρειών σπόρων προς σπορά σε επίπεδο ΕΕ. Όπως αναφέρθηκε από ορισμένους παρατηρητές, τα επίπεδα ενοποίησης φαίνεται να είναι χαμηλότερα στην ΕΕ από ό,τι σε παγκόσμιο επίπεδο. Ωστόσο, δεν πρέπει να λησμονούμε ότι σε ορισμένα τμήματα (καλλιέργειες, γεωγραφικές περιοχές), τα μερίδια αγοράς μπορεί να είναι πολύ υψηλότερα.

Πίνακας 3.14: Κύριες εταιρείες σπόρων στην αγορά της ΕΕ και ακαθάριστες εκτιμήσεις των μεριδίων αγοράς τους σε επίπεδο ΕΕ (με βάση την αγορά σπόρων προς σπορά στην ΕΕ των 7 δισεκατομμυρίων ευρώ) ⁷

Εταιρεία	<u>Εκτιμώμενος κύκλος εργασιών στην ΕΕ ή στην «Ευρώπη» ή «Ευρώπη +» (εκατομμύρια €)</u>	<u>Εκτιμώμενο μερίδιο της συνολικής αγοράς της ΕΕ</u>	Αριθμός εργαζομένων στην ΕΕ ή στην «Ευρώπη»
SYNGENTA (Switzerland)	857	12%	12.417 εργαζόμενους στην Ευρώπη και την Αφρική και τη Μέση Ανατολή
LIMAGRAIN (VILMORIN) (France)	722.5	10%	5.304 στην Ευρώπη
KWS (Germany)	657	9%	2.815 στην Ευρώπη
BAYER CROPSCIENCE (Germany)	310	4%	20.800 (παγκοσμίως)
DLF- TRIFOLIUM (Denmark)	259	3.5%	649 σε 12 χώρες

Πηγή : Mr Guillaume Ragonnaud , 2013

⁷ Πολλές εταιρείες δεν αποκαλύπτουν ποτέ τις πωλήσεις τους στην ΕΕ (μερικές φορές αναφέρονται στην "Ευρώπη", "Ευρώπη, Μέση Ανατολή και Αφρική", αλλά χωρίς λεπτομέρειες). Ο πίνακας δεν πρέπει να θεωρείται ολοκληρωμένος. Μόνο οι εταιρείες στις οποίες θα μπορούσαν να βρεθούν επαρκείς πληροφορίες αναφέρονται στον πίνακα. Για παράδειγμα, η MONSANTO δεν παρέχει στοιχεία σχετικά με τις πωλήσεις σπόρων προς σπορά στην ΕΕ. Mr Guillaume Ragonnaud (2013).

Ο πίνακας 3.15 παρέχει μια γενική εικόνα των ηγετών της αγοράς σε μια συγκεκριμένη, σημαντική αγορά της ΕΕ (αροτραίες καλλιέργειες).

Πίνακας 3.15 : Επισκόπηση των κυριότερων εταιρειών σπόρων προς σπορά στην αγορά αροτραίων καλλιεργειών της ΕΕ

κατάταξη	Σιτηρά	Αραβόσιτος	Ηλίανθος	Ελαιοκράμβη
1	VILMORIN (LIMAGRAIN GROUP)	PIONEER	SYNGENTA	MONSANTO
2	KWS	KWS	PIONEER	NPZ LEMBKE
3	RAGT	VILMORIN (LIMAGRAIN GROUP) and MONSANTO	VILMORIN (LIMAGRAIN GROUP)	VILMORIN (LIMAGRAIN GROUP)
4	-	-	EURALIS	DSV

Πηγή : Mr Guillaume Ragonnaud , 2013

Ένα επίσης σημαντικό χαρακτηριστικό της αγοράς σπόρων προς σπορά της ΕΕ είναι ότι σε αντίθεση με τον υπόλοιπο κόσμο, παρέμεινε μια συμβατική αγορά (δηλαδή μη GM).

Επιπλέον, στον πίνακα 3.16 περιγράφονται τα μεγέθη των εγχώριων αγορών σπόρων στην Ε.Ε.

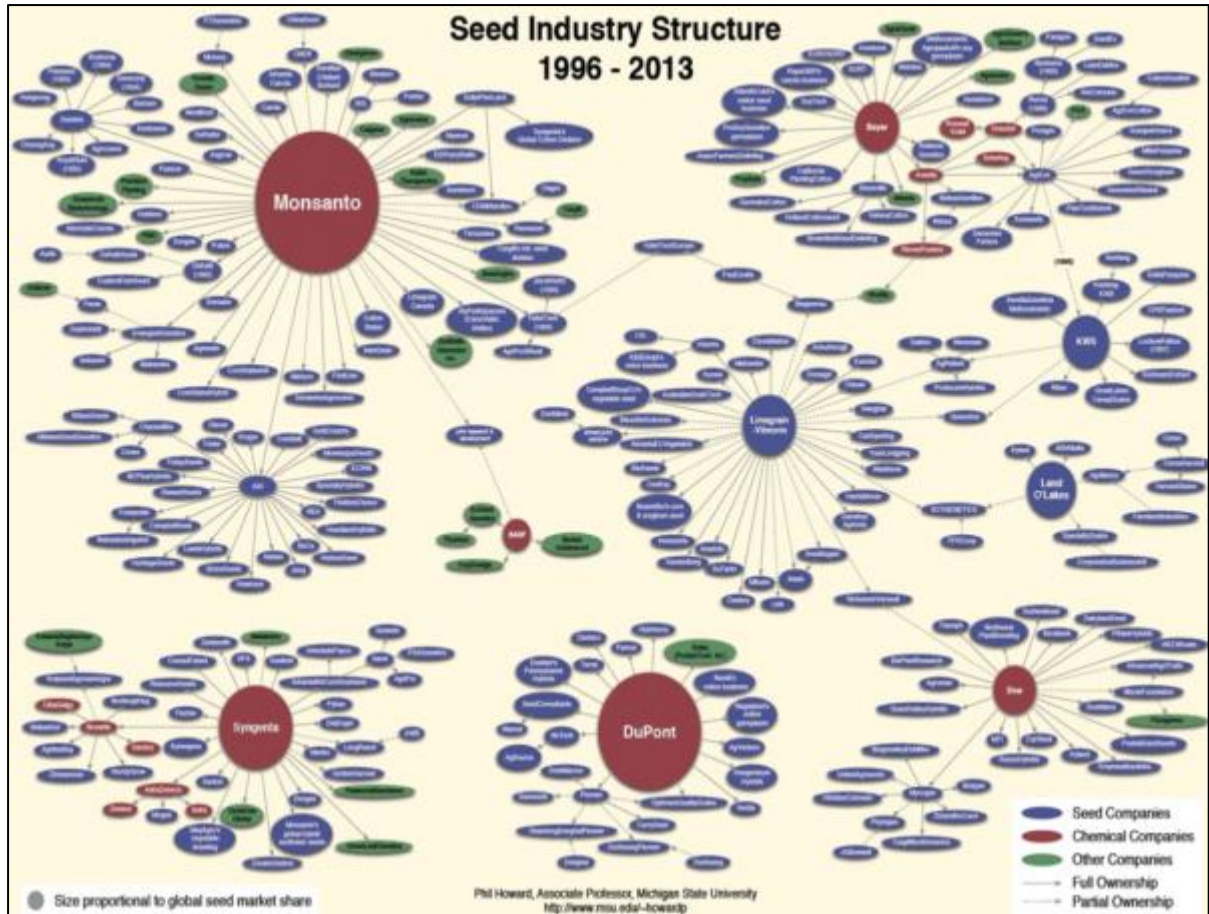
Πίνακας 3.16: Αγορές σπόρων Κρατών Μελών Ε.Ε. (εκατ. €)

Κράτη Μέλη	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	Μερίδιο Κ.Μ. (2012)
Γαλλία	1 101	1 537	1 532	2 040	2 294	2 338	2 586	2.179	31%
Γερμανία	804	796	673	628	811	951	841	911	13%
Ιταλία	522	621	730	510	513	588	514	597	8%
Ισπανία	241	239	328	306	323	339	323	514	7%
Ολλανδία	241	166	219	204	384	441	420	459	6%
Ην, Βασίλειο	458	205	292	272	287	302	323	350	5%
Τσεχία	121	159	219	204	215	226	219	237	3%
Ουγγαρία	161	159	219	204	215	226	216	233	3%
Πολωνία	322	207	255	238	186	196	187	218	3%
Σουηδία	161	123	175	163	172	181	180	195	3%
Ρουμανία			161	150	158	166	158	171	2%
Δανία	161	135	182	136	118	140	165	170	2%
Ελλάδα	113	112	175	163	172	181	172	156	2%
Βέλγιο	104	104	139	129	133	140	133	144	2%
Φιλανδία	64	82	117	109	115	121	115	125	2%
Αυστρία	137	135	109	102	108	113	108	113	2%
Βουλγαρία			88	82	86	91	86	93	1%
Σλοβακία	72	72	80	75	79	83	79	86	1%
Ιρλανδία	48	48	58	54	57	60	57	62	1%
Πορτογαλία	48	48	58	54	57	60	57	62	1%
Σλοβενία	24	24	29	27	29	30	29	31	0%
Σύνολο Ε.Ε.	4 903	4 972	5 839	5 849	6 511	6 974	6 968	7 106	100%

Πηγή : Mr Guillaume Ragonnaud , 2013

Τέλος, το παρακάτω διάγραμμα 3.15 απεικονίζει αλλαγές ιδιοκτησίας στις οποίες συμμετέχουν μεγάλες εταιρείες σπόρων προς σπορά και οι θυγατρικές τους, οι οποίες κατά κύριο λόγο εμφανίζονται από το 1996 έως το 2013. Οι μεγαλύτερες εταιρείες αντιπροσωπεύονται ως κύκλοι, με μέγεθος ανάλογο με το παγκόσμιο εμπορικό μερίδιο αγοράς σπόρων προς σπορά. (Mr Guillaume Ragonnaud, 2013).

Διάγραμμα 3.14: η δομή της βιομηχανίας το 1996-2013

Πηγή: Mr Guillaume Ragonnaud, 2013

Σε αυτό το σημείο, κρίνεται σκόπιμο να αναφερθεί ότι τα στοιχεία της παραπάνω μελέτης της ΕΕ του 2013 (στα οποία σημειωτέον και δεν περιλαμβάνονται οι τελευταίες ανακατατάξεις συγχωνεύσεων-εξαγορών που αναφέρονται στο προηγούμενο κεφάλαιο της παγκόσμιας αγοράς σπόρων), αμφισβητούνται από μεταγενέστερες μελέτες όπως αυτή του Ivan Mammama που ανέθεσε η Ομάδα των Πρασίνων/Ευρωπαϊκής Ελεύθερης Συμμαχίας στο ευρωπαϊκό κοινοβούλιο το 2014. Σύμφωνα με αυτή τη μελέτη, διακρίνεται μια αυξανόμενη τάση συγκεντρωτισμού στην αγορά του πολλαπλασιαστικού υλικού διαφορετική σε κάθε Κράτος Μέλος της Ε.Ε. Αντικρούει δε την αναφορά της αντίστοιχης μελέτης της Commission στην ύπαρξη τουλάχιστον 7.000.επιχειρήσεων του κλάδου στην Ε.Ε. (με συνεπακόλουθο αποτέλεσμα την επαρκώς διαφοροποιημένη αγορά), αναφέροντας ότι σε αυτές τις επιχειρήσεις έχουν προσμετρηθεί εκτός των παραγωγών σπόρων, επιχειρήσεις φυτωρίων, μεταποιητικές, καθώς και χονδρέμποροι του κλάδου. Επιπρόσθετα, επικεντρώνεται στην εξέταση της παγκοσμιοποιημένης αγοράς του πολλαπλασιαστικού υλικού όπου σύμφωνα με τη μελέτη, το 75% της αγοράς ελέγχεται από 10 μεγάλες πολυεθνικές με αλληλένδετες σχέσεις με τις αντίστοιχες εταιρείες του κλάδου της φυτοπροστασίας. Για την ενδυνάμωση των συμπερασμάτων της μελέτης παρατίθενται παραδείγματα αγορών Κρατών Μελών καθώς και στοιχεία για συγκεκριμένες ομάδες καλλιεργειών, στις οποίες σύμφωνα με αυτή, υφίσταται ισχυρά ολιγοπωλιακό καθεστώς (όπως ότι το 95% της αγοράς των σπόρων των κηπευτικών καλλιεργειών ελέγχεται από μόλις 5 εταιρείες πανευρωπαϊκά). .

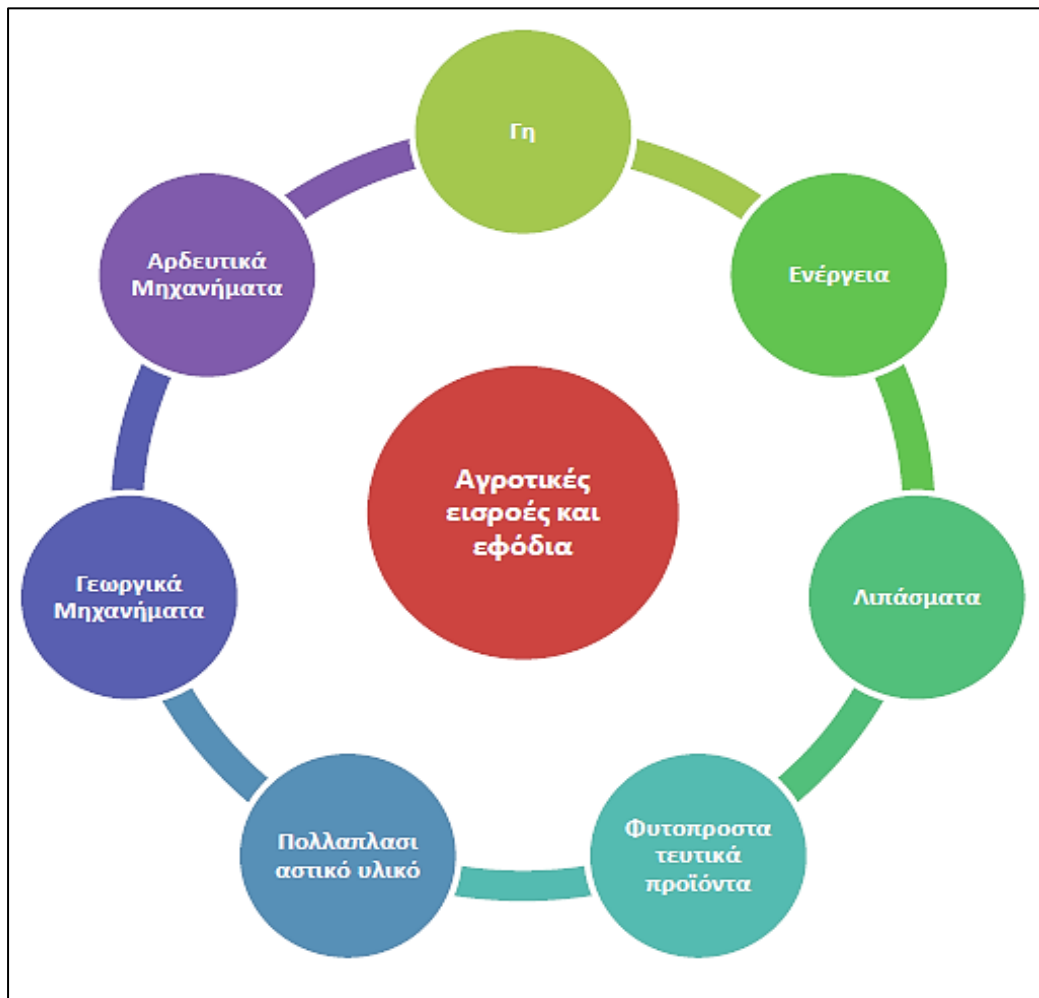
Κεφάλαιο 4ο

Η αγορά των εξεταζόμενων γεωργικών εισροών στην Ελλάδα

4.1: Γενικά στοιχεία

Τα βασικά αγροτικά εφόδια όπως είναι τα Λιπάσματα, τα Φυτοπροστατευτικά προϊόντα και το Πολλαπλασιαστικό υλικό αποτελούν αναπόσπαστο τμήμα των εισροών που απαιτούνται στην αγροτική παραγωγή. Οι ορισμοί καθώς και οι σημαντικότερες κατηγορίες παρουσιάστηκαν εκτενώς στο προηγούμενο κεφάλαιο. Στην παρακάτω εικόνα, δίνεται σχηματικά το σύνολο των αγροτικών εισροών κι εφοδίων που απαιτούνται για την παραγωγή γεωργικών προϊόντων.

Εικόνα 4.1: Οι εισροές στον γεωργικό κλάδο

Πηγή: Τσικριτέας, 2019 Β,Γ,Δ,Ε,ΣΤ,Ζ

4.2: Ο κλάδος του πολλαπλασιαστικού υλικού στην Ελλάδα

Το πολλαπλασιαστικό υλικό αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους συντελεστές της γεωργικής παραγωγής και γι' αυτό τον λόγο το νομικό πλαίσιο, είτε είναι εθνικό, είτε Κοινοτικό, ορίζει τις ελάχιστες ποιοτικές προδιαγραφές βάσει των οποίων θα πραγματοποιείται η παραγωγή όσο κι εμπορία του.

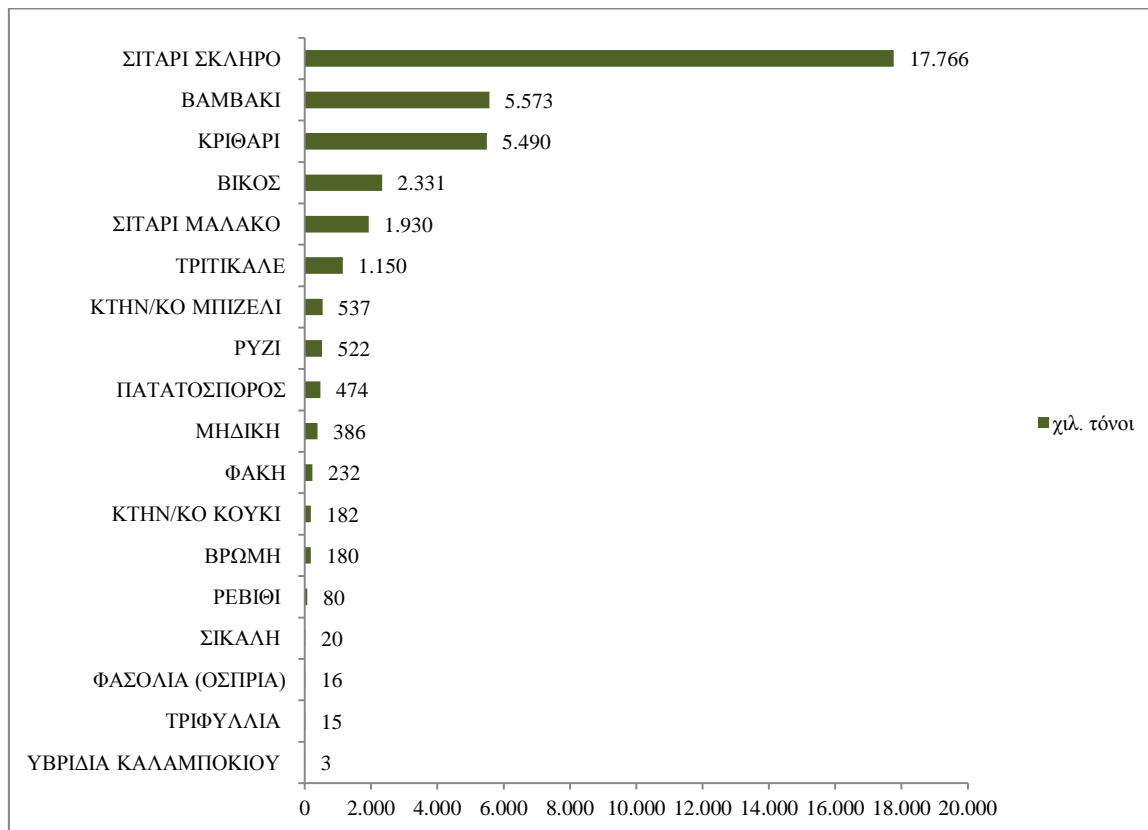
Αυτή τη στιγμή, στον κλάδο του πολλαπλασιαστικού υλικού δραστηριοποιούνται σχεδόν 130 επιχειρήσεις που διαθέτουν άδεια σποροπαραγωγής στην Ελλάδα (Ιανουάριος 2019) και περισσότερες από 2.700 επιχειρήσεις με άδεια εμπορίας πολλαπλασιαστικού υλικού από τις αρμόδιες αρχές. Ο Αριθμός Αδειών Πολλαπλασιαστικού Υλικού διαφόρων τύπων στη χώρα είναι 5.489 (Μητρώο Επιχειρήσεων Παραγωγής και Εμπορίας Πολλαπλασιαστικού Υλικού). Η εταιρείες του κλάδου στην Ελλάδα εκπροσωπούνται από τον Σύνδεσμο Επιχειρήσεων Πολλαπλασιαστικού Υλικού (ΣΕΠΥ) πρώην ΕΕΠΕΣ (Ένωση Ελλήνων Παραγωγών κι Εμπόρων Σπόρων). Ο Σύνδεσμος αριθμεί περί τα 30 μέλη που αναφέρονται πιο κάτω κι αποτελούν και τις μεγαλύτερες, ως επί το πλείστον, εταιρείες του κλάδου:

AGRIS A.E., AGROSEM E.Π.Ε., ALFA SEEDS A.B.E.E., AMERICAN Genetics E.Π.Ε., ARYSTA LIFESCIENCE, BASF ΕΛΛΑΣ A.B.E.E., BAYER ΕΛΛΑΣ A.B.E.E., BIOGENUS E.Π.Ε., BIOS AGROSYSTEMS A.B.E.E., GREENCO E.Π.Ε., MONSANTO ΕΛΛΑΣ E.Π.Ε., PIONEER HI-BRED HELLAS A.E., RIJKZWAAN HELLAS, SYNGENTA HELLAS A.E.B.E., ΑΓΚΡΟΣΙΝΤ ΚΑΝΔΗΛΙΔΗ A.E., ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ ΣΠΥΡΟΥ A.E.B.E., ΑΛΦΑ ΓΕΩΡΓΙΚΑ ΕΦΟΔΙΑ A.E.B.E., ΓΕΩΠΟΝΙΚΗ A.E., ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΟΥΖΟΥΝΙΔΗΣ, ΕΛΑΝΚΟ ΕΛΛΑΣ A.E.B.E., ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ ΖΑΧΑΡΗΣ A.E., ΕΛΤΟΝ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΕΜΠΟΡΙΟΥ A.E.B.E., ΕΥΡΩΦΑΡΜ A.E., ΘΡΑΚΙΚΗ ΣΠΟΡΟΠΑΡΑΓΩΓΗ A.E., ΚΙΤΑΝΤΖΗΣ ΦΥΤΑ Α.Γ.Ε.Ε., ΜΕΓΚΛΑΣ A.B.E.E., ΝΤΡΙΓΚΟΓΙΑΣ ΓΡ. - ΚΥΡΑΝΟΥΔΗΣ ΧΡ. & ΣΙΑ Ε.Ε. ΕΝΟΤΡΙΣ, ΣΠΥΡΟΣ ΑΝΔΡΙΩΤΗΣ A.E., ΤΕΧΝΟΦΑΡΜΑ A.E., ΥΒΡΙΔΙΑ ΕΛΛΑΣ A.B.E.E.

Οι παραπάνω 30 εταιρείες αποτελούν σε μεγάλο βαθμό και προμηθευτές των επιχειρήσεων με άδεια εμπορίας πολλαπλασιαστικού υλικού, οι οποίες με τη σειρά τους είτε το προμηθεύουν στον παραγωγό ως σπόρο ή για ορισμένες κατηγορίες καλλιεργειών (κυρίως κηπευτικά) προχωρούν στην παραγωγή έτοιμων φυτών (μέσω των φυτοριακών εγκαταστάσεων που διαθέτουν) τα οποία και διαθέτουν στον τελικό χρήστη.

Η εγχώρια παραγωγή σπόρων επικεντρώνεται κυρίως σε φυτά μεγάλης καλλιέργειας όπως φαίνεται κι από το διάγραμμα 4.13

Διάγραμμα 4.1: Η εγχώρια παραγωγή σπόρων κατά το 2017 σε χιλιάδες τόνους

Πηγή: ΥΠΑΑΤ

Το μέγεθος του κλάδου⁸ στην Ελλάδα κατά την τελευταία δεκαετία 2008-2018 παρουσιάζει αυξομειώσεις. Για το 2017 υπολογίζεται στα 170.000.000 € (Τσικριτέας, 2019 Α). Το 2010 η αγορά αυξήθηκε κατά 4%, ενώ το 2009 είχε καταγράψει μείωση 5,5%, σε σχέση με το προηγούμενο έτος (2008). Για το 2012 το μέγεθος της αγοράς εκτιμήθηκε στα 173 εκατ. € ενώ για το 2013 εκτιμήθηκε στα 220 εκατ. €. Συνολικά, το μέγεθος της αγοράς κατά τα τελευταία δέκα χρόνια παρουσιάζεται στον πίνακα 4.1. Σημαντικό είναι σε αυτό το σημείο να αναφερθεί ότι υπάρχει και μια αγορά που αναφέρεται στον ιδιοπαραγόμενο σπόρο χωρίς κάποια πιστοποίηση, που πραγματοποιείται από τους ίδιους τους παραγωγούς κυρίως. Αυτή η αγορά είναι δύσκολο να υπολογιστεί αν και υπάρχουν εκτιμήσεις για μέγεθος της τάξης των 40 εκατομμυρίων € για το 2017, δηλαδή σε ένα συνολικό μέγεθος της τάξης των 210 εκατ. € το ποσοστό είναι της τάξης του 19% (Ρίζος, 2016· Mr Guillaume Ragonnaud, 2013· Τσικριτέας, 2019 Α, Τσικριτέας 2019 Β).

⁸ Αφορά τις πωλήσεις στα σημεία λιανικής πώλησης κι όχι την τελική αγορά από τον παραγωγό.

Τέλος, σε ότι αφορά το ποσοστό της εγχώριας παραγωγής (ποσοτικά) σπόρων σποράς σε σχέση με τη συνολική εγχώρια κατανάλωση αυτών, το κυμαίνεται στο +58% περίπου⁹.

Πίνακας 4.1: Μέγεθος κλάδου πολλαπλασιαστικού υλικού

Έτος	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Μέγεθος κλάδου σε εκατ, €	163	172	181	172	173	220	180	180	170	170	150

Πηγή: Τσικριτέας, 2019 Β:

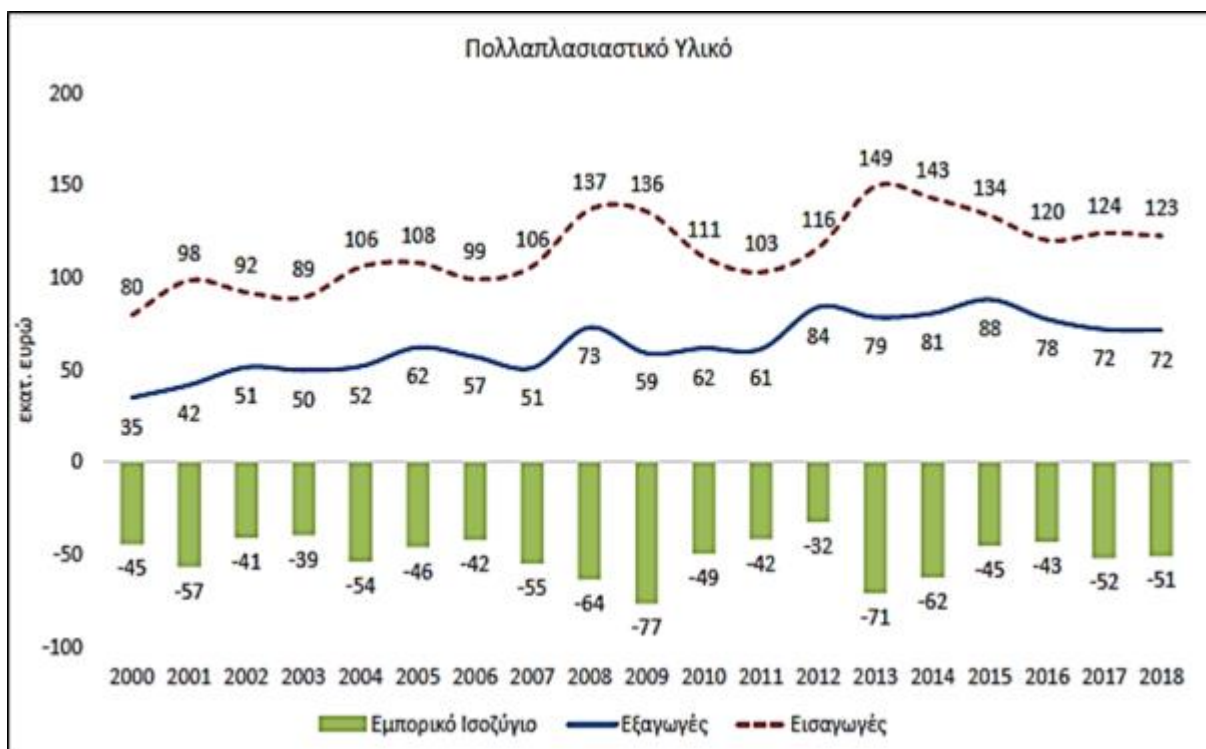
Στον τομέα του πολλαπλασιαστικού υλικού γεωργίας (σπόροι) είναι λίγες οι επιχειρήσεις οι οποίες ασχολούνται αμιγώς με αυτή τη δραστηριότητα. Συνήθως, οι επιχειρήσεις οι οποίες εισάγουν ή/και παράγουν σπόρους εμπορεύονται και φυτοφάρμακα ή/και λιπάσματα, τα οποία προμηθεύονται, είτε από την εγχώρια αγορά, είτε από το εξωτερικό (ICAP, 2013).

Οι εγχώριες σποροπαραγωγικές επιχειρήσεις παράγουν κυρίως σπόρους σιτηρών, βαμβακιού, μηδικής και βίκου, ενώ οι εισαγωγικές εταιρείες (ανάμεσά τους και οι πολυεθνικές) διαθέτουν σπόρους για αραβόσιτο, σόγια, κηπευτικά, βιομηχανική τομάτα, ηλίανθο, ελαιοκράμβη. Σε πολλές περιπτώσεις, αυτές οι εταιρείες συνεργάζονται με παραγωγούς με ανάλογα συμβόλαια, οι οποίοι πολλαπλασιάζουν το βασικό ή προβασικό γενετικό υλικό (σπόρο) που εισάγεται ενώ σε κάποιες περιπτώσεις – κυρίως των κηπευτικών – διαθέτουν και δικά τους φυτάρια, διαθέτοντας έτοιμα φυτάρια (Ρίζος, 2016)

Στο διάγραμμα 4.2 και πίνακα 4.2, χαρτογραφείται η Ελληνική αγορά του πολλαπλασιαστικού υλικού από τη σκοπιά του είδους των καλλιεργειών και το μερίδιό τους τόσο σε τζίρο για το 2017, καθώς και το ισοζύγιο των εισαγωγών-εξαγωγών στον κλάδο διαχρονικά:

⁹ Αφορά την παραγωγή συγκεκριμένων καλλιεργειών για τις οποίες υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία από το ΥΠΑΑΤ και οι οποίες είναι: σιτηρά (σιτάρι μαλακό και σκληρό, κριθάρι, βρώμη, σίκαλη, τριτικάλε), βίκος, μηδική, υβρίδια αραβοσίτου, ρύζι, βαμβάκι, κτηνοτροφικό μιζέλι, φακή, τριφύλλια, ρεβίθι, κτηνοτροφικό κουκί, φασόλια (ως όσπρια), πατατόσπορος Νάξου και λοιπών περιοχών. Για όλες τις παραπάνω καλλιέργειες η συνολική εγχώρια παραγωγή το 2017 κυμάνθηκε στους 37.000 τόνους τη στιγμή που οι αντίστοιχες εισαγωγές από την Ε.Ε. όσο και από τρίτες χώρες κυμάνθηκαν στους 27.000 τόνους για το ίδιο έτος.

Διάγραμμα 4.2: Το ισοζύγιο εισαγωγών εξαγωγών στο πολλαπλασιαστικό υλικό

Πηγή: Eurostat Economic Accounts of Agriculture

Πίνακας 4.2: Ποσοστό συμμετοχής στις πωλήσεις πολλαπλασιαστικού υλικού –σπόρων στην Ελλάδα, 2016

ΚΑΛΛΙΕΡΓΕΙΑ	ΕΛΛΑΔΑ
ΚΑΛΑΜΠΟΚΙ	11,50%
ΣΟΓΙΑ	0,20%
ΚΗΠΕΥΤΙΚΑ	40,50%
ΡΥΖΙ	1,30%
ΣΙΤΗΡΑ	21,50%
ΒΑΜΒΑΚΙ	9,10%
ΧΟΡΤΟΔΟΤΙΚΑ	7,70%
ΕΛΑΙΟΚΡΑΜΒΗ	0,40%
ΤΕΥΤΛΑ	1,10%
ΗΛΙΑΝΘΟΣ	2,40%
ΜΗΔΙΚΗ	4,40%
ΣΥΝΟΛΟ	100%

Πηγή: Τσικριτέας, 2019 Β

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι η εξαγωγική δραστηριότητα του κλάδου παραγωγής πολλαπλασιαστικού υλικού είναι υπολογίσιμη, ενώ σημαντικό μέρος της εγχώριας κατανάλωσης στηρίζεται στις εισαγωγές. Επίσης, προκύπτει ότι το 40,50% των πωλήσεων αντιστοιχεί στα κηπευτικά, ενώ το υπόλοιπο 59,50% αντιστοιχεί σε πωλήσεις αροτραίων καλλιεργειών, τουλάχιστον για το έτος 2016. Από άλλες μελέτες προγενέστερων ετών (Faniadis, 2015) τα αντίστοιχα ποσοστά είναι ελαφρώς διαφορετικά με τα κηπευτικά και πατάτες να έχουν ποσοστό 37,3% επί των συνολικών πωλήσεων και το υπόλοιπο 62,7% να αντιστοιχεί σε σπόρους αροτραίων καλλιεργειών. Τέλος, μελέτη για παλαιότερα έτη όπως το 2012 (Ρίζος, 2016), διαφοροποιεί τα παραπάνω ποσοστά, με τους σπόρους αροτραίων καλλιεργειών να καταλαμβάνουν το 82% επί των πωλήσεων και των κηπευτικών το 18% αντίστοιχα.

Σχετικά με τις εταιρείες του κλάδου, στον πίνακα 4.3 εμφανίζονται οι σημαντικότερες με βάση το μερίδιο αγοράς που έχουν, καθώς και τα είδη πολλαπλασιαστικού υλικού που εμπορεύονται.

Πίνακας 4.3: Σημαντικότερες εταιρείες του κλάδου του πολλαπλασιαστικού υλικού στην Ελλάδα

ΕΤΑΙΡΕΙΑ	ΜΕΓΑΛΗ ΚΑΛΛΙΕΡΓΕΙΑ	ΚΗΠΕΥΤΙΚΑ	ΜΕΡΙΔΙΟ ΑΓΟΡΑΣ
PIONEER	+		21,30%
SYNGENTA	+	+	9,70%
ΣΠΥΡΟΥ	+	+	8,80%
BAYER	+		6,90%
AGRIS	+	+	6,50%
ΕΥΘΥΜΙΑΔΗΣ	+		6,00%
ALFA SEEDS	+		5,70%
ΕΛΑΝΚΟ	+	+	5,10%
ΑΝΔΡΙΩΤΗΣ	+		4,80%
ΦΥΤΟΤΕΧΝΙΚΗ		+	4,40%
AGROSYSTEM		+	4,30%
HAZERA		+	3,80%
ΡΙΓΑΚΗΣ		+	3,50%
ΦΥΤΡΟ		+	3,20%
ΑΛΦΑ ΓΕΩΡΓΙΚΑ ΕΦΟΔΙΑ	+	+	1,90%
GEOSTORE		+	1,70%
ΓΕΩΠΟΝΙΚΗ		+	1,10%
ΣΠΟΡΟΓΕΝΕΣΙΣ		+	0,80%
EVOTRIS		+	0,50%
ΣΥΝΟΛΟ			100%

Πηγή: Γσικριτέας, 2019B: προσωπική έρευνα

Από τον παραπάνω πίνακα, προκύπτει ότι οι πέντε πρώτες εταιρείες ελέγχουν το 53,2% της συγκεκριμένης αγοράς. Επίσης, από τις πέντε, οι τέσσερις είναι πολυεθνικές, ενώ τρεις από τις πέντε εμπορεύονται τόσο σπόρους μεγάλης καλλιέργειας, όσο και σπόρους κηπευτικών. Έτσι, οι δείκτες CR₈ και CR₄, με ποσοστά 70% και 47%, αντίστοιχα, δείχνουν συνθήκες ολιγοπωλίου.

4.3: Ο κλάδος των προϊόντων θρέψης (λιπασμάτων) στην Ελλάδα

4.3.1: Η αγορά των λιπασμάτων

Στον κλάδο των λιπασμάτων, η εφοδιαστική αλυσίδα περιλαμβάνει κατά βάση την παραγωγή ή εισαγωγική εταιρεία, με τους πωλητές τους, που προέρχονται κατά βάση από τον γεωτεχνικό τομέα (συνήθως γεωπόνοι ΑΕΙ ή ΑΤΕΙ) και τα καταστήματα αγροτικών εφοδίων. Σε πολλές περιπτώσεις παρεμβάλλονται στην αλυσίδα χονδρέμποροι και εμπορικοί αντιπρόσωποι.

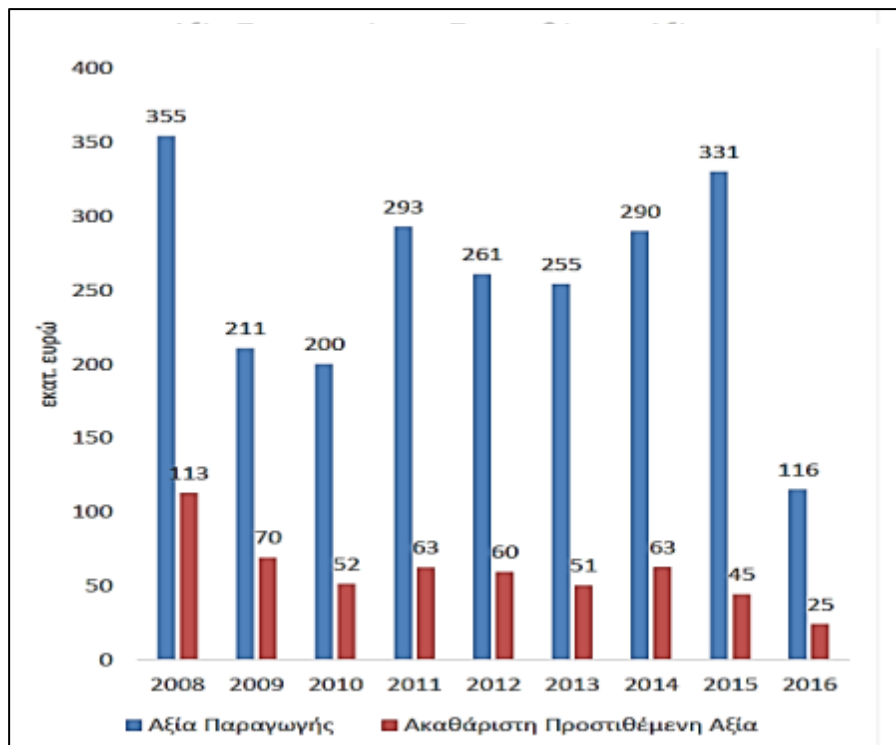
Στην παραγωγή λιπασμάτων στην Ελλάδα δραστηριοποιούνται περίπου 50 επιχειρήσεις, απασχολώντας περισσότερους από 800 εργαζόμενους (βάσει στοιχείων της Eurostat, 2015). Αυτή τη στιγμή στον τομέα της παραγωγής χημικών λιπασμάτων δραστηριοποιείται αποκλειστικά η εταιρεία ΕΛΛ.ΑΓΡΟ.ΛΙΠ. Α.Ε.Β.Ε η οποία διακινεί λιπάσματα που παράγει η ίδια, τα λιπάσματα της Βιομηχανίας Φωσφορικών Λιπασμάτων και Χημικών και λιπάσματα γνωστών οίκων του εξωτερικού. Οι υπόλοιπες εταιρείες του τομέα παραγωγής ασχολούνται με την ανάμιξη των συστατικών, συνθέτοντας κάθε φορά το αντίστοιχο χημικό λίπασμα, μέσω εισαγωγής των απαραίτητων πρώτων υλών όπου μετά από επεξεργασία, ανάμιξη και συσκευασία, διαθέτουν το τελικό προϊόν, είτε οι ίδιες μέσω των τμημάτων πωλήσεων που διαθέτουν κι αναφέρθηκαν πιο πάνω, είτε σε κάποιες περιπτώσεις και μέσω χονδρεμπόρων (ICAP, 2011). Το τελευταίο συμβαίνει κυρίως σε περιοχές όπου, είτε λόγω της σύνθεσης κι έκτασης των καλλιεργειών, είτε λόγω της απόστασης και τελικά λόγω του μεγέθους της αγοράς δε συμφέρει η άμεση παρουσία. Αυτό ισχύει δε και για τους δυο άλλους κλάδους των γεωργικών εισροών που αναλύονται στην παρούσα εργασία.

Οι επιχειρήσεις που διαθέτουν άδειες άσκησης δραστηριότητας παραγωγής κι εμπορίας λιπασμάτων των διαφόρων τύπων αδειών στην ελληνική αγορά είναι συνολικά 2.770, από τις οποίες οι 2.510 διαθέτουν άδεια λιπασμάτων τύπου Α' κι αφορά κυρίως καταστήματα γεωργικών εφοδίων (οι αντίστοιχοι νόμοι και λοιπές διατάξεις που περιλαμβάνουν τους τύπους εμπορίας αναφέρονται στο προηγούμενο κεφάλαιο) και οι 260 άδεια λιπασμάτων τύπου Β' (Μητρώο εμπορίας λιπασμάτων ΥΠΑΑΤ, 2019).

Σχετικά με το μέγεθος της αγοράς των λιπασμάτων μπορεί να απεικονιστεί σε σχέση με την αξία παραγωγής κατά τα τελευταία χρόνια, σε συνδυασμό με την ακαθάριστη προστιθέμενη αξία¹⁰ όπως παρουσιάζεται στο σχεδιάγραμμα 4.3.

Διάγραμμα 4.3: Αξία Παραγωγής και Προστιθέμενη Αξία Κλάδου Λιπασμάτων

Πηγή: Eurostat

¹⁰ Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία (ΑΠΑ) - Gross Value Added (GVA)

Είναι η αξία της ακαθάριστης παραγωγής, αφού αφαιρεθεί η ενδιάμεση κατανάλωση, δηλαδή η αξία των πρώτων υλών, καυσίμων και υπηρεσιών που παρασχέθηκαν από άλλους και χρησιμοποιήθηκαν κατά τη διάρκεια της παραγωγής.

Επιπλέον, στον πίνακα 4.4 παρουσιάζεται η ετήσια κατανάλωση λιπασμάτων σε τόνους τη δεκαετία 2007-2017 για τα παρακάτω είδη λιπασμάτων:

- Αζωτούχα: Θεική αμμωνία, ασβεστούχος νιτρική αμμωνία, νιτρική αμμωνία, ουρία, λοιπά αζωτούχα
- Φωσφορικά
- Καλιούχα
- Σύνθετα λιπάσματα: NP, NPK, PK
- Διάφορα
- Υδατοδιαλυτά: NPK υδατοδιαλυτά, Απλά υδατοδιαλυτά
- Οργανοανόργανα λιπάσματα.

Πίνακας 4.4 Κατανάλωση λιπασμάτων στην Ελλάδα (σε χιλ τόνους)

Έτος	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018 εκτ
ΣΥΝΟΛΟ	1.100	920	700	950	790	730	740	760	680	760	825	820

Πηγή: Τσικριτέας, 2019 Γ (εκτ.: εκτίμηση)

Για τα έτη 2015 έως και 2018 υπάρχει διαθέσιμη και εκτίμηση της αγοράς σε ό,τι αφορά το μέγεθος σε αξία (€). Αυτή έχει υπολογιστεί από τον πολλαπλασιασμό των ποσοτήτων των κατηγοριών λιπασμάτων που αναφέρονται πιο πάνω με τις αντίστοιχες μέσες τιμές τους σε ευρώ ανά μετρικό τόνο. Τα αποτελέσματα, περιγράφονται στον πίνακα 4.5. Πρέπει επίσης να σημειωθεί ότι στο μέγεθος της αγοράς δεν περιλαμβάνονται η κατηγορία των λιπασμάτων που αναφέρονται ως βιοδιεγέρτες/εδαφοβελτιωτικά, καθώς το μέγεθός της είναι δύσκολο να εκτιμηθεί, αφού παρεμβάλλονται και πολλές μικρές επιχειρήσεις που στην πλειονότητά τους είναι καταστήματα γεωργικών εφοδίων, τα οποία και λόγω του νομικού κενού του παλαιότερου Κανονισμού και Νομοθεσίας προχωρούσαν σε αθρόες εισαγωγές από ευρωπαϊκές κυρίως χώρες (Ιταλία, Ισπανία κ.α.).

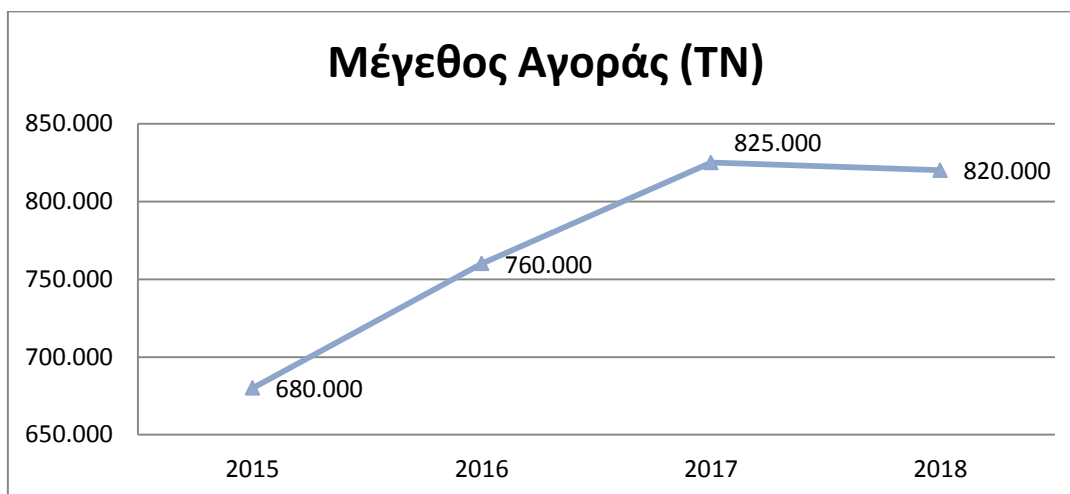
Πίνακας 4.5: Μέγεθος αγοράς λιπασμάτων (€)

Μέγεθος Αγοράς	2015	2016	2017	2018
	300.000.000	260.000.000	230.000.000	275.000.000

Πηγή: Τσικριτέας, 2019 Γ

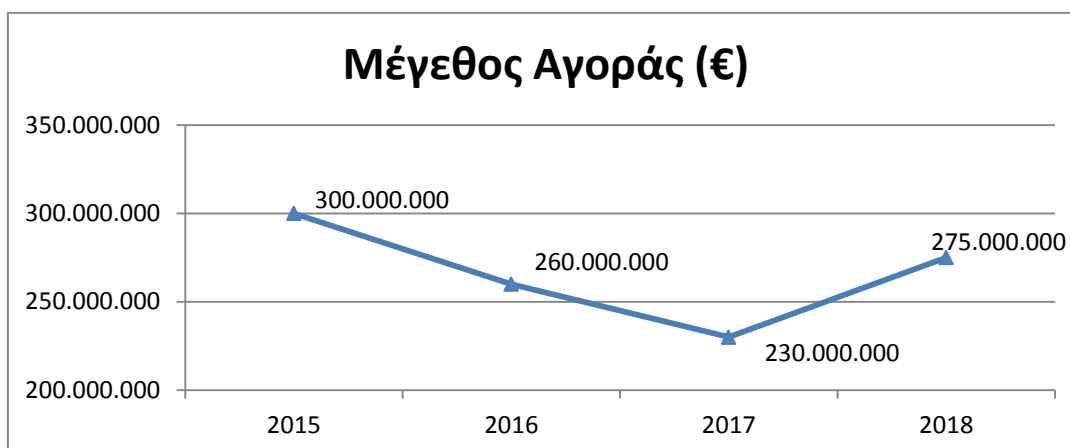
Τα παραπάνω ευρήματα αποτυπώνονται στα διαγράμματα 4.4 και 4.5:

Διάγραμμα 4.4: Μέγεθος αγοράς λιπασμάτων σε τόνους

Πηγή: Τσικριτέας, 2019 Γ

Διάγραμμα 4.5: Μέγεθος αγοράς λιπασμάτων σε €

Πηγή: Τσικριτέας, 2019 Γ

Σχετικά με τις εταιρείες του κλάδου, στον πίνακα 4.6 παρουσιάζονται οι μεγαλύτερες εταιρείες σε σχέση με το συνολικό όγκο πωλήσεων σε τόνους:

Πίνακας 4.6: Πωλήσεις και μερίδιο αγοράς (%) εταιρειών λιπασμάτων)

ΕΤΑΙΡΙΑ	% ΑΓΟΡΑΣ 2015	% ΑΓΟΡΑΣ 2016	% ΑΓΟΡΑΣ 2017	% ΑΓΟΡΑΣ 2018
ΕΛΛΑΓΡΟΛΠ	19,21%	22,19%	28,97%	30,30%
YARA	15,78%	14,36%	13,28%	14,55%
EUROCHEM	8,93%	8,48%	9,05%	9,70%
ΦΥΤΟΘΡΕΠΤΙΚΗ	6,18%	6,53%	6,64%	7,88%
ΓΑΒΡΙΗΛ	8,24%	7,18%	5,67%	5,45%
SULPHUR	13,03%	10,00%	5,43%	---
LIFE-T	3,43%	1,14%	---	---
TEOFERT	4,81%	5,87%	5,43%	6,06%
ΖΙΚΟ	4,81%	5,87%	4,22%	3,88%
COMPO	4,95%	4,18%	4,22%	4,24%
ΑΛΦΑ ΓΕΩΡΓΙΚΑ ΕΦΟΔΙΑ	2,49%	2,79%	3,02%	3,76%
ΜΕΓΚΛΑΣ	3,43%	3,39%	3,02%	3,27%
BOREALIS	---	2,41%	2,41%	2,18%
PIONEER	2,47%	2,61%	2,17%	2,18%
AGROLA	---	---	1,81%	2,06%
FERTICOM	---	---	1,57%	1,82%
ΒΑΣΙΛΟΠΟΥΛΟΣ	---	---	1,21%	1,21%
ΛΟΙΠΕΣ ΕΤΑΙΡΕΙΕΣ	2,18%	3,00%	1,87%	1,45%
ΣΥΝΟΛΟ	100%	100%	100%	100%

Πηγή: Τσικριτέας, 2019 Γ. Σημείωση: Όπου δεν υπάρχουν στοιχεία, είτε πρόκειται για νέες εταιρείες π.χ. Borealis, Βασιλόπουλος, είτε για αναστολή λειτουργίας, όπως π.χ. Sulphur.

Από τον παραπάνω πίνακα, παρατηρούνται ανακατατάξεις ακόμα και στις πρώτες 5-7 θέσεις της αγοράς, αν και οι 3 πρώτες για την εξεταζόμενη τετραετία 2015-2018 καλύπτονται από την ελληνική ΕΛΛΑΓΡΟΛΠ και τις πολυεθνικές YARA, EUROCHEM (με εξαίρεση το 2015 όπου την 3^η θέση είχε η Sulphur η οποία το 2017-18 υπέβαλε αίτηση πτώχευσης). Επιπλέον, οι εταιρείες των 5 πρώτων θέσεων συγκεντρώνουν μερίδιο της τάξης του 60-65% ανάλογα με την χρονιά.

Σχετικά με τα επίπεδα συγκέντρωσης CR₄ και CR₈¹¹ αυτά για τον κλάδο διαμορφώνονται ως εξής (για το 2018): CR₄ : 62,43% CR₈: 82,06%, γεγονός που καταδεικνύει ότι πρόκειται για ολιγοπωλιακή αγορά.

4.3.2: Χαρακτηριστικά της εγχώριας αγοράς των λιπασμάτων

Σε ό,τι αφορά τον κλάδο των προϊόντων θρέψης, παρατηρείται ότι στο διάστημα 2007-2010, με εξαίρεση το 2009 που καταγράφηκε σημαντική μείωση στην κατανάλωση (708 χιλ. τόνοι), η κατανάλωση κυμαινόταν γύρω στο 1 εκ. τόνους, με μικρή διακύμανση. Από το 2011 αρχίζει μια έντονη και σημαντική μείωση στην κατανάλωση λιπασμάτων, που αποκτά μόνιμα χαρακτηριστικά. Συγκεκριμένα, το 2011 καταγράφεται η πρώτη σημαντική μείωση στην κατανάλωση λιπασμάτων της τάξης του 17% σε σχέση με το 2010. Η μείωση όμως συνεχίζεται περαιτέρω και τα επόμενα έτη, όπου το 2015 καταγράφεται η ιστορικά χαμηλότερη κατανάλωση λιπασμάτων στη χώρα, στους 689 χιλ. τόνους (ΣΠΕΛ 2017).

Σε σχέση με το παρελθόν και σύμφωνα με τα πιο πρόσφατα διαθέσιμα στοιχεία του ΣΠΕΛ, οι αλλαγές που έχουν συμβεί είναι σημαντικές στην κατανάλωση και χρήση των λιπασμάτων στην ελληνική γεωργία.

Κατά την περίοδο 1985-1992, σύμφωνα με στοιχεία του ΥΠΑΑΤ, η ετήσια κατανάλωση ήταν 2-2,5 εκατομμύρια τόνους, ενώ τα τελευταία πέντε χρόνια η κατανάλωση είναι στο επίπεδο των 680-760 χιλ. τόνων. Δηλαδή η ετήσια κατανάλωση λιπασμάτων σε διάστημα 25 χρόνων έχει μειωθεί περίπου κατά 70%. Αντίστοιχη μείωση έχει καταγραφεί και στις μονάδες N, P και K. Ειδικότερα το 1985 οι μονάδες αζώτου ήταν 458 χιλ. τόνοι, ενώ το 2015 ήταν 164 χιλ. τόνοι, μειωμένες δηλαδή κατά 64%.

Σε σχέση με την τελευταία δεκαετία, η κατανάλωση λιπασμάτων στη χώρα μας έχει μειωθεί 32% στο διάστημα 2007-2016. Συγκρίνοντας δε το 2010 με το 2016 παρατηρούμε ότι σε διάστημα 6 χρόνων η κατανάλωση λιπασμάτων εμφανίζει πτώση 20%. Επίσης το χρονικό διάστημα 2011-2015 τα αζωτούχα λιπάσματα μειώθηκαν σε ποσοστό 15% σε σχέση με την αντίστοιχη κατανάλωση τα έτη 2007-2010 (ΣΠΕΛ 2017).

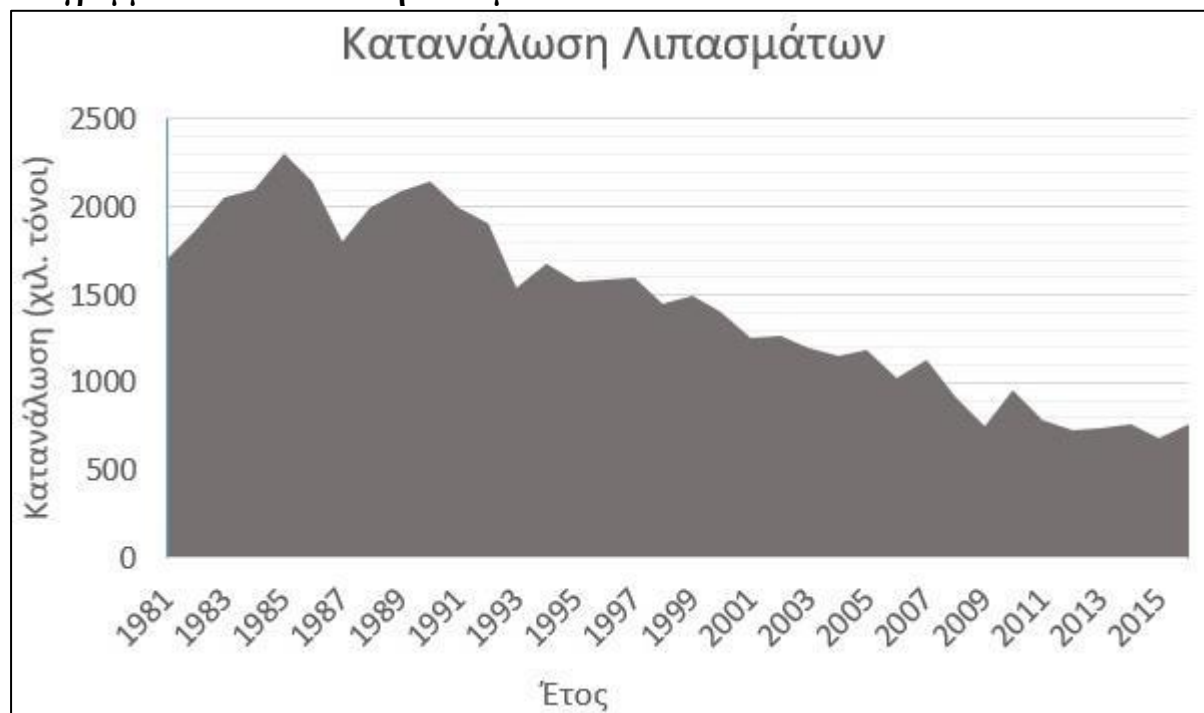
---

¹¹ ο βαθμός συγκέντρωσης, εκφράζει το άθροισμα των μεριδίων αγοράς των n μεγαλύτερων επιχειρήσεων του κλάδου και δίνεται από το μαθηματικό τύπο $C = \sum_{i=1}^n P_i$ όπου P_i είναι το μερίδιο αγοράς της επιχείρησης i.

Επίσης, αξίζει να σημειωθεί ότι η ετήσια σημαντική μείωση που παρατηρείται τα τελευταία χρόνια καταγράφεται σε όλους τους τύπους λιπασμάτων και σε όλες τις περιφέρειες της χώρας. Η συνεχής μείωση της κατανάλωσης λιπασμάτων τείνει να πάρει μόνιμα χαρακτηριστικά, παρόλο που η καλλιεργήσιμη γη παραμένει σε σχεδόν σταθερά επίπεδα. Συγκεκριμένα, σε διάστημα 25 ετών, η κατανάλωση μειώθηκε περίπου κατά 65%. Η πτώση είναι ιδιαίτερα σημαντική και τα τελευταία επτά χρόνια, καθώς ανέρχεται στο 25%. Η κατανάλωση εμφανίζεται σε ιστορικά χαμηλά επίπεδα, και για την καλλιεργητική περίοδο 2016/2017 ανέρχεται στους 667.368 τόνους, δηλαδή 10% χαμηλότερη από την περίοδο 2015/2016 (ΣΠΕΛ, 2017).

Η κατανάλωση στο διάστημα 1981-2016 παρουσιάζεται στο διάγραμμα 4.7:

Διάγραμμα 4.7: κατανάλωση λιπασμάτων

Πηγή: ΣΠΕΛ

Η ζήτηση στον κλάδο, παρουσιάζει εποχικότητα, σημειώνοντας αύξηση από τον Οκτώβριο έως τον Ιούλιο και διαμορφώνεται ανάλογα με τις καλλιέργειες (π.χ. σιτάρι το διάστημα Οκτωβρίου-Νοεμβρίου, καλαμπόκι το διάστημα Ιανουαρίου-Μαρτίου κ.λπ.).

Περίπου το 70% των πωλήσεων πραγματοποιείται κατά την περίοδο Οκτωβρίου-Απριλίου.

Ο ανταγωνισμός επικεντρώνεται κυρίως:

- Στην τιμολόγηση: οι εταιρείες επιχειρώντας να κερδίσουν υψηλότερες πωλήσεις, προχωρούν σε εκπτώσεις επί του τιμοκαταλόγου προς τα καταστήματα γεωργικών εφοδίων, ανάλογα με την ποσότητα όσο και το είδος των παρεχόμενων προϊόντων τους
- Στην παροχή πίστωσης: Επιπλέον της παρεχόμενης έκπτωσης οι εταιρείες προχωρούν στο διακανονισμό του χρόνου πληρωμής, ο οποίος εξαρτάται από τη δυναμική του κάθε σημείου πώλησης, το είδος, και την καλλιέργεια στην οποία μπορεί να απευθύνεται το κάθε προϊόν, καθώς και τις προσδοκίες της εταιρείας για αποκόμιση μεγαλύτερων μεριδίων αγοράς ή κερδών. Αυτή η τακτική είναι αλληλένδετη με την παροχή εκπτώσεων που αναφέρθηκε πιο πάνω, καθώς ανάλογα και με το χρόνο πληρωμής δίνονται και διαφορετικού μεγέθους εκπτώσεις.
- Στα δίκτυα διανομής: η κάθε εταιρεία ανάλογα με την πολιτική της προσδοκά στην επέκτασή των πωλήσεών της σε περισσότερα και χαμηλότερου τζίρου σημεία πώλησης ή λιγότερα με υψηλότερο τζίρο ή και μίξη αυτών των δυο, ανάλογα με τον αριθμό τους ανά περιοχή, τις καλλιέργειες που επικρατούν σε αυτή, καθώς και τη διασπορά του οικονομικού κινδύνου σε σχέση με την προαναφερόμενη στρατηγική συνεργασιών..
- Την ανανέωση της γκάμας των προϊόντων: οι εταιρείες επιδιώκουν μέσω της προσθήκης προϊόντων νέας τεχνολογίας, πιο αποτελεσματικών (παράδειγμα τα λιπάσματα με σταθεροποιημένο άζωτο) και πιο εξειδικευμένων ανάλογα με τις απαιτήσεις της κάθε καλλιέργειας αλλά και πιο φιλικών προς το περιβάλλον, να διαφοροποιηθούν από τον ανταγωνισμό και να κερδίσουν υψηλότερα μερίδια αγοράς.
- Διαφήμιση: Η προώθηση των προϊόντων της κάθε εταιρείας είτε με καταχωρήσεις κι άρθρα στον έντυπο και ηλεκτρονικό τύπο, με διαφημιστικά φυλλάδια κι ενημερώσεις των παραγωγών και των γεωπόνων των καταστημάτων αγροτικών εφοδίων διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην προσπάθειά τους για την ανάδειξη τους και την παραπέρα ενδυνάμωση των πωλήσεων, όσο και του ίδιου ονόματος τόσο των προϊόντων και της εταιρείας που τα διακινεί..(Τσικριτέας, 2019 Γ, Η, Θ)

Η πολιτική πιστώσεων είναι πλέον πιο συντηρητική σε σχέση με το παρελθόν και διαμορφώνεται σε διάστημα 2 έως 5 μηνών, ενώ σε πολλές περιοχές δεν παρέχονται καθόλου πιστώσεις. Επίσης, οι εταιρείες παρέχουν εκπτώσεις σε περιπτώσεις αγορών τοις μετρητοίς (IHBS, 2018).

4.4: Ο κλάδος των προϊόντων φυτοπροστασίας στην Ελλάδα

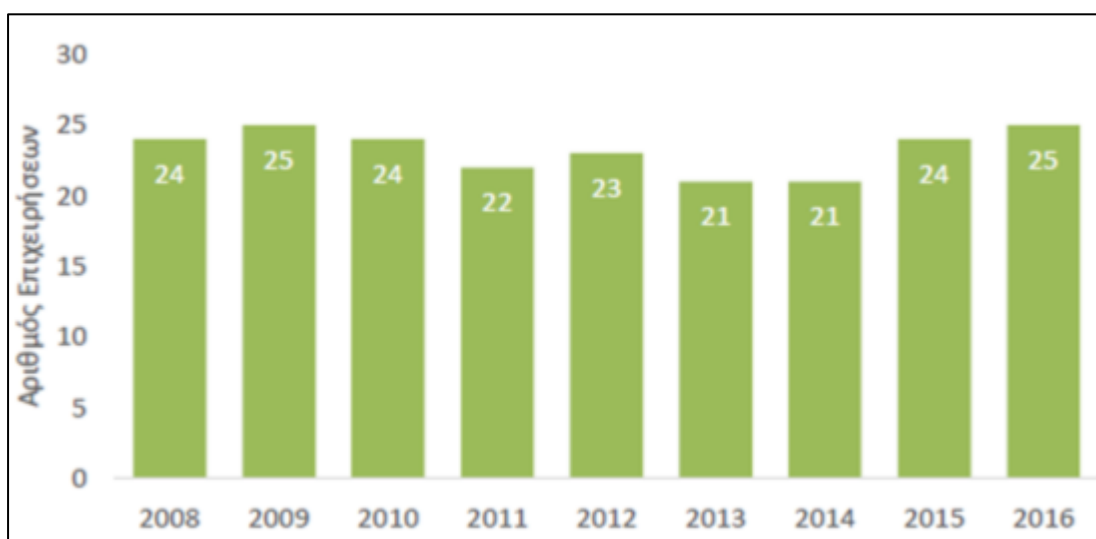
4.4.1: Η αγορά των προϊόντων φυτοπροστασίας

Στον κλάδο των φυτοπροστατευτικών προϊόντων δραστηριοποιούνται επιχειρήσεις οι οποίες στο σύνολο τους είτε εισάγουν την πρώτη ύλη (δραστικές ουσίες και έκδοχα) από το εξωτερικό (κυρίως Κίνα, Γαλλία, Γερμανία, Βέλγιο, Ισπανία) και την συσκευάζουν σε έτοιμο προϊόν, είτε διαθέτουν εμπορικά έτοιμα προϊόντα φυτοπροστασίας μετά από συμφωνία με άλλες (πολυεθνικές συνήθως) εταιρείες, είτε μίγμα των δυο παραπάνω διαδικασιών. Οι εταιρείες που πραγματοποιούν δηλαδή παρασκευή, τυποποίηση, συσκευασία & αποθήκευση ή σε άλλες περιπτώσεις συσκευασία & αποθήκευση ανέρχονται σε 28, σύμφωνα με τα επίσημα στοιχεία του ΥΠΑΑΤ για το έτος 2018 (ΥΠΑΑΤ, Μητρώο Βιομηχανιών & βιοτεχνιών γεωργικών φαρμάκων, 2018).

Όπως έχει αναφερθεί και για τους δυο παραπάνω κλάδους, οι περισσότερες από τις εταιρείες του κλάδου της φυτοπροστασίας, εμπορεύονται και προϊόντα θρέψης και πολλαπλασιαστικού υλικού. Για παράδειγμα, οι πολυεθνικές Bayer Crop science, η Syngenta και η Basf εμπορεύονται τόσο προϊόντα φυτοπροστασίας όσο και πολλαπλασιαστικού υλικού, η ελληνική ΑΛΦΑ ΓΕΩΡΓΙΚΑ ΕΦΟΔΙΑ διαθέτει προϊόντα και των τριών κλάδων. Στην παραγωγή Παρασιτοκτόνων και άλλων Αγροχημικών Προϊόντων οι επιχειρήσεις που αναφέρονται πιο πάνω, απασχολούν περισσότερους από 600 εργαζόμενους. Κατά τα τελευταία χρόνια όπως συμβαίνει και σε παγκόσμιο κι ευρωπαϊκό επίπεδο μέσω των συγχωνεύσεων κι εξαγορών, νέες εταιρείες έχουν εμφανιστεί ενώ υπάρχουν κι εταιρείες που είτε σταμάτησαν τη δραστηριότητά τους στη χώρα, είτε ανέστειλαν τη λειτουργία τους. Στο διάγραμμα 4.8, φαίνεται ο αριθμός των εταιρειών από το 2008 έως και το 2016.

Διάγραμμα 4.8: αριθμός επιχειρήσεων συσκευασίας κι εμπορίας προϊόντων φυτοπροστασίας

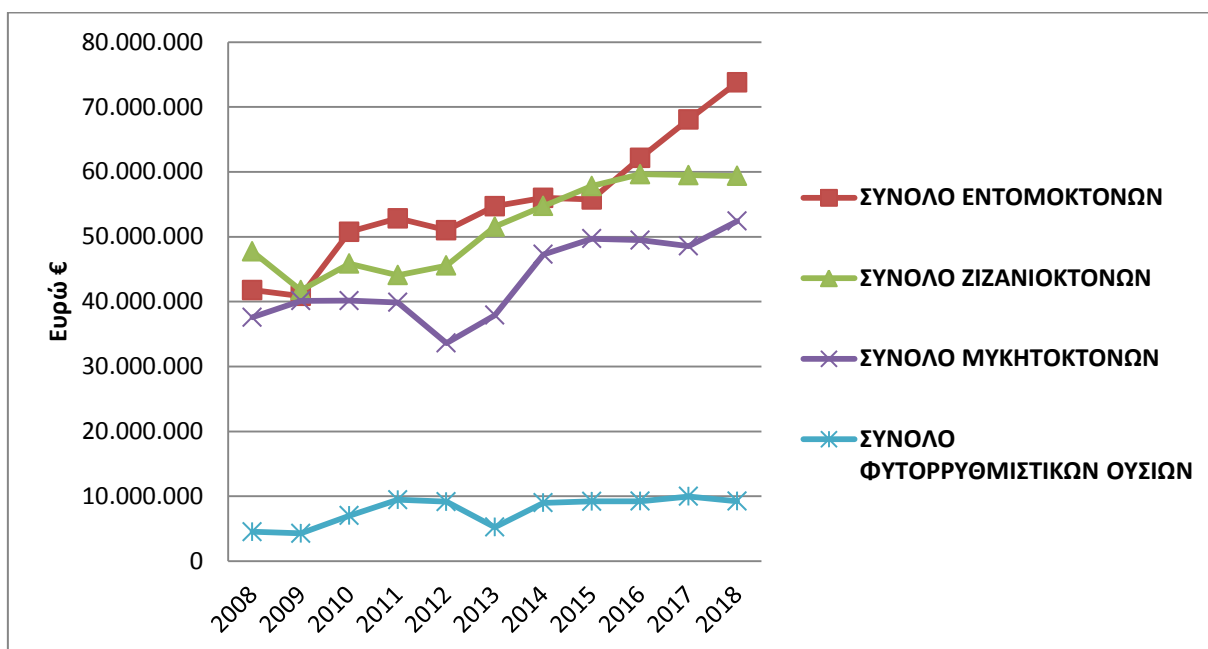

Πηγή: Eurostat

Σχετικά με τα σημεία πώλησης των προϊόντων φυτοπροστασίας, τα καταστήματα που διαθέτουν άδεια εμπορίας (είτε χονδρικής και λιανικής, είτε λιανικής μόνο), ανέρχονται σε 2.723 σύμφωνα με πρόσφατα στοιχεία του ΥΠΑΑΤ (Μητρώο Καταστημάτων Εμπορίας Φυτοπροστατευτικών Προϊόντων, 2019). Όπως έχει αναφερθεί και στους προηγούμενους κλάδους, τα περισσότερα από τα καταστήματα εμπορεύονται επίσης τόσο πολλαπλασιαστικό υλικό, όσο και προϊόντα θρέψης. Μεταξύ των καταστημάτων υπάρχουν και 134 Συνεταιρισμοί με αντίστοιχη άδεια από το σύνολο των 789 εγγεγραμμένων Συνεταιρισμών στο μητρώο του ΥΠΑΑΤ.

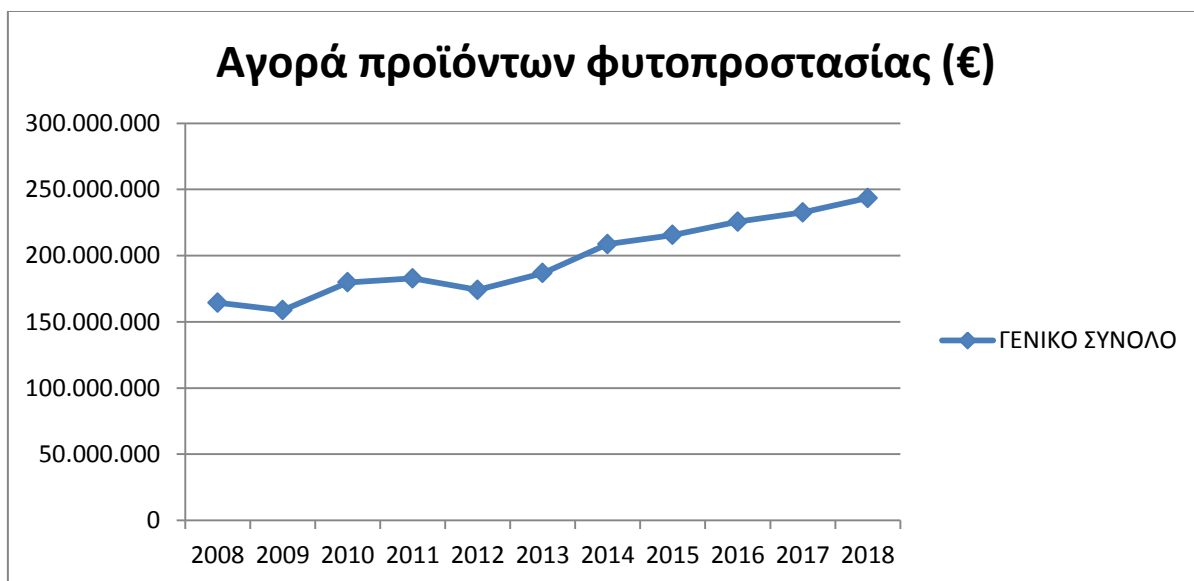
Σχετικά με το μέγεθος της αγοράς των προϊόντων φυτοπροστασίας, αυτό εμφανίζεται ελαφρά ανοδικό τα τελευταία χρόνια όπως αποτυπώνεται κι από τα διαγράμματα 4.8 και 4.9 τόσο κατά ομάδα όσο και συνολικά.

Διάγραμμα 4.8: Αγορά προϊόντων φυτοπροστασίας κατά ομάδα

Πηγή: Τσικριτέας, 2019 Δ, Ε

Διάγραμμα 4.9: Αγορά προϊόντων φυτοπροστασίας συνολικά

Πηγή: Τσικριτέας, 2019 Δ, Ε

Τα παραπάνω στοιχεία, προκύπτουν από τις πωλήσεις των φυτοπροστατευτικών προϊόντων από τις εταιρείες προς τα καταστήματα λιανικής πώλησης αυτών και αφορά τις παρακάτω εταιρείες: BASF, DU PONT (πλέον σαν FMC με διαφορετικά προϊόντα), ELANCO, K&N ΕΥΘΥΜΙΑΔΗ, Agrology ΠΑΠΑΟΙΚΟΝΟΜΟΥ, ΑΛΦΑ ΓΕΩΡΓΙΚΑ ΕΦΟΔΙΑ, SYNGENTA, NUFARM (σταμάτησε τη δραστηριότητά της το 2017 και τα περισσότερα από τα προϊόντα της διατίθενται από την εταιρεία K&N ΕΥΘΥΜΙΑΔΗ), ARYSTA (πλέον UPL, μετά την εξαγορά της σε παγκόσμιο επίπεδο), που κατέχουν υψηλότατο μερίδιο της αγοράς, της τάξης του 78-80%, όπως φαίνεται κι από τα αντίστοιχα μερίδιά τους στον κλάδο κατά τα έτη 2017-2018, που παρουσιάζονται στον πίνακα 4.7:

Πίνακας 4.7: Πωλήσεις και μερίδια αγοράς κυριότερων εταιρειών κλάδου (σε χιλ.€).

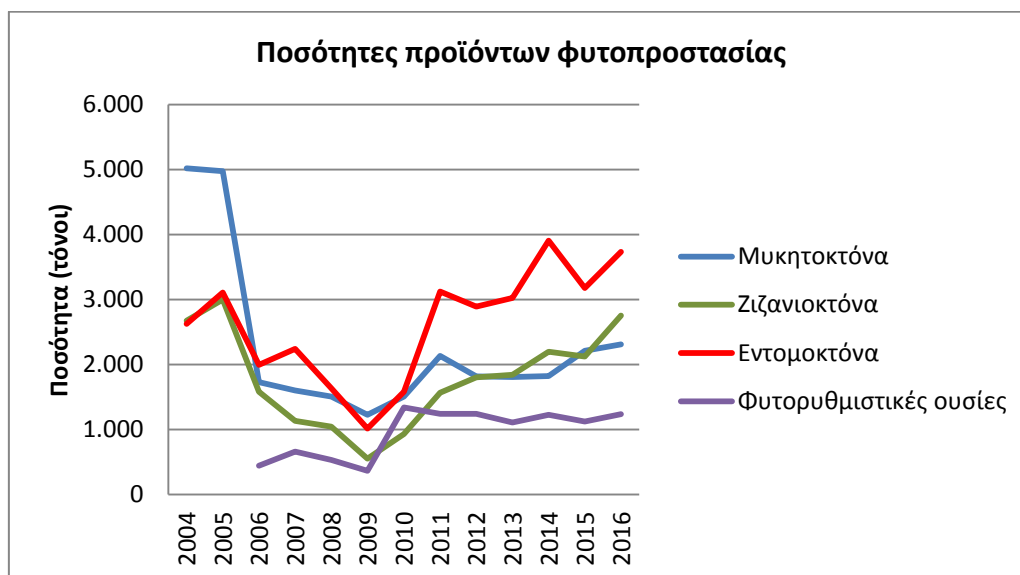
Εταιρεία	2018	%	2017	%
Basf	30.500	12%	29.500	13%
Αλφα Γεωργικά Εφόδια	30.300	12%	29.300	13%
Syngenta	27.000	11%	28.100	12%
Bayer Cropscience	24.000	10%	27.100	12%
FMC	15.200	6%	14.300	6%
K&N Ευθυμιάδη	26.500	11%	24.300	10%
Elanco	21.000	8%	14.900	6%
Arysta	14.000	6%	13.500	6%
Agrology Παπαποκονόμου	6.000	2%	5.500	2%
Σύνολο κλάδου (εκτ.)	248.000	78%	232.000	80%

Πηγή: Τσικριτέας, 2019 Δ, Ε

Από τα παραπάνω διαγράμματα, εξάγονται τα εξής συμπεράσματα:

- Στη αγορά των φυτοπροστατευτικών προϊόντων κυριαρχούν τα εντομοκτόνα (μέσος όρος πωλήσεων την τελευταία δεκαετία 55.239.088 €) ενώ σε κοντινή απόσταση βρίσκονται τα ζιζανιοκτόνα (μ.ό.: 51.593.883 €) κι ακολουθούν τα μυκητοκτόνα (43.333.425 €) και οι φυτορυθμιστικές ουσίες (7.852.812 €).
- Γενικά, οι τρεις κυριότερες κατηγορίες των φυτοπροστατευτικών προϊόντων (εντομοκτόνα, μυκητοκτόνα, ζιζανιοκτόνα) ακολουθούν αυξητική πορεία μέσα στην δεκαετία 2008-2018.
- Σχετικά με τις διατιθέμενες ποσότητες (σε τόνους) των προϊόντων φυτοπροστασίας για τα χρόνια 2004-2016 τα στοιχεία είναι παρεμφερή, αν και με διαφοροποιήσεις, οι οποίες οφείλονται κυρίως στη διαφοροποίηση των τιμών των διαφορετικών ειδών φυτοπροστασίας, στις διαφορετικές δόσεις εφαρμογής (π.χ. τα χαλκούχα προϊόντα εφαρμόζονται σε πολλαπλάσιες δόσεις σε σχέση με τα εντομοκτόνα ή μυκητοκτόνα), καθώς και στις ανάγκες χρήσης αυτών ανά έτος, ανάλογα με τα προβλήματα ή και λόγω αλλαγών που προέκυψαν από την συνεχιζόμενη απόσυρση δραστικών ουσιών κι εν τέλει προϊόντων φυτοπροστασίας λόγω της Κοινοτικής νομοθεσίας. Τα στοιχεία αυτά αναλύονται στα διαγράμματα 4.10 και 4.11
- Οι συντελεστές CR₄ και CR₈ διαμορφώνονται για τον κλάδο για το 2018 στο 46% και 76% αντίστοιχα που σημαίνει ότι κι αυτός κλάδος μπορεί να θεωρηθεί ως ολιγοπωλιακός.

Διάγραμμα 4.10: Ποσότητες προϊόντων φυτοπροστασίας

Πηγή: FAO – επεξεργασία Γ. Τσικριτέας

Διάγραμμα 4.11: Μερίδια προϊόντων φυτοπροστασίας (Μέσος όρος 2004-2016)

Πηγή: FAO – επεξεργασία Γ. Τσικριτέας

Οι περισσότερες από τις εταιρείες που δραστηριοποιούνται στον κλάδο, εκπροσωπούνται από τον ΕΣΥΦ (Ελληνικός Σύνδεσμος Φυτοπροστασίας).

4.4.2 Χαρακτηριστικά του κλάδου

Η ζήτηση των προϊόντων φυτοπροστασίας εξαρτάται από παράγοντες που διέπουν τους τομείς των επιμέρους αγροτικών προϊόντων και διαμορφώνουν το γεωργικό εισόδημα, όπως οι καλλιεργούμενες εκτάσεις, η ακολουθούμενη γεωργική πολιτική σε ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο, οι τιμές διάθεσης των γεωργικών προϊόντων, οι κλιματολογικές συνθήκες και οι επιδοτήσεις.

Ο κλάδος χαρακτηρίζεται από εποχικότητα, καθώς το 70%-75% του κύκλου εργασιών δημιουργείται κατά το πρώτο εξάμηνο κάθε έτους, ενώ μια δεύτερη περίοδος όπου παρατηρείται αυξημένη κίνηση στις συναλλαγές είναι το Φθινόπωρο, λόγω κυρίως εφαρμογών που γίνονται με προϊόντα χαλκού στα δένδρα, όσο και ζιζανιοκτόνων με βάση το glyphosate.

Ως προς την περίοδο πίστωσης που δίνουν οι εταιρείες προς τα καταστήματα πώλησης γεωργικών εφοδίων, μπορούμε να διακρίνουμε την περίοδο προ της οικονομικής ύφεσης, όπου κατά την πενταετία 2003-2008, οι ημέρες πίστωσης¹² ανέρχονταν κατά μέσο όρο στις 238 ημέρες ή 8 μήνες περίπου. Κατά τα χρόνια της οικονομικής ύφεσης 2009-2017, οι ημέρες πίστωσης έπεσαν στις 200 κατά μέσο όρο ή στους 6 μήνες περίπου. Ιδιαίτερα δε από το έτος 2015 όπου λόγω των πολιτικών εξελίξεων είχαν επιβληθεί περιορισμοί στην κίνηση κεφαλαίων ή κεφαλαιακοί έλεγχοι (γνωστοί κι ως capital control)¹³ κι έως το 2016-17 οι ημέρες αυτές μειώθηκαν περαιτέρω στις 165-168 (5 μήνες περίπου), ενώ πλέον πολλές από τις συναλλαγές, με δέλεαρ τις επιπλέον εκπτώσεις (εκτός αυτών που πραγματοποιούνται στις επί πιστώσει πωλήσεις), γίνονται και τοις μετρητοίς (ή με μικρή πίστωση της τάξης π.χ. των 10 ημερών).

Ο ανταγωνισμός στον κλάδο επικεντρώνεται σε θέματα:

- Εμπλουτισμού της προϊόντικής βάσης σε περισσότερες καλλιέργειες και ιδιαίτερα με περισσότερα διαφορετικά προϊόντα ανά καλλιέργεια.
- Προώθηση των πωλήσεων μέσω marketing (κατάρτιση παραγωγών, συμβουλευτικές υπηρεσίες, δώρα κ.ά.). Επιπλέον, μέσω της τοποθέτησης των προϊόντων τους στα σημεία πώλησης αγροτικών εφοδίων και των σχέσεων εμπιστοσύνης που αναπτύσσονται μεταξύ των γεωπόνων των εταιρειών και των αντίστοιχων των καταστημάτων.
- Εμπορική πολιτική των εταιρειών σε ό,τι αφορά τις εκπτώσεις με βάση την επιλογή προϊόντων, τον όγκο, τον τρόπο πληρωμής.
- Φυτοπροστατευτικών προϊόντων που δεν καλύπτονται από πατέντα (off patented, generics ή γεννόσημα), καθώς καλύπτουν μεγάλο εύρος της αγοράς.

---

¹² Οι ημέρες πίστωσης ή ανοικτά υπόλοιπα, υπολογίστηκαν από τους ισολογισμούς των κυριότερων εταιρειών του κλάδου, διαιρώντας το σύνολο των απαιτήσεων του έτους και το γινόμενο του κύκλου εργασιών (πωλήσεων) και του αριθμού 365 που αντιστοιχεί σε ένα ημερολογιακό έτος.

¹³ Οι Κεφαλαιακοί έλεγχοι (γνωστοί και ως capital controls) καθιερώθηκαν στην Ελλάδα τον Ιούνιο του 2015, όταν η κυβέρνησή της Ελλάδας ήρθε στο τέλος της περιόδου παράτασης διάσωσης χωρίς να έχει έρθει σε συμφωνία για περαιτέρω επέκταση με τους πιστωτές της και η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα αποφάσισε να μην αυξηθεί περαιτέρω το επίπεδο της δανειστικής έσχατης προσφυγής (ELA) για τις ελληνικές τράπεζες. Ως αποτέλεσμα, η ελληνική κυβέρνηση αναγκάστηκε να κλείσει άμεσα τις ελληνικές τράπεζες για σχεδόν 20 ημέρες και να εφαρμόσουν ελέγχους στα τραπεζικά εμβάσματα από ελληνικές τράπεζες σε ξένες τράπεζες, και τα όρια για αναλήψεις μετρητών. Από 01/10/2018 έχουν καταργηθεί οι περιορισμοί στην κίνηση κεφαλαίου (πηγή: Wikipedia.org)

Σημαντικό πρόβλημα για τον κλάδο αποτελούν οι παράνομες εισαγωγές μη πιστοποιημένων αγροχημικών, κυρίως από Βουλγαρία και Τουρκία, πρακτική η οποία τα τελευταία χρόνια εντάθηκε λόγω των δυσμενών οικονομικών συνθηκών και της αύξησης της φορολόγησης. Το παραεμπόριο διευκολύνεται από τους ανεπαρκείς ελεγκτικούς μηχανισμούς, τη μέχρι πρότινος έλλειψη ηλεκτρονικής συνταγογράφησης αγροχημικών και τις μικρές ποινές που επιβάλλονται. Το κίνητρο για τη διακίνηση και χρήση τους είναι η αρκετά χαμηλότερη τιμή σε σχέση με τα νόμιμα προϊόντα, ενώ δεν είναι επιβαρυνμένα με ΦΠΑ, γεγονός που προκαλεί αθέμιτο ανταγωνισμό στις εταιρείες του κλάδου και τα καταστήματα αγροεφοδίων, αλλά και απώλειες δημοσίων εσόδων (IHBS, 2019· Τσικριτέας, 2019 Δ, Ε, ΣΤ, Ζ, Η, Θ).

Κεφάλαιο 5ο

5: Οι επιδράσεις των εξεταζόμενων εισροών στο γεωργικό εισόδημα, το κόστος των καλλιεργειών και την επιλογή τους

5.1: Η εξέλιξη του γεωργικού εισοδήματος κατά τα τελευταία έτη

Η αντοχή που δείχνει ο αγροτικός τομέας δεν πρέπει να οδηγεί στο συμπέρασμα ότι τα πράγματα είναι ρόδινα για τους αγρότες. Αντίθετα, τα στοιχεία δείχνουν ότι κατά τη διάρκεια της ύφεσης στην οικονομία διαπιστώνεται μεγάλη αύξηση του κόστους παραγωγής και της φορολογίας και συνεπακόλουθα, μείωση του γεωργικού εισοδήματος.

Η πτωτική τάση του γεωργικού εισοδήματος αποτελεί ένα χρόνιο γεγονός, το οποίο επιδεινώθηκε σε μεγάλο βαθμό από τις αρχικές επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης. Η επερχόμενη μείωση στο εισόδημα συγχρονίζεται με την μνημονιακή περίοδο και συνεπώς την αύξηση του γεωργικού κόστους και την είσοδο φορολογικών επιβαρύνσεων στους αγρότες, ενώ παράλληλα οι επιδοτήσεις του γεωργικού εισοδήματος, μειώνονται προοδευτικά (Καραμπίνη, 2013). Αυτά καταδεικνύονται από τα διαγράμματα 5.1 και 5.2 που δείχνουν την εξέλιξη του γεωργικού εισοδήματος κατά τα τελευταία δέκα χρόνια σε σύγκριση με το αντίστοιχο της ΕΕ -28 (Δείκτης A^{14} και Δείκτης Γ^{15})

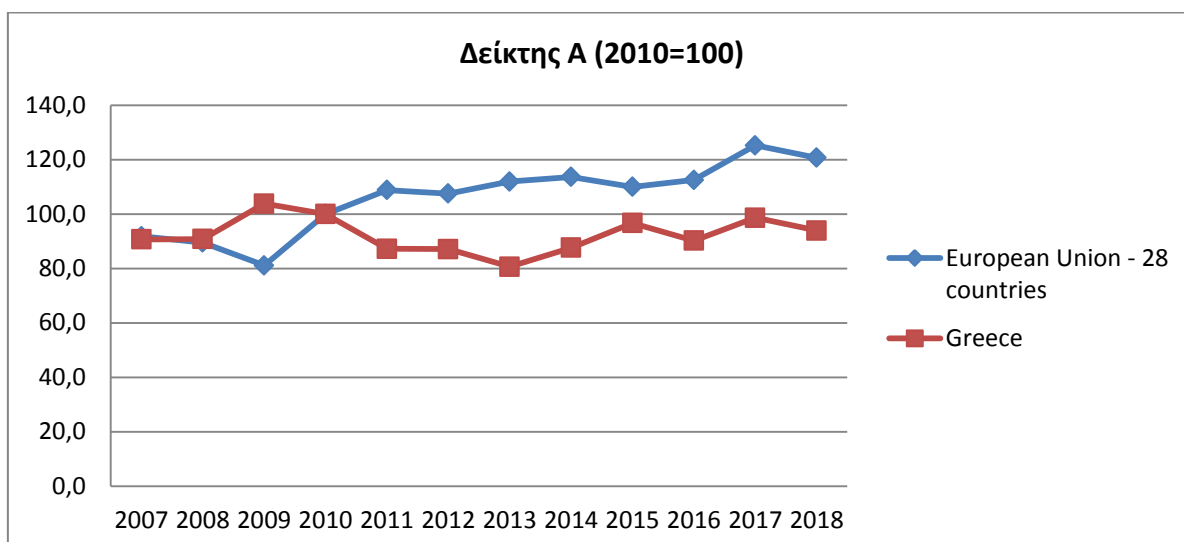
---

¹⁴ Δείκτης A : αποτελεί την πραγματική καθαρή προστιθέμενη αξία ενός παράγοντος κόστους γεωργικής δραστηριότητας ανά ετήσια μονάδα εργασίας (ΕΜΕ). Η καθαρή προστιθέμενη αξία σε όρους εισοδήματος (συντελεστής παραγωγής) υπολογίζεται αφαιρώντας την ανάλωση παγίου κεφαλαίου από την μεικτή προστιθέμενη αξία σε βασικές τιμές και προσθέτοντας την αξία των ενισχύσεων αφαιρουμένων των φόρων. Η ΕΜΕ ορίζεται ως ο όγκος εργασίας τον οποίο καταβάλλει ετησίως ένας εργαζόμενος πλήρους απασχόλησης (ΠΑΣΕΓΕΣ, 2013).

¹⁵ Δείκτης Γ : αποτελεί το καθαρό επιχειρηματικό εισόδημα. Το εν λόγω συνολικό εισόδημα παρουσιάζεται ως απόλυτος αριθμός (ή με τη μορφή ενός δείκτη σε πραγματικούς όρους. Επιπλέον, επιτρέπει τη διαχρονική σύγκριση του εισοδήματος του αγροτικού τομέα μεταξύ των Κρατών Μελών (Eurostat, 2013).

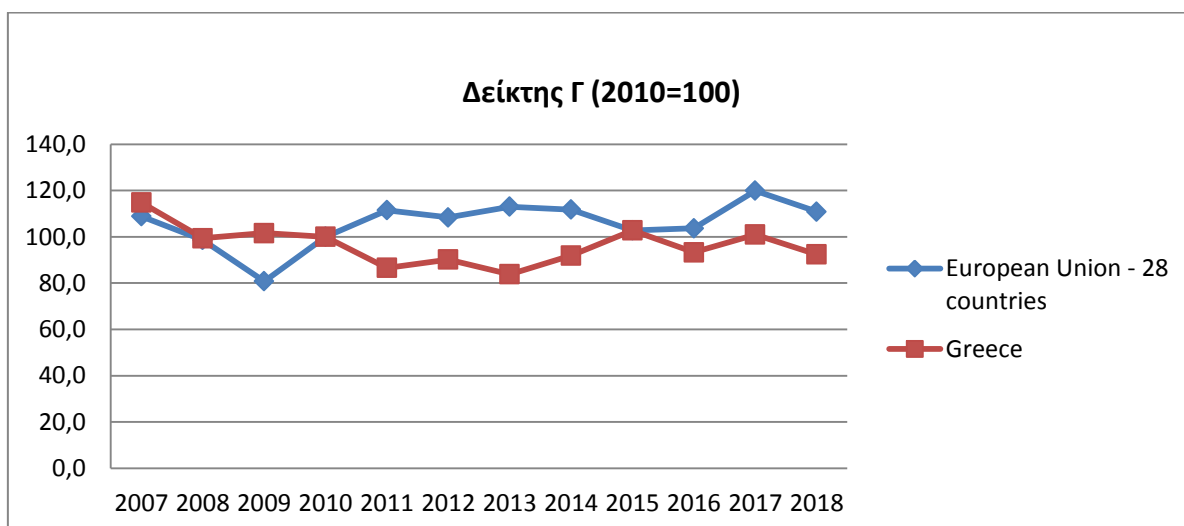

Διάγραμμα 5.1: Εξέλιξη αγροτικού εισοδήματος-δείκτης Α

Πηγή: Eurostat – επεξεργασία Γ. Τσικριτέας

Διάγραμμα 5.2: Εξέλιξη αγροτικού εισοδήματος-δείκτης Γ

Πηγή: Eurostat-επεξεργασία Γ. Τσικριτέας

Επισημαίνεται ότι στην πενταετία 2009-2013 οι φόροι από 141,7 εκατ. ευρώ ανήλθαν σε 441,9 εκατ. ευρώ, σημειώνοντας αύξηση της τάξεως του 211% και πλέον, μεταβολή που αντιστοιχεί σε επιβάρυνση ύψους 300 εκατ. ευρώ περίπου.

Οι προηγούμενες εξελίξεις και κυρίως η σημαντική άνοδος του κόστους παραγωγής και των φόρων είχαν ως συνέπεια το γεωργικό εισόδημα (εισόδημα συντελεστών παραγωγής) να περιοριστεί το 2013, σε βασικές τιμές, στο ύψος των 6,12 δις ευρώ μαζί με τις επιδοτήσεις (2,7 δις ευρώ), παρουσιάζοντας, με βάση προσωρινές εκτιμήσεις, μικρότερη κάμψη το 2014 (-0,2%), μετά τη μείωση του 2013 (-2,1%). Σωρευτικά, στο διάστημα της πενταετίας 2009-2013 το αγροτικό εισόδημα μειώθηκε κατά 13 ποσοστιαίες μονάδες, πτώση η οποία σε απόλυτο μέγεθος αντιστοιχεί σε απώλεια της τάξεως των 922 εκατ. ευρώ περίπου (Τσιφόρος, 2015). Στους πίνακες 5.1 και 5.2, εμφανίζεται το γεωργικό εισόδημα όπως προκύπτει την τελευταία επταετία 2012-2018 από τα στοιχεία της Eurostat.

Πίνακας 5.1: Γεωργικό Εισόδημα 2012-2014

Αξίες σε βασικές τιμές	2012	2013	2014ε	2013/2012	2014ε/2013
	Εκατομμύρια Ευρώ			% μεταβολή	
Εκροές γεωργικού "κλάδου":	10 734,6	10 457,3	10 424,1	-2,6	-0,3
Αγροτική Παραγωγή	7 017,5	6 833,5	6 795,2	-2,6	-0,6
Κτηνοτροφική Παραγωγή:	2 709,1	2 614,7	2 609,9	-3,5	-0,2
Ζωικό κεφάλαιο	1 430,7	1 340,8	1 300,2	-6,3	-3,0
Ζωικά Προϊόντα	1 278,3	1 273,9	1 309,6	-3,8	-2,8
Γεωργικές Υπηρεσίες	354,9	354,0	336,9	-0,3	-4,8
Δευτερογενείς δραστηριότητες	653,1	655,1	682,1	0,3	4,1
- Ενδιάμεση ανάλωση	5 326,2	5 242,3	5 097,2	-1,6	-2,8
= Ακαθάριστη προστιθέμενη αξία σε βασικές τιμές	5 408,4	5 215,0	5 326,9	-3,6	2,1
- Ανάλωση παγίου κεφαλαίου	1 482,9	1 389,6	1 371,9	-6,3	-1,3
- Φόροι παραγωγής	318,9	441,9	418,9	38,5	-5,2
+ Επιδοτήσεις	2 651,2	2 744,1	2 637,2	3,5	-3,9
= Εισόδημα συντελεστών παραγωγής	6 257,8	6 127,6	6 173,2	-2,1	0,7
Γεωργικό Εισόδημα* (Δείκτης Α, 2005=100)	112,8	107,3	112,0	-4,9	4,4

Πηγή: Eurostat, Οικονομικοί Λογαριασμοί για την Γεωργία (αξίες σε τρέχουσες βασικές τιμές).. ε: Εκτίμηση

Πίνακας 5.2: Γεωργικό Εισόδημα 2015-2018

Αξίες σε βασικές τιμές	2015	2016	2017	2018 ε	2017/2016	2018/2017
	Εκατομμύρια Ευρώ				% μεταβολή	
Εκροές γεωργικού "κλάδου":	11 137	11216.5	11 708.9	11 303.8	4.4%	-3.5%
Αγροτική Παραγωγή	7 249	7 536.6	8 153.9	7 818.7	8.2%	-4.1%
Κτηνοτροφική Παραγωγή:	2 823	2 735.5	2 660.3	2 607.7	-2.7%	-2.0%
Ζωικό κεφάλαιο	1 429	1 433.4	1 421.3	1 354.9	-0.8%	-4.7%
Ζωικά Προϊόντα	1 394	1 302.0	1 239.1	1 252.8	-4.8%	1.1%
Γεωργικές Υπηρεσίες	295	258.9	244.9	228.3	-5.4%	-6.8%
Δευτερογενείς δραστηριότητες	771	685.5	649.9	649.1	-5.2%	-0.1%
- Ενδιάμεση ανάλωση	5 428	5 499.8	5 677.0	5 739.7	3.2%	1.1%
=Ακαθάριστη προστιθέμενη αξία σε βασικές τιμές	6 035	5 716.7	6 031.9	5 564.1	5.5%	-7.8%
- Ανάλωση παγίου κεφαλαίου	1 304	1 267.5	1 256.6	1 199.9	-0.9%	-4.5%
- Φόροι παραγωγής	579	638.9	593.6	604.8	-7.1%	1.9%
+ Επιδοτήσεις	2 415	2 413.4	2 444.5	2 388.9	1.3%	-2.3%
=Εισόδημα συντελεστών παραγωγής	6 567	6 223.7	6 626.2	6 148.2	6.5%	-7.2%
Γεωργικό Εισόδημα* (Δείκτης A, 2010=100)		90.2	98.6	93.9	9.3%	-4.8%

Πηγή: Eurostat, Οικονομικοί Λογαριασμοί για την Γεωργία (αξίες σε τρέχουσες βασικές τιμές)

Παρατήρηση: τα στοιχεία του 2018 είναι κατ' εκτίμηση

5.2: Οι παράγοντες που επηρεάζουν την επιλογή καλλιεργειών στην Ελλάδα

Η επιλογή των παραγωγών σε σχέση με την καλλιέργεια που θα καλλιεργήσουν εξαρτάται από παράγοντες όπως:

1. Η παραδοσιακές καλλιέργειες της περιοχής τους.
2. Οι τιμές διάθεσης των τελικών αγροτικών προϊόντων (συγκομιδής) κατά το/τα προηγούμενα έτη καθώς και η απορρόφησή τους από την αγορά.
3. Οι επιδοτήσεις που μπορεί να απολαμβάνουν οι καλλιέργειες από την Κ.Α.Π. Η τάση που δημιουργείται για τις διάφορες καλλιέργειες από φορείς δημόσιους ή ιδιωτικούς, ή την Ε.Ε.
4. Το συνολικό κόστος για την παραγωγή τους (Τσικριτέας, 2019 Γ, Ε, Ζ, ΣΤ).

5.2.1: Η παραδοσιακές καλλιέργειες της κάθε περιοχής

Ο παράγοντας αυτός αναφέρεται ουσιαστικά στην καλλιέργειες που στις κατά τόπους περιοχές της χώρας καταλαμβάνουν το μεγαλύτερο μέρος των καλλιεργούμενων εκτάσεων για πολλά χρόνια. Τα παραδείγματα είναι πολλά, όπως τα βαμβάκια του σε περιοχές των Τρικάλων και της Λάρισας, τα ροδάκινα στο νομό Ημαθίας, τα κηπευτικά θερμοκηπίου και υπαίθρου στην Κρήτη, τα Πορτοκάλια στο νομό Αργολίδας κοκ. Οι λόγοι για τη διαχρονική διατήρησή τους είναι διάφοροι όπως:

- Η καταλληλότητα των εδαφοκλιματικών συνθηκών για την ανάπτυξή τους,
- Η ύπαρξη υλικοτεχνικής υποδομής γι' αυτές (π.χ. μηχανήματα συλλογής και μεταποίησης κ.λπ.),
- Η πολύχρονη εμπειρία των ανθρώπων που ασχολούνται με αυτή κι από την οποία διαμορφώνεται αντίστοιχα η κουλτούρα για την κάθε διαφορετικού είδους καλλιέργεια (π.χ. διαφορετικές φροντίδες απαιτούν εκτατικές καλλιέργειες από τις δενδρώδεις και κηπευτικές, ενώ υπάρχουν και διαφορές μεταξύ των επιμέρους καλλιεργειών των παραπάνω κατηγοριών) (Τσικριτέας, 2019 Γ, Ε, Ζ, ΣΤ).

5.2.2: Οι τιμές διάθεσης των τελικών αγροτικών προϊόντων (συγκομιδής) κατά το/τα προηγούμενα έτη καθώς και η απορρόφησή τους από την αγορά

Αυτός είναι ένας από τους σημαντικότερους παράγοντες που επηρεάζουν την απόφαση των παραγωγών για το τι θα σπείρουν την επόμενη καλλιεργητική περίοδο. Αυτό δεν ισχύει τόσο για τους παραγωγούς δενδρωδών καλλιεργειών κι αμπέλου, όπου λόγω τους είδους της καλλιέργειας δεν υπάρχει αυτή η επιλογή αν και υπάρχουν περιπτώσεις όπου λόγω παρατεταμένων χαμηλών τιμών μιας πολυετούς καλλιέργειας να αντικαθίσταται από άλλη. Βέβαια οι αλλαγές αυτές εξαρτώνται και από αποφάσεις της Ε.Ε. (π.χ. αναμπελώσεις) ή και την τάση που δημιουργείται για την κάθε καλλιέργεια ή για νεότερες καλλιέργειες (π.χ. αρωματικά φυτά, ροδιές, ενεργειακές καλλιέργειες κοκ.).

Παρόλα αυτά, οι τιμές διάθεσης των τελικών γεωργικών προϊόντων επηρεάζουν σε πολύ μεγάλο βαθμό την απόφαση των παραγωγών για τόσο για το ποια καλλιέργεια θα προτιμήσουν την επόμενη χρονιά, όσο και για το πόσο υψηλό θα είναι το κόστος των καλλιεργητικών φροντίδων–εισροών που θα χρησιμοποιηθούν (παράγοντας που θα αναλυθεί πιο κάτω).

Οι τιμές διάθεσης των αγροτικών προϊόντων επηρεάζονται από πολλούς και διαφορετικούς παράγοντες όπως:

- Οι κλιματικές συνθήκες που επικρατούν, τόσο στην περιοχή της χώρας μας όπου βρίσκεται η κάθε καλλιέργεια, όσο και οι αντίστοιχες σε χώρες ανταγωνίστριες ή χώρες που καθορίζουν την τιμή των αντίστοιχων προϊόντων, που επιδρούν τόσο στην ποιότητα όσο και στην ποσότητα της παραγωγής.
- Οι πολιτικοοικονομικές καταστάσεις που διαμορφώνονται μεταξύ των κρατών όσο και της Ε.Ε. κι άλλων κρατών (π.χ. εμπάργκο Ρωσίας σε αγροτικά προϊόντα προερχόμενα από την Ε.Ε.).
- Τα αποθέματα που υπάρχουν διαθέσιμα καθώς και η ζήτηση όπως ισχύει για προϊόντα όπως τα σιτηρά, το βαμβάκι κ.α.
- Συναλλαγές που συμβαίνουν σε χρηματιστηριακό επίπεδο διεθνώς, καθώς πολλές από τις καλλιέργειες είναι αντικείμενο τέτοιων συναλλαγών (π.χ. σιτάρι, αραβόσιτος, σόγια, ρύζι, βαμβάκι που θεωρούνται commodities¹⁶).
- Από τα ποιοτικά – ποσοτικά χαρακτηριστικά του, που καθορίζει διαχρονικά τη ζήτηση του από συγκεκριμένες αγορές (π.χ. σπαράγγια για τις αγορές της Β. Ευρώπης).
- Από την ακολουθούμενη στρατηγική για την προώθησή του σε εγχώριες όσο και – κυρίως- σε αγορές του εξωτερικού.
- Από τις τιμές που ανακοινώνουν οι πιο ισχυροί ‘παίκτες’ των εγχώριων αλυσίδων αξίας, όπως μεταποιητικές επιχειρήσεις ή άλλοι μεσάζοντες (π.χ. μεταποιητικές εταιρείες ροδάκινων, εκκοκκιστήρια, έμποροι σιτηρών, χονδρέμποροι ελαιολάδου και ελαιοκομικών προϊόντων, αλυσίδες super market, χονδρέμποροι – εξαγωγείς επιτραπέζιων σταφυλιών κ.ά.).

---

¹⁶ Τα βασικά εμπορεύματα (για τα οποία στη συνέχεια θα χρησιμοποιούμε την διεθνοποιημένη πλέον ονομασία τους commodities) είναι μια σειρά από πρωτογενείς πόρους που είναι διαπραγματεύσιμοι σε προσυμφωνημένες μετρήσιμες ποσότητες και έχουν κάποια βασικά πρότυπα ποιότητας. Κάθε Commodity που καλύπτει τις προϋποθέσεις αυτές είναι δυνατόν να αποτελεί αντικείμενο διαπραγμάτευσης σε μεγάλες ποσότητες ή όγκους σε συγκεκριμένα διεθνή χρηματιστήρια εμπορευμάτων (Diamantis, 2017).

Η συνήθης «παραδοσιακή» πρακτική που συμβαίνει μεταξύ των παραγωγών είναι με δεδομένες τις τιμές του ή των προηγούμενων ετών καθώς και τις αποδόσεις, να προχωρούν στην αλλαγή ή συνέχιση, αντίστοιχα, της καλλιέργειας σε σχέση με το τι θα κάνουν και οι υπόλοιποι τοπικοί παραγωγοί. Παράδειγμα αποτελεί το βαμβάκι που παρά τη μεγάλη μείωση των στρεμμάτων του μετά το 2004 με έκταση περίπου 3,7 εκατ. στρέμματα με μέση τιμή 0,88€/κιλό έφτασε το 2009 να καταλαμβάνει μόλις 1,7-2 εκατ. στρέμματα με μέση τιμή 0,32€/κιλό, ενώ πλέον το 2018-2019 αναμένεται η έκτασή του περίπου στα 2,7 εκατ. στρέμματα, με μέση τιμή πλέον 0,53-0,55€/κιλό, χωρίς να λαμβάνονται υπόψη οι ενισχύσεις της Ε.Ε.). Υπάρχουν και παραδείγματα πολυετών καλλιεργειών με πιο πρόσφατα αυτά των ακρόδρυων (κυρίως της αμυγδαλιάς και φιστικιάς), όπου λόγω των υψηλών τιμών που απολαμβάνουν στην αγορά έχουν αναζωπυρώσει το ενδιαφέρον των κατά τόπους παραγωγών για την είσοδό τους σε αυτές τις καλλιέργειες. Επιπλέον υπάρχουν περίοδοι που καλλιέργειες βαίνουν με αυξημένες τιμές λόγω μειωμένων ποσοτήτων ή ποιότητας τη μία χρόνια κι αυτό να έχει ως συνέπεια την επόμενη χρονιά τη στρεμματική αύξησή τους (Τσικριτέας, 2019 Δ, Γ, Ε, Ζ, ΣΤ).

5.2.3: Οι επιδοτήσεις της Κ.Α.Π.

Στο 2^ο κεφάλαιο παρουσιάστηκε η πολιτική της Ε.Ε. σε σχέση με τις ενισχύσεις που δίνονται στους παραγωγούς γεωργικών προϊόντων, όπως αυτές προκύπτουν υπό τη γενική μορφή της ενιαίας ενίσχυσης που περιλαμβάνει αντίστοιχα διαφορετικές ενισχύσεις.

Στα πλαίσια τόσο της προηγούμενης και της υφιστάμενης ΚΑΠ, όσο και των μελλοντικών προβλέψεών της, είναι φανερό η πλήρης αλλαγή του μοντέλου που ίσχυε πριν 30 χρόνια σε σχέση με τις ενισχύσεις που λάμβαναν οι αγρότες βάσει της παραγωγής τους, με αντίστοιχη μείωση αυτών ή ακόμα κι επιδότησης για την εγκατάλειψη ορισμένων εξ αυτών. Παράδειγμα αποτελεί η κατάργηση των ενισχύσεων για την καλλιέργεια του καπνού, που ολοκληρώθηκε το 2010, κάτι που αντανάκλαται στη δραστική μείωση των στρεμμάτων της καλλιέργειας αυτής από τα 480.000 περίπου κατά το 2004 στα 132.000 το 2010, ενώ κατά το 2018 αυτά ανήλθαν στα 162.000 στρέμματα περίπου (μέσω κυρίως συμφωνιών των παραγωγών με τις καπνικές εταιρείες).

Ένα επιπλέον παράδειγμα αποτελεί η μεταστροφή που παρατηρήθηκε στην καλλιέργεια σιτηρών σε σχέση με το μαλακό και σκληρό σιτάρι, μετά την είσοδο της χώρας στην τότε ΕΟΚ, καθώς με την επιδότηση που δόθηκε στο δεύτερο, η οποία κυμαίνονταν τότε στα 35€/στρέμμα, από τα 8 εκατομμύρια στρέμματα που έφτανε η καλλιέργεια του μαλακού και 2 εκατομμύρια περίπου του σκληρού σιταριού τις δεκαετίες πριν την ένταξη, η εικόνα άλλαξε, με το σκληρό σιτάρι να επικρατεί σαφώς έναντι του μαλακού με εκτάσεις της τάξης των 6-7 εκατομμυρίων στρεμμάτων σε σχέση με τα 1,5-2 εκατομμύρια στρέμματα του μαλακού (Δαναλάτος, 2012). Για το 2018 αυτές οι εκτάσεις έχουν υπολογιστεί στα 3,15 εκατ. στρέμματα για το σκληρό και 1,43 εκατ. στρέμματα για το μαλακό σιτάρι. Βέβαια, μετά τις αναθεωρήσεις της ΚΑΠ δεν υφίσταται πλέον το μέγεθος της ενίσχυσης που αναφέρθηκε πιο πάνω (ανέρχεται στα 8,21€ ανά στρέμμα για το 2018 η συνδεδεμένη ενίσχυση για την καλλιέργεια). Αντίστοιχα, η καλλιέργεια του αραβοσίτου έχει παρουσιάσει μεγάλη μείωση κατά τα τελευταία χρόνια (από σχεδόν 2 εκατ. στρέμματα το 2003 στα 920.000 κατά το 2018) λόγω συνεχώς μειωμένων τιμών του τελικού προϊόντος (που προορίζεται σε μεγάλο βαθμό για την κτηνοτροφία, η οποία επίσης αντιμετωπίζει προβλήματα), καθώς την τελευταία πενταετία δεν ξεπέρασαν τα 0,20€ ανά κιλό, κυμαινόμενες μεταξύ 0,16-0,19€ (Τσικριτέας, 2019 Α, Δ, Γ, Ε, Ζ, ΣΤ).

Είναι σαφές από τα παραπάνω παραδείγματα, τα στοιχεία που παρατίθενται αλλά και από την γενικότερη μορφή και διάρθρωση των γεωργικών εκμεταλλεύσεων, ότι οι ενισχύσεις που δίνονται από την Ε.Ε., βάσει τόσο της ΚΑΠ όσο και του ΠΑΑ, αποτελούν για τους παραγωγούς σημαντικό και σε πολλές περιπτώσεις ίσως και το σημαντικότερο στοιχείο για την επιλογή συνέχισης ή αλλαγής των καλλιεργειών τους. Το γεγονός αυτό αποτυπώνεται και στα στοιχεία των πινάκων 5.3, 5.4 και 5.5 που περιλαμβάνουν τα διαθέσιμα κατά πυλώνα ποσά από τις δυο ΚΑΠ (2007-2013 και 2014-2020) ενώ δίνονται και τα στατιστικά των πληρωμών της ΚΑΠ για το 2018, τα οποία μαζί με τα αντίστοιχα δεδομένα που υπάρχουν διαθέσιμα στο 2^ο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας, κάνουν πιο κατανοητή την σημασία των ενισχύσεων αυτών καθ'αυτών αλλά και του ύψους τους στις καλλιέργειες της χώρας.

Πίνακας 5.3: Χρηματοδότηση από την Κ.Α.Π. – Πυλώνας 1

Κράτος μέλος	Άμεσες ενισχύσεις ανά εκτάριο κατ' έτος (μέσος όρος 2007 - 2013)	Άμεσες ενισχύσεις ανά εκτάριο κατ' έτος (μέσος όρος 2014 – 2020)
Μάλτα	€ 696	€ 672
Ολλανδία	€ 457	€ 418
Βέλγιο	€ 435	€ 399
Ιταλία	€ 404	€ 374
Ελλάδα	€ 384	€ 359
Κύπρος	€ 372	€ 346
Δανία	€ 363	€ 339
Σλοβενία	€ 325	€ 307
Γερμανία	€ 319	€ 302
Γαλλία	€ 296	€ 283
Λουξεμβούργο	€ 275	€ 269
Ιρλανδία	€ 271	€ 262
Αυστρία	€ 262	€ 254
Ουγγαρία	€ 260	€ 251
Τσεχία	€ 257	€ 249
Ισπανία	€ 229	€ 231
Φινλανδία	€ 237	€ 230
Σουηδία	€ 235	€ 229
Ην. Βασίλειο	€ 229	€ 224
Βουλγαρία	€ 233	€ 218
Πολωνία	€ 215	€ 213
Σλοβακία	€ 206	€ 206
Πορτογαλία	€ 194	€ 199
Ρουμανία	€ 183	€ 182
Λιθουανία	€ 144	€ 176
Εσθονία	€ 117	€ 166
Λετονία	€ 95	€ 159

Πηγή: Matthews A., 2013

Πίνακας 5.4: Χρηματοδότηση από την Κ.Α.Π. – Πυλώνας 2

Κράτος μέλος	Μέση χρηματοδότηση ανά καλλιεργούμενο εκτάριο κατ' έτος (πρόγραμμα αγροτικής ανάπτυξης 2007 - 2013)	Μέση χρηματοδότηση ανά καλλιεργούμενο εκτάριο κατ' έτος (πρόγραμμα αγροτικής ανάπτυξης 2014 - 2020)
Μάλτα	€ 969	€ 1.236
Κροατία	.....	€ 249
Σλοβενία	€ 271	€ 248
Αυστρία	€ 182	€ 178
Κύπρος	€ 205	€ 165
Ελλάδα	€ 151	€ 163
Πορτογαλία	€ 160	€ 160
Φινλανδία	€ 134	€ 148
Σλοβακία	€ 148	€ 141
Ιταλία	€ 100	€ 116
Λουξεμβούργο	€ 103	€ 109
Εσθονία	€ 109	€ 109
Πολωνία	€ 131	€ 107
Ουγγαρία	€ 103	€ 92
Τσεχία	€ 116	€ 88
Λιθουανία	€ 91	€ 83
Σουηδία	€ 91	€ 81
Ρουμανία	€ 82	€ 81
Λετονία	€ 83	€ 77
Μ.Ο, ΕΕ – 27/28	€ 76	€ 76
Γερμανία	€ 78	€ 70
Ιρλανδία	€ 78	€ 69
Βουλγαρία	€ 75	€ 66
Βέλγιο	€ 51	€ 58
Ισπανία	€ 48	€ 49
Γαλλία	€ 37	€ 48
Ολλανδία	€ 45	€ 46
Δανία	€ 31	€ 34
Ην. Βασίλειο	€ 20	€ 21

Πηγή: Matthews A , 2013

Πίνακας 5.5: Δαπάνες της ΚΑΠ για το 2018 στην Ελλάδα (χιλ. €)

Μέτρα	2018
Αποσυνδεδεμένες άμεσες ενισχύσεις	1.566.245
Άλλες άμεσες ενισχύσεις	461.436
Πρόσθετα ποσά ενίσχυσης	0
Επιστροφή των άμεσων ενισχύσεων σε σχέση με τη δημοσιονομική πειθαρχία	16.157
Άμεσες ενισχύσεις	2.043.838
Ελαιόλαδο	13.392
Βαμβάκι κ.α. φυτά κλωστοϋφαντουργίας	0
Φρούτα και λαχανικά	20.164
Κλάδος οινοποιίας	14.626
Προώθηση	12.262
Άλλα φυτικά προϊόντα/μέτρα	5.259
Γάλα και γαλακτοκομικά προϊόντα	7
Βόειο κρέας	0
Πρόβειο και αίγιο κρέας	0
Χοίρειο κρέας, αυγά, πουλερικά και άλλα	3.409
Σχολικά συστήματα*	0
Μέτρα σε σχέση με την αγορά	69.120
Αγροτική ανάπτυξη	701.720
Σύνολο δαπανών	2.814.678

Πηγή: Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Γενική Διεύθυνση Γεωργίας και Αγροτικής Ανάπτυξης

Σημείωση: Δαπάνες στις αναλήψεις υποχρεώσεων για άμεσες πληρωμές και μέτρα αγοράς, ανώτατων ορίων στήριξης της αγροτικής ανάπτυξης.

* Η εφαρμογή του προγράμματος βασίζεται σε σχολικά έτη. Επιστροφή στο επόμενο οικονομικό έτος.

5.2.4.: Η τάση που δημιουργείται για τις διάφορες καλλιέργειες ή και μεθόδων παραγωγής από φορείς δημόσιους ή ιδιωτικούς ή την Ε.Ε.

Υπάρχουν πολλές περιπτώσεις κατά τις οποίες φορείς του Δημοσίου, όπως Πανεπιστημιακά Ιδρύματα, το Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης ή άλλοι Οργανισμοί αλλά ακόμα και η Ευρωπαϊκή Ένωση, έχουν προωθήσει ή αναδείξει την καλλιέργεια συγκεκριμένων ομάδων φυτών αλλά και μεθόδων παραγωγής όπως είναι η Βιολογική Γεωργία. Αυτό έχει συμβεί κι από ιδιωτικούς φορείς, που πολλές φορές δεν ανήκουν καν στον αγροτικό κλάδο (π.χ. δημοσιογράφους ή επαγγελματίες άλλων ειδικοτήτων) που προτρέπουν στην καλλιέργεια διαφόρων φυτών, όχι πάντα με επαρκώς στοιχειοθετημένα επιχειρήματα. Παραδείγματα σε σχέση με καλλιέργειες που προωθούνται από δημόσιους φορείς όσο και την Ε.Ε. αποτελούν:

- Τα φαρμακευτικά / αρωματικά φυτά (ρίγανη, θυμάρι, κρόκος, δίκταμο, χαμομήλι, λεβάντα κ.α.) των οποίων οι εκτάσεις από τα 51.000 στρέμματα κατά το 2011 αυξήθηκαν στα 89.000 στρέμματα περίπου το 2018 (στοιχεία ΥΠΑΑΤ-ΣΕΠΥ).
- Τα βρώσιμα ψυχανθή (φασόλια, μπιζέλια, φακές, ρεβίθια κ.ά.) που ανέρχονται σε 340.000 στρέμματα περίπου το 2018 από 230.000 στρέμματα το 2011.
- οι ενεργειακές καλλιέργειες (ηλίανθος, ελαιοκράμβη κ.α.) που από 165.000 στρέμματα το 2011, ανέρχονται το 2018 σε σχεδόν 820.000 στρέμματα. Η αύξηση των στρεμμάτων προήλθε και από την πολιτική της Ε.Ε. (βάσει της Οδηγίας 2003/30/ΕΚ) που στοχεύει στην προώθηση χρήσης βιοκαυσίμων από τα Κράτη Μέλη της. Έτσι και στην Ελλάδα δημιουργήθηκαν εταιρείες παραγωγής βιοκαυσίμων, απορροφώντας ποσότητες των εν λόγω καλλιεργειών, που επιπλέον δεν έχουν μεγάλες ανάγκες σε εισροές, ενώ σε αυτές λειτουργεί σχεδόν στο σύνολό τους το μοντέλο της συμβολαιακής γεωργίας¹⁷.

---

¹⁷ Πρόκειται για μια συμφωνία μεταξύ δύο συμβαλλόμενων μερών, σκοπός της οποίας είναι η παραγωγή αγροτικών προϊόντων δεδομένης ποσότητας και ποιότητας από τον ένα συμβαλλόμενο (τους αγρότες) και η πώληση αυτών σε μια προκαθορισμένη τιμή στον έτερο συμβαλλόμενο. Συμβαλλόμενοι μπορεί να είναι μεμονωμένοι αγρότες ή αγροτικοί συνεταιρισμοί από την πλευρά της παραγωγής, και κρατικοί φορείς ή ιδιωτικοί οργανισμοί και επιχειρήσεις από την άλλη πλευρά (<http://www.excelixi.org>).

Σχετικά με τη Βιολογική Γεωργία¹⁸ αν και ως μέθοδος παραγωγής είναι γνωστή από πολλά χρόνια, το 1991 η τότε ΕΟΚ ψήφισε τον Κανονισμό 2092/91 «περί του βιολογικού τρόπου παραγωγής γεωργικών προϊόντων και των σχετικών ενδείξεων στα γεωργικά προϊόντα και στα είδη διατροφής», θεσμοθετώντας τον κλάδο και καθορίζοντας τόσο το πλαίσιο και τους κανόνες που θα την διέπουν (νέοι Κανονισμοί 834/2007 και 889/2008 το 2009 και ο νεότερος 2018/848 του), ενώ κατά το 2004 δημοσίευσε το «Ευρωπαϊκό σχέδιο Δράσης για τη Βιολογική Γεωργία», οπότε και επίσημα πλέον ξεκίνησαν δράσεις για την ανάδειξη της αξίας των βιολογικών προϊόντων σε περιβαλλοντικό όσο και διατροφικό επίπεδο. Επιπλέον, προβλέπονται και ενισχύσεις για τις βιολογικές καλλιέργειες, είτε υφιστάμενες είτε νέες (Μέτρο 11 του ΠΑΑ 2014-2020, με προβλεπόμενο συνολικό ποσό 600.875.000€) καθώς και ανάλογες σημάνσεις για την πιστοποίησή τους.

Από τα παραπάνω γίνεται κατανοητή η μεγάλη σημασία που δίνει η Ε.Ε. σε αυτή τη μέθοδο παραγωγής, προάγοντας την με ποικίλους τρόπους, κάτι που συμβαίνει και σε επίπεδο χώρας από διάφορους φορείς και συλλόγους (π.χ. φορείς πιστοποίησης βιολογικών προϊόντων, οικολογικές οργανώσεις, Πανεπιστήμια κοκ.) έως και το Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης, αλλά ακόμα και Μέσα Ενημέρωσης, ηλεκτρονικά και έντυπα. Παρ' όλα αυτά η τάση αυτή δεν αποτυπώνεται τόσο στην εξέλιξη των εκτάσεων που παρουσιάζει αυξομειώσεις από έτος σε έτος (από τα 1,7 εκατ. στρέμματα το 2006, στα 3,2 εκατ. στρέμματα το 2009, στα 995 χιλ. στρέμματα το 2012 και 1,5 εκατ. στρέμματα το 2017 σύμφωνα με τα στοιχεία του Υπουργείου για τις καλλιεργήσιμες εκτάσεις, τόσο τις βιολογικές, όσο και τις υπό μετατροπή σε βιολογικές) που αντιστοιχούν κατά μέσο όρο στο 6,5% της συνολικής καλλιεργήσιμης έκτασης της χώρας, λίγο πιο κάτω από τον Ευρωπαϊκό μέσο όρο. Αποτυπώνεται όμως στη ζήτηση που παρουσιάζουν τα βιολογικά προϊόντα σε ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο (αγορά στην Ε.Ε. της τάξης των 34 δις € με τους Γερμανούς να ξοδεύουν περίπου 10 δις ευρώ για την αγορά βιολογικών προϊόντων σύμφωνα με καταναλωτικές έρευνες του 2017).

---

¹⁸ Βιολογική Γεωργία είναι ένα ολιστικό σύστημα διαχείρισης παραγωγής που αποφεύγει τη χρήση των συνθετικών λιπασμάτων, των φυτοφαρμάκων και των γενετικά τροποποιημένων οργανισμών, ελαχιστοποιεί τη ρύπανση του αέρα, του εδάφους και του νερού και βελτιστοποιεί την υγεία και την παραγωγικότητα των αλληλεξαρτώμενων κοινοτήτων των φυτών, των ζώων και των ανθρώπων (FAO).

Τέλος, υπάρχουν και πολλές περιπτώσεις όπου διάφοροι κύκλοι όπως αναφέρθηκε πιο πάνω, προτρέπουν τους υφιστάμενους ή εν δυνάμει παραγωγούς στην καλλιέργεια νέων φυτικών ειδών, χωρίς όμως επαρκή στοιχεία επιστημονικά τεκμηριωμένα, με κύριο επιχείρημα το υψηλό κέρδος ή και την ευκολία καλλιέργειας. Τα παραδείγματα είναι αρκετά σε ό,τι αφορά κυρίως την καλλιέργεια φυτών για υπερτροφές (superfoods) όπως το ιπποφάες, βατόμουρο, σμέουρο αλλά και δενδρώδεις καλλιέργειες όπως η ροδιά, χωρίς να αναφέρεται πουθενά πού και πώς θα μπορούσε να διατεθεί η παραγωγή τους ή αν μπορεί να ευδοκιμήσουν σε περιοχές της χώρας. Φυσικό επακόλουθο είναι η παραπλάνηση των παραγωγών και τελικά η μη ευόδωση των αρχικών φιλοδοξιών τους για υψηλό ή και εύκολο εισόδημα (Τσικριτέας, 2019 Γ, Ε, Ζ, ΣΤ).

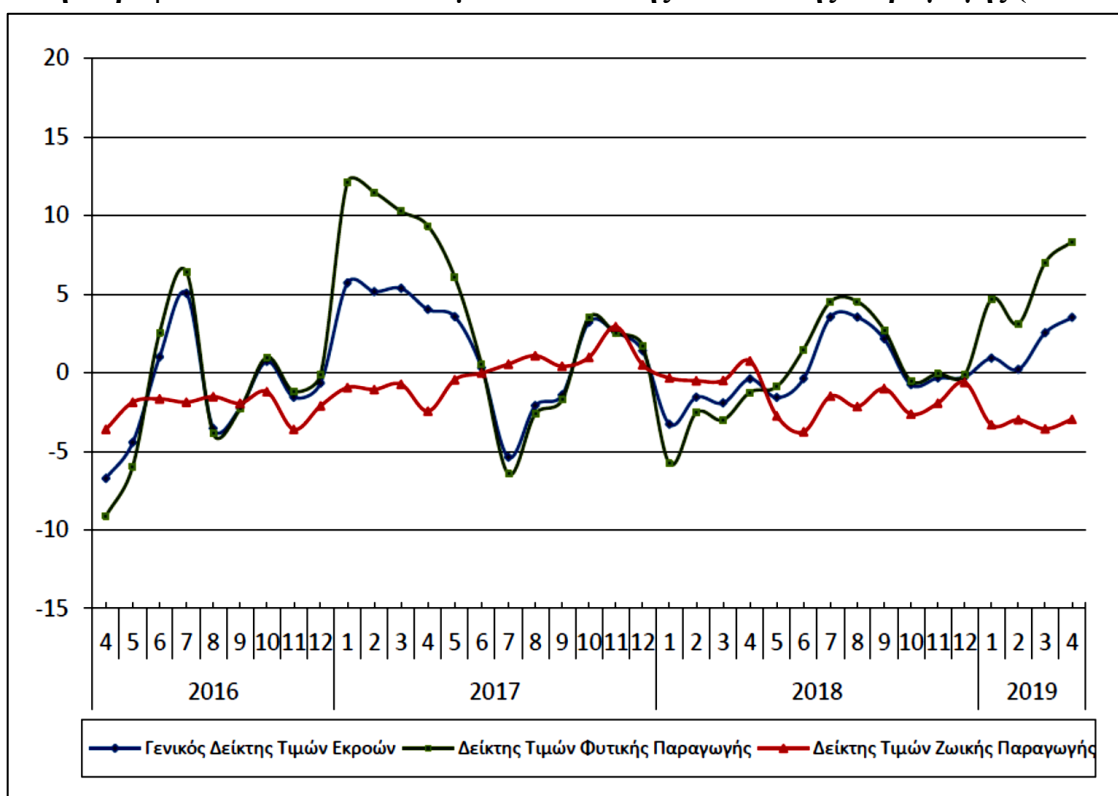
5.2.5: Το κόστος παραγωγής

Ένας επίσης σημαντικός παράγοντας για την επιλογή καλλιέργειας από τους παραγωγούς είναι το κόστος των εισροών των καλλιεργειών τόσο σε αναλώσιμα μέσα (φυτοφάρμακα, λιπάσματα, σπόροι, λιπαντικά, ενέργεια) όσο και σε πάγιο κεφάλαιο (μηχανήματα, χώροι αποθήκευσης κ.α.). Η αύξηση των τιμών των εισροών, σε συνδυασμό με τις μειωμένες τιμές του τελικού αγροτικού προϊόντος αλλά και της αύξησης της φορολογίας (η οποία βεβαίως δεν αποτελεί από μόνη της παράγοντα επιλογής καλλιέργειας καθώς ισχύει για το κάθε κατ' επάγγελμα αγρότη ανεξάρτητα από την καλλιέργεια του), έχουν συνέπεια είτε την αλλαγή της εκάστοτε καλλιέργειας με άλλη χαμηλότερων εισροών ή χαμηλότερης χρήσης και επιλογής φθηνότερων εισροών στην υφιστάμενη καλλιέργεια. Τέτοια παραδείγματα είναι, σε ό,τι αφορά τις εκτατικές καλλιέργειες, το σκληρό σιτάρι που αποτελεί γενικά καλλιέργεια χαμηλών εισροών σε σχέση με τον αραβόσιτο ή και το βαμβάκι. Σε σχέση με τις δενδρώδεις, η ελιά είναι επίσης μια καλλιέργεια που δεν έχει τις εισροές άλλων δενδρωδών όπως για παράδειγμα τα μηλοειδή ή πυρηνόκαρπα. Βέβαια και η τιμή του τελικού προϊόντος παίζει σημαντικό ρόλο από τους παραγωγούς σε σχέση με τη χρήση των εισροών, καθώς για παράδειγμα στην καλλιέργεια της ελιάς, όπου μετά το 2009 κατά το οποίο η μέση τιμή πώλησης από τον παραγωγό του ελαιολάδου (ανεξαρτήτως ποιότητας) άγγιζε το 1,75€/λίτρο, άρχισε να αυξάνεται, φτάνοντας το 2016 τα 3,50€/λίτρο, αντίστοιχα αυξήθηκε και το ενδιαφέρον των παραγωγών για αύξηση χρήσης των διαθέσιμων εισροών ώστε να επιτύχουν υψηλότερες αποδόσεις και ποιότητες.

Χωρίς όμως κάποια ουσιαστική δομή κι οργάνωση στη συγκεκριμένη αγορά, με τη μείωση των τιμών λόγω τόσο της ποιότητας όσο και άλλων εξωγενών παραγόντων (ανταγωνισμός από τρίτες χώρες όπως Ισπανία, Ιταλία, Τυνησία, αποθέματα) υπάρχει ή αναμένεται να έχει κι επιπτώσεις στη χρήση των εισροών (Τσικριτέας, 2019 Γ, Ε, Ζ, ΣΤ, Η, Θ).

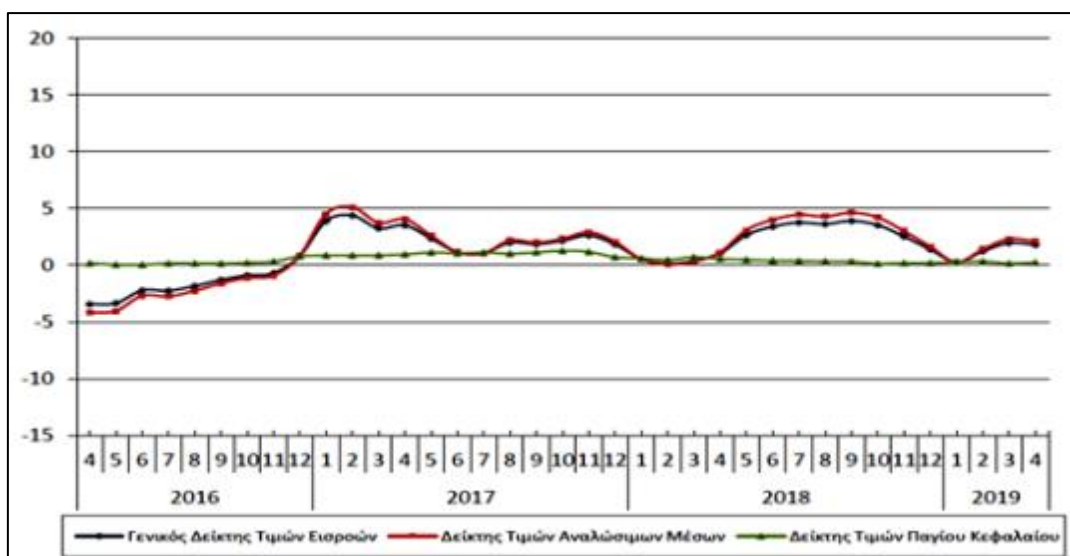
Ουσιαστικά, υπάρχει μια αλληλεξάρτηση ανάμεσα στο κόστος των εισροών και τις αντίστοιχες τιμές των εκροών. Αυτό προκύπτει κι από τα διαγράμματα 5.3, 5.4 και 5.5 βάσει των στοιχείων της ΕΛΣΤΑΤ σε σχέση με τους δείκτες τιμών εισροών κι εκροών της γεωργίας και κτηνοτροφίας που παρουσιάζονται πιο κάτω.

Διάγραμμα 5.3. Ετήσιες μεταβολές (%) Γενικού Δείκτη Τιμών Εκροών στη Γεωργία – Κτηνοτροφία και Δεικτών των ομάδων Φυτικής και Ζωικής Παραγωγής (2015=100,0)

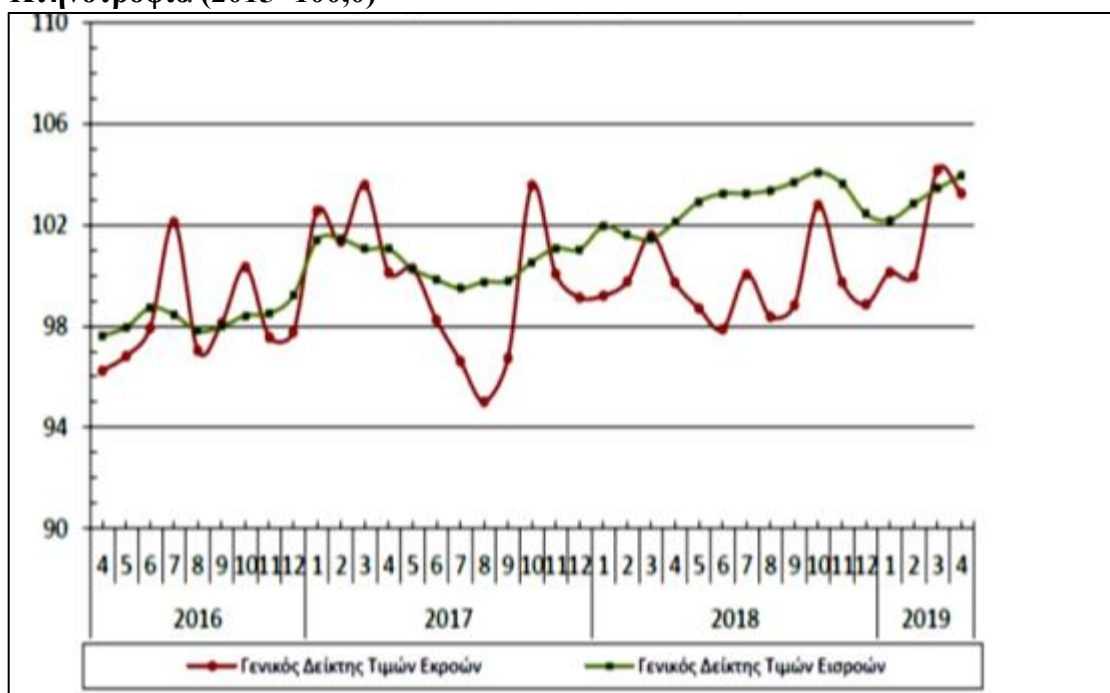
Πηγή:ΕΛΣΤΑΤ, 2019

Διάγραμμα 5.4. Εξέλιξη Δείκτη Τιμών Εισροών στη Γεωργία – Κτηνοτροφία και Δεικτών των ομάδων Αναλώσιμων Μέσων και Σχηματισμού Παγίου Κεφαλαίου (2015=100,0)

Πηγή:ΕΛΣΤΑΤ, 2019

Διάγραμμα 5.5: Εξέλιξη Δεικτών Τιμών Εισροών και Εκροών στη Γεωργία – Κτηνοτροφία (2015=100,0)

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, 2019

Ειδικά για τα τρία τελευταία χρόνια (2017-2019) βάσει των στοιχείων της ΕΛΣΤΑΤ, η εξέλιξη των Δεικτών Τιμών Εισροών και Εκροών με έτος βάσης 2015=100,0 για τον μήνα Απρίλιο 2019, σύμφωνα με προσωρινά στοιχεία, έχει ως εξής:

Ο Γενικός Δείκτης Τιμών Εκροών στη Γεωργία – Κτηνοτροφία (χωρίς επιδοτήσεις) του μηνός Απριλίου 2019, σε σύγκριση με τον αντίστοιχο δείκτη του Απριλίου 2018, παρουσίασε αύξηση 3,5% έναντι μείωσης 0,4% που σημειώθηκε κατά τη σύγκριση του Απριλίου 2018 με τον Απρίλιο 2017. Ο Γενικός Δείκτης κατά τον μήνα Απρίλιο 2019, σε σύγκριση με τον δείκτη του Μάρτιο 2019, παρουσίασε μείωση 0,9%. Ο μέσος σταθμικός δείκτης του δωδεκαμήνου Μάιος 2018 – Απρίλιος 2019, σε σύγκριση με τον αντίστοιχο δείκτη του δωδεκαμήνου Μάιος 2017 – Απρίλιος 2018, παρουσίασε αύξηση 1,0%.

Ο Γενικός Δείκτης Τιμών Εισροών στη Γεωργία – Κτηνοτροφία του μηνός Απριλίου 2019, σε σύγκριση με τον αντίστοιχο δείκτη του Απριλίου 2018, παρουσίασε αύξηση 1,8% έναντι αύξησης 1,0% που σημειώθηκε κατά τη σύγκριση του Απριλίου 2018 με τον Απρίλιο 2017.

Σύμφωνα με την ΕΛΣΤΑΤ, η αύξηση του Δείκτη Τιμών Εκροών κατά 3,5%, τον μήνα Απρίλιο 2019, σε σύγκριση με τον αντίστοιχο δείκτη του Απριλίου 2018, οφείλεται:

στην αύξηση κατά 8,3% του δείκτη τιμών της φυτικής παραγωγής και κυρίως στις μεταβολές των ομάδων: λαχανικά και κηπευτικά, πατάτες και σπόροι, φρούτα.

Η αύξηση του Γενικού Δείκτη Τιμών Εισροών κατά 1,8%, τον μήνα Απρίλιο 2019, σε σύγκριση με τον αντίστοιχο δείκτη του Απριλίου 2018, οφείλεται:

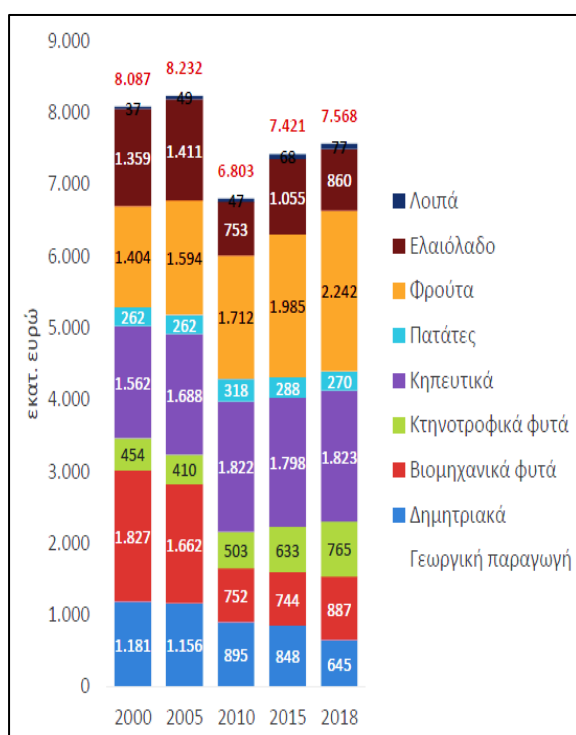
- στην αύξηση κατά 2,1% του δείκτη τιμών των αναλώσιμων μέσων και κυρίως στις μεταβολές των ομάδων: ενέργεια και λιπαντικά, λιπάσματα, ζωοτροφές.
- στην αύξηση κατά 0,2% του δείκτη τιμών του σχηματισμού παγίου κεφαλαίου και κυρίως στη μεταβολή της ομάδας: γεωργικά μηχανήματα και εξοπλισμός.

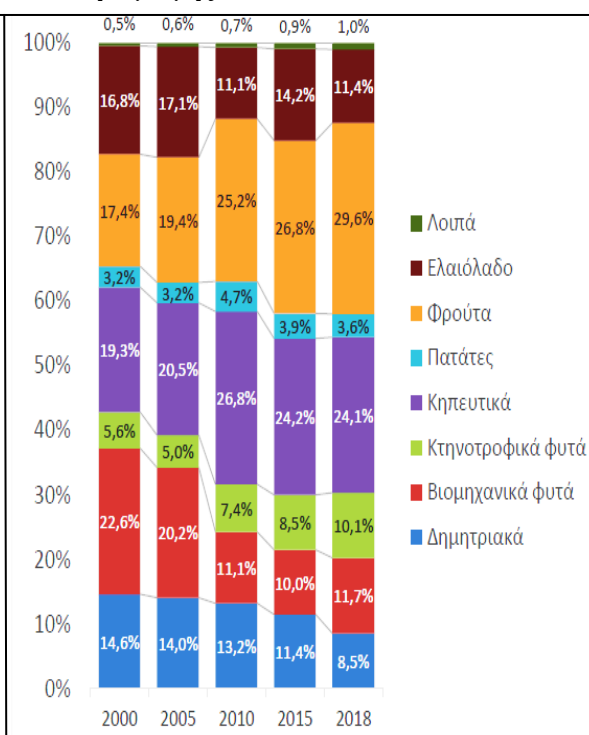
5.3: Οι εξεταζόμενες γεωργικές εισροές και η επίδρασή τους στη γεωργική παραγωγή

Οι γεωργικές εισροές που εξετάζονται στην παρούσα εργασία (φυτοπροστατευτικά προϊόντα, πολλαπλασιαστικό υλικό και λιπάσματα) διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην παραγωγή των γεωργικών προϊόντων, η αξία της οποίας μετά το 2010 αυξήθηκε, με τα φρούτα και τα κηπευτικά να αποτελούν τις κυριότερες κατηγορίες προϊόντων, συγκεντρώνοντας σχεδόν το 55% της αξίας παραγωγής, ενώ αξιοσημείωτη είναι η πτώση της αξίας Δημητριακών και Βιομηχανικών φυτών από τις αρχές της προηγούμενης δεκαετίας, βάσει των στοιχείων που παρατίθενται στα διαγράμματα 5.6 και 5.7 :

Διάγραμμα 5.6: Αξία Γ. Παραγωγής

Διάγραμμα 5.7: Κατανομή αξίας Γ. παραγωγής

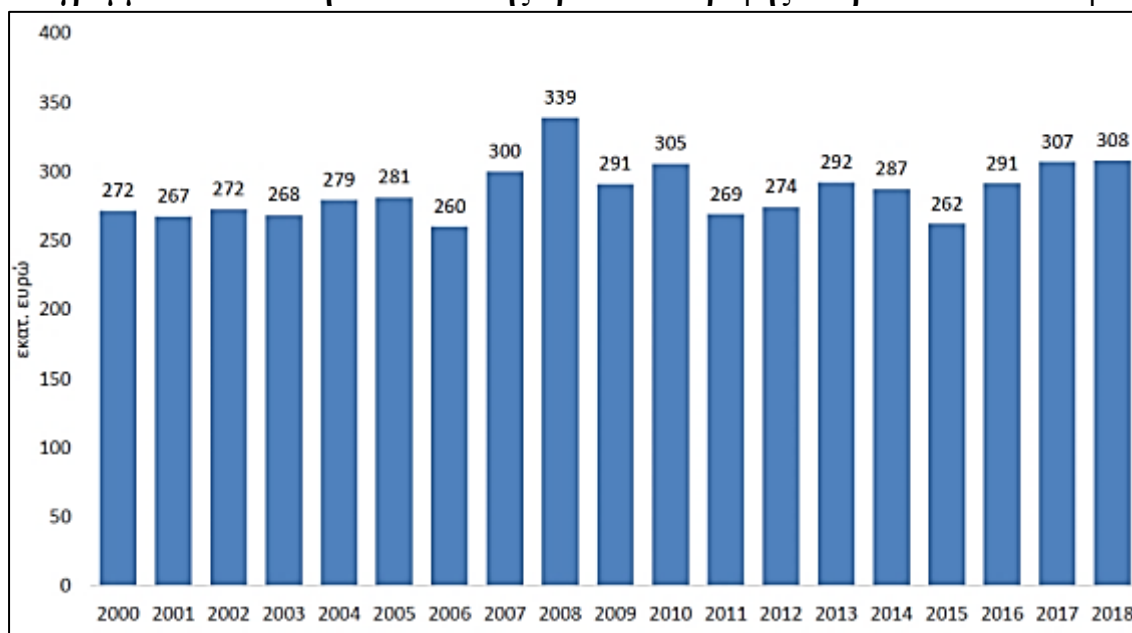

Πηγή: Eurostat Economic Accounts of Agriculture

5.3.1: Δαπάνες για την αγορά αγροτικών εφοδίων και τιμές τους διαχρονικά

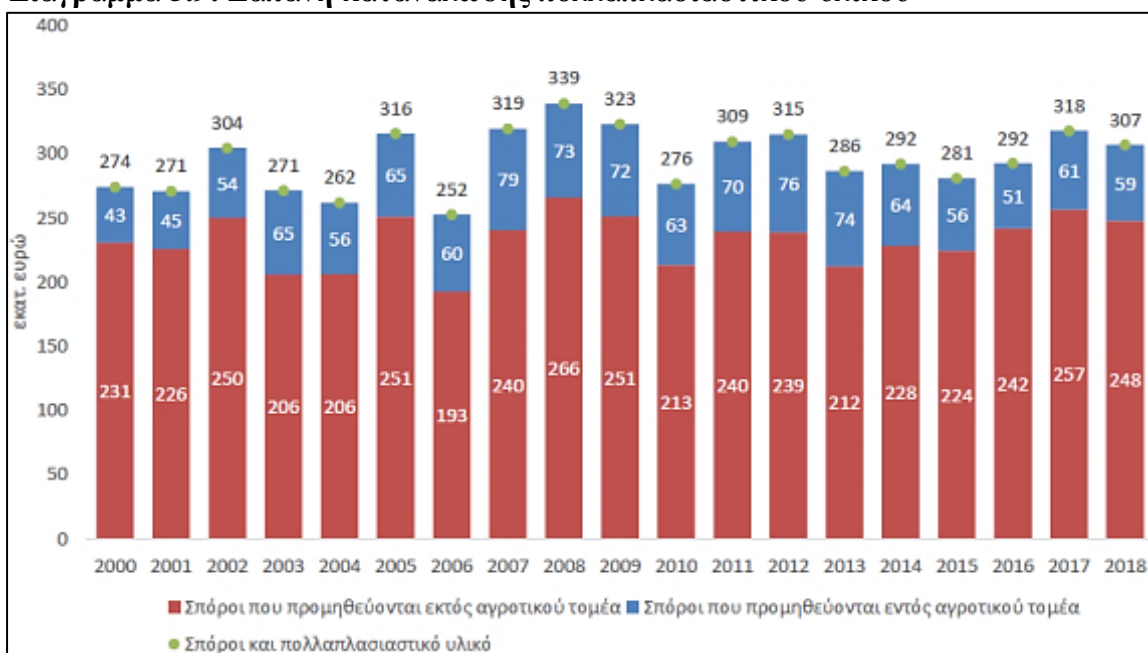
Στα διαγράμματα 5.8, 5.9 και 5.10, εμφανίζονται οι συνολικές ετήσιες δαπάνες για την αγορά των εξεταζόμενων γεωργικών εισροών:

Διάγραμμα 5.8: Δαπάνη κατανάλωσης προϊόντων θρέψης και βελτιωτικών εδάφους.

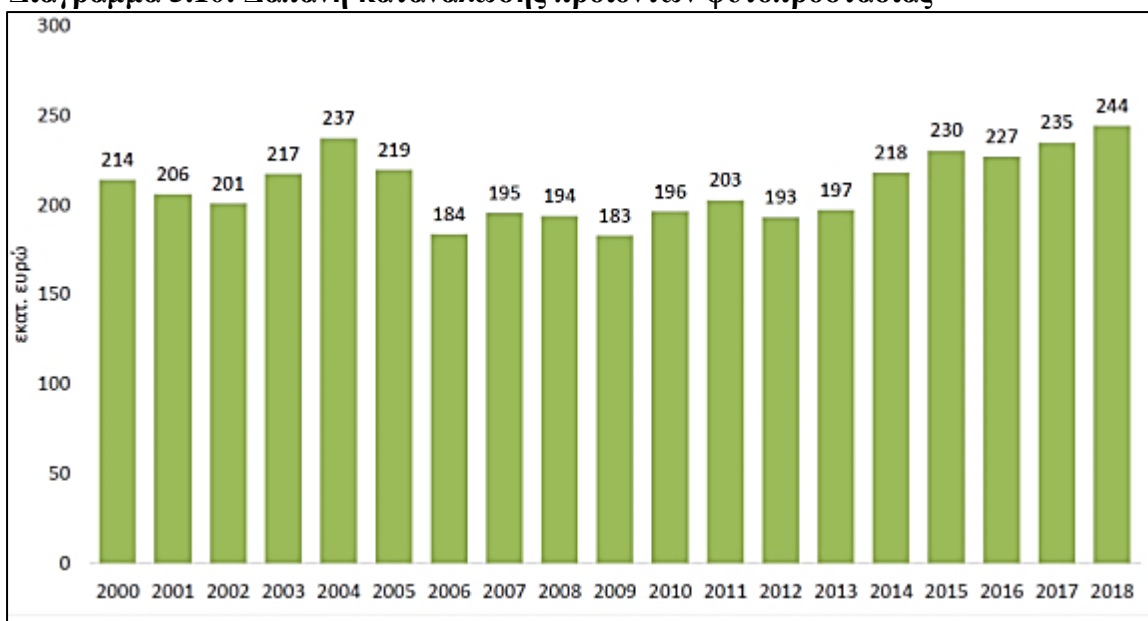
Πηγή: Eurostat Economic Accounts of Agriculture

Διάγραμμα 5.9: Δαπάνη κατανάλωσης πολλαπλασιαστικού υλικού

Πηγή: Eurostat Economic Accounts of Agriculture

Διάγραμμα 5.10: Δαπάνη κατανάλωσης προϊόντων φυτοπροστασίας

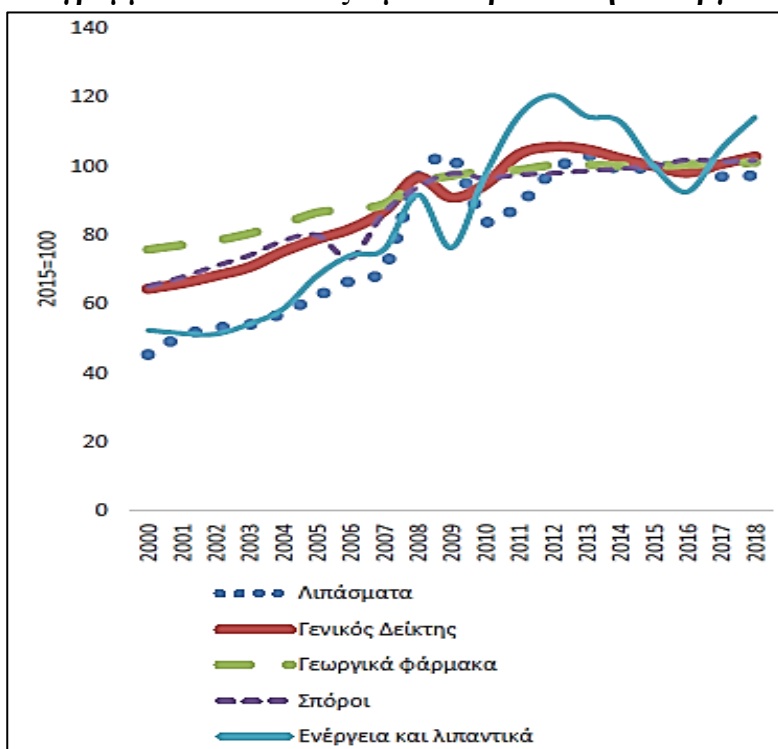

Πηγή: Eurostat Economic Accounts of Agriculture

Σύμφωνα με τα παραπάνω διαγράμματα, η ετήσια δαπάνη για την κατανάλωση λιπασμάτων και βελτιωτικών εδάφους στην Ελλάδα έχει σταθεροποιηθεί την τελευταία τριετία κοντά στα 300 εκατ. €. Σε παρόμοιο επίπεδο (~300 εκατ. €) διαμορφώθηκε και η συνολική δαπάνη για την αγορά σπόρων και λοιπού πολλαπλασιαστικού υλικού, με το μεγαλύτερο τμήμα να έχει προέλευση εκτός του αγροτικού τομέα. Τέλος, οι δαπάνες για την αγορά προϊόντων προστασίας φυτών και φυτοφαρμάκων κινήθηκαν ανοδικά μετά το 2012 για να φτάσουν τα 244 εκατ. € το 2018.

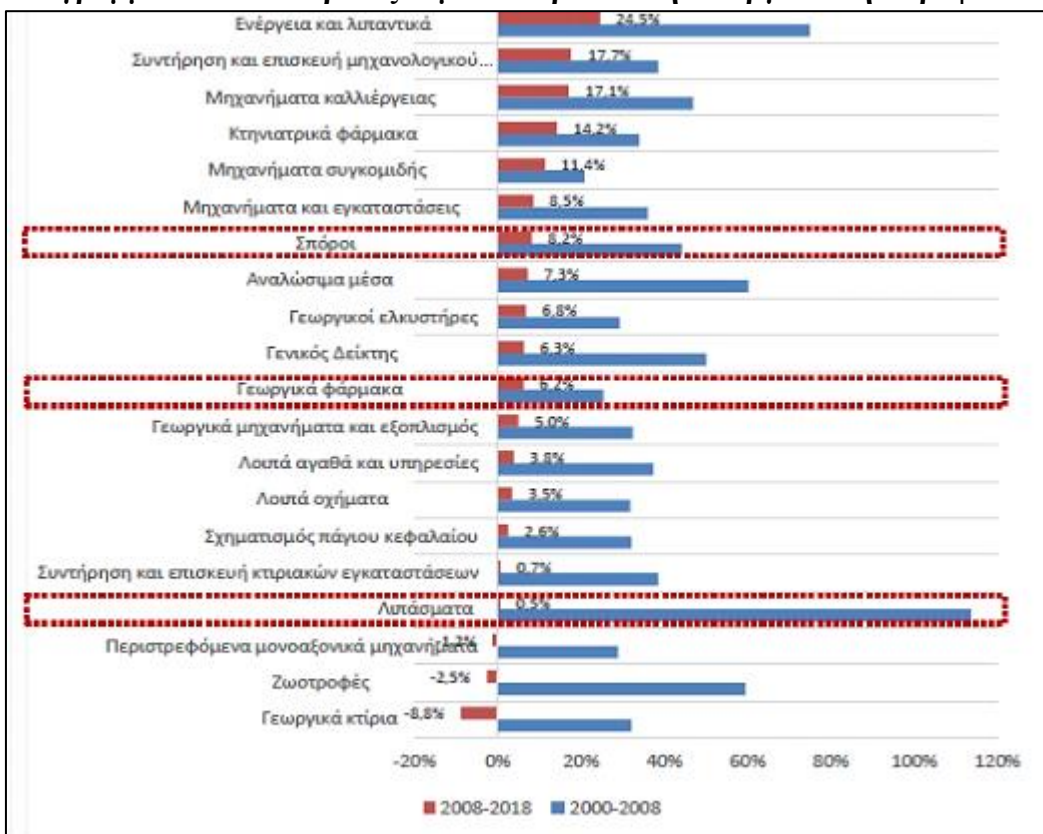
Σχετικά με τις τιμές των γεωργικών εισροών, εμφανίζουν μια σημαντική αύξηση κατά την περίοδο από το 2000 κι έως το 2008, με τάση σταθεροποίησης μετά από το έτος αυτό κι έως το έτος 2018 (τελευταία δεκαετία). Αυτά τα στοιχεία αποτυπώνονται στα διαγράμματα 5.11 και 5.12

Διάγραμμα 5.11: Δείκτες τιμών εισροών στη Γεωργία

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Μέσοι ετήσιοι Δείκτες Τιμών Εισροών στη Γεωργία - Κτηνοτροφία

Διάγραμμα 5.12: Μεταβολές Τιμών Εισροών στη Γεωργία-Κτηνοτροφία

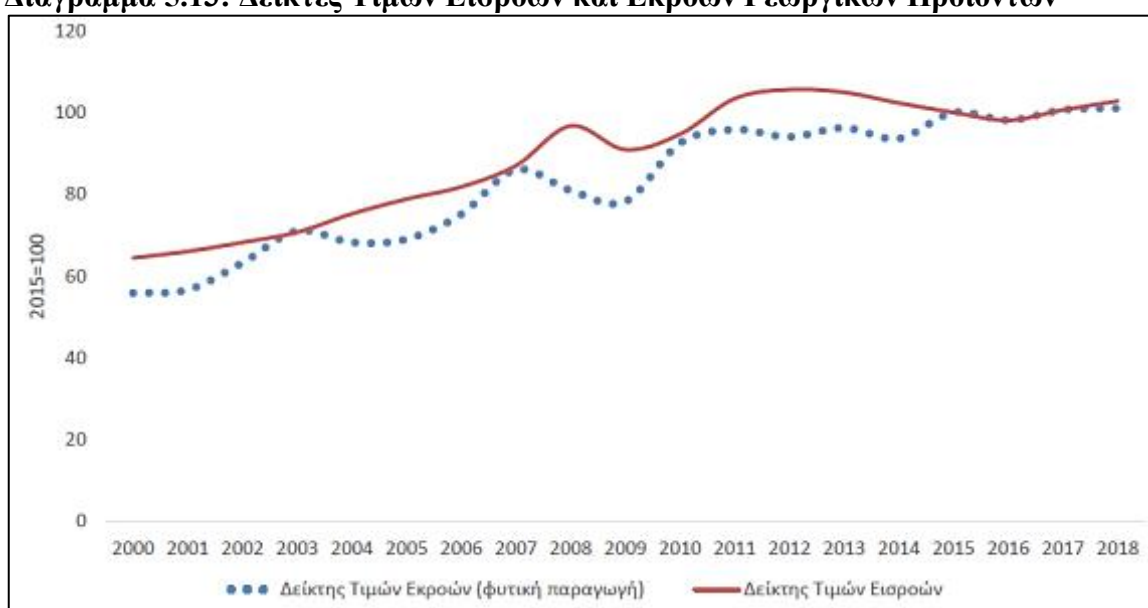

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Μέσοι ετήσιοι Δείκτες Τιμών Εισροών στη Γεωργία - Κτηνοτροφία

Για την τελευταία δεκαετία 2008-2018 (ουσιαστικά τα έτη της κρίσης της ελληνικής οικονομίας) παρατηρείται μια μεγάλη αύξηση της τάξης του 24,5% στον τομέα της ενέργειας και των λιπαντικών ενώ ακολουθούν οι τομείς των εισροών για τη συντήρηση του μηχανολογικού εξοπλισμού (17,7%) και των μηχανημάτων καλλιέργειας (17,1%). Αντίθετα, οι αυξήσεις στις εισροές των σπόρων (8,2%), φυτοφαρμάκων (6,2%) και λιπασμάτων (0,5%) είναι πιο συγκρατημένες (ιδιαίτερα στα λιπάσματα, μετά την υψηλότερη αύξηση της περιόδου 2000-2008).

Πλέον των παραπάνω, στο διάγραμμα 5.13 που ακολουθεί, εμφανίζονται οι δείκτες τιμών της φυτικής παραγωγής κατά τα έτη 2000 έως και 2018.

Διάγραμμα 5.13: Δείκτες Τιμών Εισροών και Εκροών Γεωργικών Προϊόντων

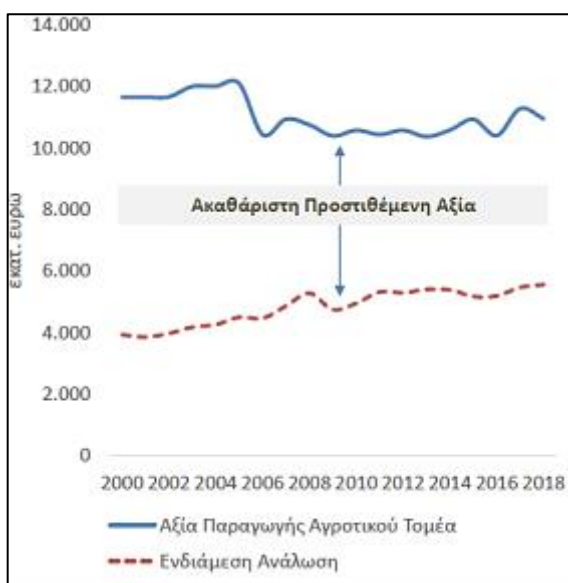
Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, μέσοι ετήσιοι δείκτες τιμών

Σύμφωνα με το παραπάνω διάγραμμα, ο δείκτης τιμών εισροών της φυτικής παραγωγής παρουσίασε ανοδική τάση την περίοδο 2000-2010 ενώ για τα τελευταία χρόνια φαίνεται μια σχετική σταθεροποίησή του.

5.3.2: Το κόστος των αγροτικών εφοδίων στην Ελλάδα και τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης

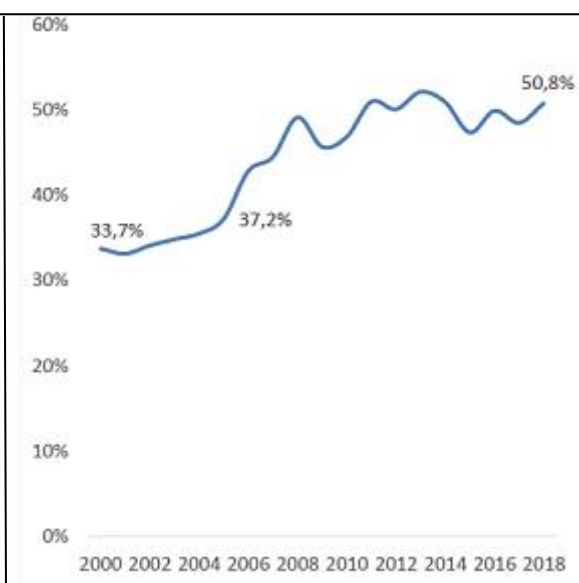
Σύμφωνα με τα διαγράμματα 5.14 και 5.15 που προκύπτουν από τα στοιχεία της Eurostat, η αξία της αγροτικής παραγωγής παρουσιάζει σχετική σταθερότητα μετά το 2005, ενώ οι δαπάνες για ενδιάμεσες αναλώσεις στην Ελλάδα κινήθηκαν ανοδικά, αυξάνοντας τελικά το μερίδιό τους επί της αξίας παραγωγής.

Διάγραμμα 5.14: Αξία παραγωγής και ενδιάμεσων αναλώσεων Αγροτικού Τομέα

Πηγή: Eurostat Economic Accounts of Agriculture

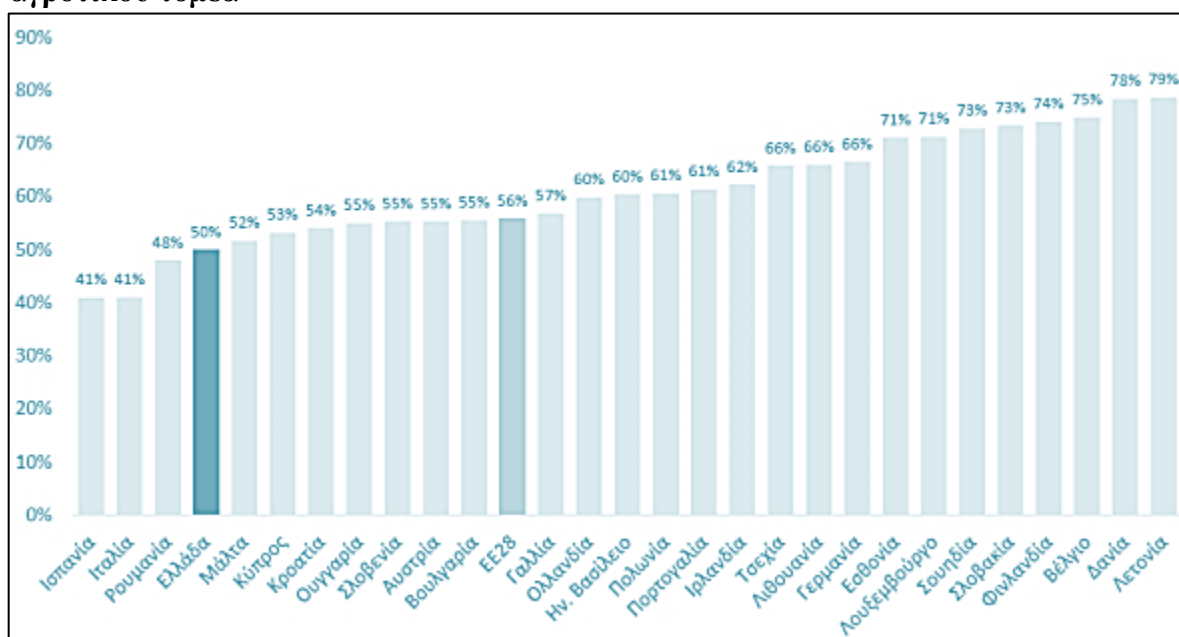
Διάγραμμα 5.15: Ενδιάμεση Ανάλωση ως % της Αγροτικής Παραγωγής

Πηγή: Eurostat Economic Accounts of Agriculture

Παρ' όλα αυτά, η ενδιάμεση κατανάλωση για την Ελλάδα σε σχέση με τη συμμετοχή της στη συνολική αξία της παραγωγής είναι από τις χαμηλότερες μεταξύ των Κρατών Μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης όπως φαίνεται κι από το διάγραμμα 5.16:

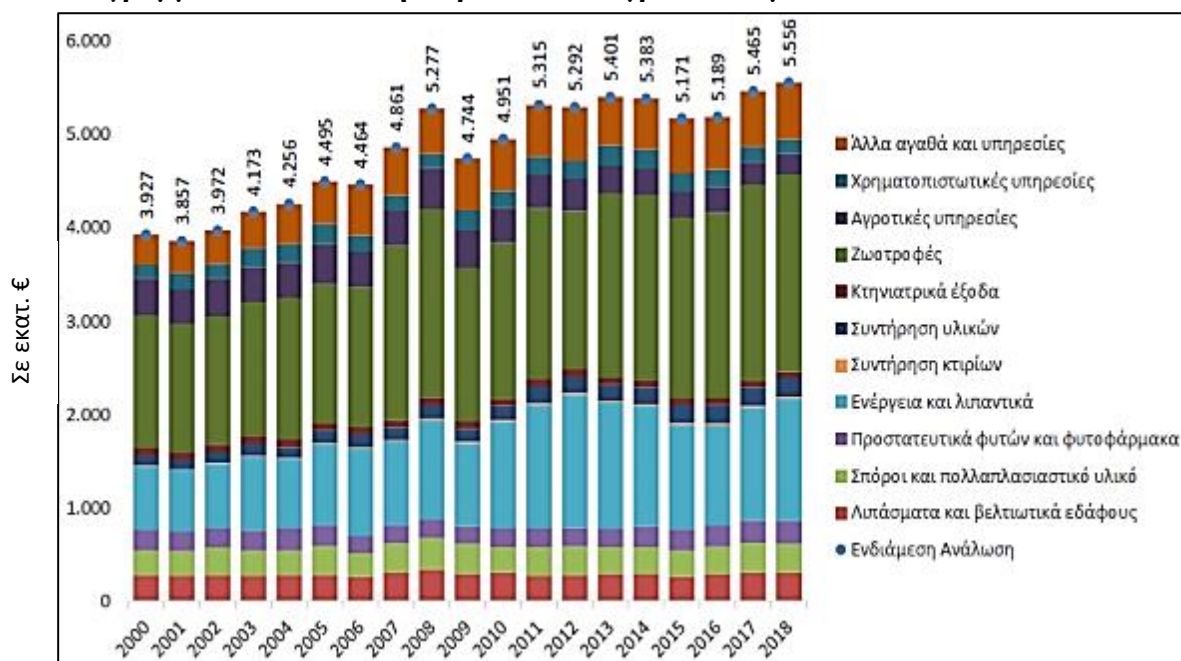
Διάγραμμα 5.16: Συμμετοχή ενδιάμεσης ανάλωσης στη συνολική αξία παραγωγής του αγροτικού τομέα

Πηγή: Eurostat Economic Accounts of Agriculture

Μια πιο ενδελεχής ανάλυση της ενδιάμεσης κατανάλωσης στην Ελλάδα για τα τελευταία 18 χρόνια από το 2000 έως και το 2018, παρουσιάζεται στο διάγραμμα 5.17:

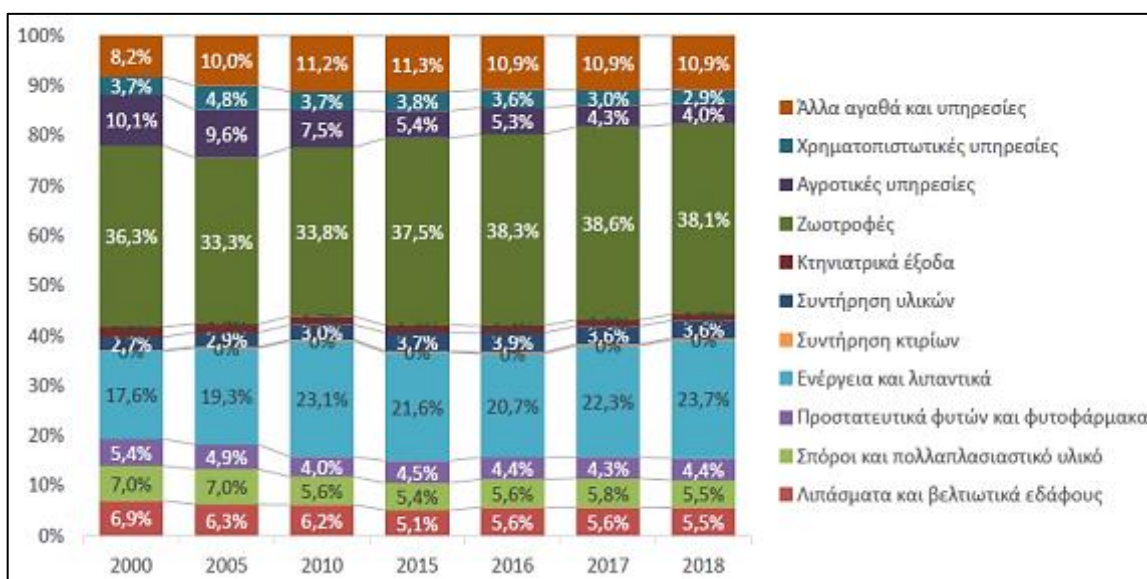
Διάγραμμα 5.17: Δαπάνη εισροών στον αγροτικό τομέα

Πηγή: Eurostat, Economic accounts for agriculture - values at current prices [aact_eaa01]

Σύμφωνα με τα παραπάνω στοιχεία της Eurostat, η δαπάνη των παραγωγών που περιλαμβάνει τα αναλώσιμα αγαθά και υπηρεσίες που χρησιμοποιούνται στη διαδικασία της γεωργικής παραγωγής, αυξήθηκε από €4,9 δισ. το 2007 σε €5,6 δισ. το 2018 (αύξηση κατά 12,5%). Όπως επίσης φαίνεται κι από αυτό το διάγραμμα οι γεωργικές εισροές των λιπασμάτων, φυτοφαρμάκων, σπόρων και πολλαπλασιαστικού υλικού διατηρούν σχετικά σταθεροποιημένη την παρουσία τους, ενώ η συμμετοχή τους συνολικά είναι μικρότερη άλλων εισροών, όπως για παράδειγμα οι ζωοτροφές και η ενέργεια. Το παραπάνω συμπέρασμα περιγράφεται καλύτερα στο διάγραμμα 5.18:

Διάγραμμα 5.18: Κατανομή δαπάνης εισροών (%)

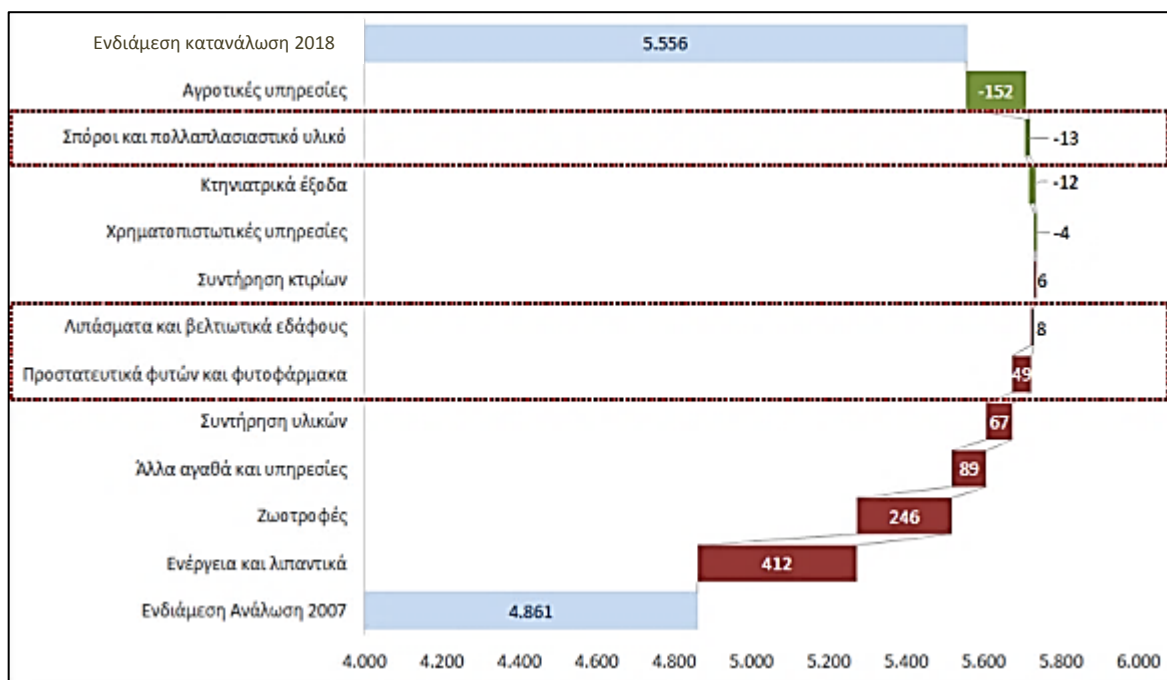
Πηγή: Eurostat, Economic accounts for agriculture - values at current prices [aact_eaa01]

Σύμφωνα με τα στοιχεία που εμφανίζονται, οι σημαντικότερες κατηγορίες ενδιάμεσων αναλώσεων για την αγροτική παραγωγή της Ελλάδας, είναι οι Ζωοτροφές και η Ενέργεια Λιπαντικά, οι οποίες αύξησαν το μερίδιό τους επί των συνολικών ενδιάμεσων αναλώσεων την περίοδο 2000-2018. Από την άλλη μεριά, οι δαπάνες για λιπάσματα, πολλαπλασιαστικό υλικό και προϊόντα φυτοπροστασίας αποτέλεσαν το 2018 το 15,5% της συνολικής δαπάνης για ενδιάμεσες αναλώσεις, από 19,3% το 2000 και 16,8% το 2007.

Επιπλέον, η αυξητική μεταβολή στην ενδιάμεση ανάλωση του αγροτικού τομέα μεταξύ των ετών 2007 και 2018 οφείλεται κατά κύριο λόγο στην αύξηση της δαπάνης για ενέργεια και λιπαντικά, ζωοτροφές και άλλα αγαθά και υπηρεσίες όπως αυτή η τάση αποτυπώνεται στο διάγραμμα 5.19.

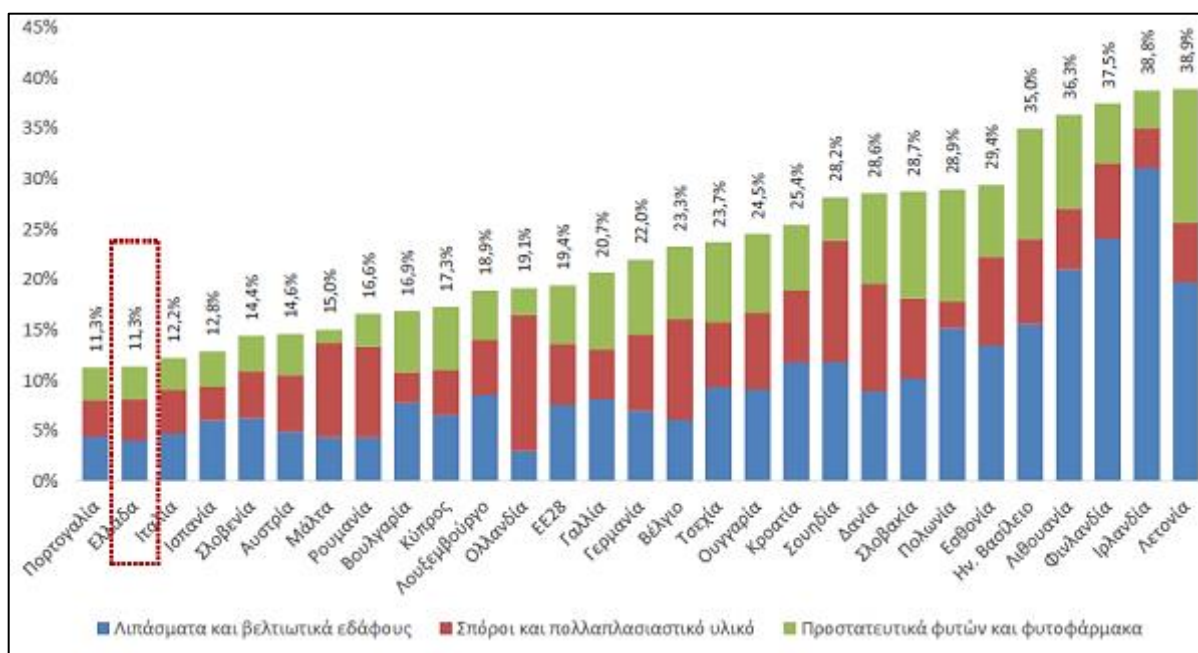
Διάγραμμα 5.19: Μεταβολή ενδιάμεσης κατανάλωσης 2007-2018 (σε εκατ. €)

Πηγή: Eurostat Economic Accounts of Agriculture

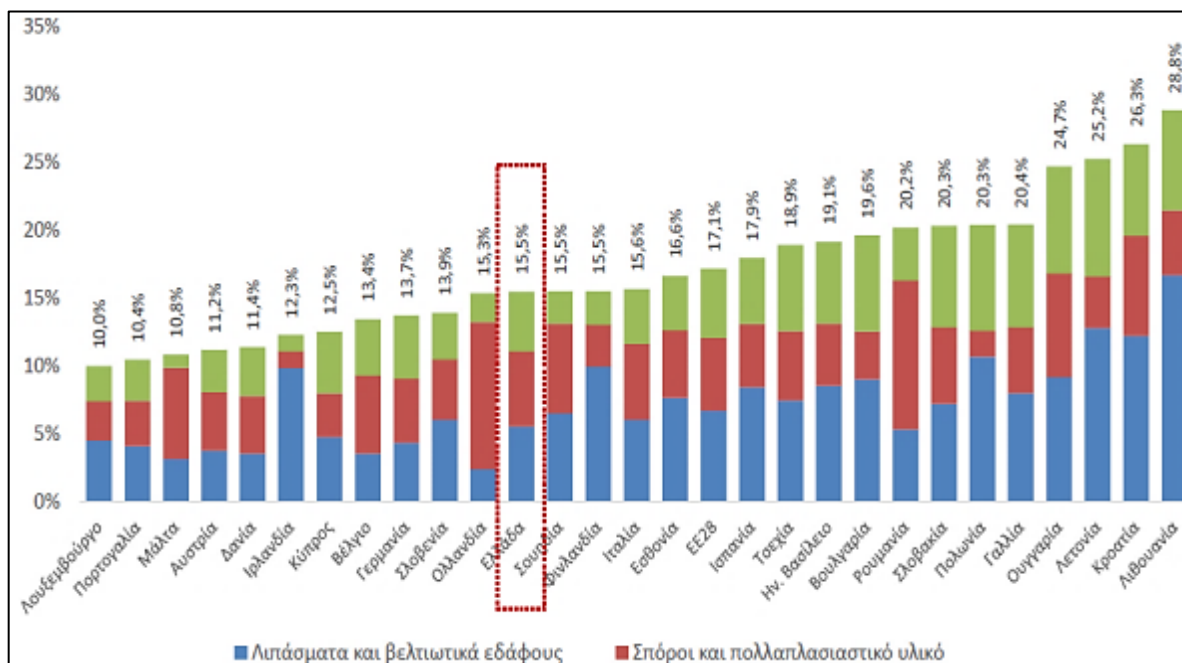
Ως προς τη συμμετοχή των αγροτικών εφοδίων (φυτοφάρμακα, λιπάσματα, πολλαπλασιαστικό υλικό) στη διαμόρφωση της συνολικής δαπάνης ενδιάμεσων αναλώσεων, στην Ελλάδα αυτή εμφανίζεται χαμηλότερη του μέσου όρου της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 28 Κρατών Μελών, με τη χώρα να βρίσκεται στη δωδέκατη θέση. Επιπλέον, η χώρα παρουσιάζει το δεύτερο χαμηλότερο ποσοστό μεταξύ των Κρατών Μελών σε σχέση με τη συμμετοχή των αγροτικών εφοδίων στην αξία της φυτικής παραγωγής, για το 2016. Τα παραπάνω συμπεράσματα παρουσιάζονται στα διαγράμματα 5.20 και 5.21

Διάγραμμα 5.20: Συμμετοχή δαπάνης αγροτικών εφοδίων στην αξία της φυτικής παραγωγής (2016)

Πηγή: Eurostat Economic Accounts of Agriculture

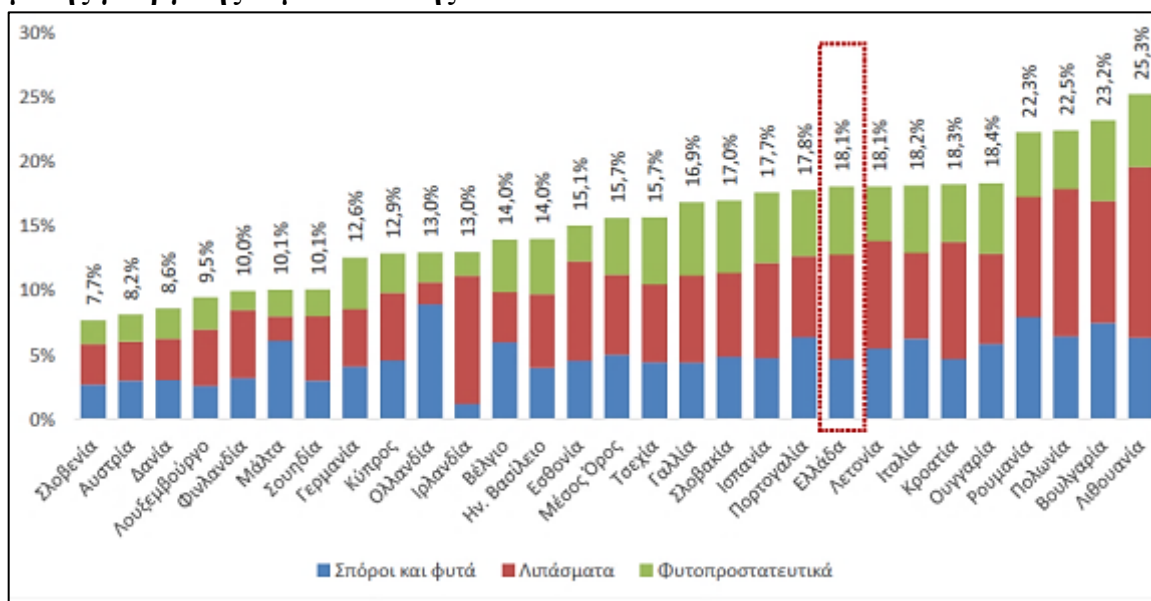
Διάγραμμα 5.21: Συμμετοχή αγροτικών εφοδίων στη συνολική δαπάνη ενδιάμεσων καταναλώσεων (2018)

Πηγή: Eurostat Economic Accounts of Agriculture

Παρ' όλα αυτά, αν η συμμετοχή των φυτοφαρμάκων, λιπασμάτων και πολλαπλασιαστικού υλικού στη συνολική δαπάνη εισροών υπολογισθεί βάσει της μέσης επαγγελματικής γεωργικής εκμετάλλευσης, τότε το αντίστοιχο ποσοστό ανεβαίνει στο 18,1%, κατατάσσοντας την Ελλάδα στην ένατη θέση και πάνω από τον ευρωπαϊκό (ΕΕ 28) μέσο όρο που είναι 15,7% (διάγραμμα 5.22).

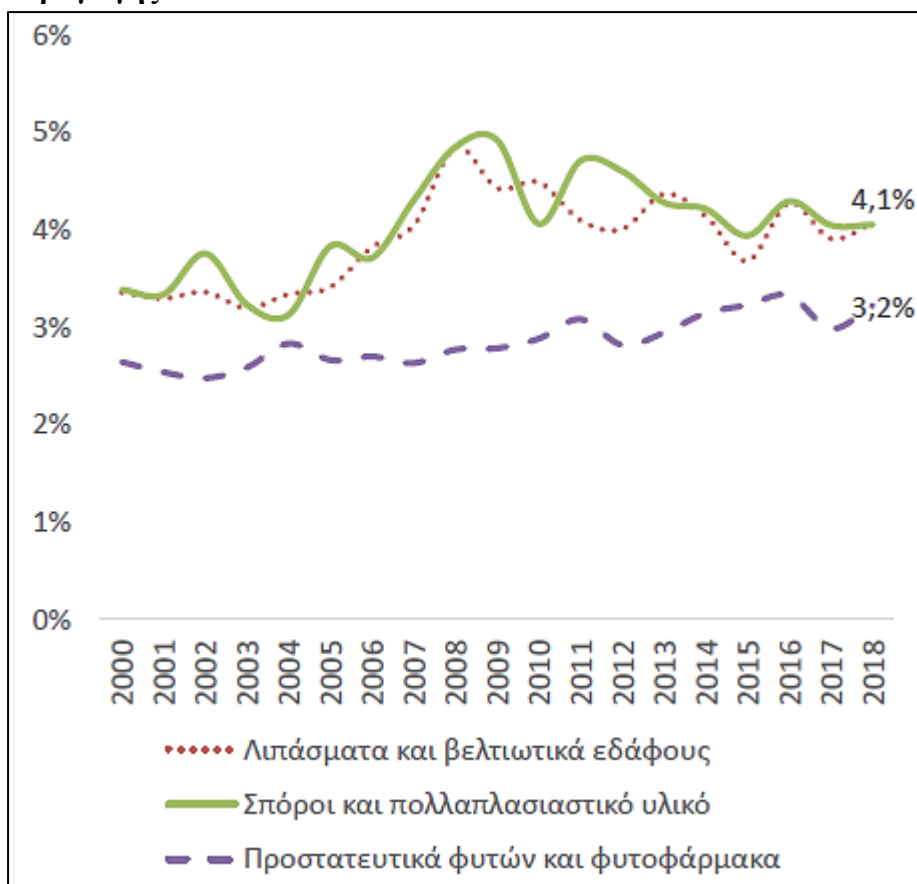
Διάγραμμα 5.22: Συμμετοχή αγροτικών εφοδίων στο συνολικό κόστος εισροών της μέσης γεωργικής εκμετάλλευσης

Πηγή: Farm Accountancy Data Network

Η δαπάνη για τα αγροτικά εφόδια που αναλύονται, ως ποσοστό της αξίας της φυτικής παραγωγής κυμάνθηκε για το 2018 μεταξύ 3,2% και 4,1%. Επιπλέον όπως προκύπτει κι από το διάγραμμα 5.23 τα συγκεκριμένα ποσοστά παρουσιάζουν κατά τα χρόνια της οικονομικής κρίσης σταθεροποιημένη με ελαφρώς μειωμένη πορεία.

Διάγραμμα 5.23: Συμμετοχή δαπάνης αγροτικών εφοδίων στην αξία της φυτικής παραγωγής

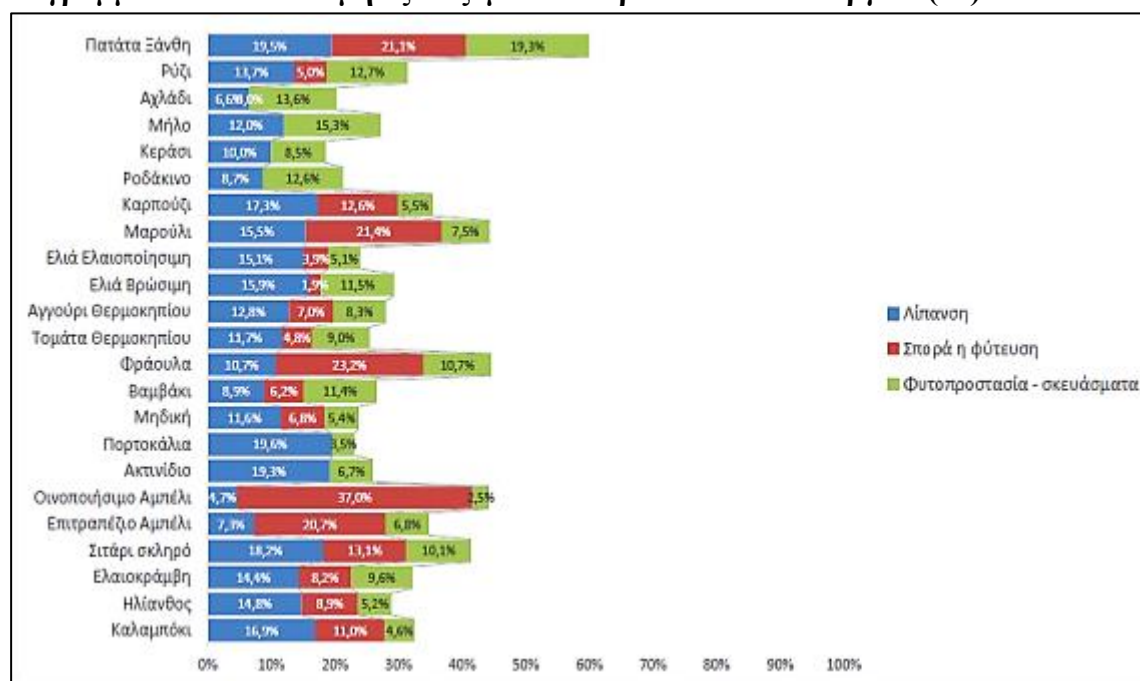
Πηγή: Eurostat Economic Accounts of Agriculture

Με βάση εκτιμήσεις παραγόντων της αγοράς, μια υποθετική αύξηση των τιμών των αγροτικών εφοδίων (λιπάσματα, φυτοφάρμακα και πολλαπλασιαστικό υλικό) κατά 5-10% θα οδηγούσε, σε αύξηση των μέσων τιμών της φυτικής παραγωγής κατά 0,5%-3,5%, ενώ η πλήρης απορρόφηση του αυξημένου κόστους των αγροτικών εφοδίων, θα οδηγούσε σε μείωση του εισοδήματος των αγροτών κατά 1% έως 7% (Τσικριτέας, 2019 Α,Γ, Ε, Ζ, ΣΤ).

5.3.2.1 Το κόστος των γεωργικών εισροών σε καλλιέργειες της χώρας

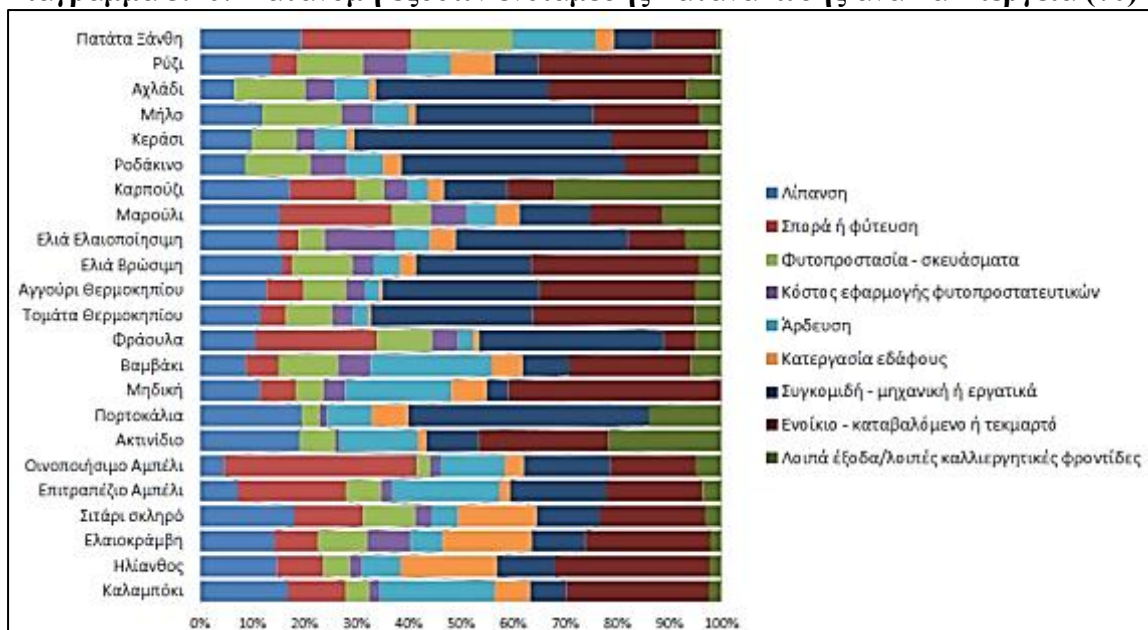
Το κόστος, καθώς και η συνεισφορά της κάθε γεωργικής εισροής στη διαμόρφωση του συνολικού κόστους για κάθε καλλιέργεια, είναι διαφορετικό και πολυποίκιλο, ανάλογα με την καλλιέργεια και τις φροντίδες που απαιτεί. Στα διαγράμματα 5.25 και 5.26, εμφανίζονται καλλιέργειες της χώρας που επελέγησαν, για την ανίχνευση του μέσου κόστους των εφοδίων σε αυτές. Ανάλογα με την καλλιέργεια, διαφορετική βαρύτητα όσο και τελικό κόστος έχουν οι εισροές. Για παράδειγμα, από τις εκτατικές καλλιέργειες, το σκληρό σιτάρι έχει μικρές ανάγκες σε καλλιεργητικές φροντίδες κι άρα εισροές, όπως το νερό άρδευσης, που είναι χαμηλότερη από ότι στο βαμβάκι κι αραβόσιτο αντίστοιχα. Ανάλογες διαφοροποιήσεις υπάρχουν σε όλες τις καλλιέργειες, εκτατικές, δενδρώδεις και κηπευτικές.

Διάγραμμα 5.25: Κατανομή εξεταζόμενων εισροών ανά καλλιέργεια (%)

Πηγή: ΕΣΥΦ, ΣΕΠΥ, ΣΠΕΛ

Διάγραμμα 5.26: Κατανομή εξόδων ενδιάμεσης κατανάλωσης ανά καλλιέργεια (%)

Πηγή: ΕΣΥΦ, ΣΕΠΥ, ΣΠΕΛ

Κεφάλαιο 6ο

6: Σύνοψη - Συμπεράσματα

6.1: Οι εξεταζόμενες γεωργικές εισροές και η επίδραση της ΚΑΠ

Η Ελλάδα ως μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης και ειδικότερα ο γεωργικός κλάδος είναι άμεσα εξαρτώμενος από τις πολιτικές που χαράσσονται και υλοποιούνται μέσω της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής και των μέτρων – δράσεων που αυτή περιλαμβάνει. Ακόμα και η – όποια - εφαρμοζόμενη εθνική πολιτική για τον αγροτικό κλάδο είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τις πολιτικές και το γενικότερο πνεύμα της Ε.Ε.

Υπό αυτό το πρίσμα, οι γεωργικές εισροές και ειδικότερα η χρήση των προϊόντων φυτοπροστασίας, θρέψης όσο και του πολλαπλασιαστικού υλικού, όπως αυτές αναλύθηκαν στα κεφάλαια 3 και 4, συνδέονται σε πολύ μεγάλο βαθμό με τις ως άνω εφαρμοζόμενες πολιτικές οι οποίες διαχωρίζονται σε δυο βασικούς άξονες:

1. Οι πολιτικές ενισχύσεων της αγροτικής παραγωγής όπως αυτές εκφράζονται μέσα από την Κοινή Αγροτική Πολιτική βάσει των δύο Πυλώνων:

- Άμεσες Ενισχύσεις – Πυλώνας 1
- Πολιτικές Αγροτικής Ανάπτυξης – Πυλώνας 2

Από την εξέταση των δράσεων κι ενισχύσεων που προκύπτουν από τους ως άνω αναφερόμενους Πυλώνες και συνιστούν την βασική πολιτική της Ε.Ε. για τον τομέα, προκύπτει η σημαντική επίδρασή της στη χρήση γεωργικών εισροών τόσο άμεσα όσο κι έμμεσα:

- Η *πολλαπλή συμμόρφωση* περιλαμβάνει μια σειρά από υποχρεώσεις για τους παραγωγούς, που δύνανται να λάβουν ενισχύσεις κι έχουν άμεση σχέση με την ορθολογική χρήση φυτοπροστατευτικών προϊόντων, όσο και προϊόντων θρέψης.
- Η *πράσινη ενίσχυση* με τα όσα καθορίζει για τη λήψη της, επιδρά στη χρήση πολλαπλασιαστικού υλικού αλλά και των λοιπών γεωργικών εισροών, καθώς η κάθε καλλιέργεια έχει διαφορετικές ανάγκες σε φυτοπροστασία και λίπανση.

- Οι υποχρεώσεις των παραγωγών για τη λήψη της *συνδεδεμένης ενίσχυσης*, όπως περιγράφονται στα παραδείγματα που αναφέρονται στο 2^ο κεφάλαιο για τη χρήση τόσο πιστοποιημένου πολλαπλασιαστικού υλικού εγγεγραμμένου στους εθνικούς καταλόγους, όσο και πρακτικών που αφορούν στη χρήση τόσο φυτοφαρμάκων, όσο και λιπασμάτων και πηγάζουν από τον Κανονισμό (ΕΕ) 1306/2013. Πλέον των παραπάνω, το ύψος της συνδεδεμένης ενίσχυσης παίζει πολύ σημαντικό ρόλο στην επιλογή της καλλιέργειας από τους παραγωγούς και για το επόμενο έτος, καθώς υπάρχει μεγάλη εξάρτηση καλλιεργειών από αυτές (όπως για παράδειγμα το βαμβάκι) και χωρίς τις οποίες, με τα σημερινά δεδομένα δε θα ήταν βιώσιμες οικονομικά.
- Οι ενισχύσεις που προβλέπονται για τους *νέους παραγωγούς* παίζουν έμμεσα ρόλο στη χρήση των γεωργικών εισροών που εξετάζονται στην παρούσα εργασία, καθώς οι νεότεροι σε ηλικία παραγωγοί είναι πιο δεκτικοί τόσο σε νέες τεχνολογίες (παράδειγμα η ευφυής γεωργία), όσο και πρακτικές εφαρμογής των φυτοφαρμάκων, λιπασμάτων και πολλαπλασιαστικού υλικού (παράδειγμα η εφαρμογή προγραμμάτων Ολοκληρωμένης Διαχείρισης των καλλιεργειών).
- Οι ενισχύσεις που προβλέπονται μέσω του 2^{ου} Πυλώνα της ΚΑΠ (Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης-ΠΑΑ), επιδρούν με τη σειρά τους στη χρήση τόσο των προϊόντων θρέψης, όσο και των αντίστοιχων της φυτοπροστασίας. Παράδειγμα αποτελεί το Μέτρο 11 για τη Βιολογική Γεωργία, που από τη φύση της σαν μέθοδος καλλιέργειας προβλέπει τη μειωμένη ή λελογισμένη χρήση εισροών φυσικής ως επί των πλείστον προέλευσης. Επίσης, το Μέτρο 10 που αφορά σε γεωργοπεριβαλλοντικά και κλιματικά μέτρα, που περιλαμβάνει επί μέρους Δράσεις, πολλές από τις οποίες αφορούν τη χρήση των γεωργικών εισροών που εξετάζονται. Σ' αυτές συγκαταλέγεται η Δράση 10.1.4 με τίτλο «μείωση της ρύπανσης νερού από γεωργική δραστηριότητα», γνωστότερο κι ως «Νιτρορύπανση» κι αφορά τη μείωση της ρύπανσης του νερού, τόσο από νιτρικά ιόντα, όσο και από άλλες εν δυνάμει ρυπογόνες εισροές (φωσφορικά ιόντα, φυτοπροστατευτικά προϊόντα), καθώς και η πιο πρόσφατη Δράση 10.1.08 με τίτλο: «Εφαρμογή της μεθόδου σεξουαλικής σύγχυσης των μικρολεπιδοπτέρων» γνωστότερη κι ως «Κομφούζιο», σκοπός της οποίας είναι να υποκατασταθεί σταδιακά η χημική καταπολέμηση των μικρολεπιδοπτέρων που περιλαμβάνονται σε αυτή, συμβάλλοντας με τον τρόπο αυτό στη βελτίωση της ποιότητας των υδατικών πόρων και στην ανάκαμψη της βιοποικιλότητας στους δενδρώνες (ΠΑΑ 2014-2020).

Τέλος, Μέτρα που προβλέπουν την *κατάρτιση των παραγωγών*, όπως το Μέτρο 1 και το Μέτρο 2 που αφορά σε συμβουλευτικές υπηρεσίες, δρουν έμμεσα, καθώς στόχος τους είναι μέσω της ενημέρωσης και παροχής συμβουλών προς τους παραγωγούς, η καλύτερη μεταξύ άλλων διαχείριση και χρήση των γεωργικών εισροών στις καλλιέργειές τους.

Το νομοθετικό πλαίσιο που αφορά τις γεωργικές εισροές που εξετάζονται κι αφορά την εφαρμογή Κανονισμών κι Οδηγιών εκ μέρους της Ε.Ε. για την παραγωγή, διάθεση και εμπορία των προϊόντων φυτοπροστασίας, θρέψης και πολλαπλασιαστικού υλικού, αποτελεί τον δεύτερο άξονα επίδρασης της Ε.Ε. σε σχέση με τις εξεταζόμενες εισροές.

Πιο συγκεκριμένα, ο κλάδος των προϊόντων φυτοπροστασίας είναι ο πλέον ‘ρυθμισμένος’ σε από την Ε.Ε., τόσο σε νομοθετικό, όσο και σε επίπεδο δράσεων, για την ενημέρωση και την προώθηση τεχνικών και μεθόδων εφαρμογής τους από τους παραγωγούς, όπως προκύπτει από την ανασκόπηση που πραγματοποιήθηκε στο τρίτο κεφάλαιο της παρούσας έρευνας. Δυο τέτοια παραδείγματα αποτελούν η αξιοσημείωτη μείωση στις διαθέσιμες δραστικές ουσίες των προϊόντων φυτοπροστασίας που συνέβη δυνάμει των Κανονισμών 91/414 και του τελευταίου 1107/2009, η οποία οδήγησε από τις 900 δραστικές ουσίες που υπήρχαν το 2000 σε 425 το 2008, ενώ το 2018 ο αριθμός τους ανέρχεται σε 384, από τις οποίες οι 75 είναι βιολογικής προέλευσης.

Πλέον των παραπάνω, οδηγίες όπως η SUD που αναφέρεται στο 3ο κεφάλαιο, προωθούν την ορθολογικότερη χρήση των φυτοφαρμάκων, μέσω και της προώθησης πρακτικών όπως η Ολοκληρωμένη Διαχείριση των καλλιεργειών. Όπως εξάλλου αναφέρει και η Ε.Ε. (European Commission, pesticides) η νομοθεσία που διέπει τη χρήση και διάθεση των φυτοπροστατευτικών προϊόντων είναι από τις αυστηρότερες σε παγκόσμιο επίπεδο κι αυτό αντανακλάται και στο κόστος αλλά και στο χρόνο που απαιτείται για μια νέα δραστική ουσία να εισέλθει στην αγορά, το οποίο ανέρχεται στα 250 εκατ. € και σε βάθος 8-10 ετών έως τις πρώτες πωλήσεις (ECPA, 2013). Από τα παραπάνω αλλά και από τη γενικότερη φιλοσοφία της ΚΑΠ – όπως αναλύεται και στους δύο πυλώνες της - φαίνεται ξεκάθαρα η τάση της Ε.Ε. για αυστηροποίηση ή μείωση της χρήσης των προϊόντων φυτοπροστασίας από τους ευρωπαίους κι άρα και από τους Έλληνες παραγωγούς.

Σχετικά με τον κλάδο των λιπασμάτων, σε νομοθετικό επίπεδο, η επίδραση της Ε.Ε. είναι λιγότερο ισχυρή σε σχέση με τον κλάδο της φυτοπροστασίας (βάσει του 2003/2003 που ισχύει έως σήμερα), κάτι που αναμένεται να αλλάξει με το νέο Κανονισμό που θα τεθεί σε ισχύ από το 2020, ο οποίος θεσμοθετεί ένα νέο κανονιστικό πλαίσιο, προάγοντας την «κυκλική οικονομία»¹⁹, ενώ περιλαμβάνει όρους και προϋποθέσεις κυκλοφορίας όλων των κατηγοριών προϊόντων λίπανσης που κυκλοφορούν στην αγορά, σε αντίθεση με τον υφιστάμενο κανονισμό που περιλαμβάνει μόνο τα ανόργανα λιπάσματα.

Επιπλέον, η γενικότερη φιλοσοφία της Ε.Ε. όπως αποτυπώνεται από αντίστοιχους κανονισμούς και μέτρα που έχει θέσει σε εφαρμογή για όλα τα Κράτη Μέλη της, αποδεικνύουν την επίδρασή της στη χρήση των λιπασμάτων. Παράδειγμα, αποτελεί η Οδηγία 91/676/ΕΟΚ «για την προστασία των υδάτων από τη νιτρορύπανση γεωργικής προέλευσης» με τον αντίστοιχο «Κώδικα Ορθής Γεωργικής Πρακτικής για την προστασία των νερών από νιτρορύπανση γεωργικής προέλευσης» (ΦΕΚ Β 477/6-4-2000), ο σκοπός του οποίου είναι σε ό,τι αφορά τα λιπάσματα και ειδικότερα τα αζωτούχα, να βοηθήσει τους γεωργούς να εφαρμόσουν πρακτικές φιλικές προς το περιβάλλον.

Τέλος, στον κλάδο του πολλαπλασιαστικού υλικού, η παρέμβαση της Ε.Ε. πιστοποιείται μέσω σειράς Κανονισμών κι Οδηγιών, οι οποίες αναφέρονται στο 3^ο κεφάλαιο κι αφορούν τις διαδικασίες για την παραγωγή κι εμπορία πιστοποιημένων σπόρων και πολλαπλασιαστικού υλικού στα Κράτη Μέλη της. Επιπλέον, όπως αναφέρθηκε και στις πολιτικές ενισχύσεων, για την κατανομή της βασικής ενίσχυσης οι παραγωγοί θα πρέπει να χρησιμοποιούν σε ορισμένες καλλιέργειες όπως για παράδειγμα το σκληρό σιτάρι και την παραγωγή σπόρων σποράς, πιστοποιημένο σπόρο (βάσει της εθνικής νομοθεσίας η οποία πηγάζει από τον Καν. (ΕΕ) 1307/2013), ενώ για τις περισσότερες εκτατικές καλλιέργειες θα πρέπει οι ποικιλίες που θα χρησιμοποιηθούν να είναι εγγεγραμμένες στους Εθνικούς Καταλόγους Ποικιλιών.

---

¹⁹ Η *κυκλική οικονομία* είναι ένα μοντέλο παραγωγής και κατανάλωσης, το οποίο περιλαμβάνει την ανταλλαγή, εκμίσθωση, επαναχρησιμοποίηση, επισκευή, ανακαίνιση και ανακύκλωση των υπάρχοντων υλικών και προϊόντων όσο το δυνατόν περισσότερο προκειμένου να παραταθεί ο κύκλος ζωής τους (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 2016).

6.2: Η επιλογή των καλλιεργειών

Η επιλογή των καλλιεργειών από τους παραγωγούς εξαρτάται από πολλούς παράγοντες, οι σημαντικότεροι από τους οποίους αναλύθηκαν στο 5^ο κεφάλαιο κι επιγραμματικά είναι:

1. Η παραδοσιακές καλλιέργειες της περιοχής τους.
2. Οι τιμές διάθεσης των τελικών αγροτικών προϊόντων (συγκομιδής) κατά το/τα προηγούμενα έτη καθώς και η απορρόφησή τους από την αγορά.
3. Οι επιδοτήσεις που μπορεί να απολαμβάνουν οι καλλιέργειες από την Κ.Α.Π. Η τάση που δημιουργείται για τις διάφορες καλλιέργειες από φορείς δημόσιους ή ιδιωτικούς, ή την Ε.Ε.
4. Το συνολικό κόστος για την παραγωγή τους.

Σχετικά με τα δεδομένα που έχουν παρατεθεί στο 5^ο κεφάλαιο κι αφορούν το κόστος των εξεταζόμενων εισροών (προϊόντων θρέψης, φυτοπροστασίας και πολλαπλασιαστικού υλικού) σε σχέση και με τις υπόλοιπες εισροές, όσο και με τους υπόλοιπους παράγοντες που επιδρούν στην απόφαση των παραγωγών για την καλλιέργεια που θα εγκαταστήσουν προκύπτουν τα παρακάτω συμπεράσματα:

- Το κόστος των εξεταζόμενων εισροών δεν αποτελεί από μόνο του τον παράγοντα που θα κατευθύνει μονομερώς τον παραγωγό στην επιλογή της καλλιέργειας για την επόμενη χρονιά ή τα επόμενα χρόνια (αν πρόκειται για πολυετή καλλιέργεια). Αλληλεπιδρά με τους υπόλοιπους παράγοντες όπως η τιμή των γεωργικών προϊόντων, οι ενισχύσεις που λαμβάνουν από την Ε.Ε. αλλά και η συσσωρευμένη εμπειρία από την πολυετή καλλιέργεια συγκεκριμένου φυτού ή ομάδας φυτών (π.χ. κηπευτικών). Παράδειγμα αποτελεί η επιλογή σποράς μεταξύ βαμβακιού και αραβοσίτου, που παρά το ότι έχουν συνολικά παρόμοιο κόστος των εξεταζόμενων γεωργικών εισροών, η πτώση των τιμών πώλησης του αραβοσίτου (λόγω ανταγωνιστικών τιμών των εισαγόμενων ποσοτήτων, όσο και προβλημάτων στην κτηνοτροφία λόγω κυρίως της κατάργησης της ποσόστωσης στην αγορά γάλακτος σε επίπεδο Ε.Ε.) σε αντίθεση με τις καλύτερες τιμές όσο κι επιδοτήσεις (συνδεδεμένη ενίσχυση) που απολαμβάνει το βαμβάκι, ωθούν τους παραγωγούς στην επιλογή καλλιέργειας του δεύτερου.
- Το κόστος των εξεταζόμενων εισροών παίζει σημαντικό ρόλο κι εντός της καλλιέργειας, σε ό,τι αφορά τη σχέση που έχει με το ύψος της τιμής της διάθεσης του συγκομισμένου προϊόντος, όσο και της ευκολίας διάθεσής του. Έχει παρατηρηθεί σε πολλές περιπτώσεις που η καλλιέργεια απολαμβάνει υψηλών τιμών διάθεσης, η χρήση εκ μέρους των παραγωγών των φυτοπροστατευτικών προϊόντων, των προϊόντων θρέψης και σε ένα βαθμό και του πολλαπλασιαστικού υλικού, να αυξάνει τόσο ποσοτικά όσο και ποιοτικά.

Παράδειγμα αποτελεί η καλλιέργεια του σκληρού σιταριού, το οποίο κατά την τριετία 2013-2016 απολάμβανε στις περισσότερες περιπτώσεις υψηλές τιμές, που κυμαίνονταν άνω των 0,20€/κιλό (Τσικριτέας, 2019 Β, Γ, Η) ωθώντας τους παραγωγούς να χρησιμοποιήσουν φυτοπροστατευτικά προϊόντα, όσο και προϊόντα θρέψης υψηλότερης αξίας για να πετύχουν καλύτερες παραγωγές. Πιο συγκεκριμένα, για πρώτη φορά σε μεγάλη κλίμακα εφαρμόστηκαν στην καλλιέργεια μυκητοκτόνα, πρακτική που τα προηγούμενα χρόνια ήταν σχεδόν άγνωστη στους παραγωγούς σιτηρών. Σε αυτό βέβαια συνηγόρησε και η μεταβολή των καιρικών συνθηκών καθώς παρουσιάστηκε έξαρση των ασθενειών του σκληρού σιταριού κυρίως το 2014 (agronews.gr, 2014) γεγονός που αποδεικνύει την αλληλεξάρτηση παραγόντων που αναφέρθηκαν πιο πάνω.

Το αντίθετο συμβαίνει τα δυο τελευταία χρόνια κατά τα οποία λόγω χαμηλών τιμών του σκληρού σιταριού, όσο και αποδόσεων, που σε ορισμένες περιοχές όπως της Ανατολικής Μακεδονίας δεν ξεπέρασαν τα 200 κιλά/στρέμμα, οι παραγωγοί μείωσαν κατά πολύ τη χρήση εισροών, χρησιμοποιώντας φθηνότερα ζιζανιοκτόνα, μειώνοντας στο ελάχιστο τη χρήση μυκητοκτόνων, ενώ και στα λιπάσματα προχώρησαν στη χρήση λιγότερο ποιοτικών προϊόντων, ενώ τέλος η ούτως ή άλλως διαδεδομένη χρήση μη πιστοποιημένου σπόρου για την καλλιέργεια παρουσίασε αύξηση. Άλλο παράδειγμα αποτελεί η καλλιέργεια της ελιάς, η οποία επίσης λόγω υψηλών τιμών, τόσο για τις ελαιοποιήσιμες, όσο και για τις επιτραπέζιες ελιές, αύξησε τη χρήση ποιοτικά καλύτερων λιπασμάτων, ενώ και στη φυτοπροστασία εντάθηκαν οι εφαρμογές προϊόντων επίσης υψηλότερης αξίας, κάτι που δεν ίσχυε τα προηγούμενα χρόνια. Όπως βέβαια και στην περίπτωση των σιτηρών έτσι και για την ελιά η τιμή δεν ήταν ο μοναδικός λόγος αύξησης των εξεταζόμενων εισροών, π.χ. η έξαρση προσβολών από Γλοιοσπόριο και Δάκο σε αρκετές περιοχές, είτε λόγω καιρού, είτε λόγω πλημμελούς εφαρμογής της δακοκτονίας, οδήγησαν σε αυξημένες εφαρμογές μυκητοκτόνων κι εντομοκτόνων (Τσικριτέας, 2019 Δ, Ε, ΣΤ, Η, Θ).

6.3: Οι κλάδοι των εξεταζόμενων εισροών στην Ελλάδα πριν και κατά τη διάρκεια της κρίσης

Από τα όσα αναφέρονται στα κεφάλαια 4 και 5 τα συμπεράσματα για τους τρεις επιμέρους κλάδους των γεωργικών εισροών μπορούν να διαχωριστούν σε δυο κύριους άξονες:

1. Την κατάσταση προ και κατά τη διάρκεια της κρίσης για τον κάθε τομέα ξεχωριστά και τις αλλαγές που έχουν τυχόν συντελεστεί και
2. τη συνολική δαπάνη για τις εν λόγω γεωργικές εισροές από τους παραγωγούς και τη συμμετοχή τους στη διαμόρφωση του γεωργικού εισοδήματος, καθώς και τη σύγκριση, τόσο με τις υπόλοιπες εισροές, όσο και με τα υπόλοιπα Κράτη Μέλη της Ε.Ε.

6.3.1: Αγορά προϊόντων φυτοπροστασίας

Ο κλάδος των φυτοπροστατευτικών προϊόντων διαθέτει χαρακτηριστικά ολιγοπωλίου. Όπως αναλύθηκε, σε διεθνές και ευρωπαϊκό επίπεδο, παρατηρούνται όλο και περισσότερες συνενώσεις κι εξαγορές πολυεθνικών εταιρειών, με αποτέλεσμα 4 πολυεθνικοί κολοσσοί να ελέγχουν σχεδόν το 80% της παγκόσμιας αγοράς του κλάδου.

Σε ό,τι αφορά την ελληνική αγορά, διαθέτει κι αυτή χαρακτηριστικά ολιγοπωλίου, ενώ οι αλλαγές που συντελέστηκαν σε επίπεδο εταιρειών είναι πολλές κι αντανακλούν τη διεθνή τάση που αναφέρθηκε πιο πάνω, καθώς σε ποσοστό άνω του 40% ελέγχεται από 4 εταιρείες, ενώ 8 εταιρείες ελέγχουν το 80% σχεδόν της αγοράς

Σχετικά με το μέγεθος της αγοράς των προϊόντων φυτοπροστασίας, το συμπέρασμα που προκύπτει από την επί μέρους ανάλυση των δεδομένων που παρουσιάστηκαν είναι πως δε φαίνεται να έχει επηρεαστεί από την κρίση, καθώς τόσο στο σύνολό της όσο και στις επί μέρους κατηγορίες της (εντομοκτόνα, μυκητοκτόνα, ζιζανιοκτόνα, φυτορρυθμιστικές ουσίες) εμφανίζει αυξητική πορεία κατά τη δεκαετία 2008-2018, κατά την οποία η αύξηση είναι της τάξης του 29%, ενώ σε σχέση με την κατανάλωση από τους παραγωγούς αυτή παρουσιάζει επίσης αύξηση της τάξης του 25%. Το γεγονός αυτό μπορεί να εξηγηθεί λαμβάνοντας υπόψη την αναγκαιότητα χρήσης των φυτοπροστατευτικών προϊόντων από τους παραγωγούς των συμβατικών καλλιεργειών και σε μικρότερο βαθμό και των αντίστοιχων βιολογικών, η οποία υπαγορεύεται κυρίως από την ένταση παρουσίας παθογόνων οργανισμών, που χωρίς τη χρήση φυτοπροστατευτικών προϊόντων μπορούν να προκαλέσουν σημαντικές ζημιές στις καλλιέργειες. Παράδειγμα η έξαρση προσβολών από πράσινο σκουλήκι στη Θεσσαλία, κυρίως κατά τα έτη 2010-2012 (Agrotypus, 2011, Paidis.com, 2012) καθώς και στον Έβρο το 2018 (Υpaithros.gr, 2018).

Επίσης, οι αυξημένες προσβολές από περονόσπορο και οΐδιο στις αμπελουργικές περιοχές της χώρας κατά το 2015 (Agrotypus, 2015), ώθησαν πολλούς παραγωγούς στην εφαρμογή περισσότερων μυκητοκτόνων για την αντιμετώπισή τους. Τέλος, σχετικά με την καλλιέργεια της ελιάς, παρατηρήθηκε σε περιοχές της Δ. Ελλάδας και Πελοποννήσου κυρίως, κατά το 2018 έξαρση προσβολών από γλοιοσπόριο, με συνέπεια την αύξηση των εφαρμογών σε μυκητοκτόνα (ΕΑΣ ΑΓΡΙΝΙΟΥ, 2019).

Έξαλλου, αυτή η αναγκαιότητα χρήσης των φυτοπροστατευτικών προϊόντων προκύπτει κι από την έρευνα του ECPA (European Crop Protection Association) σύμφωνα με την οποία η μειωμένη εφαρμογή φυτοπροστατευτικών προϊόντων μπορεί να οδηγήσει σε μείωση ποσοτικά έως και 80% της παραγωγής (ECPA, with or without pesticides). Πέρα από τις εξάρσεις των προσβολών από εντομολογικούς και μυκητολογικούς εχθρούς, όσο και την αντιμετώπιση των ζιζανίων (γεγονός που εκτός των άλλων αποδεικνύεται κι από την αύξηση των χρησιμοποιούμενων ποσοτήτων προϊόντων φυτοπροστασίας κατά την τελευταία δεκαετία), η παρατηρούμενη αύξηση οφείλεται και στην μείωση των διαθέσιμων δραστικών ουσιών των προϊόντων φυτοπροστασίας, μειώνοντας τις επιλογές των παραγωγών. Επιπλέον, τα νεότερα προϊόντα που κυκλοφορούν είναι ακριβότερα, καθώς σημαντικός παράγοντας είναι το υψηλό κόστος, αφού η έρευνα, η ανάπτυξη και η κυκλοφορία ενός νέου προϊόντος στην αγορά της Ε.Ε. μπορεί να διαρκέσει εννέα χρόνια και συνήθως κοστίζει περισσότερα από 200 εκατομμύρια ευρώ (ενδεικτικό του γεγονότος αυτού είναι ότι πριν από την έγκριση του προϊόντος, πρέπει να ολοκληρωθούν περισσότερες από 100 ειδικές δοκιμές) (ECPA, Regulatory topics).

6.3.2: Η αγορά των προϊόντων θρέψης

Ο κύριος παράγοντας που προκάλεσε τη μεγάλη μείωση στην κατανάλωση λιπασμάτων είναι, οικονομικός. Σε σχέση με την δεκαετία 1980-90, όπου παρατηρούνται και οι υψηλότερες καταναλώσεις λιπασμάτων, κοντά στους 2,5 εκατ. τόνους, η εμπορία και διάθεση των λιπασμάτων τελούσε σχεδόν καθ' ολοκληρίαν υπό κρατικό έλεγχο, καθώς πραγματοποιούνταν μέσω της ΣΥΝΕΛ ΑΕ (συνεταιριστική εταιρεία στην οποία μέτοχοι ήταν οι Ενώσεις Γεωργικών Συνεταιρισμών και η Αγροτική Τράπεζα), ενώ η πληρωμή των λιπασμάτων από τους παραγωγούς γίνονταν κατά 70% με δάνεια μέσω της ΑΤΕ και κατά 30% τοις μετρητοίς (Αμοιρόγλου κ.ά., 1992).

Σε σχέση με την δεκαετία 2008-2018, οι διεθνείς τιμές αυξήθηκαν έντονα τη διετία 2008-2009, λόγω της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης²⁰ και έκτοτε μειώθηκαν στα επίπεδα του 2007 ή κάτω από αυτά. Αυτό το γεγονός είχε επιπτώσεις και στις τιμές των λιπασμάτων στην Ελλάδα. Στα παραπάνω πρέπει να συνυπολογιστεί το υψηλό κόστος για τη μεταφορά των πρώτων υλών των λιπασμάτων από τις εγχώριες βιομηχανίες (οι οποίες είναι σχεδόν στο σύνολό τους εισαγωγικές όπως έχει αναφερθεί), λόγω του μικρότερου συνολικά όγκου (που αντανακλάται και στην δομή της ελληνικής γεωργίας), καθώς και των δασμών και μέτρων αντι-ντάμπινγκ²¹ της Ε.Ε. (Υπαιθρος Χώρα, 2017). Επιπρόσθετοι λόγοι ήταν η οικονομική στενότητα των παραγωγών, τόσο λόγω των χαμηλών τιμών τελικών αγροτικών προϊόντων κυρίως των εκτατικών καλλιεργειών (παράδειγμα οι χαμηλές τιμές του αραβοσίτου), η οικονομική κρίση (παράδειγμα η αύξηση της φορολογίας) και η αύξηση του κόστους των υπόλοιπων εισροών (παράδειγμα το κόστος της ενέργειας). Πολύ σημαντικό είναι, και το γεγονός που έχει παρατηρηθεί, ο παραγωγός σε συνθήκες οικονομικής δυσκολίας, την πρώτη εισροή που να περιορίζει να είναι το λίπασμα, ακόμα και σε δυναμικές καλλιέργειες (Υπαιθρος Χώρα, 2017).

Ένα επίσης σημαντικό στοιχείο που σχετίζεται με τη μείωση της κατανάλωσης, είναι ότι ο εκσυγχρονισμός των προϊόντων λίπανσης έδωσε τη δυνατότητα στους αγρότες να χρησιμοποιούν μικρότερη ποσότητα λιπάσματος για τον ίδιο όγκο αγροτικής παραγωγής, καθώς υπάρχουν πλέον στην αγορά λιπάσματα νέας τεχνολογίας (π.χ. με σταθεροποιημένο άζωτο) τα οποία σε συνδυασμό με τις μεθόδους της εδαφολογικής ανάλυσης και της φυλλοδιαγνωστικής βοηθούν τον παραγωγό που θα πρέπει να τα χρησιμοποιήσει, να πετύχει εξορθολογισμό της θρέψης των καλλιεργειών του.

---

²⁰ Η χρηματοοικονομική κρίση, που ξεκίνησε στην αγορά στεγαστικών δανείων των ΗΠΑ το καλοκαίρι του 2007 μετατράπηκε ραγδαία σε κρίση του παγκόσμιου χρηματοπιστωτικού συστήματος και μεταφέρθηκε στην πραγματική οικονομία με ταχύ ρυθμό. Οι τράπεζες, ελλείψει κεφαλαίων και ρευστότητας, μείωσαν τις πιστώσεις προς τις επιχειρήσεις και τα νοικοκυριά και όταν ο φόβος των πτωχεύσεων των αντισυμβαλλόμενων χρηματοοικονομικών ιδρυμάτων στέρεψε πρώτα τη ρευστότητα και στη συνέχεια τις πιστώσεις στο εξαγωγικό εμπόριο. Στο τέταρτο τρίμηνο του 2008, μετά την κατάρρευση της Lehman Brothers, κατέρρευσε το διεθνές εμπόριο και η παραγωγή των χωρών διεθνώς. (Eurobank research, Οικονομία&Αγορές, Τεύχος 8, 12^{ος} 2009)

²¹ *Ντάμπινγκ* σημαίνει ότι μία εταιρεία του εξωτερικού διαθέτει τα προϊόντα της σε αδικαιολόγητα χαμηλές τιμές στην ευρωπαϊκή αγορά. Αυτό μπορεί να συμβαίνει είτε γιατί κάποιες χώρες δίνουν αδικαιολόγητες επιδοτήσεις στα προϊόντα τους, είτε γιατί οι εταιρείες έχουν υπερπαραγωγή και πωλούν τα προϊόντα σε μειωμένες τιμές σε άλλες αγορές (Ευρωκοινοβούλιο, 2018).

6.3.3: Η αγορά του πολλαπλασιαστικού υλικού

Τέλος, ως προς το πολλαπλασιαστικό υλικό, η αγορά του διακρίνεται από σταθερότητα και μικρές αυξομειώσεις της τάξης του 4%-5%. Ένα υπολογίσιμο κομμάτι της, κυρίως στους σπόρους μεγάλης καλλιέργειας και ιδιαίτερα των σιτηρών (κυρίως του σκληρού σιταριού αλλά κι άλλων ειδών), προέρχεται από ιδιοπαραγόμενο σπόρο από τους παραγωγούς. Αυτό συμβαίνει και στα κτηνοτροφικά φυτά, όπου μεγάλο μέρος τους είναι μη πιστοποιημένος. Αντίθετα, στα κηπευτικά ως επί το πλείστον, χρησιμοποιούνται σπόροι πιστοποιημένοι, καθώς λόγω της φύσης της αγοράς αυτής επιδιώκεται από τους παραγωγούς η ομοιομορφία σε ποιοτικά και ποσοτικά χαρακτηριστικά. Η αγορά του πολλαπλασιαστικού υλικού παρουσιάζει αυξομειώσεις που οφείλονται κυρίως στη σύνθεση των χρησιμοποιούμενων φυτικών ειδών αλλά γενικά αποτελεί την πλέον υποχρεωτική δαπάνη για των παραγωγό σε σχέση με τους άλλους δυο κλάδους, καθώς όπως είναι αναμενόμενο χωρίς τον σπόρο δε μπορεί να υπάρξει η καλλιέργεια. Ένα επίσης αναμενόμενο χαρακτηριστικό του κλάδου είναι ότι κυριαρχούν στην εγχώρια παραγωγή οι σπόροι φυτών μεγάλης καλλιέργειας που κατέχουν και το μεγαλύτερο μερίδιο στις εκτάσεις (μαζί με την καλλιέργεια της ελιάς η οποία βέβαια είναι πολυετής δενδρώδης καλλιέργεια).

6.3.4 Η συνολική δαπάνη για τις εξεταζόμενες γεωργικές εισροές

Από τα στοιχεία τόσο της Eurostat, όσο και παραγόντων της αγοράς αγροτικών εφοδίων, προκύπτει ότι η συμμετοχή της δαπάνης των εξεταζόμενων εισροών στο κόστος παραγωγής στην Ελλάδα είναι στις περισσότερες μετρήσεις χαμηλότερη του μέσου όρου της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ακόμα και για το κόστος που καταβάλλουν οι παραγωγοί σε σχέση με τις υπόλοιπες εισροές (ενέργεια, ζωοτροφές, υπηρεσίες, συντήρηση κεφαλαίου), το κόστος των λιπασμάτων, του πολλαπλασιαστικού υλικού και των προϊόντων φυτοπροστασίας εμφανίζεται χαμηλότερο, καθώς για το χρονικό διάστημα 2000-2018 αυτό αντιστοιχεί κατά μέσο όρο στο 16,4%, ενώ για τα χρόνια 2010-2018 (εντός της κρίσης) το ποσοστό μειώνεται ακόμα περισσότερο στο 15,5% κατά μέσο όρο, με τη μείωση μεταξύ του 2008 και 2018 να είναι της τάξης του 2%. Αξίζει να σημειωθεί ότι το κόστος της ενέργειας από μόνο του είναι για τα χρόνια 2010-2018 κατά μέσο όρο 22,3%, ποσοστό υψηλότερο κατά 6,8 ποσοστιαίες μονάδες σε σχέση με το κόστος και των τριών εξεταζόμενων εισροών. Σημαντικό είναι και το γεγονός ότι οι τυχόν επιπτώσεις στο εισόδημα των αγροτών από ενδεχόμενες αυξήσεις στις τιμές των εν λόγω εφοδίων είναι ελεγχόμενες.

6.3.5: Εν κατακλείδι

Συμπερασματικά, το κόστος των εισροών που εξετάζονται στην παρούσα εργασία, είναι μεν υπολογίσιμο αλλά δεν είναι ο κύριος παράγοντας μείωσης του αγροτικού εισοδήματος, ενώ η ένταση κατανάλωσής τους, εκτός από τις διακυμάνσεις στο κόστος του κάθε τομέα λόγω των ιδιαίτερων και μεταβαλλόμενων κατά τα τελευταία χρόνια χαρακτηριστικών του, εξαρτώνται και από μια σειρά παραγόντων που αντανακλούν εν πολλοίς και τις ιδιαιτερότητες του γεωργικού κλάδου της χώρα μας.

Τέλος, κρίνεται σκόπιμο να αναφερθούν τα κάποια σημαντικά πλεονεκτήματα που μπορούν να προκύψουν από την ορθή και με σχέδιο κατανάλωση των εν λόγω εισροών ξεχωριστά:

- **Λιπάσματα**
  - Αύξηση της παραγωγής και πλήρης αξιοποίηση του παραγωγικού δυναμικού.
  - Βελτίωση ποιοτικών χαρακτηριστικών.
  - Αύξηση της διατροφικής αξίας και λειτουργικότητας των τροφίμων με στοχευόμενη ειδική λίπανση.

- **Φυτοπροστατευτικά προϊόντα**
  - Διασφάλιση της ποιότητας και αύξηση της απόδοσης των καλλιεργειών.
  - Αύξηση αντοχής των φυτών στις κλιματικές διακυμάνσεις.
  - Βελτίωση χρόνου διατήρησης των προϊόντων.
  - Ενίσχυση αξίας οργανοληπτικών ιδιοτήτων του προϊόντος.
  - Διευκόλυνση βιομηχανικής μεταποίησης.

- **Πολλαπλασιαστικό Υλικό**
  - Καλύτερο φύτερωμα και ομοιομορφία στην ανάπτυξη.
  - Ορθολογικότερη εκμετάλλευση φυτοπροστατευτικών, λιπάσματος και νερού.
  - Τελικά προϊόντα υψηλής ποιότητας.
  - Ιχνηλασιμότητα παραγόμενου προϊόντος.
  - Διευκόλυνση συμβολαιακής γεωργίας.
  - Πρόσβαση σε αγορές προϊόντων υψηλής προστιθέμενης αξίας.
  - Αύξηση της εγχώριας σποροπαραγωγής (σιτάρι, μηδική, βαμβάκι κ.ά.).
  - Πρόσθετο εισόδημα για μεγάλο αριθμό αγροτών για παραγωγή πιστοποιημένου σπόρου.
  - Έρευνα για βελτίωση των υπαρχουσών ποικιλιών και δημιουργία νέων ποικιλιών, που να ανταποκρίνονται στις αυξημένες απαιτήσεις της αγοράς για ποιοτικά προϊόντα.

Υπάρχουν σημαντικά περιθώρια βελτίωσης στην ενημέρωση των παραγωγών για την ορθολογική χρήση των εν λόγω αγροτικών εφοδίων ώστε να αντιμετωπιστούν φαινόμενα όπως η ανεπαρκής λίπανση, η χρήση μη πιστοποιημένων εφοδίων (πολλαπλασιαστικού υλικού κυρίως) και η μη ορθή χρήση φυτοπροστατευτικών προϊόντων, τα οποία μεσοπρόθεσμα υποσκάπτουν την παραγωγική ικανότητα και την ποιότητα των προϊόντων του αγροτικού τομέα.

Ο αγροτικός τομέας συνεισφέρει ουσιαστικά στην ελληνική οικονομία σε όρους παραγωγής, απασχόλησης, στήριξης της βιομηχανίας τροφίμων και των εξαγωγικών επιδόσεων της χώρας. Γι' αυτό το λόγο, ένα νέο υπόδειγμα ανάπτυξης του αγροτικού τομέα στην Ελλάδα με έμφαση στον τεχνολογικό και οργανωτικό εκσυγχρονισμό, την ανάπτυξη του ανθρώπινου δυναμικού, τη στενή συνεργασία με φορείς έρευνας, και την επανατοποθέτηση των ελληνικών αγροδιατροφικών προϊόντων στην εγχώρια και διεθνή αγορά, θα έχει θετικά αποτελέσματα στην ελληνική οικονομία και στο εισόδημα των παραγωγών, καθιστώντας τους λιγότερο ευάλωτους σε εξωγενείς διακυμάνσεις στο κόστος παραγωγής. Απαιτείται δουλειά όσο και καλή πίστη από όλους τους εμπλεκόμενους φορείς (από την εκάστοτε ηγεσία του ΥΠΑΑΤ έως και τους παραγωγούς) ώστε να μπορέσει ο αγροδιατροφικός τομέας να έχει τη θέση που του αρμόζει στην ελληνική οικονομία και κοινωνία.

Παραπομπές:

- Αμοιρόγλου Α., Κατσανίκος Α., Ναράγκος Δ. (1992):** Η ελληνική Λιπασματοβιομηχανία, μελέτη και προτάσεις του ΤΕΕ, Μάιος 1992 σελ.:2-3
- Agronews.gr (2014):** <https://www.agronews.gr/ekmetaleuseis/sitira-kai-sporoi/112642/anomvria-kai-skoriassi-apeiloun-ta-sitaria-tis-thessalias> [ημερομηνία επίσκεψης: 30/7/2019]
- Agrotypos (2011):** εβδομαδιαία ηλεκτρονική αγροτική εφημερίδα, Τεύχος 94, 5/8/2011, σελ.: 19 https://issuu.com/agrotypos/docs/efimerida94_lowres_issue [ημερομηνία επίσκεψης: 30/6/2019]
- Agrotypos (2015):** Έξαρση περονόσπορου και ωιδίου στις κυριότερες αμπελουργικές περιοχές <https://www.agrotypos.gr/metapoiisi/elaioladometapoiisiampelikalliergeies/exarsi-peronosporou-kai-oidiou-stis-kyriotes> [ημερομηνία επίσκεψης: 2/7/2019]
- ΓΑΙΑ ΕΠΙΧΕΙΡΕΙΝ (2016)** Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης 2014-2020, Ιούλιος 2016
- Δαναλάτος (2012):** Το τυράκι των επιδοτήσεων και η φάκα της σιτανεπάρκειας. www.thessalikigi.gr/enot-news/3033-2012-05-07-06-33-46 [ημερομηνία επίσκεψης: 9/7/2019]
- ΕΑΣ ΑΓΡΙΝΙΟΥ (2019):** <https://www.e-ea.gr/2019/> [ημερομηνία επίσκεψης: 27/7/2019]
- ΕΛΣΤΑΤ (2018):** ΕΛΛΑΣ ΜΕ ΑΡΙΘΜΟΥΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΑΡΧΗ Ιούλιος - Σεπτέμβριος 2018
- ΕΛΣΤΑΤ (2019):** δείκτες τιμών εισροών και εκροών στη γεωργία – κτηνοτροφία: Απρίλιος 2019
- Ευρωκοινοβούλιο (2018):** <http://www.europarl.europa.eu/news/el/headlines/economy/20180621STO06336/analuontas-to-ntampingk-orismos-kai-sunepieis> [ημερομηνία επίσκεψης: 5/8/2019]
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή, (2004):** Γενική Διεύθυνση Γεωργίας, «Η δεύτερη φάση μεταρρύθμισης της ΚΓΠ», Newsletter, Ειδική Έκδοση, 2004
- Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (2016)** www.europarl.europa.eu/news/el/headlines/economy/20151201STO05603/kuklike-oikonomia-khresimopoiесе-to-xana [ημερομηνία επίσκεψης: 28/7/2019]
- Θεοφανούς Γιώργος (2016), παρουσίαση για τα λιπάσματα:** λειτουργός γεωργίας κλάδου χρήσης γης και ύδατος υπουργείο γεωργίας Κύπρου
- ICAP (2011):** Κλαδική μελέτη αγροτικών εφοδίων. www.icap.gr/Default.aspx?id=8628&nt=146&lang=1
- ICAP (2013):** 40 κορυφαίοι κλάδοι της ελληνικής οικονομίας. Σελ. 114
- IBHS (2018):** Κλάδος Λιπασμάτων. www.ibhs.gr/joomla-pages/joomla-content/list-all-categories/23-news/arthrografia/8143-fertilisers10 [ημερομηνία επίσκεψης: 26/6/2019]
- IBHS (2019):** Κλάδος Φυτοπροστασίας. www.ibhs.gr/joomla-pages/joomla-content/list-all-categories/23-news/arthrografia/14020-agrochemicals11 [ημερομηνία επίσκεψης: 2/7/2019]
- ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ (ΕΚ) αριθ. 2003/2003:** του ευρωπαϊκού κοινοβουλίου και του συμβουλίου της 13ης Οκτωβρίου 2003 σχετικά με τα λιπάσματα
- Καραμπίνη Ελευθερία (2013),** Μεταπτυχιακή μελέτη με θέμα: «Ο αγροτικός τομέας στην Ελλάδα την εποχή της κρίσης. Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης. Σελ.: 37, 101-102
- Καρανικόλας Παύλος (2016):** Η ΚΑΠ μετά το 2015 Πυλώνας Ι: Άμεσες ενισχύσεις, ΥΠΑΑΤ.
- Καδίτη Ε. κα (2010):** Ελένη Α. Καδίτη, Ελισάβετ Ι. Νίτση. Ο αγροτικός τομέας στην Ελλάδα. Κέντρο προγραμματισμού και οικονομικών ερευνών. Αθήνα, 2010
- Μητρόο Βιομηχανιών & βιοτεχνιών γεωργικών φαρμάκων, 2018, ΥΠΑΑΤ.** <http://www.minagric.gr/index.php/el/for-farmer-2/crop-production/fytoprostasiamenu/529elenxoifitoprostategytikon/mhtrao> [ημερομηνία επίσκεψης: 28/6/2019]

Μητρώο εμπορίας λιπασμάτων ΥΠΑΑΤ (2019): <http://www.minagric.gr/index.php/el/for-farmer-2/crop-production/lipasmata/278-mitroa> [ημερομηνία επίσκεψης: 13/6/2019]

Μητρώο Επιχειρήσεων Παραγωγής και Εμπορίας Πολλαπλασιαστικού Υλικού:
<http://1click.minagric.gr:8080/oneClickUI/frmPollYliko.zul> [ημερομηνία επίσκεψης: 10/6/2019]

Μητρώο Καταστημάτων Εμπορίας Φυτοπροστατευτικών Προϊόντων, 2019,
ΥΠΑΑΤ/<http://www.minagric.gr/index.php/el/for-farmer-2/crop-production/fytoprostasiamenu/529elenxoifitoprostateytikon/mhtrao> [ημερομηνία επίσκεψης: 29/6/2019]

Μπουρδάρας Δ., (2006): «Η μεταρρύθμιση της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής», Ινστιτούτο Αγροτικών Ερευνών, 2006

Νόμος 1564/1985: Οργάνωση παραγωγής και εμπορίας του πολλαπλασιαστικού υλικού φυτικών ειδών.

ΟΠΕΚΕΠΕ (2018): , εγκύκλιος για την εφαρμογή του καθεστώτος των συνδεδεμένων ενισχύσεων.

Παπαγεωργίου (2007): «Η κοινή αγροτική πολιτική» στο Ν. Μαραβέγιας και Μ. Τσινισιζέλης (επ.) Νέα Ευρωπαϊκή Ένωση. Οργάνωση και Πολιτικές. 50 Χρόνια, Αθήνα: Θεμέλιο. Σελ.: 619-623

Παπαγεωργίου (2015): «Αγροτική Πολιτική», Σπάθης Παύλος, Παπαγεωργίου Λ. Κωνσταντίνος, Δαμιανός Δ. εκδόσεις Σταμούλης. σελ.: 267

Πέζαρος Π., (2007): «Η τελευταία μεταρρύθμιση της ΚΑΠ και η εφαρμογή της στην Ελλάδα: Θεσμικές και πολιτικές διαστάσεις», 2007

Paidis.com (2012): <https://paidis.com/2012/08/13/> [ημερομηνία επίσκεψης: 30/7/2019]

Ρέλιας, Χ. (2014). Εφαρμογή της νέας ΚΑΠ 2014-2020 και εκτίμηση των επιπτώσεων στην αγροτική ζώνη της περιοχής των Θηβών με τη χρήση γεωγραφικών συστημάτων πληροφοριών. Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Σχολή Αγρονόμων & Τοπογράφων Μηχανικών.

Ρίζος Ορέστης (2016): Μεταπτυχιακή εργασία με θέμα: «Στρατηγικός σχεδιασμός επέκτασης στον κλάδο των αγροτικών εφοδίων του Συνεταιρισμού Αγροτών Θεσσαλίας ΘΕΣΣγη. Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Τμήμα Αγροτικής Οικονομίας και Ανάπτυξης-Τμήμα επιστήμης τροφίμων και διατροφής του ανθρώπου. Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών: οργάνωση και διοίκηση επιχειρήσεων τροφίμων και γεωργίας, Αθήνα Φεβρουάριος 2016. Σελ. 31-52

Σέμος Β.Α., (2011): «Ευρωπαϊκή Ένωση και Κοινή Αγροτική Πολιτική», 2011

ΣΠΕΛ (2017): Διαχρονική κατανάλωση των Λιπασμάτων στην Ελλάδα.

www.spel.gr/index.php/nea/δημοσιευσεις/αγορα-λιπασματος/403-διαχρονική-κατανάλωση-των-λιπασμάτων-στην-ελλάδα [ημερομηνία επίσκεψης: 22/6/2019]

ΣΠΕΛ (2018): Παγκόσμια κατανάλωση λιπασμάτων

<http://www.spel.gr/index.php/nea/δημοσιευσεις/επιστημονικα/142-ο-ρόλος-των-λιπασμάτων/364-παγκόσμια-κατανάλωση-λιπασμάτων-2> [ημερομηνία επίσκεψης: 21/5/2019]

ΣΠΕΛ (2019): Νέος Κανονισμός των Λιπασμάτων της ΕΕ:

www.spel.gr/index.php/nea/blog/417-νέος-κανονισμός-των-λιπασμάτων-της-εε [ημερομηνία επίσκεψης: 4/3/2019]

Τσικριτέας (2018): Προσωπική συνέντευξη Δρ. Άννα Καλαμαράκη στέλεχος του τμήματος εγκρίσεων της ΑΛΦΑ ΓΕΩΡΓΙΚΑ ΕΦΟΔΙΑ

Τσικριτέας (2019 Α): Προσωπική συνέντευξη Ε. Ευθυμιάδης, Πρόεδρος ΣΕΠΥ, 23/5/2019

Τσικριτέας (2019 Β): Προσωπική συνέντευξη Ε. Βάγιας, Διευθυντής Τμήματος Σπόρων ΑΛΦΑ ΓΕΩΡΓΙΚΑ ΕΦΟΔΙΑ, 7/6/2019

Τσικριτέας (2019 Γ): Προσωπική συνέντευξη Δ. Ρουσσέας, Α' Αντιπρόεδρος ΣΠΕΛ, 17/6/2019

Τσικριτέας (2019 Δ): Προσωπική συνέντευξη Π. Τσάκωνας, Διευθυντής πωλήσεων ΑΛΦΑ ΓΕΩΡΓΙΚΑ ΕΦΟΔΙΑ, 25/6/2019

Τσικριτέας (2019 Ε): Προσωπική συνέντευξη Α. Τζαλοκόστας, CEO assistant ΑΛΦΑ ΓΕΩΡΓΙΚΑ ΕΦΟΔΙΑ, 27/6/2019

Τσικριτέας (2019 ΣΤ): Προσωπική συνέντευξη Δρ. Φρ. Υδραίου, διευθύντρια ΕΣΥΦ, 28/6/2019

Τσικριτέας (2019 Ζ): Προσωπική συνέντευξη Β. Παΐσιος, Πρόεδρος & Διευθύνων Σύμβουλος ΑΛΦΑ ΓΕΩΡΓΙΚΑ ΕΦΟΔΙΑ, 3/7/2019

Τσικριτέας (2019 Η): Προσωπική συνέντευξη Λ. Καραμουσαντάς, γεωπόνος, κατάσταση γεωργικών εφοδίων, Φθιώτιδα, Σ. Τσακίρης, γεωπόνος, κατάσταση γεωργικών εφοδίων, Βοιωτία, 5/7/2019

Τσικριτέας (2019 Θ): Προσωπική συνέντευξη Σ. Μαρινάκης, γεωπόνος, κατάσταση γεωργικών εφοδίων, Αργολίδα, 16/7/2019

Τσιφόρος (2015): Εξελίξεις στην Αγροτική Οικονομία της Ελλάδος, Gaia επιχειρείν, : σελ.:6,9-10

Τσιώτα Αικατερίνη (2012), Μεταπτυχιακή μελέτη με θέμα : «Γεωργική παραγωγή στην Ελλάδα και οικονομικές προεκτάσεις», Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης

ΥΠΑΑΤ, Δ/ση πολλαπλασιαστικού υλικού Καλλιεργούμενων Φυτικών Ειδών & Φυτογενετικών Πόρων: <http://www.minagric.gr/index.php/el/for-farmer-2/crop-production/polylikomenu> [ημερομηνία επίσκεψης: 9/3/2019]

ΥΠΑΑΤ, Εθνική Νομοθεσία Λιπασμάτων: www.minagric.gr/index.php/el/for-farmer-2/crop-production/lipasmata/928-nomothesia-lipasmaton [ημερομηνία επίσκεψης: 24/1/2019]

Ύπαιθρος Χώρα (2017): <https://www.ypaithros.gr/o-exorthologismos-tis-lipansis-kai-tis-agoras-lipasmaton/> & <https://www.ypaithros.gr/koutseras-spel-ligotero-lipasma/> [ημερομηνία επίσκεψης: 2/8/2019]

Ύπαιθρος Χώρα (2018): www.ypaithros.gr/exarsi-prasinou-skoulikiou-vamvakofyteies-enrou/ [ημερομηνία επίσκεψης: 30/7/2019]

Υπουργείο Εξωτερικών (2017): www.mfa.gr/brussels/monimi-antiprosopeia-ee/ellada-sten-ee/poreia-tes-elladas-sten-europaike-enose.html [ημερομηνία επίσκεψης: 8/10/2018]

Adam Jones (2017): Who Are the Biggest Players in the Fertilizer Industry?: <https://marketrealist.com/2017/01/industry-overview-biggest-players-fertilizer-industry/> [ημερομηνία επίσκεψης: 19/5/2019]

CAP CONTEXT INDICATORS 2014-2020, Population, European Commission, Agriculture and Rural development, 2017.

CAP CONTEXT INDICATORS 2014-2020, Territory, European Commission, Agriculture and Rural development, 2017.

Dimosthenis Faniadis (2015). Planting Seeds Market in Greece. USDA foreign agricultural service, Rome 2015

ECPA (2013): <https://www.ecpa.eu/regulatory-policy-topics/registration-and-placement-pesticides-eu-market> [ημερομηνία επίσκεψης: 17/7/2019]

ECPA, Regulatory topics: ecpa.eu/regulatory-policy-topics/registration-and-placement-pesticides-eu-market [ημερομηνία επίσκεψης: 25/7/2019]

ECPA, with or without pesticides: ecpa.eu/with-or-without [ημερομηνία επίσκεψης: 25/7/2019]

European Commission (2013), “Overview of CAP Reform 2014 – 2020”, Agricultural Policy Perspectives Brief No 5, December 2013

European Commission, pesticides: <http://ec.europa.eu/assets/sante/food/plants/pesticides/> [ημερομηνία επίσκεψης: 14/7/2019]

European Commission, pesticides: https://ec.europa.eu/food/plant/pesticides_en [ημερομηνία επίσκεψης: 7/11/2018]

Eurostat Pesticide sales statistics (2014): https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Archive:Pesticide_sales_statistics&oldid=327059 [ημερομηνία επίσκεψης: 8/5/2019]

Fertilizer Market Global Report (2017): The Business Research Company

Hejab Azam (2017): “The end of the Big Six: Antitrust in M&A”, <https://www.patsnap.com> [ημερομηνία επίσκεψης: 4/4/2019]

Ivan Mammana (2014): Concentration of market power in the eu seed market. Study commissioned by the greens/efa group in the european parliament, January 2014 p.:3. 20

Jason Zhang (2018): top 20 global seed companies. www.agropages.com/ Seed Special July 2018/top 20 global seed

Justus Wessler, Alessandro Bonanno, Dušan Drabik, Valentina C. Materia, Luca Malaguti, Marcel Meyer, and Thomas J. Venus (2015): “Overview of the agricultural inputs sector in the EU- study”, directorate-general for internal policies policy department b: structural and cohesion policies, agriculture and rural development, p.61-63

Matthews A. (2013) “The distribution of CAP payments by member state”, CAP Reform, 20 October 2013

Mineral fertilizer consumption (2019): Eurostat, Analysis at EU level, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Agri-environmental_indicator_-_mineral_fertiliser_consumption [ημερομηνία επίσκεψης: 5/6/2019]

Mr Guillaume Ragonnaud (2013): The EU seed and plant reproductive material market in perspective: a focus on companies and market shares directorate-general for internal policies policy department b: structural and cohesion policies agriculture and rural development. Directorate-general for internal policies policy department b: structural and cohesion policies

Nadai, (1994): “The Greening of the EC Agrochemical Market: Regulation and Competition”, Business Strategy and the Environment. Vol.3. No.2, 34-35

News.agropages.com (2016): Analysis of New Patterns and Future Trends in Global Agriculture, <http://news.agropages.com/News/NewsDetail---21111.htm> [ημερομηνία επίσκεψης: 22/4/2019]

Phillips McDougall (2017): analysis of the performance of the global crop protection industry in 2017,

Sanjay Bansal (2017): The Impact of Mergers in the Agrochemical Industry, www.linkedin.com/pulse/impact-mergers-agrochemical-industry-sanjay-bansal [ημερομηνία επίσκεψης: 15/4/2019]

Sylvie Bonny (2017): Corporate Concentration and Technological Change in the Global Seed Industry. Economie Publique, AgroParisTech, INRA, Université Paris-Saclay